STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04498

DOYER

Joseph Ehrlich

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

AUG 2 9 1979

יוסף ערליך

ד ו י ע ר

דאָס בוך איז דערשינען מיט דער הילף פון
אליעזר פינעס־פאָנד
פאַר קולטור און ליטעראַטור

Ehrlich, Joseph
(Doyer.)

יוסף ערליך

דויער

ראָמאַן

פאַרלאַג „המנורה" תל־אביב
תשל"ח — 1978

JOSEPH ERLICH

D U R A T I O N

NOVEL

יוסף ערליך / דויער
שער געצייכנט: י. בן־נחום
פֿאַרלאַג „המנורה", רח' זנגביל 24, תל־אביב

"HAMENORA" PUBLISHING HOUSE
24 ZANGVIL STR. TEL-AVIV

Printed in Israel

נדפס בישראל 1978

©

דפוס „אור" בע"מ, שד' הר־ציון 104, תל־אביב, טל. 822481. ישראל

א

דער הימלבלוי איז גערוען דורכזיכטיק, איז געהאַנגען איבער דער ערד ווי אַ פונאַנדערגעשפּרייטער טיול. פון טאָג צו טאָג זענען די זון־שטראַלן געוואָרן לענגער, געוואַרעמט און געטרוקנט אַלץ אונטער זיך. די זאַנגען אויף די פעלדער האָבן געציטיקט און פאַרבויגן די קעפּ. די משא פון זייערע קערנער האָט זיי איינגעבויגן. פון מאָל צו מאָל האָט אַ מילד ווינטל אַ ווייע־געטאָן און פונאַנדערגעוויגט די זאַנגען. די ביימער האָבן זיך געוויגט ווי אין אַ תפילה.

די לופט איז געווען פריש און מילד. די לייכטע ווינטן האָבן ווידער אָנגעטראָגן זאַמדן פון די בערג און פון מדבר. די ביימער און די פּרדסים ווי אויך די יאַסמין־קוסטעס אַרום זיי האָבן געבליט און דער ריח האָט געשכורט די מענטשן. די בערג אין דער ווייט זענען געווען געהילט אין גרויען נעפּל און געשטאַרט אין דער הויך ווי זיי זאָלן גרייכן די הימלען.

אויף די ערד־שליאַכן צווישן די צוויי ימים און אַרום די בערג איז אָנגעגאַנגען די מי פון די מענטשן. יעדער נייער שניט פון אַקער האָט צוריק דעראָבערט די דורות אַלטע ערד וואָס יידן האָבן נאָר וואָס באַפרייט.

דאָס לאַנד איז ווי פונאַנדערגעטיילט געוואָרן. געווען שטעט און דערפער, ווו יידן האָבן געוווינט און אין זייערע פענצטער האָט געברענט ליכט. געווען שטעט און דערפער ווו די פענצטער זענען געווען פינצטער, די הייזער פאַרלאָזן, זייערע איינוווינער, די אַראַבער זענען אַוועק אין די דערבייאיקע לענדער.

די ימים און דער הימל זענען געווען אָפן. שיפן און עראָפּלאַנען האָבן געבּרענגט אַהיים די יידן פון דער גאָרער וועלט. די עדות יידן זענען זיך געווען נאָענט אָבער אויך פרעמד. די איינגעזעסענע האָבן באַווינט די שוצלאָזע, אומגעקומענע אין די מחנות פון אייראָפּע, זייערע טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער, די איינצלנע פאַר־בליבענע פון אַ משפּחה יידן וואָס זענען געקומען פון די פאַרניכטונגס־לאַגערן האָבן אויך דאָ געלעבט אינעם קאַשמאַר פון אומקום. זייערע טריט זענען געווען נישט־זיכערע, מיט שרעק אין די בליקן, זענען זיי נאָכגעגאַנגען די שאָטנס פון די אומגעקומענע.

אויך די יידן פון די מזרח־לענדער וואָס זענען געקומען מיט זייערע גאַנצע משפּחות, טאַטעס און זיידעס, אייניקלעך און אור־אייניקלעך און האָבן געקושט די ערד ווען זיי האָבן זי באַטרעטן, האָבן אָבער נישט געוווּסט און נישט געקאָנט זי באַאַרבעטן. די אָנגעקומענע אין לאַנד יידן האָט מען באַזעצט אין די פאַרלאָזטע אַראַבישע שטעט און דערפער, אין די אויפגעשטעלטע געצעלטן, אין די פאַרלייגטע „מעברות".

לענגאויס דעם ים־ברעג האָט זיך געצויגן די שטאָט נתניה. ווען דער ים האָט זיך צעבּרויזט, האָבן זיינע כוואַליעס געשטורעמט דעם ברעג ווי זיי זאָלן וועלן אונטערשווענקען די שטאָט. פון דער צווייטער זייט שטאָט האָט אַ שאָסיי אין אַ פּאַראַלעלער באַן־גלייז אָפּגעצוימט די שטאָט פון די פעלד־שליאַכן.אייקאַליפּטוס־ביימער האָבן פון ביידע זייטן געצוימט דעם וועג.

אַ שוואַרץ־געפּלאַסטערטער וועג האָט זיך געשלענגלט צווישן די פעלדער און זיי פונאַנדערגעטיילט אין צווייען. לינקס פון וועג זענען די פעלדער געווען גלייך ווי אַ טישפּלאַך און פונאַנדערגעטיילט אין גרין־פאַרביקע פירעקן. אַ לאַנגע ריי ביימער האָט פון וויטנס אויסגעזען ווי אַ וואַנט וואָס פאַרשטעלט די זון־שיין און האָט גע־שפּרייט שאָטן איבער די פעלדער. דאָס ליכט און דער שאָטן האָבן זיך דאָרט צונויפגעטראָפן און געשאַפן די אילוזיע פון אַ פליסנדיקן טייך.

אויף דער רעכטער זייט פון וועג האָט די ערד זיך געבערגלט. אויף יעדן בערגל איז געוואַקסן אַ פרדס. די ביימער האָבן געשטאַרט, ווי זיי זאָלן זיך האָבן אַרומגעאָרעמט. פון מאָל צו מאָל האָט אַ ווינט באַרירט אַ צווייג און די פיקנדע זיך פרוכטן צווישן די בלעטער האָבן אַ ציטער געטאָן ווי באַרירטע גלעקלעך. אונטער יעדן בוים איז געלעגן אַ שאָטן ווי אַ פונאַנדערגעשפרייט געוואַנט. אין די טאָלן צווישן די פרדסים זענען געוואַקסן געדיכטע גרעזער און עס האָבן אַרויסגעשטאַרט רויטע מאָן־בלומען, ווייסע מאַרגאַרעטן און געלע גלעקלעך וואָס האָבן פאַרכאַפּט דאָס מענטשלעכע אויג.

נאָך די פרדסים איז געווען אַ גענוג גרויסער זאַמד־פעלזיקער שטח. די זון און די ווינטן האָבן אין משך פון דורות צעקרישלט די שטארע, פאַרטרוקנטע זאַמד־פעלזן און זיי האָבן אויסגעזען ווי צע־זשאַווערטע אָן־צייניקע מיילער ביי אַלטע לייט.

נאָך דעם שטיינערנעם שטח, רעכטס פון שאָסיי האָט זיך געצויגן אַ געפלאַסטערטער אָבער שמאָלער וועג, וואָס האָט געפירט צום דאָרף „אסף”. דאָ איז די ערד ווידער געווען אַ גלייכער פלאַך. דאָס זענען געווען די דאָרפס פעלדער. לינקס פונעם דאָרפסוועג, וווּ די ערד איז געווען זאַמדיק, האָבן זיך געפונען די וויינגערטנער. פאַראַן געווען דאָרט וויינקוסטן וואָס האָבן אויסגעזען ווי אָנגעלייגטע גרינע בערגעלעך. פאַראַן געווען וויינגערטנער, וואָס די צווייגן זענען געווען צעבונדן איבער די דראָטן און האָבן אויסגעזען ווי געקרייצטע מענטשן. די קוסטן האָבן זיך אָפּגעשלאָגן אינעם וועג און זייערע שאָטנס זענען געווען צעלייגט ווי אויסגעטוענע מלבושים.

נאָך די זאַמדיקע פעלזן האָט דער שטח אויסגעזען ווי נאַקעט. אין דער זייט פון די וויינגערטנער זענען די פעלדער געווען פונאַנדער־געטיילט אין פירקאַנטן, וועלכע זענען געווען באַדעקט מיט גרינסן און האָבן געשימערט דעם טאָגליכט אַנטקעגן מיט זייער פאַרבן אונטער־שיד ווי אַ פונאַנדערגעשפרייט געוועב. דאָרט איז געוואַקסן די פאַשע פאַר בהמות, קאָניטשינע און קוקורידזע. אַן אָנגעטראָגענער ווינט האָט אָפט אַ וויג געטאָן די הויכע און ברייטע קוקורידזע בלעטער,

ווי זיי זאָלן פאַרוויגן די געגנט אין איר שטילקייט. בלעטער פון ירקות האָבן באַדעקט די ביימן. אַנדערע זענען געוואַקסן אויף קוסטעס. איבער די בלעטער האָבן זיך געמיט מענטשן מיט געבויגענע רוקנס. זיי האָבן געפּלעגט די ירקות אָדער זיי אַראָפּגענומען.

ביים סוף פון די דאָרפס־פעלדער האָט זיך געצויגן אַ פלאַכע וואַדי, אויסגעטרוקנט ווי ליפּן פון אַ זקן. אויף דער צווייטער זייט ואדי איז געווען אַ גרויסער נישט געצוימטער פרדס, וואָס האָט ווי אָפּגעשניטן דאָס דאָרף פון דער געגנט, איז געווען פונאַנדערגעטיילט אין חלקים. יעדער מתיישב אין „אסף” האָט געהאַט עטלעכע דונאַם. נומערירטע פלאַקנס האָבן געוויזן וועלכער חלק געהערט וועמען.

דער וועג אין דאָרף אַריין האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ געפלאַס־טערטן סקווער, וואָס האָט פאַרבונדן דאָס דאָרף מיטן לאַנד. דאָ אַהער איז צוויי מאָל אַ טאָג פאַרפאָרן דער אויטאָבוס, וועלכער האָט געבראַנגט און אָוועקגעפירט די מענטשן אין שטאָט. אויף דעם סקווער לינקס איז געשטאַנען אַ גרין־באַוואַקסענע אלטאנע, אויף וועלכער עס איז געהאַנגען אַן אָפּבלאַקירטע פון דער זון און פון די רעגנס טאַוול וואָס האָט צו וויסן געטאָן די ידיעות פון „אגד”. אין דער אלטאנע איז געווען אַ באַנק, אויף וועלכער עס זענען געווען אויסגעשניצט פירקאַנטן אין דרייעקן, נעמען פון מיידלעך און יינגלעך און הערצער דורכגעשטאָכענע מיט אַ פייל.

לענגאויס פונעם סקווער האָבן זיך געצויגן דריי פאַראַלעלע גאַסן, מיט אַ טראָטואַר פון דער רעכטער זייט. די הייזער פון ביידע זייטן זענען געווען איינשטאָקיקע. דער אַריינגאַנג אין זיי איז געווען גלייך מיט דער ערד אָדער מיט עטלעכע טרעפּ. די דעכער זענען געווען פלאַכע, געגאָסן פון בעטאָן אָדער שיפּע פון רויטן קאַרמיט. די הייזער האָבן זיך געטונקען אין גרינס, די צווייגן פון די ביימער האָבן זיי באַדעקט ווי שערעמס, אונטער וועלכע מען האָט נאָר אַרויס־געזען די דאַך־קאַנטורן. ביים סוף פון די דריי גאַסן איז געווען אַ שטייניק בערגל וואָס איז געווען שיטער באַוואַקסן מיט ווילדע גרעזער און אויסגעזען ווי אַ נישט ראַזירטע באָרד. דאָס בערגל האָט

ווי פאַרשטעלט דאָס דאָרף פון הינטערוויילעכטס. אויף דעם בערגל איז געשטאַנען דער וואַסער־טורעם אויף זיינע דריי הויכע, צעשטעלטע בעטאָן פיס. איבער אים אין דער הויך איז געווען אַ „מנורה" וואָס מען האָט אָנגעצונדן אין די חנוכה־נעכט אָדער ווען דאָס דאָרף האָט זיך געפונען אין אַ געפאַר און געדינט אַלס אַ צייכן פאַר די אַרומיקע דערפער.

פון ביידע זייטן בערגל זענען געשטאַנען די דאָרפס בנינים. לינקס איז געשטאַנען אַ לאַנגער בנין, אין וועלכן עס האָבן זיך געפינען די „צרכניה" און דער „בית־עם". אין איינעם פון די צימערן דאָרט איז געשטאַנען אַן ארון קודש מיט אויסגעשטעלטע בענקלעך. דאָס איז געווען די.שול. דער בנין איז געשטאַנען אויף אַ שטייניקן אָפּריס. דער איינגאַנג אין דער צרכניה איז געווען גלייך מיט דער ערד. דריי ברייטע טרעפּ און אַ ברייטער טויער האָבן געפירט אין „בית־עם". אַנטקעגן זענען געשטאַנען נאָך דריי בנינים: אַ גרויסער מיט א רויטן פירקאַנטיקן דאַך — די שול און אַ קלענערער מיט אַ פלאַכן בעטאָן דאַך — די פרעבל־שול. גרינע בייטן, וועלכע די קינדער האָבן באַאַרבעט, האָבן אָפּגעטיילט איין בנין פון אַנדערן.

דאָס דאָרף איז כסדר געווען איינגעהילט אין אַן אָנגעזעצטער שטילקייט. פון מאָל צו מאָל האָט איבערן דאָרף זיך פונאַנדערגעטראָגן אַ קריי פון אַ האָן, אַ קו, ביי וועלכער דער אייטער איז פול געוואָרן און זי געצויגן צו דער ערד, האָט אַ מרוקע געטאָן און פונאַנדערגעריסן די שטילקייט אין דאָרף. טיילמאָל האָט זיך באַוויזן אין אַ גאַס אַ מענטש, נאָכגייענדיק אַן אייזל באַלאָדן מיט אַ פולן זאַק אָדער מיט מילך־קאַנען. עס האָט אויך פּאַסירט, אַז דאָס אייזל, וואָס האָט געשטעלט קליינע טריט, ווי עס זאָל זוכן דאָס אָרט ווו אַוועקצושטעלן דעם פוס, האָט אימהדיק זיך צעשריגן, ווי ער זאָל פונאַנדעררייסן די לופט. אַמאָל האָט זיך אויך באַוויזן אַ פערד געשפּאַנט אין אַ צוויי־רעדערדיקן וואָגן און האָט זיך צעהירזשעט, האָט דערשפּירט די פרישקייט פון די פעלדער ווו ער האָט געוואָלט אַוועקגאַלאָפּירן. זיין

באַלעבאָס האָט אָבער איינגעצויגן די לייצן און אים געצווונגען גיין אין שפּאַן.

אויך אין דער נאָענט פון די שול-בנינים האָט אָפּט זיך געהערט אַ קינדער-געפּילדער אָדער הילכיק געזאַנג, אין וועלכן די פּאַרביי-גייער האָבן זיך איינגעהערט מיט גאווה. די תושבים אין דאָרף זענען בדרך כלל געווען מיטלוווקסיקע, ברייטביינעקע, באַלייבטע יידן. פון יעדן פון זיי האָט געשפּראָצט די חדווה פון אַרבעט. אַלע האָבן זיי געהאַט אויסגעאַרבעטע הענט וואָס זענען געווען באַלייגט מיט דיקע ווי שטריק אָדערן. די דעמערנדע שטילקייט אין דאָרף האָט געקלונגען אין זייערע אויערן ווי אינזעקטן זאָלן זשימערן אין דער לופט. אַ ריח, אַ געמיש פון יאַסמין און שטאַל-זויערקייט איז געהאַנגען איבערן דאָרף.

ב

דאָס דריטע הויז פון דער רעכטער זייט אין דער ערשטער גאַס האָט געהערט צו די רחביה׳ס. זיי זענען געווען די ערשטע מתיישבים אין דאָרף. אַ נידעריקער פּלויט פון שטעכל-דראָט, וואָס איז פון פאָרנט געווען באַוואַקסן מיט אַ געדיכטן איזביסקוס (אַ פּלאַנץ), האָט געצוימט זייער ווירטשאַפט. אַ ברייט טויער פון צוויי טיילן האָט געפירט צו זיי אַריין. איין טייל איז געווען אָפן פאַר דורכגייער. זייער הויז איז געשטאַנען אָפּגערוקט פון וועג, אַ ברחבותדיקע געביידע מיט אַ רויטן שיפן דאַך. צווישן דעם הויף און דעם פּלויט איז געווען אַ גאָרטן און נאָענט צום פּלויט זענען געוואַקסן צווײַג פּלומען-ביימער, אַ מילגרוים בוים און אַ ציטרין בוים. אין דער זייט זענען געווען עטלעכע בייטן ירקות. דער אַריינגאַנג אין הויז איז געווען דורך פיר טרעפּ. פוןביידע זייטן טיר זענען געוואַקסן פיקוס-ביימער, וואָס האָבן באַדעקט די טיר ווי אַן אלטאנע.

איבערן פּלויט פון דער רעכטער זייט איז געשטאַנען די הינער-

שטייג, אין וועלכער עס האָבן זיך אַרומגעדרייט עטלעכע הונדערט ווייסע עופות. אין דער לינקער זייט האָבן זיך געפונען די פּאַשע־שפּייכלערס און די קאַמערן מיט די אַרבעטס־כּלים. טיפער אַראָפּ איז געווען אַ קו־שטאַל, אין וועלכער עס זענען געשטאַנען אַכצן קעפּ. גאָר אין דער זייט איז געווען אַ קליינער שטאַל פאַרן גרויסן, ווייסן אייזל. ווייטער אַראָפּ איז געווען דאָס מיסטגרוב און דער אָפענער שייער, אונטער וועלכן עס זענען געלעגן די פּעק שטרוי.

איבערטרעטנדיק די שוועל ביי די רחביה׳ס האָט מען גלייך דערפילט די פרייד פון אַרבעט און די שפע פון שאַפן. די פעלדער זייערע זענען געווען באַאַרבעט לויט אַלע כללים. די קאַניטשינע און די קוקורודזע ביי זיי זענען געוואַקסן געדיכט. די בלעטער זייערע זענען געווען פעטע און זאַפטיקע. אין יעדן סעזאָן זענען זייערע ירקות, די באַקלאַזשאַנען, דאָס קרויט, די מייערן, צוויקל, קאַרטאָפל און די פּאָמידאָרן געווען מער געראָטן ווי ביי דער רעשט מתיישבים אין דעם יאָר. די רחביה׳ס האָבן זיך נישט געפוילט און נישט געשפּאָרט דער ערד זייער מי.

די משפחה איז באַשטאַנען פון זעקס נפשות: טאַטע, מאַמע, די טאָכטער מיטן איידעם און די צוויי אייניקלעך. איין יינגל איז אַלט געווען פיר יאָר, דאָס צווייטע יינגל צוויי מיט אַ האַלב יאָר. יואל, דער פאָטער און זיידע איז געווען אַ הויכער, ברייטביי‌ניקער ייד און ער האָט געהאַט אַ גרויען, פלאַכן און ברייטן קאָפּ, פליישיקע ליפּן און אַ שיפּע יידישע נאָז. זיינע הענט זענען געווען דיק, אויסגעאַרבעט און זיין בויך אָנזעעוודיק. די הויזן זענען אויף אים שטענדיק געהאַנגען. דער פאַרצויגענער אויף אים הויזן רימען האָט אים ווי אונטערגעהאַלטן זיין בויך.

ביידע, ער און זיין ווייב, האָבן געלעבט זייער לעבנס־שטייגער ווי מענטשן אויף ערד. די ערשטע צייט האָבן זיי געוווינט אין אַ בלעכערנעם באַראַק, אָן פענצטער. פאַראַן געווען נאָר אַן אויסגעשניטענער לאָדן וואָס מען האָט געעפנט יעדן טאָג. פון די אָנגעגליטע ווענט און דאַך האָט געיאָגט אַ היץ ווי פון אַ באַק־אויוון. דער באַראַק

איז געווען איינער פון די דריי און צוואַנציק באַראַקן פון די ערשטע מתיישבים. דער באָדן איז געווען פאַרלאָזט, האַרט, אַרום האָט אויסגעזען ווי אַ מדבר. דער איינציקער וואַסער־קראַן האָט זיך געפונען אין צענטער פון צוקונפטיקן דאָרף. פון דאָרט האָבן זיי יעדעס מאָל געבראַכט אַ בלעך וואַסער. די באַלויכטונג אין באַראַק איז געווען אַ נאַפט־לעמפּל. געקאָכט האָט חנה אויף אַ נאַפט־אויוון.

חנה איז געווען עטוואָס נידעריקער פון איר מאַן. אירע אונטער־געשוירענע האָר זענען געווען שוין גרוי. טראָץ איר עלטער איז זי געווען שלאַנק. אויך אירע הענט זענען געווען אויסגעאַרבעטע און זענען געווען באַלייגט מיט אָדערן. איר פּנים איז געווען אָוואַל, איר נאָז קורץ, אירע ברעמען געדיכטע. זי האָט יעדן אין דער פרי אָוועקגעשטעלט אויף אַ קליין פייערל אַ קאַרטאָפל גריץ, דאָס מיטאָג. איינמאָל אין דער וואָך, האָט זי אויך אַריינגעלייגט אין דער גריץ אַ שטיקל פלייש. זי האָט מיט יואלן געאַרבעט צוזאַמען אין פעלד. נישט איין טאָג איז יואל געבליבן אין פעלד פון זון־אויפגאַנג ביז שפּעט אין אָוונט. ער האָט געצערטלט יעדעס אויפגעגאַנגענע גרעזל. נישט איינמאָל איז ער געגאַנגען אין פעלד אַריין אונטער דער לבנה־שיין קוקן צי די וואַסערשליידערער האָבן זיך נישט פאַרהאַקט און באַנעצן ריכטיק די ערד.

יואל און חנה זענען געקומען אין לאַנד אַריין אין די צוואַנ־ציקער יאָרן פון ראַדאָם אין פוילן. זיי זענען געווען די קינדער פון צוויי מעבל־סוחרים, וואָס האָבן געהאַנדלט צוזאַמען. זיי האָבן דאָרט חתונה געהאַט און באַלד עולה געווען מיטן באַשלוס צו זיין ערד־אַרבעטער. זיי האָבן געוווינט אין פּתח־תקוה, אין אַ הויף־שטיבל פון אַ באַטינקטן באַראַק, וואָס איז געשטאַנען נאָך די באַן־גלייזן נאָענט צו די פּרדסים. חנה האָט דאָרט געאַרבעט אין אַ הינער־שטייג, וואָס האָט זיך געפונען אין דער נאָענט דאָרט. ביז זי האָט זיך צוגעוווינט צו דער אַרבעט און אויפגעהערט מורא צו האָבן, אַז זי גייט זיך נישט אום גוט מיט די הינער. יואל האָט געאַרבעט אין פּרדס מיט דער טוריע. די ערשטע צייט האָבן אים אַלע זיינע גלידער און מוסקולן

ווי־געטאָן פון אָנשטרענגונג. זיינע דלאָניעס זענען געווען באַדעקט מיט וואַסער־בלאָזן, וואָס האָבן כסדר געפּלאַצט און האָבן אים ווי געטאָן. ער האָט אָבער געשוויגן. עס האָט געדויערט ביז ער האָט זיך איינגעאַרבעט און געמאַכט אַ גלייכן אַקער־שניט.

א צייט שפּעטער, וועןביידע זענען שוין געווען געניט אין זייער אַרבעט, זענען זיי איבערגעגאַנגען אַרבעטן קיין מגדיאל. דאָ האָבן זיי געאַרבעט ביי אַ רייכן ייד, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסן פּרדס, אַ גרויסע הינערשטייג און האָט אויך געפּלעגט ירקות. חנה האָט געאַרבעט אין דער הינערשטייג און אויך געמאַכט ביי דער באַלע־באָסטע די שטוב־אַרבעטן. אויך דאָ האָט יואל געאַרבעט אין פּרדס, אויף די פעלדער און געוווינט אין הויף ביים באַלעבאָס, געשלאָפן אויף די זעלבע אייזערנע בעטלעך און אין אַ וואַליזע אונטערן בעט געהאַלטן זייערע וועש. זיי האָבן זיך אָפּגעשפּאָרט אַ ביסל געלט און זענען אַריינגעטרעטן אין אַ פאַרבאַנד וואָס האָט זיך געגרייט צו באַזעצן אויף ערד און שאַפן אַ ניי דאָרף.

זיי האָבן געוואָלט וואָס מער פאַרדינען און אָפּשפּאָרן, אַז עס זאָל זיי שפּעטער, ווען זיי וועלן זיך באַזעצן אויף ערד, זיין גרינגער. אינצווישן זענען זיי אַריבער קיין תל־אביב, געדונגען אַ צימער מיט אַ דריטל קיך אין אַ באַראַק אין שכונת מחלול, ביים ים. חנה איז אַוועק אַרבעטן אַלס קעכין אין אַ רעסטאָראַן. יואל איז געוואָרן טרעגער ביי דער באַן. ער האָט געטראָגן זעק צעמענט. שפּעטער איז ער געוואָרן אַ מויערער־געהילף, געגרייט דעם טינק און דערנאָך גע־וואָרן אַליין אַ מויערער. מיט דער צייט איז ער געוואָרן אַ שטובן־קאַלכער, אַליין אָנגענומען אַרבעט און פאַרדינט אַ סך מער. דאָס פּאַך האָט אים אויסגעלערנט יידל, אַ נידעריקער ברייטבייניקער ייד מיט אַ קיילעכיק בערדל, ביי וועלכן זיי האָבן געוווינט. ער איז געווען אַן אלמן און חנה האָט אים אַרויסגעהאָלפן אין זייןווירטשאַפט.

פון דאַנען זענען זיי שוין איבערגעגאַנגען קיין „אסף". זייער איינציקע טאָכטער רינה איז געבוירן געוואָרן אין זייער נאָר וואָס אויסגעבויטן הייזל, וואָס איז באַשטאַנען פון אַנדערהאַלבן צימערן.

ווען רינה איז געבוירן געוואָרן, איז חנה שוין געווען אַ פרוי פון איבער די דרייסיק.

איצט געהערן די רחביהס צו די איינגעזעסענע מתיישבים אין „אסף", זענען באַליבט אין דאָרף. יואל האָט געהאַט אַ באַס־שטימע און גערעדט געלאַסן. נישט געווען דער פאַל, אַז ער זאָל וועמען טרעפן און אים נישט פאַרהאַלטן, אים אויספרעגן ווי עס גייט אים, וואָס ער טוט און וואָס עס מאַכט די משפחה. אויף אַ שמחה אין דאָרף האָט מען די ערשטע פאַרבעטן די רחביהס. חנה איז געווען פאַרטאָן אין דער ווירטשאַפט. זי האָט געזאָרגט, אַז אַלץ זאָל זיין אין דער צייט און אויפן פלאַץ. איר שטימע איז געווען לויטער און זי האָט גערעדט שטיל. אין איר געבורט־שטאָט האָט זי געזונגען אין כאָר פון דער גימנאַזיע, ווו זי האָט געלערנט. אַ געבויגענע איבער אַ בייט ביים אַרויסרייסן די ווילדע גרעזער אָדער ביים אונטערבינדן אַ קוסטע, האָט זי יעדן פאַרבייגייער די ערשטע געזאָגט שלום, אויב זי האָט זיך דערוווּסט, אַז אַ משפחה גרייט זיך צו אַ שמחה אָדער אַז ביי אַ משפחה איז פאַראַן חלילה אַ צרה איז זי באַלד אַהינגעגאַנגען. באַשיידן, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, זי זאָל חלילה נישט אָנרירן יענעמס כבוד, פלעגט זי שטיל אויספרעגן די מאַמע פון דער משפחה ווי אַזוי עס גייט איר.

רינה, זייער טאָכטער, די מאַמע פון די צווי ייִנגלעך איז געווען הויך און שלאַנק. זי האָט געהאַט געפאַרעמטע פיס און אַ טונקל־בלאָנדן געלאָקטן קאָפּ אונטערגעשוירענע האָר. די מוטער האָט דער־ציילט, אַז זי איז ענלעך צו איר שוועסטער, די מומע רחל. רינה האָט אַרויסגעהאָלפן אין דער ווירטשאַפט, געראַמט די צימערן, גע־וואַשן און געפּרעסט די וועש.

איצט האָט רינה זיך דערלויבט. זי איז מיט איר מאַן יהודהן געפאָרן קיין נתניה זען אַ פילם, קיין תל־אביב זען אַ טעאַטער־פאָרשטעלונג, געקויפט אַ בוך, אַבאָנירט פעריאָדישע אויסגאַבן איבער פּעדאַגאָגיע.

איר יוגנט איז נישט געווען קיין לייכטע. זי איז אויפגעשטאַנען

ווען דער טאָג האָט נאָר געגרויט, זי זאָל באַווייזן מיטן ערשטן אויטאָ פאָרן קיין תל־אביב. זי האָט געלערנט אין לערער־סעמינאַר אויפן נאָמען פון לעווינסקי. ווען די עלטערן האָבן זיך איינגעשאָפט די ערשטע צוויי קי, האָט רינה זיך מיט זיי מטפל געווען, אַמאָל אויך געמאָלקן. נישט איין מאָל האָט זי געמוזט לערנען ביז שפּעט אין דער נאַכט. יעדע פרייע שעה איז זי געזעסן איבער אַ בוך, האָט געוואָלט וואָס מער וויסן. זי איז אויך עטלעכע יאָר, ביז עס איז איר געבוירן געוואָרן איר צווייט קינד, געווען לערערין ביי זיי אין דאָרף, געלערנט אין די קלענערע קלאַסן. די קינדער וענען געווען צו איר צוגעבונדן. זיי האָבן יעדן אינדערפרי געוואַרט מיט אומגעדולד זי זאָל אַריין אין קלאַס און אין אַ כאָר אַ זאָג געטאָן: „שלום, לערערין!" אויך די לערער האָבן גערן מיט איר פאַרפירט אַ שמועס.

זי איז געווען באַהאַוונט אין אַ סך זאַכן. נישט איינמאָל האָט אויף אַ לערער־זיצונג דעצידירט איר דעה. איצט האָט זי זיך פאַרנומען מיט געשיכטע פון קונסט און מיט יידישע געשיכטע. זי האָט אויס־געזוכט און שטודירט ווו עפּעס אַ געדרוקט וואָרט וועגן דער יידישער פאַרגאַנגענהייט. זי איז געווען אין דאָרף די איינציקע בלאָנדע פרוי. איר פּנים האָט געהאַט אַ מעש קאָליר. זי האָט געהאַט בלויע אויגן און אַ קורצע, דינע נאָז. דער לערער רפאל, אַ הויכער, שלאַנקער בחור מיט אַ ברייט פּנים האָט געפּרוווט זיך צו איר דערנענטערן. ער האָט אָפט נאָך דער שול זי באַגלייט אַהיים און אויפן וועג געשמועסט מיט איר וועגן פאַרשידענע ענינים. אָפט איז ער מיט איר שטיין געבליבן פאַר זייער הויז, מיט איר איינגעטענהט און געגעבן איר אַנצוהערן, זי זאָל אים איינלאַדן צו זיך אַהיים. יעדעס מאָל האָט אַ קוים מערקבאַר שמייכעלע לייכט פאַרצויגן איר אויי־בערשטע ליפּ. זי האָט אים נישט גענומען ערנסט. זי האָט געדענקט איר פאָטערס אָנצוהערעניש, אַז די ווירטשאַפט וואַרט אויף אַ יונגן, שטאַרקן מאַן. רפאל איז אויך נישט געווען איר טיפּ. ער האָט געהאַט שמאָלע הענט און לאַנגע דינע פינגער.

זאב, דער שול דירעקטאָר, איז געווען אַ הויכער, עטוואָס געבוי־

געַנער מאַן, האָט געהאַט אַ פליישיקן קאָפּ און אויפגעריסענע אויגן ווי ער זאָל קוקן פאַרוווּנדערט אויף יעדע זאַך. ער איז געווען דער ערשטער לערער אין דאָרף. מיט רינהן איז ער געווען שטאָלץ. זי איז געווען די איינציקע אין דאָרף, וואָס האָט געענדיקט אַלס לערערין, געגאַנגען אין זיינע דרכים. ער האָט נישט איינמאָל גערעדט מיט איר פאָטער, מיטן מאַן, אַז זי דאַרף זיך אומקערן צו איר פאַך, ווייל ס'איז אַ שאַד, אַז אירע קענטעניש זאָלן גיין פאַרלוירן.

איר יוגנט איז געווען אַ שווערע אָבער פול מיט אינהאַלט. ווי די רעשט יוגנט אין דאָרף, האָט זי אָנגעטאָן אַ בלויע בלוזקע און קורצע האָקי הייזלעך און געגאַנגען אין קלוב אַריין טאַנצן אַ „הארא" און געזונגען „מי יבנה את הגליל", געבענקט צום כנרת און צו די הרי יהודה. זי האָט אָנטייל גענומען אין די חברישע שמועסן וועגן עליה, וועגן די תפוצות און וועגן די אַראַבישע שכנים. דעם שמועס האָט געווייגלעך געפירט נתנאל, דער ערשטער און עלטסטער זון אין דאָרף. ער האָט געפירט דעם קלוב. זי איז אויך געגאַנגען מיט אַ רוקזאַק אויף דער פּלייצע און מיט אַ גרויסן שטעקן אין האַנט אויף אויספלוגן מיט דער חברה איבערן לאַנד, האָט געקענט אַלע וואָדיס און בערג. ווען זי האָט געדאַרפט זיך אומקערן, איז די מוטער געוואָרן אומרואיק, איז ווידער און ווידער אַרויס פאַר דער טיר זען און הערן צי זי קומט שוין.

דער פאָטער האָט אַ פאַרדאגהטער געשוויגן, נאָר ער האָט שוין נישט געקענט מער באַהערשן זיין אויפרעגונג האָט ער אַ זאָג געטאָן צום ווייב: „שוין נאַכט".

זי האָט פאַרשטאַנען זיין אויפרעגונג און אים באַרואיקט: „זי וועט באַלד קומען".

אָפט פלעגט זיך די יוגנט צונויפנעמען ביים וואַסער־טורעם, זיך אַרומגעזעצט אַרום פייער, אין וועלכן זיי האָבן געבראָטן קאַרטאָפל און געזונגען לידער „מעל פסגת הר הצופים" אָדער „בין גבולות ובדרכים ללא דרך". יצחק, אַן אויסגעוואַקסענער בחור, וואָס איז צוליב זיין הויך געווען געבוקט, האָט געהאַט אַ שוואַרצע, צעלאָזטע

טשופּרינע ווי אַ פּערדישע גריווע, האָט געשפּילט אויף אַן אַקאָרדיאָן. שבת־צו־נאַכטס האָט רינה אָנגעטאָן איר שוואַרצן סאַראַפאַן און געגאַנגען מיט דער חברה טאַנצן פאָלקס־טענץ. אַמאָל האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אויפן הויף, אין דער פינצטער, אין אַ ווינקל און געפּיפן אויף אַ פלייט אַ פאַרבענקטע מעלאָדיע.

אַלע מענטשן אין דאָרף האָבן זי גערן געהאַט. זי איז געווען די עלטסטע טאָכטער אין דאָרף. אַלע בחורים זענען געווען יונגער פון איר. נאָר צוויי פון זיי זענען געווען אַן אויסנאַם. דני איז געווען אין איר עלטער און נתנאל עלטער פון איר. ביידע זענען געקומען צו איר אין שטוב. דני איז געווען נידעריק, געהאַט אַ ברייט פּנים, אַ פלאַכן שטערן און געטראָגן ברילן. ער האָט געלערנט אין נתניה אין אַ גימנאַזיע. ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ שטיקל ליים און געקנאָטן פאַרשידענע געשטאַלטן און חיות. ער האָט כסדר פאַרזיכערט רינהן, אַז ער וועט פאָרן אין דער וועלט און ווערן אַ סקולפּטאָר. נתניאל איז געווען ברייטביייניק, געהאַט אַ קיילעכיק פּנים, אָן אַן אויסדרוק, און מאַטע ווי פאַרגלייזטע אויגן. ער האָט געהאַלטן אין איין פאַרזיכערן רינהן, אַז ווען ער וועט ווערן דער דאָרפס־לייטער וועט זיך אין „אסף" אַלץ ענדערן.

רינה האָט געחוזקט פון ביידע. זי האָט חתונה געהאַט מיט יהודהן. געווען מתיישבים וואָס האָבן איר פאַראיבל גענומען, הלמאי זי האָט נישט חתונה געהאַט מיט נתניאלן דעם בכור פונעם דאָרף. נאָך איר חתונה האָט רפאל קוים זיך דערוואַרט. אַז דאָס שול־יאָר זאָל זיך ענדיקן און ער איז אַוועק אין עמק.

ג

יהודה איז געווען הויך, ברייטביייניק, געהאַט אַ לענגלעך, ערנסט, אינטערעסאַנט פּנים, אַ קורצע פלײשיקע נאָז, ברייטע וואָנצעס און

אַ געדיכטן, בלאָנדן קאָפּ האָר. זיי האָבן זיך געטראָפן אין אויטאָ פאָרנ־דיק קיין תל־אביב. ער האָט מיט איר פאַרפירט אַ שמועס. זיי האָבן גע־רעדט איבער ענינים, וואָס האָבן זיי נישט פאַרפליכטעט, אָבער זיי זענען זיך געפעלן.

עטלעכע טעג שפּעטער ווען זי איז אַרויס פון דער שול האָט ער זי אָפּגעוואַרט. זי איז געבליבן דערשטוינט און אין האַרצן זיך געפרייט. דאָס מאָל האָבן די קינדער זי נישט באַגלייט אַהיים. אויך רפאל איז שטיין געבליבן אַ געפּלעפּטער. ער האָט זיי פון ווייטנס נאָכגעקוקט. אים האָט דאָס האַרץ געטיאַכקעט און ער איז אַוועק אַהיים מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ.

פון דאַמאָלט אָן איז יהודה אָפט פאַרפאָרן מיטן טענדער, אויף וועלכן עס זענען געזעסן די „גפירים". ער איז אַראָפּגעשפּרונגען און אייליק אַריין זאָגן רינהן שלום. ער איז שטענדיק געקומען צו איר אין דער הפסקה. יהודה איז געווען דער קאָמענדאַנט פון די „גפירים", וואָס האָבן באַוואַכט די דערפער און די געגנט. די קאָמענדאַטור האָט זיך געפונען אין „שחריה", דריי דערפער ווייט פון „אסף".

מיט דער צייט האָט ער אויך אָנגעהויבן קומען צו איר אין שטוב. ווען זי האָט אים דאָס ערשטע מאָל געברענגט אין שטוב, האָט זי האַסטיק געעפנט די טיר און שוין אויף דער שוועל אַ זאָג געטאָן אין איין אָטעם

— דאָס איז יהודה פון שחריה!

זי אַליין איז געווען איבעראַשט און נישט געוווּסט ווי די באַגע־געניש וועט ווירקן אויף די עלטערן.

— שלום! — האָט ער אַ זאָג געטאָן די עלטערן און זיך פאַר זיי לייכט פאַרנייגט.

— שלום! — האָבן טאַטע־מאַמע אים געענטפערט און אים גוט אָנגעקוקט ווי זיי זאָלן אים אַדורכקוקן. פון איבעראַשונג האָט דער ~~פאָטער פאַרלייגט אין האַנט איבער דער אַנדערער ווי ער זאָל זיך אַליין געבן שלום.~~

פון דעמאָלט אָן איז ער שוין אָפט געקומען צו איר אין שטוב. רינה האָט מיט אים פאַרברענגט ביחידות. טאַטע־מאַמע האָבן גע־שוויגן און געוואַרט. זייער שווייגן איז געווען פול מיט זאָרג פאַר דער צוקונפט פון זייער טאָכטער. דאָס ערשטע מאָל ווען זיי האָבן אים געענטפערט שלום האָבן זיי זיך איבערגעקוקט.ביידע בליקן זענען געווען שטאַר, ווי זיי זאָלן בלאָנדזשען. ווען ער איז געבליבן ביז שפעט, האָבן די עלטערן געוואַרט, נישט געגאַנגען שלאָפן. יעדער באַזונדער האָט זיך געשלייכט איבער די צימערן, ווי ער זאָל זיך פאָרען ביי עפּעס.

איין מאָל, ווען יהודה האָט זיך פאַרהאַלטן לענגער, האָט די מוטער אָן אויפגעהייטערטע שטיל אַ פרעג געטאָן יואלן:

— דאָס איז ער?

איר פראַגע האָט איבעראַשט יואלן. ער האָט פאַרפרעסט די ליפּן און זיך פאַרטראַכט. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אַ שטאָמל געטאָן:

— ווייזט אויס...

איינער האָט זיך איינגעקוקט אין אַנדערן. זייערע אויגן זענען געווען אויפגעריסן. אַ ווײַלע שפּעטער האָט יואל אַ זאָג געטאָן:

— ער דאַרף זיין אַ גוטער בחור...

ער האָט אָפּגעאָטעמט, ווי ער זאָל האָבן עפּעס אַראָפּגעשלינגען. בייביידן זענען די אויגן געוואָרן פייכט. ביידע האָבן דערפילט די שטילקייט אַרום זיך ווי זיי זאָלן זי אָנטאַפּן. ווען זיי האָבן זיך באַרואיקט האָט חנה אַ זאָג געטאָן:

— פאַר צו קיין שחריה, פרעג זיך נאָך ווער ער איז?...

יואל האָט זי אָנגעקוקט פאַרווונדערט ווי זי זאָל אים הייסן טאָן אָן אויסטערלישע זאַך. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ:

— ביסט גערעכט...

אין איינער פון די נעכט, ווען רינה האָט פליסטערנדיק „יהודה שלום" שטיל פאַרמאַכט הינטער אים די טיר האָט זי זיך אויסגע־דרייט און איז שטיין געבליבן, ווי זי זאָל וועלן גיין צוריק. ערשט

איצט האָט זי זיך געכאַפּט, אַז אין די חדרים ברענט ס'ליכט און די עלטערן זענען וואַך. אירע באַקן האָבן אַ פלאַם געטאָן.

— רינה! — האָט דער פאָטער זי אַ רוף געטאָן און שטיל געבליבן.

זי האָט פאַרזשמורעט די אויגן און זיך איינגעקוקט אין איין פונקט. אויף איר שטערן האָבן זיך באַוויזן קנייטשן. מיטאַמאָל האָט זי אַ זאָג געטאָן ווי זי זאָל רעדן צו זיך:

— ער האָט זיך דערצויגן אין שפיה, האָט געענדיקט „כדורי" — זי האָט געוווּסט וואָס אירע עלטערן ווילן וויסן.

פאָטער און מוטער, וועלכע זענען געזעסןביים טיש אין עס־צימער, האָבן זיך אונטערגעהויבן ווי זיי זאָלן וועלן צו איר צוגיין אָבער ביידע זענען זיי זיצן געבליבן. דער פאָטער האָט אויסגעשטרעקט דעם האַלדז ווי אַ גאַנדז ווען זי דערפילט אַ סכנה. די מוטער איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל. איר אונטערשטע ליפּ האָט געציטערט.

רינה האָט זיך צו איר דערנענטערט און זיך אָנגעלענט אין דער טיר־פּוטרינע פון עס־צימער און ווייטער גערעדט, ווי זי זאָל זיך אַליין באַשטעטיקן דאָס דערציילטע:

— יהודה איז אַ יתום. מען האָט אים געברענגט אין לאַנד אַריין נאָך די פּאָגראָמען אין אוקראַינע. ער האָט זיינע עלטערן כמעט נישט געדענקט. די היידאַמאַקעס האָבן זיי דערמאָרדעט... יהודה קאָן יעדן שטעג אין לאַנד. ער איז אַן ערד־אַרבעטער, געוועזן אַ חבר אין „הגנה", אין דער באַפרייאונגס מלחמה איז ער פאַרוווּנדעט געוואָרן, געבליבן אים אַ שראַם אונטערן לינקן אויער און אַ דורכגעשאָסענער פוס... איצט איז ער אַ „גפיר".

די עלטערן, וואָס האָבן איר געקוקט אין מויל אַריין בשעת זי האָט גערעדט, האָבן זיך נאָך איר שטיל בלייבן איבערגעקוקט. רינה האָט אויסגעגליכן אירע אַקסלען, זי איז צוגעגאַנגען צום פאָטער און אים אַ קוש געטאָן. זי האָט זיך צוגעבויגן צו דער מוטער, צוגעלייגט איר צעהיצטע באַק צו איר פּנים און אָן אַ וואָרט, איז זי אַריין צו זיך אין צימער.

די עלטערן זענען געבליבן זיצן דערשטוינט, ווי מענטשן וואָס

זענען געשטאַנען ביי אַ וואָגן, וועלכער איז זיי אַוועקגעפאָרן. אַ טרער האָט זיך באַוויזן אין דער מוטערס אויגן־ווינקלען. דער פֿאָטער האָט איבערגעפּירט זיין שפּיץ צונג עטלעכע מאָל איבער זיינע אַפּגעלענטע ליפּן.

— קום שלאָפן! — האָט חנה אים אַ רוף געטאָן.ביידע האָבן זיך אויפגעשטעלט און זענען אַריין צו זיך אין שלאָף־צימער. ווען יואל האָט פאַרמאַכט די טיר הינטער זיך האָט חנה אים אַ זאָג געטאָן:

— מיר זענען נישט געווען אַנדערש...

זיי, חנה און יואל זענען געווען קינדער פון מעבל־סוחרים, וואָס זענען געווען שותפים אין האַנדל, אָבער זייער משפחה־יחוס איז נישט געווען קיין גלייכער. זי האָט געענדיקט אַ גימנאַזיע, ער האָט נאָר געלערנט אין אַ ישיבה. ביידע האָבן אָבער געהערט צו דער ציוניסטישער יוגנט. זי האָט ביי אים געלערנט עברית.

יהודה איז ברייטביייניק און פעסט. אין משך פון דער צייט האָט ער אויף זיך גענומען וואָג. די אַרבעט האָט אים שטאַרק געמאַכט. ער שטייט אויף אין באַגין, ווען אויפן ווייטן האָריזאָנט זענען נאָך פאַראַן שפורן פון דער פאַרגאַנגענער נאַכט. אין אַ צעכראַסטעטע העמד און אין שווערע גומי־שטיוול אויף די פיס, גייט ער אַרויס צו דער אַרבעט.

דער מאָרגנטוי ליגט פונאַנדערגעשפּרייט איבער דער סביבה ווי אַ דורכזיכטיק געוואַנט. אַנגעזאַמלטע אין דער נאַכט טוי־טראָפּנס זיצן אויף יעדן בלעטל און גרעזל. יהודה שפּרייזט איבערן הויף און אָטעמט אין זיך די פרישקייט פון אויפגייענדיקן מאָרגן. אויפן וועג דרייט ער אויף די וואַסער־קראַנען, כדי די הינער זאָלן טרינקען פריש וואַסער. ווי נאָר ער שליסט אויף די טויערן און טרעט איבער די שוועל פון דער שטאַל, באַגעגענען אים די קי מיט אַ ברייטן אויסגע־בענקטן דורך דער נאַכט מרוקען. די הענער ענטפערן זיי מיט אַן אויסגעצויגענעם קו־קו־רי־קו, באַגלייט מיט אַ קאָ קאָ קאָ פון די הינער. דער אייזל האַלט זיי אונטער מיט זיין עיקשדיקן אי־אה! אי־אה!

שוין אויף דער שוועל כאַפּט ער אַ קוק צי אַלץ איז כשורה ביי

די בהמות און נעמט זיי דערלאַנגגען עסן. די בהמות וואַרפן מיט די ווידלען, לאָזן אַראָפּ די אויערן, שטרעקן אויס די העלדזער און עסן אַרויס פון די זשלויבן. פון דאָרט גייט ער צום אייזל. דאָס אייזל שטרעקט אויס זיין קאָפּ, שפּיצט אָן די אויערן און צעשפּרייט זיינע נאָזלעכער, שמעקט צום היי וואָס יהודה האָט אים געברענגט.

איצט גייט יהודה איבער מיט אַ הילצערנער גראַצע איבערן שטאַל־אפלויף, וואָס פירט אין מיסט־גרוב אַריין. דערנאָך פאַרשאַרצט ער די אַרבל, וואַשט די הענט ביז איבער די עלנבויגנס און זעצט זיך מעלקן די קו. די רויטע ווייס געפלעקטע כינגע הייבט אויף דעם קאָפּ פון זשלויב ווי נאָר זי דערפילט דעם ערשטן צי ביים אייטער. אירע תמימותדיקע אויגן ווערן פאַרלאָפן. זי צעשטעלט נאָך ברייטער אירע אונטערשטע פיס און עסט ווייטער.

— שלום יהודה! — האָט אַ דיקע מענער־שטימע אַ זאָג געטאָן. יואל איז געקומען אים העלפן. ביי די רחביהס האָט יעדער געטאָן זיין אַרבעט. יהודה האָט געאַרבעט פון גאַנץ פרי ביז שפּעט. ער, וואָס איז פון קינדווייז אָן געווינט געווען צו דאגהן פאַר זיין יונגער משפּחה, האָט זיך נישט געשפּאָרט ביי דער אַרבעט. די פעל אויף די קי האָט געגלאַנצט ווי זי זאָל זיין אויסגעפּוצט. די שטאַל איז געווען ריין. די קי זענען שטענדיק געווען אונטערגעבעט, דאָס מיסטגרוב איז געווען איבערגעדעקט מיט אַ שיכט שטרוי. די מילך־קאַנען און די טעפּ האָבן געגלימערט. די פּעק שטרוי אינעם שייער זענען געלעגן אויסגעסדרט. פון די וואַסער־קראַנען האָט נישט געטראָפּט. די אַרבעטס־כלים זענען געווען גלייך אויסגעלייגט און אויסגעשטעלט, גרייט צום באַנוצן.

אנומלט, ווען נאַנאַ, די שוואַרצע קו מיטן ווייסן פלעק אויפן פאָרנט פון קאָפּ, האָט געדאַרפט זיך אָפּקעלבן, איז יהודה געזעסן כמעט די גאַנצע נאַכט אין שטאַל און ביי אַ לאַמטערן־ליכט געלייענט אַ פאַכמענישן זשורנאַל, פון וועלכן ער האָט זיך דערוווּסט וועלכע נייע זוימען עס איז גוט צו פאַרזייען און ווי מען דאַרף זיך מיט זיי באַגיין. דערביי האָט ער געפּיקט אַ טליענדע פּייקע.

יואל איז אין דער נאַכט געקומען עטלעכע מאָל זען און יעדעס מאָל אים געפרעגט:

— יהודה, ווי האַלט עס?

— נאָך אַ ביסל — האָט ער יעדעס מאָל אים געענטפערט און באַלד צוגעגעבן:

— גייט שלאָפן!

רינה מיט אויפגעריסענע פון שלאָף אויגן און מיט באָרוועסע פיס אין אָפענע לאַטשן-און האַלב פאַרקנעפּלטע בלויע, געבלומטע פּיזשאַמע, פון וועלכער עס האָט אַרויסגעשטאַרט אַ יאָדערדיקע ברוסט, האָט אים איבמיטן נאַכט געבראַנגט אַ סענדוויטש און אַ טעפּל שוואַרצע קאַווע.

— ביסט מיד? ווילסט שלאָפן? — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן און אַ קוק געטאָן צו דער קו, זען ווי עס האַלט מיט איר. זי האָט אים דערלאַנגט דאָס עסן און שטיפעריש אַריינגערוקט די פינגער אין זיין צעשויבערטע טשופרינע. איר פאַרשלאָפן פנים איז געווען באַחנט.

ער האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ.

— ניין, גיי שלאָפן — האָט ער געזאָגט און איינגעביסן דעם סענדוויטש.

— קום, ס'איז מיר אומעטיק — האָבן אירע אויגן אַ לאַך געטאָן.

ער האָט זי אָנגעקוקט פון אונטערן שטערן. זיין מויל איז געווען פול און זיין פנים האָט געשמייכלט.

אַ גוטע נאַכט! — האָט זי אַ זאָג געטאָן און איז אַרויס פון שטאַל.

יהודה האָט געהערט דאָס לאַפּען פון אירע פּיאַטעס אין די לאַטשן.

ווען נאַנאַ האָט אָנגעהויבן געבערן האָט יהודה צעשטעלט די פיס אַזוי ווי די קו און מיט פאַרשאַרצטע הענט פּאַמעלעך געצויגן דאָס קעלבל ביי די אויערן. ער האָט דאָס אָפּגענומענע קעלבל גענו־מען אויף די הענט און עס אָוועקגעלייגט אויף דעם אונטערגעשפּרייטן פרישן שטרוי, אויסגערייניקט די נאָזלעכער און אָפּגעווישט דאָס פליישיקע רויע פיסקל. די מוטער־קו, אַ פאַרשוויצטע מיט אָנגע־

שפּיצטע אויערן, האָט געציטערט פון מידקייט און באַלעקט איר ניי געבוירן קעלבל. יהודה האָט מיט מידע אויגן באַטראַכט די קו און דאָס קעלבל, צי עס איז אָן אַ מום, און האָט מיט דער האַנט אַ גלעט געטאָן דער קוס האַלדז. ווען דאָס קעלבל האָט וואַקלענדיק זיך אויסגעדרייט און אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ צו דער קוס אייטער, זי גענומען זייגן, האָט נאנא אַ שטילן מרוק געטאָן, אויסגעדרייט איר קאָפּ און געקוקט אויף איר קעלבל. יהודה איז געשטאַנען מיט אָן אָפן מויל און פון זיינע פאַרמרוזשעטע אויגן האָט געשלאָגן פרייד. שפּעטער האָט ער פאַרמאַכט דאָס טויער פון שטאַל און איז אַוועק אין שטוב.

די רחביהס האָבן געהאַט אַ טאָכטער רינה. איצט איז יהודה געוועזן פאַר זיי אַ זון. חנה, די מוטער, האָט מיט שטילער ליבע און ווערטער זיך געמיט אַנטקעגנקומען יהודהן. איין טאָג אין וואָך איז דאָס מיטאָג באַשטאַנען פון געדינצט פלייש און אַ קרויט־באָרשט: דאָס זענען געווען יהודהס באַליבטע מאכלים. זי האָט פאַר אים אָנגעשטעלט אויך טעפּלעך זויער מילך. אָפט איז ער אַריין פון הויף אַ פאַרשוויצטער און זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער אייזשאַנק זוכן און געפונען אַ טעפּל זויערע מילך. חנה האָט פון אַ זייט געקוקט אַ צופרידענע ווי ער טרינקט מיט הנאה. זי האָט נישט פאַרגעסן אָנצוזאָגן רינהן, ווען זי איז געגאַנגען אין דער צרכניה אַריין, זי זאָל קויפן ציבל־פּלעצלעך ווייל יהודה האָט די פּלעצלעך געגעסן מיט אַפּעטיט.

יהודה האָט זיך נישט געשפּאָרט. ער האָט געטאָן איין אַרבעט נאָך דער אַנדערער. דער פאָטער איז פאַקטיש געוועזן זיין געהילף, האָט זיך פאַרנומען מיט דער לייטונג, אַוועקגעפירט די מילך און די אייער, געפאָרן מיטן אייזל אין פעלד אַריין ברענגען די פּאַשע פאַר די בהמות וועלכע יהודה האָט אָנגעשניטן.

יואל פון זיין זייט האָט זיך די מי געגעבן יהודה זאָל אַלץ וויסן און מסכים זיין. אָפט האָט ער זיך אַוועקגעזעצט מיטן אידעם אויפן הויף, אָדער אויף דער וועראַנדע און ביידע מענער אָנגעהעריקע צו

צוויי דורות פלעגן איבערשמועסן אַן ענין; ווען און ווער עס וועט אַקערן די ערד, ווי אַזוי מען דאַרף זייען, אַקערן, זעצן; ווי עס וועט געטאָן די אַרבעט אין פּרדס, ווי זעט אויס דאָס גערעטעניש; ווען מען זאָל באַשטעלן די נייע סטאַדע קורטשאַקלעך, ווען מען דאַרף שיקן די הינער וואָס האָבן אויפגעהערט צו לייגן, אין שטאָט אַריין אָדער אַז מען זאָל פאַרקויפן אַ קו, וואָס האָט אויפגעהערט געבן מילך.

אַנומלט, ווי נאָר די מאַמע מיט דער טאָכטער האָבן געזען, אַז דער פאָטער מיטן איידעם האָבן זיך אַוועקגעזעצט, האָט חנה אַ זאָג געטאָן רינהן:

— גיב זיי צו טרינקען!

רינה האָט באַלד זיי אונטערגעטראָגן צוויי ערדענע טעפּלעך מיט שטאַרקער טיי. יהודה איז געזעסן מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט, אָפּגערוט זיך פון דער אַרבעט און גערייכערט זיין קורצע, דיקע פייקע. יואל איז געזעסן מיט פאַרלייגטע איבער די קני הענט. די צוויי אייניקלעך זענען צוגעלאָפן צו זיי. איינער איז אַרויפגעקראָכן אויפן טאַטנס שויס, דער אַנדערער אויפן זיידנס. ביידע יינגלעך, חגי דער עלטערער און רפי דער יונגערער זענען געווען ענלעך צום פאָטער. זיי האָבן זיך נאָר אונטערגעשיידט מיט די האָר. חגי האָט געהאַט שוואַרצע האָר, רפי איז געווען בלאָנד.

ביידע, דער טאַטע און דער זיידע, האָבן געטוליעט צו זיך די יינגלעך. די יינגלעך האָבן זיך צוגעהערט וואָס דער זיידע מיטן טאַטן רעדן אָבער אינצווישן האָט חגי אַ בעט געטאָן דעם זיידן.

— זיידע, נעם אונדז מיט אין פעלד אַריין...

דער זיידע האָט זיך צעשמייכלט. באַלד דערויף האָט חגי זיך אַ רייץ געטאָן מיטן ברודער.

— איך זיץ אויפן זיידן, נישט דו...

אַ ווײַלע האָט רפי געשוויגן אָבער אַ ביסל שפּעטער האָט ער פאַרגעשלאָגן חגין.

— בייט זיך מיט מיר.

חגי האָט אים נישט געענטפערט. ער האָט נאָר רפין אַ זאָג־געטאָן:

איך וועל פאָרן מיטן זיידן אין פעלד, נישט דו...

פון כעס האָט רפי אַ ריס געטאָן חגין ביי די האָר און זיך צוגעטוליעט צום פאָטער.

דער זיידע האָט אַ זופּ געטאָן פון דער טיי און האָט מיט אַ ליבן בליק אָנגעקוקט ביידע ייִנגלעך.

חנה, די באָבע, איז געשטאַנען אונטערן פענצטער־פאָרהאַנג מיט די הענט פאַרלייגטע פון פאָרנט און זיי באַטראַכט. אירע אויגן זענען געווען גרויס און האָבן געגלאַנצט.

אויך די מענטשן אין דאָרף האָבן געשעצט יהודהן. נישט געווען דער פאַל, אַז אַ ייד זאָל פאַרבייגיין און דערזעענדיק יהודהן אים נישט אַריבערשרייען איבערן פּלויט:

— שלום, יהודה!

יהודה האָט געענטפערט שלום אפילו ווען ער האָט נישט געזען ווער דער ייד איז און געטאָן ווייטער זייַן אַרבעט.

יהודה איז געווען דער יונגער מתיישב אין דאָרף וואָס האָט געענדיקט אַן אַגראַר־שול. צו אים זענען געקומען די מתיישבים זיך באַראַטן ווי אַזוי זיי זאָלן היי יאָר בייטן זריעות אין זייערע פעלדער. זיי האָבן אים געפרעגט מיט וואָס פאַראַ מיטלען זיך באַנוצן ווען אַ זריעה איז נישט ווי געהעריק אויפגעגאַנגען. ווען מען האָט אויסגעשטיינערט דרייסיק דונאם ערד פונעם קאָלעקטיוון שטח אונטערן פּרדס האָט יהודה דעציִדירט וואָס מען זאָל אויף זיי פלאַנצן.

מאירי דער דאָרפסלייטער, אַ נידעריקער, דיקלעכער ייד מיט אַ גוטמוטיק פּנים און דיקע אויסגעאַרבעטע הענט האָט געבעטן יואלן, ער זאָל אין אָוונט קומען מיט יהודהן אויף דער פאַרזאַמלונג.

דער אָוונט איז געווען אַ הייסער. די מתישבים זענען זיך צונויפגעקומען אין דרויסן פאַרן בית־עם אונטער דער אויפגייענדער לבנה. דער ויכוח צי דאָס דאָרף זאָל פלאַנצן נאָך שאָמוטעס מאַראַנצן אָדער פּרווון פלאַנצן אשכוליות איז אָנגעגאַנגען צווישן די מתיישבים

געגוג לאַנג. די קעגנער האָבן געטענהט, אַז די וועלט קאָן נאָך נישט די אשכוליות. די מתיישבים זענען געזעסן אויף דער ערד, ווער פון זיי מיט אויסגעצויגענע פיס און ווער אויף אונטערגעלייגטע אונטער זיך פיס. פון מאָל צו מאָל האָט אַ פלאַקער געטאָן אַ פלאַם פון אַ שוועבעלע וואָס האָט אויף אַ ווײַלע באַלויכטן דאָס פּנים פון דעם וואָס האָט אָנגעצונדן דעם ציגאַר.

יהודה האָט די גאַנצע צייט געשוויגן, אָבער ווען די האַלבע לבֿנה האָט זיך אַוועקגעשטעלט די מתיישבים אַנטקעגן, האָט מאירי אַ פרעג געטאָן:

— יהודה, וואָס זאָגסטו?

דאָס געשפּרעך האָט זיך איבערגעריסן. די מתיישבים האָבן אויסגעשטרעקט די קעפּ ווי זיי זאָלן וועלן זען יהודהן אין דער פינצטער.

יהודה האָט אַרויסגענומען פון מויל זיין טליענדע פּייקע און געלאָזן אַ זאָג געטאָן וואָרט נאָך וואָרט:

„אסף" האָט שוין צוויי הונדערט דונאם שאַמוטי. די אשכוליות זענען אַ פּרוכט וואָס האָבן ליב אַ שווערע ערד און האָבן אַ צוקונפט אין דער וועלט. עס איז אויך גוט — האָט ער צוגעגעבן — אַז אַ דאָרף זאָל ציכטן נאָך אַ מין פּרוכט.

— דאָס איז עס! — האָט מאירי צוגעשטימט.

— נו, גוט, גוט! — האָבן עטלעכע שטימען אַ זאָג געטאָן, ווי זיי זאָלן אַריינרעדן אין דער פינצטער און גענומען זיך אויפשטעלן.

די מתיישבים זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען, אין צווייען, אין דרייען. זיי האָבן ווייטער פאָרגעזעצט דעם ויכוח. מאירי איז געגאַנגען מיט יואלן. ביידע האָבן געשוויגן. מיטאַמאָל האָט מאירי חבריש אַ קלאַפּ געטאָן יואלן אין פּלייצע און אים אַ זאָג געטאָן:

— יואל, האָסט אַן איידעם, אויף מיר געזאָגט!

יואל האָט אים נישט געענטפערט. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט יואל אַ רוף געטאָן:

— יהודה!

— איך גיי! — האָט יהודה אים געענטפערט פון ווייטן.

יואל האָט מיט אַ פינגער זיך אויסגעריבן זיין אויבערשטע ליפּ פון פרייד און נחת.

ד

די ימים, די בערג און דער מדבר האָבן אַרומגערינגלט דאָס לאַנד. שיפן און עראָפּלאַנען האָבן כסדר געברענגט צו די ברעגן פון לאַנד עולים און פליטים פון אַלע עקן וועלט. יידן פון מזרח, וואָס האָבן דורות לאַנג געבענקט קיין ירושלים און יידן פון איראָפּע, די געבליבענע נאָך דער שואה. עס זענען נישט געווען גענוג הייזער אין לאַנד און וויניק איז אויך געווען שפּייז. די ניי־אָנגעקומענע עולים האָט מען איינקוואַרטירט אין די אויפגעשטעלטע געצעלטן אין די פאַרלייגטע „מעברות" און זיי פאַרטיילט טאָג־ראַציעס צום עסן.

אונטער דעם שטיין זאַמדיקן שטח, צופוסנס די פעלזן וועגנט וואָס האָבן זיך געקרישלט באַדעקט דעם שטח, איז געשטאַנען די מעברה „אסף". די מעברה־מענטשן האָבן געדאַרפט זיין די טאָג־אַרבעטער ביי די מתיישבים אין דער סביבה.

די פונאַנדערגעשטעלטע שפּיציקע געצעלטן, פיר און צוואַנציק אין דער לענג און צוועלף אין דער ברייט, האָבן געשטאַרט אין דער הויך ווי זיי זאָלן לעכערן דעם בלויען הימל. וואַסער־רערן מיט אַרויסגעלאָזטע קראַנען האָבן געטיילט די געצעלט־שורות. אין דער זייט אָפּגעטיילט פון די געצעלטן זענען געשטאַנען בלעכענע באַראַקן. דאָס זענען געווען די באַקוועמלעכקייטן און די וואַסער־טושן. ביים איינגאַנג אין דער מעברה איז געשטאַנען אַ גרויסער הילצערנער באַראַק. אין אים האָט זיך געפונען די מעברה־פאַרוואַלטונג. פון

דער צווייטער זייט מעברה האָט מען געבויט עטלעכע הילצערנע באַראַקן וואָס האָבן געדאַרפט זיין אַ שול און אַ פּרעבל־שול און אויך אַ שול צום דאַווענען. איין באַראַק האָט געדאַרפט זיין דער יוגנט־קלוב. די מענטשן האָבן זיך געמאַכט פּאַר אַ ציל צו שפּאַצירן איבער דער מעברה, ווייל זיי האָבן נישט געהאַט וואָס צו טאָן. זיי האָבן געוואָלט זען ווי יידן אַרבעטן און בויען. די מעברה איז געווען אָפן, נישט אַרומגעצוימט. יעדער האָט געקאָנט קומען און גיין, פּריי, ווי די ווינטן, וואָס האָבן געיאָמערט אין די נעכט און געקלאַפּט אין די לייווענטענע געצעלטן.

די מענטשן זענען זיך געווען פרעמד. די מעברה האָט אויסגעזען ווי אַ קאָלירפולער מאַרק. געווען יידן, וואָס האָבן געטראָגן קעלנער און קראַוואַטן און אויך טונקל־געשטרייפטע אַנצוגער. געווען יידן, וואָס האָבן געטראָגן געשטרייפטע כאַלאַטן, ברייטע שאַרוואַלן (הויזן מיט אַ ברייטן לאָדן ווי אַן אָנגעבלאָזענער זאַק) און אַ טורבאַן אויפן קאָפּ. געווען יידן, וואָס האָבן שוין געטראָגן די באַקומענע חאַקי־מלבושים. געווען פרויען וואָס זייערע קעפּ זענען געווען פאַרקעמט און האָבן געטראָגן דעקאָלטירטע קליידער. אַנדערע האָבן געטראָגן ברייטע צעלאָזטע פאַרביקע קליידער און זייערע קעפּ זענען געווען אַרומגעבונדן מיט פאַרביק געבלומטע טיכער.

איינער איז געווען פרעמד דעם אַנדערן אָבער אַ סך משפחות האָבן זיך געביטן מיט די געצעלטן. געווען משפחות, וואָס האָבן געוואָלט ווינען צווישן זיך אין זייער עדה און חמולה. צוויי משפחות אַלטע לייט פון אַ דזערבע־חמולה האָבן זיך אַריינגעצויגן אין איין געצעלט און אין דעם באַפרייטן געצעלט איינגעאָרדנט אַ שול.

יעקב, אַ דאַרער געבוקטער ייד מיט אַ לאַנגער, שפּיציקער נאָז און אין אַ פאַרוקטן איבערן קאָפּ קאַשקעט איז געקומען צו לויפן און געשריגן צו זיי:

עס איז אוממעגלעך, אַז יעדע חמולה זאָל זיך פאַרלייגן אַ שול. מען בויט דאָך אַן אַלגעמיינע שול, ווו אַלע וועלן קאָנען דאַווענען...

די יידן האָבן געשוויגן און נישט געענטפערט קיין וואָרט.

יעקב האָט נישט געקאָנט איבערטראָגן זייער פאַרעקשנט שווייגן און געפרעגט:

— נו ?...

ניסים, אַ הויכער, דיקער ייד מיט אַ ברייט קנאָכיק פּנים און גרויער נישט ראַזירטער באָרד, מיט אַ פלאַטשיקער נאָז, האָט אים אַ זאָג געטאָן ווי ער זאָל רעדן צו זיך:

— לאָזט אונדז דאַוונען לויט אונדזער נוסח...

אין דרויסן, פאַר די געצעלטן זענען געזעסן פרויען אויף אונטערגעלייגטע אונטער זיך פיס און אויף אַ פּרימוס אָדער נאַפט־אויוון געקאָכט באַליבטע מאכלים אָדער געבריט קאַווע פאַר זייערע מענער. דאָ און דאָרט האָבן פון געצעלטן־שפּאַרעס אַרויסגעשטאַרט קעפּ פון פרויען און קינדער. זייערע גרויסע, טרויעריקע אויגן האָבן געקוקט אין דער ווייט וואָס איז געווען אַזוי נאָענט. זיי האָבן געוואַרט, די צייט זאָל קומען, זיי זאָלן גיין זיך אַוועקשטעלן אין דער ריי און נעמען עסן פאַר זייערע משפחות. פאַרנאַכלעסיקטע מענער האָבן זיך געשלייכט איבער דער סביבה מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און אויסגע־גלאָצטע אויגן נישט וויסנדיק וווּ זיי וועלן זיך אַהינטאָן.

געווען יידן וואָס האָבן מורא געהאַט זיך דערוויטערן פון דער מעברה און זיי האָבן זיך געשלייכט צווישן די געצעלטן, ווי זיי זאָלן מורא האָבן זיך דערווייטערן פון זייער עקזיסטענץ. פונאַנדערגעזעצט איבער די זאַמדן זענען זיי געזעסן אין קרענצלעך אויף אונטערגעלייגטע אונטער זיך פיס ווי מדבר וואַנדערער ווען זיי רוען. זייערע אויגן זענען געווען מאַט, אויסגעלאָשן און זיי האָבן פאַמעלעך צווישן די ליפּן געערעדט ווי זיי זאָלן ברומען, זיך דערמאָנט ווי עס איז געווען מעבר לים ווען זיי האָבן געהאָפט קומען קיין ירושלים. טראָץ דעם האָט איינער געהערט וואָס דער אַנדערער זאָגט.

ווען זיי זענען מיד געוואָרן זענען זיי זיצן געבליבן מיט אויסגע־גלאָצטע אויגן און געשוויגן. זיי האָבן געטראַכט וואָס וועט זיין, די מעברה מענטשן האָבן געלעבט זייער שטייגער און מנהגים וואָס זיי האָבן געבראַנגט פון זייערע פאַרלאָזטע וווין־ערטער. זיי זענען געווען

פרעמדע, אַ ישוב אין אַ ישוב. צווישן זיך האָבן זיי באַצייכנט די איינ־געזעסענע יידן אַלס „זיי". צווישן דעם „זיי" און „מיר" איז פאַרשוויגן געוואָרן דאָס נישט־דערזאָגטע.

יעקב, דער מעברה־לייטער, איז נישט איינמאָל געזעסן ביז שפּעט ביי אַ נאַפט־לעמפּל איבער פּאַפּירן און אַקטן און אויפגעהאָרכט. ווי נאָר עס איז צו אים דערגאַנגען דער מינדסטער גערויש אָדער געשריי איז ער, אַ געבוקטער, מיט דעם לאָמטערן אין האַנט איילִיק געגאַנגען זען וואָס עס האָט פּאַסירט. נישט איינמאָל איז אים אויסגעקומען באַרואיקן אַ טאַטן וואָס האָט געשריגן איבער אַ זון אָדער איינשטילן אַ מאַן וואָס האָט געשריגן אויפן ווייב.

די מעברה־איינוווינער האָבן אין דער באַאמטע געזען די מאַכט וואָס רעגירט און פאַר זיי אַלץ פאַרשטעלט און פאַרשוויגן. אפילו רחלן, די דאַרע אויסגעאַרבעטע פרוי וואָס האָט געהאַט אַ צעקנייטשט פּנים און שוואַרצע שוין גרוילעכע, אונטערגעשוירענע האָר האָבן זיי נישט פאַרטראַגן. אין איינעם פון די טעג איז רחל, די סאָציאַלע פאַר־זאָרגערין פאַרבייגעגאַנגען און זעענדיק ביילען, איר געזאָגט: „שלום!"

ביילע, וועלכע איז געשטאַנען פאַר איר געצעלט האָט איר נישט געענטפערט.

רחל האָט נישט געלייגט קיין אַכט אויף איר באַנעמען זיך. זי האָט אַ שמייכל געטאָן און איז אַריין צו ביילען אין געצעלט נישט וואַרטנדיק, אַז זי זאָל זי אַריינבעטן.

ביילע איז איר נאָכגעגאַנגען און איז שטיין געבליבן נעבן איר.

רחל איז שטיין געבליבן ביים אַריינגאַנג מיט פאַרמאַכטע אויגן. עס האָט געדויערט ביז זי האָט צוריק געעפנט די אויגן, זיי צוגעוווינט צו דער טונקלקייט פון געצעלט נאָך דער העלקייט פון דרויסן.

— פאַרוואָס ליגט זי? — האָט רחל אַ פרעג געטאָן ביילען זעענדיק, אַז איר טאָכטער פעלא ליגט אין בעט.

ביילע האָט איר נישט געענטפערט.

רחל האָט זיך אַרומגעקוקט, באַטראַכט די בעטן, דעם קופערט

און די פול־אָנגעשטאָפּטע וואַליזן.

ביילע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען מיט פאַרצויגענע ליפּן און מיט כעס באַטראַכט רחלען. ערשט איצט האָט זי איר געענטפערט מיט איראָניע אין דער שטים:

— ווייל זי האָט היץ.

רחל האָט זי אָבער נישט אָפּגעלאָזט און ווידער זי אַ פרעג געטאָן.

— פאַרוואָס זענט איר נישט געגאַנגען מיט איר צום דאָקטאָר?

— ווייל ביז איך וועל זיך מיט איר דערקלייבן קיין שחריה ~~וועט די פונסניי פאַרלירן ס׳געזונט~~ — האָט ביילע איר געענטפערט מיט פאַרביטערונג און מיט סאַרקאַזם צוגעגעבן — אָוועקגעפירט מענטשן אין אַ מדבר...

— אָבער מ׳עז דאַרף דאָך וויסן, צי די היץ איז נישט פון אַן ערנסטער קראַנקייט — האָט רחל אַ באַזאָרגטע מיט איר איינגעטענהט.

ביילעס פעך־שוואַרצע האָר זענען געווען אויפגעקעמט. זי האָט אַ פאַרשאַרץ געטאָן די ליפּן, ווי זי זאָל וועלן לאַכן און אַ וויין געטאָן רחלען אַ מויל גאָלדענע ציין ווי זיי זאָלן זיין אויסגעשמידט. זי האָט זיך אָפּגערוקט פון רחלען, מיט די הענט זיך אונטערגעשפּאַרט די באָקעס און איר געענטפערט:

— איך האָב מיינע קינדער אויפגעצויגן אָן עצות!...

ביילע האָט געהאַט אויף זיך אַ קורץ אויסגעפּאַסט געבלימלט קלייד פון וועלכן אירע פליישן האָבן אַרויסגעשטאַרט ווי זיי זאָלן יערן.

רחל האָט שטיל אַ זאָג געטאָן: זייט געזונט — און איז אַרויס פון געצעלט.

זבולון, דער הויכער, שטאַרקער און יונגער שאָפער האָט אויך נישט געקאָנט זיך צו זיי דערנענטערן. מיט זיין גרויסן קאָפּ, שוואַרץ געדיכטע האָר און דין אַרומראַזירט וואַנצעלע, האָט נישט איינמאָל אין זיינע פרייע שעהן זיך צוגעזעצט צו אַ קרענצל יידן, פאַרפירט מיט זיי אַ שמועס, געפּרוווט זיך מיט זיי פונאַנדעררעדן, אָבער אַן

דערפאָלג. אויך ער האָט ביי זיי באַדייט די מאַכט. ווי נאָר די יידן האָבן אים געזען פון ווייטן זענען זיי שטיל געוואָרן.

אנומלט, אַז ער האָט זיך צו זיי צוגעזעצט האָט איינער אָנגעקוקט דעם אַנדערן און געשוויגן.

— וואָס הערט זיך — האָט זבולון אַ פרעג געטאָן. ער האָט געוואָלט איבעררייסן דאָס שווייגן. אַלע זיבן מענער, וואָס זענען געזעסן אויף דער ערד אין אַ ראָד, האָבן אים אָנגעקוקט מיט אויס־געגלאָצטע אויגן פון שטוינונג.

רחמים, אַ ייד, אַ דאַרער מיט אַ לאַנגן קאָפּ און שיפער אָדלער נאָז האָט אים אַ זאָג געטאָן מיט סאַרקאַזם:

— עסן גיט מען, ווו צו שלאָפן איז אויך דאָ...

די פּנימער פון די רעשט מענער האָבן זיך אויסגעצויגן און זייערע אויגן זענען געוואָרן קלענער.

— נו, ווער גיט צו פאַררייכערן? — האָט זבולון אַ פרעג געטאָן, געוואָלט זיי זאָלן רעדן.

רחמים האָט אַריינגעטאָן די רעכטע האַנט אין דער הויזן־טאַש און אַרויסגענומען אַ בלעכן פּודעלע מיט סיגאַרן און עס דערלאַנגט זבולונען.

— אַ דאַנק! — האָט זבולון אויסגעשטרעקט די האַנט, אַרויס־גענומען אַ סיגאַר, זי אַריינגעטאָן צווישן די ליפּן און זי אָנגעצונדן.

רחמים האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און אַריינגעלייגט צוריק אין טאַש דאָס פּודעלע.

די אמאָליקע פּעדלער און סוחרים האָט די אַרבעט געשראָקן. פאַרטאָג האָבן נאָר איינצעלנע פון זיי זיך אַרויסגעשלייכט פון דער מעברה, מען זאָל זיי נישט זען. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געאַרבעט ביי אַ מתיישב אַ טאָג, צוויי. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געפּעדלט אין דער סביבה, פאַרקויפט אַ טוץ שפּילקעס, אַ שטיקל זייף אָדער אַ ביסל זיסוואַרג. איינצלנע פון זיי זענען פאַרטאָג אַראָפּגעגאַנגען צום שאָסיי און געפאָרן מיטן אויטאָ אין שטאָט. די פאַכלייט זענען געגאַנ־גען אַרבעטן, די פאַרמעגלעכע האַנדלען.

צווישן „אסף" און דער מעברה איז פאַראַן געווען אַ נישט אָנגעצייכנטע גרענעץ. דאָרט, ווו די גרינע פעלדער פון „אסף" האָבן זיך געענדיקט, איז געווען ישראל. אין די געצעלטן אויף די זאַמדן איז געווען דאָס צווייטע ישראל. די מענטשן פון דער מעברה האָבן זיך געשלייכט איבער דער סביבה. זיי האָבן געקוקט ווי יידן בויען און אַרבעטן אויף די פעלדער. זיי האָבן באַטראַכט די באַוווינטע הייזער מיט די אַרומגעצוימטע גערטנער, וועלכע זיי האָבן נישט געוואָגט איבערטרעטן. די מענטשן פון דער מעברה און די פון די דערפער זענען געווען זיך פרעמד, צוויי וועלטן.

די מתיישבים אין „אסף" האָבן באַדויערט די יידן אין דער מעברה. געווען אַזעלכע וואָס האָבן זיך באַמיט זיי העלפן. מאירי האָט געדענקט די פליטים פון די אוקראַינער פּאָגראָמען, די הונגעריקע יידן וואָס האָבן זיך געשיפט קיין אַמעריקע. ער האָט די געבליבענע ירקות פונעם דאָרפס מחסן וואָס מען האָט נישט געקאָנט שיקן אין שטאָט, אַוועקגעפירט אין דער מעברה און זיי פונאַנדערגעטיילט צווישן די משפחות. אָפט האָט ער אויך פון דער שבת מילך אַוועקגעפירט אין דער מעברה עטלעכע קאַנען פאַר די קינדער. אין אַ פרייטאָג, ווען דער טרויבן בציר איז געווען אין פולן פאַרנעם, האָט ער זיי אויך אַוועקגעפירט אַן אָנגעלאָדענעם וואָגן מיט איבערגעקליבענע ווייַנטרויבן, שבת-אויבסט פאַר די מעברה קינדער.

אַ פרייטאָג נאָכמיטאָג. די זון האָט זיך שוין צוריקגערוקט פון הימל. אַ ווינטל האָט אַ ווײי געטאָן, האָט אָפּגעקילט די טאָג-היץ. טוביה, אַ נידעריקער דאַרער ייד מיט אַ קאַנטיקן קאָפּ און קורצע הענט איז אויך דעם פרייטאָג אָנגעפאָרן מיט אַן אָנגעלאָדענעם וואָגן ווייַנטרויבן. ער האָט זיך מיט אים אַוועקגעשטעלט ביים ראַנד פון דער מעברה, צוגעבונדן די לייצן צום וואָגן און מיט זיין גרילציק קול ווי אַ גרעגער אויסגערופן:

— ווייַנטרויבן בחינם! ווייַנטרויבן בחינם!

פאַרסאַפּעטע ווייבער זענען אָנגעלאָפן מיט טעפּ און שיסלען אין די הענט. זיי נאָכגעלאָפן זענען די ייִנגלעך. די ווייבער און די ייִנגלעך

זענען באַפאַלן דעם וואָגן. זיי האָבן זיך געשטופּט און געשטויסן, באַלאַגערט די פור. די ווייבער האָבן אייליק אָנגעפּילט זייערע כלים. די יינגלעך האָבן געכאַפּט בינטן ווינטרויבן און געגעסן. דרענגענדיק זיך אַזוי האָבן די קליידער אויף די ווייבער זיך צעקנעפּלט. זייערע פליישיקע ברוסטן האָבן זיך אַנטבלויזט. זייערע אַרומגעבונדענע איבער די קעפּ טיכלעך האָבן זיך אַראָפּגערוקט אויף די העלדזער.

אבו אלעזר דער חכם, אַ הויכער, דאַרער ייד מיט אַ שמאָל קנאָכיק פּנים און אַ לאַנגע, ווייסע, שפּיציקע באָרד, איז גראָד פאַרבייגעגאַנגען, איז שטיין געבליבן און אַ זאָג געטאָן:

— „נשים, נשים“...

ער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן און זיינע ליפּן האָבן נאָך עפּעס געמורמלט.

די צעיאַכמעטע ווייבער האָבן זיך נישט צוגעהערט צו אים, אפילו אים נישט באַמערקט.

ער האָט אַרויפגערוקט זיך העכער אויפן קאָפּ זיין רויטע פעסקע און איז אייליק אַוועק. די פאַלעס פון זיין לאַנגן כאַלאַט האָבן געפּאַטשט זיינע פיס.

די ווייבער זענען שנעל געלאָפן אין זייערע געצעלטן. אַ האַלבע שעה שפּעטער האָבן אויפן וואָגן שוין נישט געפינען זיך אפילו קיין איינצלנע אָפּגעפאַלענע טרויבן. די ליידיקע קאָסטנס זענען געלעגן אויפן וואָגן איבערגעדרייט און אָנגעוואָרפן. טוביה וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען מיט דער פּלייצע צום פערד און געראויכערט אַ סיגאַר נאָך אַ סיגאַר האָט זיך איצט אויסגעדרייט. ער האָט אָפּגעבונדן די לייצן. דאָס ברוינע פערד, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און זיינע אויערן האָבן געציקט הערנדיק די געוואַלטן, האָט איצט אויפגעהויבן דעם קאָפּ.

— דיאָו! — האָט טוביה געזאָגט. דאָס פערד האָט גערירט פון אָרט. די יינגלעך וואָס האָבן נאָך געגעסן טרויבן האָבן זיך אויסגעדרייט און נאָכגעקוקט די פור, וואָס האָט זיך כסדר דערווייטערט.

צווישן די איינצלנע מענטשן וואָס זענען אָפּט געקומען אין

דער מעברה אַרייַן איז געווען חסיה. זי איז געווען אַ מיטלחוקסיקע פרוי מיט אונטערגעהאַקטע גרויע אויגן. נאָך איצט זענען אירע שוין גרוילעכע האָר געווען פאַרקעמט מיט איבערגעלייגטע איבערן קאָפּ צעפּ אין פאָרם פון אַ קראַנץ. זי איז צווייַ, דרייַ מאָל אין דער וואָך געקומען אין דער מעברה כדי אַרויסצוהעלפן דער קראַנקן־שוועסטער. חסיה איז געווען ליבני׳ס ווייב. ער איז געווען אַ מתיישב אין „אסף״. זי איז געווען אַ מאַמע פון דריי זון און די קראַנקן־שוועסטער אין „אסף״.

טייל מאָל אין אַן אָוונט פלעגט אויך אַ קאַפּטע ייִנגלעך פון „אסף״ קומען אין דער מעברה. זיי זענען געקומען פאַרברענגען מיט דער יוגנט. זי האָבן זיך אויסגעזעצט אין אַ ראָד אויף אַ לײדיקן פּלאַץ פאַר דער מעברה, האָבן געזונגען ישראל־לידער און געטאַנצט פאָלקס־טענץ. איזי אַ הויכער, שלאַנקער ברונעטער בחור מיט אַ צעשויבער־טער טשופּרינע האָט זיי צוגעשפּילט אויף אַן אקאָרדיאָן. די מעברה יוגנט און איבערהויפּט די ייִנגלעך זענען אַרומגעשטאַנען אַרום זיי אין זיך צוגעקוקט, צוגעהערט און זיי באַוואונדערט, אָבער אויך געשוויגן ווי זייערע טאַטעס. קיינער פון זיי האָט נישט פאַרפירט קיין שמועס.

אין איינעם פון די טרעפונגען האָט די רויט־האַריקע קאָרפולענטע רות זיך אויפגעשטעלט און איז צוגעגאַנגען צו דעם הויכן בחור וואָס האָט געהאַט אַ פעך־שוואַרצע טשופּרינע און איז געשטאַנען אין דער זייט. זי האָט אים אַ פרעג געטאָן:

— ווי הייסטו?

זיין גלאַט ווי אויסגעהאַמערט פון בראַנז פנים, אויף וועלכן עס האָבן געפינקלט גרויסע שוואַרצע אויגן האָט זיך נישט געענדערט. ער האָט פאַרזשמורעט די אויגן און איר געענטפערט ווי ער זאָל פאַנפען: „ישׂשכר״.

רות האָט זיך אין אים נאָכאַמאָל איינגעקוקט. ער האָט געטראָגן אַ געבלומטע העמד און איינגעצויגענע מיט אַ רימען האַקי־הויזן, וועלכע זענען אויף אים געווען צו גרויס.

— פון וואַנען ביסטו? — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן און געשמייכלט.

ער האָט זיך אויסגעדרייט און אַוועק פון איר אָן אַן ענטפער. ער איז געווען איבערצייגט, אַז זי לאַכט אָפּ פון אים. צווישן זיי איז געווען דער תחום צווישן איינגעזעסענע און ניי אָנגעקומענע אין לאַנד.

ה

די רחביה׳ס האָבן געוווינט ברחבותדיק, זייער דירה, דאָס גאַנצע הויז איז באַשטאַנען פון אַן אויפנעם־צימער, צוויי שלאָף־צימערן, אַ קינדער־צימער און אַ לאַנגן קאָרידאָר מיט אַ טיר ביים סוף. גרויס איז געווען דאָס עס־צימער מיט דער קיך צוזאַמען. עס זענען דאָרט אויך געווען שפּייכלערס, באַלקאָנען און אַ לאַנגע פאַרגלאָזטע וועראַנדע. אַן אָפּגעגרענעצטער שטח פונעם אויפנעם־צימער האָט געדינט אַלס אַרבעטס־ווינקל.

אין די צימערן האָט זיך געמערקט דער אונטערשיד פון די דורות. דאָס שלאָף־צימער פון טאַטע־מאַמע איז געווען איינגעאָרדנט לויטן אַלטן שטייגער, צוויי הויכע, אייזערנע בעטן מיט פאַרניקלטע גולעס, וואָס זענען שוין געווען גרין פון אַלטקייט. צווישן זיי איז געשטאַנען אַ הילצערן נאַכט־שענקל מיט אַ לעמפּל. אויף דער וואַנט לינקס איז געשטאַנען אַ דריי־טיריקע פאָרנירטע שאַנק מיט אַ געזימס און אַן אָוואלן שפּיגל. אינדערמיט איז געשטאַנען אַ געבעטער פּאָטעל. אויפן פּאָל איז געלעגן אַן אַראַבישער קילים פון ציגן־האָר. דאָס לעמפּל, וואָס איז אַראָפּגעהאָנגען פון דער סטעלע, איז געווען אַרומגענומען מיט אַן אַבאַזשור פון פאַרמעט.

ביי די רחביהס האָט יעדער געאַרבעט. רינה פלעגט אויפשטיין

די ערשטע. זי האָט געזאָרגט, אַז איידער די מענער גייען אַרויס פון שטוב צו דער אַרבעט זאָלן זיי אויסטרינקען אַ גלאָז וואַרעמע טיי און עפּעס איבערבייסן. זי האָט צוגעגרייט פרישע וועש, ריינע מלבושים פאַר אַלע און אַ רענצל מיט עסן פאַר חגין, ער זאָל עס מיטנעמען אין דער פרעבל־שול. זי האָט יעדן טאָג מיט אַ פלאַטער קיש אויפגעוועקט חגין און אַ פאַרשלאָפענעם גענומען אויף די קני. רפי פלעגט נישט איין מאָל אונטערלויפן צו איר, אין האַלב־אַראָפגע־לאָזטע פּיזשאַמע־הויזן און אַרויפגעשפּרונגען אויף איר שויס. ער האָט זי געהאַלדזט. אַ גליקלעכע האָט זי זיי ביידע געטוליעט צו זיך.

אינמיטן טאָג האָט זי זיך דערלויבט אויסצוציען אויפן טעפּיך אָדער אויפן בעט, לייענען אַ בוך, אַ זשורנאַל. אַ סך מאָל פלעגט זי דערביי איינדרימלען.

ווען די יינגלעך האָבן זי אָנגענומען ביי די הענט, זי געצויגן, אַז זי זאָל זיך אַראָפּזעצן, האָט זי מיט אַ שמייכל אויפן פּנים זיך צו זיי אַראָפּגעבויגן. זי האָט געוווּסט וואָס זיי זענען אויסן. ווען זי האָט דערפילט די ווייכקייט פון די יינגלעכס ליפּן וואָס האָבן געקושט איר האַלדז און אירע באַקן פלעגט זי פאַרמאַכן די אויגן. אירע ווימערן האָבן געציטערט און אירע ליפּן זענען געווען אָפן. זי האָט געהאַט דאָס זעלבע געפיל ווי דעמאָלט ווען זיי האָבן ביי איר געזויגן.

ווען די יינגלעך זענען אַריין אין צימער און האָבן געזען ווי די מאַמע דרימלט אַן אויסגעצויגענע אויפן טעפּיך און דאָס בוך איז איר אַרויסגעפאַלן פון האַנט, זענען זיי שטיין געבליבן הינטער איר, זיי האָבן זיך שעלמיש איבערגעקוקט ביז זיי האָבן זיך הילכיק צעלאַכט.

זי האָט אויפגעריסן די אויגן אַן איבעראַשטע.

די יינגלעך זענען זי באַפאַלן, געקושט און זי האָט זיי געטוליעט צו זיך. זי האָט געאָטעמט שנעל און געוואָלט זיי זאָלן זי וואָס לענגער האַלדזן.

יעדעס מאָל, ווען יהודה האָט געזען אַזאַ סצענע צווישן זיינע זין און זייער מוטער, האָט ער געזוכט אַ פּאַסיק ווינקל, אַז ער זאָל זיך קאָנען אַריינרוקן און נישט שטערן. ער איז געשטאַנען, נישט

געוואַגט גיין ווייטער און זיינע אויגן זענען געווען פייכט פון פרייד.

רינה האָט געמאַכט אַלע שטוב־אַרבעטן, אויך געוואַשן די וועש. זי האָט אַלץ געטאָן מיט אַ לייכט געמיט און זיך צוגעברומט. לעצטנס אָבער האָט זי געפילט אַ מאָדנעם אומרו. נישט איין מאָל האָט זי אַוועקגעריסן די אויגן פון בוך וואָס זי האָט געלייענט און איז זיצן געבליבן אַ פאַרטראַכטע ווי זי זאָל זיך איינהאָרכן אין עפּעס, אַ פאַר־קוקטע אין איין פונקט, האָט זי גענומען ברעכן איין פינגער־נאָגל אין אַנדערן, נישט וויסנדיק, אַז זי טוט עס. דערביי איז איר שטערן געווען צעקנייטשט, אירע ברעמען צונויפגעצויגן. ווען זי האָט זיך געכאַפּט וואָס זי טוט און געשען איז דאָס ווען זי האָט דערהערט דאָס קנאַקן פון אירע נעגל, האָט זי געאָטעמט, ווי זי זאָל האָבן אויף זיך אַ משא, האָט אַנידערגעקניט אויףביידע פיס און לאַנגזאַם זיך אויפגעשטעלט, ווי זי זאָל וועלן מיט הייבן אַ משא.

זי האָט אויסגעגליכן איר רוקן און זיך פאַרקוקט אין דער ווייט. אין געדאַנק האָט זי געזען די מעברה אַנטקעגן זייער דאָרף, יעדעס מאָל ווען דאָס איז געשען האָט זי אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ ווי דער נאַקן זאָל זיך איר האָבן איינגעבראָכן. זי איז אויפגעשטאַנען און איז אַוועק מיט קליינע טריט אַ פאַרטראַכטע.

יעדעס מאָל ווען זי איז געוואָרן אומרויִק האָט זי זיך געפרעגט: פאַרוואָס? וואָס איז געשען? זי האָט נישט געפונען קיין ענטפער. זי איז אַרויס אין הויף עפּעס טאָן, געזען פאַרבייגיין אַ מענטש פון דער מעברה און איר האַרץ האָט אָנגעהויבן טיאַכקען, איר געדאַנק האָט זיך איבערגעריסן, איר בליק האָט זיך איבערגעטראָגן איבערן פלויט אַריבער, ווייט פון איר היים, אין דער מעברה.

דאָס לעצטע מאָל איז זי אַ באָרוועסע אין קורצע הויזן און אויסגעפּאַסט סוועדערל אָן אַרבל, אַרויס אויפן הויף צעהענגען די נאַסע וועש. זי האָט זיך צוגעזונגען. מיט אַ מאָל איז זי געבליבן שטיין אַ דערשיטערטע.

— מאַדאַם, קויפט.

אַ ייד אין ברייטע הויזן, צעכראַסטעט העמד, דעם קאָפּ אַרומגע־

בונדן מיט אַ האַנטוך האָט איר פאַרגעשלאָגן זיינע בענדלעך, גומעס און שפּילקעס, וועלכע זענען ביי אים געווען אויסגעלייגט אויף אַ טאַץ.

זי האָט זיך אין אים איינגעקוקט און פאַרמאַכט די אויגן. מיטן קאָפּ האָט זי זיך אָנגעלענט אויף אַ נאַס שטיקל וועש, וואָס איז געהאַנגען אויף די דראָטן. ווען זי האָט געעפנט די אויגן איז דער ייד שוין נישט געווען.

דער אָוונט איז געווען אַ פאַרנער. די אָנגעגליטע פונעם גאַנצן טאָג היץ האָט ווי געציטערט. די טירן און פענצטער ביי די רחביהס זענען געווען אָפן. די לופט אין די צימערן איז געווען אָנגעגליט און געדיכט, ממש אָנצוטאַפּן. אין דער קיך, וואָס איז געווען צוזאַמען מיטן עסצימער, איז די לופט געווען נאָך געדיכטער פון דער היץ, וואָס איז געגאַנגען פון די שוין אויסגעלאָשענע קיך־אויוונס, אויף וועלכע די מוטער האָט געקאָכט, די זאַכן אין דער קיך, די נידעריקע קיך־שענק אַרום די ווענט אין פאָרם פון אַ חת, מיט דעם גאַזאויוון און אייזשאַנק פוןביידע זייטן האָבן אויסגעזען ווי שטיקער גליווער. די ווייס־מאַלירטע קיך־שיסל מיטן וואַסערקראַן איבער איר האָט אויסגעזען ווי אַן אויסגעשטרעקטער האַלדז פון אַ גאַנדז.

אין עסצימער, פון פאַרנט, איז געשטאַנען אַ לאַנגער הילצערנער טיש, וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט אַ ווייס־בלוי געטופּטע צעראַטע, מיט בענקלעך אַרום. אויף דער וואַנט, אַנטקעגן דער שיסל, איז געהאַנגען אַ וויסער, קיילעכדיקער ווי אַ טעלער זייגער. זיינע ווייזער זענען ווי געשטאַנען אויף איין אָרט ווי די היץ זאָל זיי האָבן איינגעהאַלטן.

די גאַנצע משפּחה, אַ חוץ רינהן, זענען געזעסן ביים טיש, גרייט צום אָוונט־ברויט. אויפן טיש זענען פאַראַן געווען מילכיקע מאכלים און אַלע מינים גרינסן פון אייגענער צוכט. אין צימער איז געווען שטיל, נאָר חגי מיט רפין האָבן זיך געצויגן ביי די הענט. איינער האָט געוואָלט אַריבערשלעפּן דעם אַנדערן צו זיך. זייער פאָטער האָט זיך צוגעקוקט און געשמייכלט. יואל האָט אַריינגעשניטן אין

אַ טיפּן טעלער שטיקלעך רעטעך, אוגערקע און גרינע ציבל. דאָס האָט ער געגרייט פאַר זיך און יהודהן. די באָבע האָט אין צווי טיפע שיסלעך צעריבן קעז מיט סמעטענע פאַר די איניקלעך. זי איז געש־טאַנען אין דער זייט און יעדע ווײַלע אַ זאָג געטאָן די איניקלעך:

— שוין גענוג, קומט עסן! — כאָטש זי האָט נאָך נישט געהאַט גרייט פאַר זיי דאָס עסן. ווען חנה, די באָבע, איז פאַרטיק געוואָרן מיטן געקעכטס האָט זי זיך אַוועקגעזעצט. אַלע האָבן אָנגעהויבן עסן.

רינה איז אַריין אין שטוב.

— קינדער, איך האָב זיך פאַרשפּעטיקט. געווען אַ סך אײַער אין שטייג — האָט זי זיך פאַרענטפערט פאַר די ייִנגלעך.

— מיר האָבן שנעלער אויסגעמאָלקן די קי — האָט יהודה אַ שפּאַס געטאָן און אויסגעדרייט דעם קאָפּ צו איר. זיין פּנים האָט געשמייכלט.

— מאַמע, זעץ זיך מיט אונדז — האָבן די קינדער אין איינעם איר פאַרגעשלאָגן.

רינה אין אירע אַרבעטס־קליידער, קורצע הויזן, אויסגעפּאַסט סוועדערל אָן אַרבל, איז אַריין אין צימער. אויך אַלע דערוואַקסענע בײַם טיש זענען געווען אין די אַרבעטס־בגדים. רינה האָט פאַרצויגן אירע ליפּן, פאַרזשמורעט די אויגן און אַ זאָג געטאָן צו די ייִנגלעך:

— גוט...

איר קול האָט פריילעך אָפּגעהילכט. פאַרבײַגייענדיק האָט זי מיטן עלנבויגן אַרומגענומען יהודהס האַלדז, ווי זי זאָל אים וועלן שטיקן און געשמייכלט.

יהודה מיט אַ פול מויל האָט פאַרמאַכט די אויגן און אויך געשמייכלט.

זי האָט אָפּגעוואַשן די הענט. דערנאָך האָט זי פונאַנדערגערוקט די ייִנגלעך, אַרײַנגעשטעלט אַ בענקל און זיך אַרײַנגעזעצט צווישן זיי. ביידע ייִנגלעך האָבן אַ קוק געטאָן אויף איר מיט פרייד און אַ וואָרף געטאָן מיט די פיס אונטערן טיש.

אַלע זענען איצט געזעסן איבערגעבויגענע איבער די טעלער

און געגעסן. מען האָט נאָר געהערט דעם קלאַנג פון באַשטעק ווען עס האָט באַרירט די טעלער.

יואל דער פאָטער האָט זיך עטוואָס אויסגעגליכן, ווי ער זאָל זיך גרייטן אַוועקצוגיין פון טיש. ער האָט זיך געוואָנדן צו יהודהן:

— חיימס געהילף, אַ ייד פון דער מעברה, האָט אָנגעסדרט דאָס שטרוי.

יהודה האָט אויפגעהויבן די אויגן, געזאָגט:

— כ׳מיין, זיי וועלן זיך אויסלערנען די אַרבעט...

— אויך מיר זענען נישט געבוירן געוואָרן קיין אַרבעטער — האָט חנה אַ זאָג געטאָן און ווייטער באַשמירט דאָס שטיקל ברויט.

רינה האָט איבערגעריסן ס׳עסן און זיך אויסגעגלייכט אויפן בענקל. אַן אומרו האָט זי ווידער באַהערשט. אירע ווימערן האָבן לייכט געציטערט.

חגי איז זיצן געבליבן מיטן לעפל אין האַנט און ער האָט זיך אַ ווענד געטאָן צום זיידן:

— זיידע, איך וויל, אַז דו זאָלסט מיך אַרויפזעצן שפּעטער אויפן שטרוי...

— אַז דו וועסט זיין אַ גוט ייִנגל — האָט יואל אים געענטפערט.

— יאָ — האָט חגי אים געענטפערט אַ צופרידענער און געגעסן ווייטער.

— אויך מיך — האָט רפי געפאָדערט פון זיידן, כאָטש ער האָט נישט פאַרשטאַנען וועגן וואָס עס גייט.

דער זיידע האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף יאָ.

יהודה האָט אַוועקגעלייגט דעם לעפל און אַ זאָג געטאָן יואלן:

— איך האָב באַמערקט, אַז ווילדע טויבן בויען זיך אַ נעסט אונטערן שייער — און ער האָט אַ קוק געטאָן אויף די ייִנגלעך.

— מען דאַרף זיי באַלד פאַרטרייבן, זיי וועלן ברענגען אַ מגפה אויף די הינער — האָט יואל קאַטעגאָריש אים געענטפערט.

— ניין — האָט חגי פּראָטעסטירט אויפן קול, און כמעט איבער־געדרייט זיין טעלער מיטן עסן.

די אויגן ביי בײדע ייִנגלעך זענען געוואָרן גרויס פון פּחד. ביי חגין צוליב דעם פּאַרטרייבן די טויבן און זיין אַנטקעגנרעדן, ביי רפֿין, ווייל ער האָט געמיינט אַז חגי איז אין אַ געפאַר.

רינה האָט אַ פּינטל־געטאָן מיט די אויגן. די אויגן פֿון אירע קינדער האָבן איצט דערמאַנט די אויגן פון די מעברה־קינדער. אַ ווײלע שפּעטער האָט זי אָפּגעזיפצט ווי עס זאָל איר שווער זיין צו אָטעמען און זי האָט זיך אַרומגעקוקט ווי זי זאָל זיך וועלן איבערצייגן, אַז זי זיצט מיט איר משפּחה ביים טיש. ווען זי האָט זיך באַרואיקט האָט זי צוגעטראָגן רפֿין צום מויל אַ לעפּעלע סמעטענע.

די שטילקייט אין שטוב איז געוואָרן פיינלעך. מיטאַמאָל האָט רינה אַראָפּגעלאָזט די אויגן און גענומען רעדן ווי צו זיך:

— אַלע ווילן טאָן, יעדער וויל העלפן, נאָר קיינער לייגט נישט צו קיין האַנט. אַלע האָבן מיטלייד און באַדויערן זיי, אָבער יעדער בלייבט ביי זיך אין שטוב. אַלע וואַרטן, זיי זאָלן ווערן אַרבעטער, אָבער קיינער לערנט זיי נישט אַרבעטן... צו האָבן אַ רואיק געוויסן שיקט „אסף" זיי דעם „זבול" וואָס בלייבט איבער...

רינה האָט גערעדט שנעל, מיט היץ, אַקצענטירט די ווערטער. ווען זי האָט געענדיקט האָט זי מיד אַרויפגעלייגט די הענט אויף די קני. די דערוואַקסענע האָבן אַראָפּגעלאָזט די אויגן. אירע באַקן זענען געווען אָפּגעצויגן, ווי איינגעפאַלן. אירע נאָז־לעכער האָבן געציטערט.

יואל האָט אַ קוק געטון אויף דער טאָכטער, זיינע ליפּן האָבן זיך אַ באַוועג געטון, ווי ער זאָל וועלן רעדן, נאָר געשוויגן.

די שטימונג אַרום דעם טיש איז געוואָרן אַ געדריקטע, נישט אַזוי ווי שטענדיק ביים עסן, אַלע האָבן געשוויגן. די דעמפּיקע לופט אין שטוב איז געוואָרן געדיכטער.

— פרוי שגב, דאָס אַלץ קאָן מען זאָגן אָן נערוון — האָט יהודה איר געענטפערט איראָניש. ער האָט געוואָלט לייכטער מאַכן די שטימונג אין שטוב.

— יאָ, ווען מען זיצט ביים טיש — האָט זי געענטפערט מיט פּאַרדרוס.

— וואָס קאָן מען טאָן? ווילסט זיי נעמען צו זיך אין שטוב, זיך טיילן מיט זיי? — האָט דער פאָטער זי אַ פרעג געטאָן, מיט טענה אין שטים.

— ביסט שוין אַן אַלטער מתיישב, אָבער דער סוחר רעדט נאָך פון דיר — האָט רינה אים געענטפערט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף אים די אויגן און ווייטער גערעדט:

— ביז צום טיילן זיך מיט זיי איז פאַראַן אַ ווייטער וועג...

זי איז שטיל געבליבן. אַ ווײַלע שפּעטער האָט זי אַ פרעג געטאָן:

— פאַרוואָס זאָל איך נישט ווערן לערערין אין דער מעברה. עס פעלן דאָך דיפּלאָמירטע לערער.

אינעם אופן פון איר רעדן האָט זיך געפילט סאַרקאַזם. אַלע ביים טיש האָבן זי אָנגעקוקט דערשטוינט.

— הער שגב, וואָס זאָגסטו? — האָט רינה זיך אַ ווענד געטאָן צו יהודהן. זי האָט צו אים גערעדט מיטן זעלבן טאָן ווי ער צו איר פריער.

יהודה האָט אויסגעבויגן צו איר דעם קאָפּ, ווי ער זאָל זי וועלן בעסער זען. אירע אויגן זענען געווען אויפגעריסן, פול געבעט.

— אויב דאָס איז דיין פאַרלאַנג דאַרפסטו עס טאָן — האָט ער איר געענטפערט. ער האָט גערעדט פּאַמעלעך און באַטאָנט יעדעס וואָרט.

— אַזוי ווי די טאָכטער, אַזוי דער איידעם — האָט דער פאָטער אַ זאָג געטאָן מיט שטאָלץ.

— שיין פון דיין זייט, טאָכטער, אָבער וואָס וועט זיין מיט די קינדער? — האָט חנה געפרעגט אַ באַזאָרגטע.

רינהס אָוואַל פּנים האָט אַ פלאַם געטאָן. איר קורצע נאָז איז איינגעשרומפּן.

— אַלע וועלן העלפן. חגין וועט דער זיידע פירן אין דער פרעבל־שול — האָט רינה געענטפערט דער מוטער.

— איך בין שוין גרויס, איך וועל גיין אַליין — האָט חגי אַריינ־גערעדט.

די דערוואַקסענע ביים טיש האָבן זיך צעלאַכט. רינה, די מוטער האָט אים אַ גלעט געטאָן איבערן קאָפּ און זי האָט ממשיך געווען:

— מיט רפין וועט זיך פאַרנעמען די באָבע. רוימען די צימערן וועל איך נאָכמיטאָג ווען איך וועל זיך אומקערן.

— צווינגסט די באָבע ווערן אַ יונגע מאַמע? — האָט יהודה זי אַ פרעג געטאָן נישט דרייסט.

— מאַמע, דו ביסט קעגן דעם? — האָט רינה נישט געטרויט זיך זי אנצוקוקן.

— אונדזער גאַנץ לעבן דאָ איז אַ פאַרמעסט — האָט די מוטער געענטפערט דער טאָכטער.

— נישט צו פאַרזינדיקן, מיר האָבן גאָרנישט דערלייגט — האָט יואל גערעדט צום ווייב.

— יהודה האָט עטלעכע מאָל אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, באַ־שטעטיקט יואלס רייד און געזאָגט:

דער ייד דאַרף אַנטקעגנגיין זיין גורל.

ער האָט אַוועקגעלייגט דאָס מעסער מיטן שטיקל ברויט פון האַנט און זיך אַ ווענד געטאָן צו רינהן מיט שפּאַס:

— אָבער זאָלסט נישט פאַרגעסן אין אונדז.

זיין בליק איז געווען ווייך. ער האָט זיך איבערגעבויגן און אַ קלאַפּ געטאָן איר איבער דער האַנט וואָס זי האָט געהאַלטן אויפן טיש.

זי האָט זיך אין אים איינגעקוקט ווי זי זאָל אפירקוקן פון אונטערן שטערן. אירע אויגן זענען געווען גרויס און פייכט.

ר

די טעג זענען הייסע, אָבער אַ דינער נעפּל באַדעקט שוין די זון. דער הימל איז גרוי און שווער. די לופט איז געדיכט און פייכט, ווי זי זאָל ליגן אויף דער ערד. די מענטשן באַוועגן זיך פּאַמעלעך. זיי זענען מיד פונעם זומער.

בולדאָזערס און טראַקטאָרן גראָבן און אַקערן דאָס לאַנד אין דער ברייט און לענג. די טעג ווערן כּסדר קלענער און די נעכט גרעסער. די דורכזיכטיקייט ווערט כּסדר געדיכטער, די לופט גרויער. די נעכט זענען קאַלטע און פינצטערע. מען לייגט זיך פרי שלאָפן און אין די שפּעטע שעהן שלייכן זיך שאָטנס איבער די פעלדער. דאָס קומען אַראָבער איבער די גרענעצן, נישטערן אין זייערע פאַרלאָזטע הייזער. אויפן וועג גנבענען זיי וואָס עס לאָזט זיך נאָר.

יידן ווערן זיך. עס פאַרגייט נישט קיין נאַכט אָן שיסערייען און קרבנות. יידן פון די שטעט קומען אין די דערפער היטן די גרענעצן, שיצן זיך קעגנזייטיק. אויך רינה אַרבעט אין דער מעברה אַלס לערערין. זי האָט זיך אומגעקערט צו איר פאַך נאָך עטלעכע יאָר זיין אַ שטוביקע פרוי און מאַמע. זי האָט געקענט די מעברה פון אירע שטענדיקע באַזוכן אָבער איצט האָט זי געלעבט אין איר. זי האָט זיך אומגעקערט פון דער מעברה יעדעס מאָל אַ דערשלאָגענע נאָך אַ טאָג אַרבעט. זי, די „סאַברע״, האָט נישט געקענט שלום מאַכן מיטן געדאַנק אַז אַזוי לעבן יידן אין לאַנד. די יידן האָבן זיך אַרומגעדרייט פּוסט און פּאַסט, נישט געהאַט וווּ צו אַרבעטן.

יעדעס מאָל ווען רינה איז אַריין אין שטוב און דערפילט די אינטימקייט און שטילקייט האָט די קעלט וואָס זי האָט געבראַכט פון דער מעברה זי אַרומגענומען. די קעלט וואָס האָט אונטערגעהויבן די געצעלט לייוונטן און געשפּרייט די פוילקייט אין זיי. אין אירע ריינע, פרישע צימערן איז איר נאָכגעגאַנגען דער ריח פון געפּרעגלטן אייל און דער קוילן־סוואַנד פון דאָרט.

זי האָט זיך גענומען פאַר אַ חוב צו העלפן די מענטשן אין דער מעברה, אָבער זייט זי האָט דאָרט געאַרבעט איז זי אַרומגעגאַנגען מיט אַ געפיל פון מורא. עס האָט איר געשראָקן די שלווה אין דער היים. ווען זי האָט זיך אומגעקערט פון דער מעברה און זי איז אַריין אין שטוב, האָט זי אייליק אַ פרעג געטאָן: וואָס הערט זיך? — און אַ גיי געטאָן איבער די צימערן, געקוקט, צי אַלץ איז געבליבן אַזוי ווי ווען זי איז אַוועק פון שטוב.

טראָץ דעם האָט די מעברה זיך איינגעפונדעוועט, איז געוואָרן אַ חלק פון דער סביבה. די ערד דאָרט איז געוואָרן איינגעטרעטן. שטעגן אויסגעטראָטענע האָבן זי פונאַנדערגעטיילט. די געצעלטן זענען ווי קלענער געוואָרן, זיך איינגעגראָבן אין דער ערד, זייערע לייוונטענע ווענט האָבן נאָכגעלאָזט און זענען איינגעפאַלן ווי הונגע־ריקע בייכער. איבער דער מעברה, אויפן המשך פונעם שטייניקן באָדן, האָט מען אייליק געבויט עטלעכע הילצערנע באַראַקן. זיי האָבן געדאַרפט פאַרטיק ווערן איידער עס וועלן אָנקומען די ערשטע רעגנס. אין זיי האָט מען געדאַרפט איינקוואַרטירן עטלעכע משפחות מיט אַ סך קליינע קינדער און משפחות מיט שוואַנגערנדיקע פרויען.

רינה איז אַריין אין דער אַרבעט מיט התלהבות. זי האָט זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע צו דערציען דעם אונטערוואַקסנדן דור. זי האָט זיך נישט געפוילט, געאַרבעט איבער די כוחות. די אַרבעט איז אָבער געווען נישט קיין פשוטע. דאָס איז נישט געווען די שול־אונטעריכטונג ווי אַמאָל ביי איר אין דאָרף.

איר קלאַס האָט זיך געפונען אין אַ שטוב פון אַ הילצערנעם באַראַק. דער אַריינגאַנג אין איר איז געווען גלייך מיט דער ערד. די שילער האָבן מיטגעברענגט דעם זאַמד פון דרויסן. די ווענט זענען געווען רויע, נישט געהובלטע. אין קלאַס האָט זיך געפילט אַ פוסטקייט ווי אין אַ שייער. אויך די שילער אירע זענען נישט געווען פון איין עלטער און וויסן. בעצם איז די קלאַס באַשטאַנען פון דריי קלאַסן. די שילער זענען געזעסן פונאַנדערגעטיילט אין דריי גרופן, יעדע גרופע אין אַן אַנדער ווינקל ביי זייערע טישן און ביכער. ווען רינה האָט

פאַרגעזאָגט איין גרופּע, האָבן די אַנדערע געשריבן און געלייענט, אָבער זיי האָבן זיך נישט צוגעהערט צו איר און נישט געלערנט.

די שילער זענען נישט געווען צונויפגעגלידערט ווי אַ קלאַס. זיי האָבן געשטאַמט פון פאַרשידענע לענדער פון מזרח און מערב. זייער וויסן איז געווען פאַרשידנאַרטיק, לויט די מנהגים פונעם לאַנד פונוואַנען זיי זענען געקומען. אויך די שילער זענען זיך געווען פרעמד כאָטש דער רוב פון זיי האָט גערעדט אַראַביש, אָבער מיט פאַרשידענע דיאַלעקטן.

די שילער האָבן זיך געפילט און אויך נישט פאַרשטאַנען די שפּראַך עברית. זיי האָבן אויך נישט באַגריפן דאָס לערן־מאַטעריאַל און זענען געזעסן אויף די לעקציעס מיט שטאַרע אויגן, געלאַנגווייליקט זיך און קוים איינגעזעסן. דערפאַר זענען זיי אַריין און אַרויס ווי אויף אַ וואַקזאַל.

רינה האָט זיך אָנגעשטרענגט. זי האָט אויסגענוצט איר פּעדאַגאָגיש וויסן, האָט כסדר איבערגעשיקט שילער פון איין גרופּע אין דער אַנדערער, געוואָלט שאַפן קאָמפּאַקטע קלאַסן. זי האָט געפּרוּווט פאַרשידענע שיטות. אַמאָל האָט זי געלערנט מיט אַלע גרופּן צוזאַמען, אַמאָל האָט זי געלאָזט אין קלאַס נאָר איין גרופּע און די אַנדערע אַרויסגעשיקט לערנען אין דרויסן. אַ סך פון זיי זענען געגאַנגען דערווייל אַהיים אָדער זיך געשלייכט איבער דער מעברה. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט צוגעוווינען צו זייער איצטיקן שטייגער לעבן, צו דער דחקות. דאָס אַנדערשדיקע ווי ביי זיי אין די היימען אַמאָל איז זיי געווען נישט פאַרשטענדלעך. דאָס אַרומשלייכן זיך פון די דערוואַקסענע צוזאַמען מיטן קליינוואַרג איבער דער מעברה, דאָס אַרומגיין ליידיק פון זייערע טאַטעס, דאָס שטיין אין דער ריי נאָכן נישט־פאַרדינטן עסן — האָט געווירקט אויף זיי און אַרויסגעפירט פון גלייכגעוויכט.

רינה האָט אַלץ געטאָן כדי זיך צו דערוווערבן אויטאָריטעט. אַמאָל האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט אַנטקעגן זיי מיט דיסטאַנס: זי, די לערערין, זיי — די שילער. זי האָט געפאָדערט פון זיי, אַז זיי זאָלן זיך

אויפשטעלן ווען זיי ווענדן זיך צו איר. זי האָט פאַרלאַנגט, אַז ווען עמעצער פון זיי וויל עפּעס, זאָל ער אויפהויבן די האַנט. איין מאָל אָדער צוויי אין דער וואָך האָט זי בכלל נישט געהאַלטן פאַר זיי די לעקציע, נאָר געפירט מיט זיי אַ שמועס: וואָס עס איז אַ מדינה פאַרן פאָלק, וואָס עס איז געווען די באַפרייאונגס מלחמה. זי האָט גערעדט צו זיי מיט התפעלות, פאַרגעשטעלט ווי אַזוי די יידן וועלן אויסבויען זייער לאַנד, אַז עס זאָל זיין ווי אַמאָל „ארץ זבת חלב ודבש". שטילער שוין, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, האָט זי צוגעגעבן: „יעדע משפחה וועט האָבן איר דירה, די מענטשן וועלן אַרבעטן און יעדער וועט זיין אַ פרייער בירגער אין זיין לאַנד".

די יונגערע שילער זענען געזעסן מיט אָפענע מיילער. זיי האָבן נישט תופס געווען וואָס זי זאָגט זיי. די עלטערע האָבן כסדר זיך איבערגעקוקט, איר נישט געגלויבט. אַלע האָבן געשוויגן. זיי האָבן געוואַרט, זי זאָל ענדיקן און זיי זאָלן קאָנען אַרויס פון דער קלאַס.

אין איינעם פון די שמועסן האָבן זיך די שילער איר אַנטקעגנ־געשטעלט. די פענצטער אין דער קלאַס זענען געווען אָפן. שטראַמען שיין פון זוניקן דרויסן זענען געפאַלן אויף די טישן. די שילער זענען געזעסן און נישט אויסגעהערט וואָס די לערערין רינה רעדט. זי האָט זיי דערציילט ווי אַזוי מען מאַכט צעמענט פון שטיינער און ווי מען ברענט קאַלך, אָבער געזען, אַז זי האָט נישט פאַראינטערעסירט די שילער און זי האָט אַ זאָג געטאָן:

— איצט וועל איך אייך איבערגעבן אַ ידיעה, וואָס אינטערעסירט אונדז אַלע.

די שילער האָבן זיך איינגעקוקט אין איר, געוואָלט הערן.

זי האָט אָפּגעאָטעמט און ממשיך געווען:

די רעגירונג איז צוגעטרעטן בויען שטאָקיקע הייזער און פאַב־ריקן אַרום די גרויסע שטעט. בקרוב וועט ~~איך דאָרט וווינען און~~ אייערע טאַטעס און ברידער וועלן אַרבעטן...

אינמיטן איר רעדן האָבן די שילער גענומען זיך שטופּן און שטויסן, געלאַכט צו זיך און איינציקווייז אַרויס פון קלאַס.

רינה האָט זיך געכאַפּט, אַז זיי גלויבן איר נישט. זי האָט אָבער געוואָלט שוינען איר כּבוד און פּרעסטיזש און זי האָט אויסגערופן:

— איצט וועלן מיר לערנען וואָס פּאַראַ פּייגל עס זענען פאַראַן ביי אונדז אין לאַנד.

זי האָט געעפנט דאָס זאָאָלאָגיע־בוך, אָבער די קלאַס איז שוין געווען כּמעט ליידיק. אירע באַקן האָבן געפלאַמט.

צווישן איר, דער לערערין און דער באַפעלקערונג אין דער מעברה איז געווען אַ מחיצה. די מחיצה פון באַגריף. זי האָט אַלץ געטאָן, געוואָלט זיך דערנענטערן צו די דאָרטיקע פרויען, אָבער די לייוונטענע ווענט פון די שפּיציקע געצעלטן האָבן נישט דערלאָזט צו קיין דערנענטערונג. זי האָט געוואָלט העלפן די פרויען, וואָס האָבן קוים זי פאַרשטאַנען און אפילו איר נאָכגעשפּעט עטלעכע עבֿרית־ווערטער.

נישט איינמאָל ווען דער לערן־טאָג האָט זיך געענדיקט איז זי געבליבן אין שול. זי האָט אייליק אָפּגעגעסן דאָס מיטגעברענגטע פון דער היים עסן און זי איז אַוועק איבער דער מעברה, געוואָלט זיך טרעפן און צונויפרעדן זיך מיט די מאַמעס פון די קינדער. זי האָט זיך געשלייכט צווישן די געצעלטן, געקוקט און געפאָרשט, יעדער געטראָפענער פרוי האָט זי געזאָגט „שלום" און געזוכט אַ מעגלעכקייט זיך מיט איר פונאַנדערעדן. ביי יעדן געצעלט, וואָס זי איז פאַרביי־געגאַנגען, האָט זי פאַרקלענערט אירע טריט. אָפט איז זי אויך אַריין אין אַ געצעלט אַ נישט־געבעטענע, מיט אַ תּירוץ, געפרעגט זיך, ווי עס פירן זיך אויף די קינדער, צי מאַכן זיי די לעקציעס. אַלע אין דער מעברה האָבן געקאָנט די לערערין. יעדעס מאָל ווען זי איז אַריין צו אַ משפּחה, האָט זי געוויזן דער מאַמען ווי אַזוי זי זאָל ארומוויקלען איר זויגלינג. אַ מאַמע, וואָס האָט געזויגן און געהאַט אַ האַרטע ברוסט אויף וועלכע זי האָט צוגעלייגט ציבל, האָט זי אַוועקגעפירט צום דאָקטאָר. אויב זי האָט פאַרבייגייענדיק איינגע־זען אַ צעפלאַקערטן פּרימוס וואָס האָט געקאָנט אָנכאַפּן דאָס געצעלט און אַ פאַרצווייפלטע, איבערגעשראָקענע פרוי איז געשטאַנען אומ־

באַהאַלפֿן און נישט געוווּסט וואָס צו טאָן האָט זי שנעל אויפֿגעדרייט דעם פּרימוס און פֿון אים אַרויסגעלאָזט די לופֿט. זי האָט געוואַרט ביז דער פּרימוס איז אויסגעגאַנגען. שטיל, ווי פֿאַרשעמט, האָט זי אַ זאָג געטאָן דער פֿרוי „שלום" און געגאַנגען ווייטער. זי האָט נישט געלערנט די פֿרויען ווי מען דאַרף זיך באַגיין מיט אַ פּרימוס, ווייל זי האָט נישט געוואָלט זיך צונויפֿטרעפֿן מיט זייערע מענער, וואָס זענען געווען פֿאַרביטערט.

נישט איינמאָל האָט זי אויך באַרואיקט אַ צעוויינט קינד וואָס אַ מאַמע האָט אַרויסגעוואָרפֿן פֿון געצעלט. זי האָט דעם קינד אויסגעווישט די אויגן, עס אָנגענומען ביי דער האַנט און עס אַריינגעפֿירט צו דער מוטער.

— בעט איבער די מוטער — האָט זי האַרציק אַ זאָג געטאָן צום קינד. די מאַמע האָט אַרויסגעריסן דאָס קינד פֿון איר האַנט און זי בייז אָנגעקוקט. רינה האָט זיך שטיל אַרויסגעשלייכט פֿון געצעלט. געווען אויך פֿאַלן ווען זי איז אַריין אין אַ געצעלט, ווו מען האָט גראָד געטרונקען קאַווע און דער פֿאָטער האָט איר אַריינגעבעטן: „טוואַדאַל". רינה האָט קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט. זי האָט געוואָלט זיך דערוואַרעמען און ווערן היימיש מיט דער משפּחה. ביים גלעזל קאַווע, האָט זיך איר איינגעגעבן יעדעס מאָל צו פֿאַרפֿירן אַ שמועס.

אַנומלט, ווען רינה איז געזעסן אויף אַ נידעריק בענקל און אין איין האַנט געהאַלטן אַ גלעזל קאַווע, איז די מאַמע פֿון דער משפּחה, אַ דיקע פֿרוי מיט אַ ברייטן בוזעם און גרויסע שוואַרצע אויגן שטיין געבליבן איר אַנטקעגן, אומבאַהאָלפֿן, מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און איר אַ זאָג געטאָן:

— זע, ווי מיר וווינען...

רינה האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, באַשטעטיקט איר טענה און זי גענומען טרייסטן.

— נאָך אַ ביסל וועט איר אויך וווינען אין אַ געמויערטער דירה.

די פֿרוי האָט זי אָנגעקוקט מיט אויסגעגלאָצטע אויגן.

איר מאַן, אַ דאַרער ייִד, מיט אַן אָנגעבלאָזענעם בויך, מיט אַ

קנאָכיק פּנים, איינגעפאַלענע באַקן און לאַנגער נאָז, האָט סאַרקאַסטיש איר געענטפערט:

— ווען משיח וועט קומען...

ער האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ, נישט געוואָלט, זי זאָל זען זיין כעס.

רינה האָט געענדיקט טרינקען די קאַווע. זי האָט אַוועקגעשטעלט דאָס גלעזל און זיך אויפגעשטעלט. זי האָט שטיל אַ זאָג געטאָן „שלום" און אַרויס פון געצעלט. זי האָט זיך געשעמט פאַר זיך אַליין.

געווען אויך ערטער ווו אַ באָבע האָט זי מכבד געווען מיט אַ צוקערל אָדער מען האָט איר אַוועקגעשטעלט אַ שיסעלע מיט קערנער צום קנאַקן. די באָבעס האָבן זי בדרך כלל נישט פאַרטראָגן. ווי נאָר אַ באָבע האָט איינגעזען, אַז עס גייט די לערערין איז זי אַריין אין געצעלט און אַראָפּגעלאָזט די לייוונט איבערן איינגאַנג, פאַרמאַכט דעם וועג פאַר איר. די לערערין האָט דאָך אָנגערעדט די טעכטער און שנורן, זיי זאָלן גיין צום דאָקטאָר און נישט צו די באָבעס. די טאַטעס ~~און זיידעס האָבן זי פיינט געהאַט~~. די מענער ווייל זי פירט איבער זייערע ווייבער, די זיידעס ווייל זי האַלט די קינדער אין שול און זיי גייען נישט אין חדר. נאָך איר יעדן באַזוך אין געצעלט האָבן די דערוואַקסענע אַראָפּגעלאָזט די אויגן. זיי האָט געאַרט וואָס אַ פרעמדע פרוי מישט זיך אין זייערע משפחה־ענינים.

רינה האָט דאָס אַלץ געזען, אָבער זי האָט דערויף נישט געלייגט קיין אַכט. זי האָט געוואָלט העלפן די ניי־אָנגעקומענע יידן און זיי צוגעווינען צום היגן לעבנסשטייגער. נאָך דער שול איז זי נישט געגאַנגען אַהיים, האָט ווייטער פאַרגעזעצט איר אַרבעט אין דער מעברה און אַלעמען אַרויסגעהאָלפן. איז אַ פרעבליסטין קראַנק געוואָרן האָט רינה זי פאַרטרעטן. נישט איינמאָל איז זי געגאַנגען איבער דער מעברה און צונויפגעקליבן די קינדער וואָס זענען אַרומגעקראָכן, אַרומגעשלייכט זיך מיט אויסגעשמירטע פנימער, אין די אונטערוועש, אין איין שוך אויפן פוס און מיט דעם אַנדערן אין האַנט און דערצו האָבן זיי געוויינט. זי פלעגט די קינדער

אָפּוואַשן איידער זי האָט זיי אַוועקגעפּירט צו זייערע מאַמעס, זיי אויסגעזוצט אין אַ ראָד און פאַר זיי געזונגען און געטאַנצט, זיי איינגעשטילט. די יידן, מיט אויסגעגלאָצטע, טעמפּע אויגן, האָבן איר נאָכגעקוקט ווי אַהין זי פירט די קינדער.

אָפט איז זי אַוועק אויף דער „פּראָמענאַדע", אַזוי האָט די יוגנט פון דער מעברה גערופן דאָס אָרט. דאָס איז געווען דער המשך פונעם זאַמדיקן, שטייניקן שטח, וואָס האָט זיך געפונען הינטער דער מעברה. די שטיינער אויף דעם שטח זענען געווען איינגע־וואַקסן ווי אַנגעלייגטע טרעפּ. דאָ האָט די יוגנט געקאָנט זיצן ווי אין אַן אַמפּיטעאַטער. דאָ האָבן זיי זיך צונויפגעטראָפן. אַהער זענען זיי געקומען באַפרייען זיך פון דער ענגשאַפט. דאָ, אויף דעם ליי־דיקן, ברייטן, מרחב, האָבן זיי איינגעאָטעמט די פרייע לופט. דאָ האָט די יוגנט אויסגעלאָדן איר טעמפּעראַמענט, פאַרמאָסטן זיך אין געוועט־לויפן און געשפּרונגען איבער קופּעס שטיינער וואָס זיי האָבן אָנגעלייגט. זיי האָבן אויך געשאַפן צוויי מאַנשאַפטן, וואָס האָבן געשפּילט פוטבאָל. צוויי שטיינער זענען געווען דאָס שפּיל־טויער. ווען זיי האָבן זיך פאַרמאַטערט האָבן זיי זיך אַוועקגעזעצט אין גרופּן און געשוויגן.

אין אַ שפּעטן נאָכמיטאָג האָבן פינף בחורים אין עלטער פון פופצן, זעכצן יאָר זיך פונאַנדערגעזעצט אויפן פעלזיקן שטח. אַ צייט זענען זיי געזעסן און געקוקט ווי איינער זאָל באַטראַכטן דעם צווייטן, כאָטש זיי זענען נאָר וואָס געקומען צוזאַמען און איינער האָט גע־קענט דעם אַנדערן. אַלע האָבן זיי געשטאַמט פון מוקנין, אַ שטאָט אין טוניס.

זיי זענען געזעסן און געשוויגן. מיט אַ מאָל האָט אריה, אַ מיטלוווקסיקער, דיקלעכער בחור, מיט אַ געקרייזלטן קאָפּ גענומען זיי דערציילן מיט אַ טאָן ווי ער זאָל רעדן צו זיך:

— שמחה צדונס טאַטע, אונדזער שכן אין טוניס, דאָ אין לאַנד וווינט ער ביי צפת, ווייט, אין לאַנד קאָן מען מיט אויטאָבוסן פאָרן פון איין עק לאַנד ביז דעם אַנדערן — ער האָט

גערעדט פאַמעלעך, געוואָלט אַליין באַגרייפן דעם זין פון זיינע ווערטער.

יוסף ,אַ בחור מיט אַ לענגלעך פנים, גרויסן שטערן און פליי־שיקער נאָז, האָט אים געענטפערט:

— אין טוניס האָבן מיר אויך געזען אויטאָבוסן, אָבער פאַב־ריקן מיט אַזעלכע מאַשינען ווי דאָ, זענען דאָרט נישטאָ. מיין טאַטע איז געווען אין אַ פאַבריק, געוואָלט זען וואָס פאַראַ סחורות מען אַרבעט דאָ אויס. ער וויל צוריק אָנהויבן האַנדלען. דער געוועב פון די הונדערטער פעדעם וואָס ער האָט געזען, האָט אים גע־שווינדלט פאַר די אויגן. ער איז אַרויסגעלאָפן, מורא באַקומען, ער זאָל נישט פאַרלירן די ראיה.

אַלע זענען זיצן געבליבן. מיט אויסגעגלאָצטע אויגן. חיים, אַ נידעריקער בחור מיט דיקלעכע באַקן, וואָס זענען אים אַראָפגע־האַנגען, האָט אים אַ פרעג געטאָן.

— ווו איז דאָס געווען?

— איך ווייס נישט — האָט יוסף אים געענטפערט.

ראובן, אַ ברייטפלייציקער בחור וואָס האָט געהאַט אַ קאָפּ ווי אַן איי, פליישיקע ליפּן און גרויסע, שוואַרצע אויגן האָט זייביידן געענטפערט:

— איך בין געווען מיטן טאַטן אין תל־אביב, געזען אַ מאַשין וואָס גראָבט אונטער אַ באַרג און טראָגט די ערד אַוועק צו אַן אויטאָ וואָס פירט זי אַוועק.

— דאָס איז גאָרנישט — האָט חיים אים מבטל געמאַכט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און זיך אַ ווענד געטאָן צו דער חברה — דאָ אין לאַנד בויט מען אויף אַ שטאָקיק הויז אין אַ האַלב יאָר. דאָ ברענגען די מאַשינען דעם בעטאָן און מען גיסט אָן אַ דאַך אין איין טאָג. זכריה, דער מאַמעס יונגסטער ברודער, ווינט אין ירושלים און אַרבעט ביי דער בוי האָט ער זיך גערימט און זיך צוריק אַוועקגעזעצט.

אברהם, אַ בחור מיט גרויסע, שוואַרצע טרויעריקע אויגן און

ברייטן שטערן, האָט אַ זאָג געטאָן:

— יאָ, אָבער ווי קומען מיר צו דעם אַלעם? מיר זיצן דאָ אין דער מעברה.

יוסף האָט מיט דער האַנטפלאַך אַנגעקלאַפּט עטלעכע מאָל אין אַ פּעלז און אַ קריץ־געטאָן מיט די ציין. אַלע האָבן אַראָפּגעלאָזט די אויגן און זיך נישט גערירט פון אָרט. קיינער פון זיי האָט זיך נישט געאיילט אַהיים, נישט געוואָלט זיך אומקערן אין דער מעברה.

רינה איז גראָד דאָרט פאַרבייגעגאַנגען. זי האָט זיי שוין פון דער ווייטנס אַ זאָג געטאָן „שלום".

די בחורים האָבן זיך איבערגעקוקט דערשטוינטע, ווי זי זאָל זיי האָבן איבערגעוועקט.

רינה, איז צו זיי צוגעגאַנגען און זיי אַ פרעג געטאָן לאַכנדיק צו זיי, ווי זייערס גלייכן.

— וועגן וואָס האָט איר גערעדט?

— ווען עס וועלן מקוים ווערן אַלע צוזאָגעכצער — האָט אברהם איר געענטפערט סאַרקאַסטיש און זיך איבערגעקוקט מיט דער חברה.

רינה האָט פאַרצויגן די ליפּן. איר אָוואַל גאַמבע איז געוואָרן שפּיציק. זי האָט פאַרשטאַנען זייער כעס, אָבער זי האָט זיך צו־געזעצט צו אים אויף אַ שטיין און אים געענטפערט:

— נישט נאָר איר ליידט. אַלע אין לאַנד האָבן געליטן און מיינע עלטערן אַודאי. אויך מיין מאַן האָט אייך וואָס צו דערציילן. ווען אַ פאָלק, ווי מיר יידן, קערט זיך אום נאָך דורות אויף איי־גענער ערד, איז די זאַך נישט פּשוט — זי האָט גערעדט הויך אויפן קול מיט אָנשטרענגונג. ווען זי האָט געענדיקט, האָט זי טיף אָפּגעאָטעמט.

אברהם האָט זי אַנגעקוקט מיט אַן אָפן מויל. זיינע ציין האָבן אַרויסגעשטאַרט פון מויל, ווי זיי וואָלטן אַרויסגעפאַלן. ער האָט איר געענטפערט.

— מיר ווייסן ווי אַזוי די יידן האָבן דאָ אַמאָל געלעבט, אָבער

היינט לעבן די יידן דאָ אין ווילעס און מיר אין געצעלטן, אין אַ מעברה.

ער האָט גערעדט שנעל און נישט געקוקט איר אין פּנים. אַלע האָבן אויף אים געקוקט מיט אויסגעגלאָצטע אויגן. זיי זענען געווען איבעראַשט פון זיין ענטפער.

רינה האָט אָפּגעשאַצט די סיטואַציע און זי האָט זיך אַ ווענד געטאָן צו זיי, ווי עס זאָל גאָרנישט האָבן געשען. זי האָט געוואָלט זיי דערמוטיקן.

— איך וועל אייך עפּעס אויפשפּילן...

זי האָט אַרויסגענומען פון דער האַנט-טאַש איר פלייט, אָפּ־געווישט מיט דער צונג די ליפּן און אויפגעשפּילט „מי יבנה את הגליל". די טרוקענע אָוונט-לופט האָט אויפגענומען אירע טענער און זיי פונאַנדערגעשיקט איבער דער סביבה. זי האָט געשפּילט און געקוקט זיי אין די אויגן, געוואָלט ביי זיי דערזען אַ פונק פון יוגנט פרייד. אַלע זענען אָבער געזעסן די גאַנצע צייט מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, ווי פאַרשטאַרט. זייערע אויערן האָבן נישט אויפגענומען די טענער וואָס זענען זיי געווען פרעמד. זי האָט זיי געלאַנגווייליקט.

רינה האָט נישט באַמערקט, אַז בשעת זי האָט געשפּילט איז אין דער זייט שטיין געבליבן שמואלי ,אַזוי האָט מען אים גערופן אין דער מעברה. ווען זי האָט געענדיקט שפּילן איז דער הויכער, דאַרער ייד, וואָס האָט געהאַט אַ דינע בייניקע נאָז און דינע אויסגעצויגענע הענט, צוגעגאַנגען צו זיי. זיינע באָרוועסע פיס האָבן געשטעקט אין פאַרדאַרטע שוין אָפּגעטראָגענע לאַטשן. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ און אַ זאָג געטאָן מיט כעס צו זיין זון:

— אברהם, דעם גאַנצן טאָג ביסטו נישט געווען אין שטוב. ביז מיטאָג אין שול, איצט דאָ. מיט שפּילעריי פאַרנעמסטו זיך? דאָס איז אַ תכלית פאַר אַ בחור וואָס דאַרף שוין גיין אונטער דער חופּה?

ער האָט גערעדט שנעל, ווי די ווערטער זאָלן אים אַרויספאַלן

פון האַלדז. ער האָט געכאַרכלט רעדנדיק און זיך דערנענטערט צו רינהן ביז ער איז שטיין געבליבן איר אַנטקעגן. זיין פּנים איז געווען פלאַם־רויט, זיינע נאַזלעכער האָבן געפלאַטערט.

אין מאָמענט האָט רינה זיך פאַרלוירן. זי האָט אים אָנגעקוקט מיט אויפגעריסענע אויגן, אָבער באַלד האָט זי גוטמוטיק צו אים אַ שמייכל געטאָן און געזאָגט:

— אברהם איז אַ גוטער זון.

— דאָס איז מיין זון און נישט דיינער — האָט מיט פאַריבל איר געענטפערט דער פאָטער.

— קום — האָט ער באַפוילן דעם זון און אים אַ צי געטאָן ביים אַקסל.

אברהם האָט זיך אויפגעשטעלט און מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן געגאַנגען הינטערן טאַטן.

אויך די רעשט בחורים האָבן זיך אויפגעשטעלט, שטיל און פּאַמעלעך נישט זאָגנדיק קיין וואָרט זיך פונאַנדערגעגאַנגען, ווי זיי זאָלן נאָכגיין אַ לוויה.

ז

רינה איז שטיין געבליבן אַ געבוקטע און געאָטעמט שווער. זי האָט געפילט די שטילקייט אַרום זיך. ווען זי האָט אויפגעהויבן די אויגן, האָט זי דערזען, אַז זי איז אַליין. זי האָט אָפּגעאָטעמט, ווי זי זאָל זיך האָבן באַפרייט פון אַ לאַסט און גענומען גיין מיט אַ לאַנגן שריט. אירע נאַזלעכער האָבן געפלאַטערט פון איבער־לעבעניש. זי איז געגאַנגען און געזאַפּט אין זיך די פרישקייט פון די באַוואַסערטע גרינסן, וואָס איז געקומען פון די פעלדער. איר

אוואַל פּנים איז געוואָרן אויסגעצויגן, אירע באַקן אַפּגעצויגן ווי זיי זאָלן זיין אויסגעטרוקנט.

מיטאַמאָל האָט זי דערהערט דאָס קאָלערן זיך פון וואָגן־רעדער. זי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ. איידער זי האָט זיך באַוויזן צו אָריענטירן ווער עס פאָרט, איז יהודה אַראָפּגעשפּרונגען פון וואָגן. ער איז צו איר צוגעלאָפן און זי אַרומגענומען מיט זיינע שטאַרקע הענט, זי צוגעדריקט צו זיך און איר אַ קוש געטאָן אין האַלדז. ווי נאָר זי האָט דערפילט זיין אָטעם אויף זיך, האָט זי זיך צעלאַכט אויפן קול: כאַ־כאַ־כאַ!

ער האָט זי אויפגעהויבן, זי צוגעטראָגן און אַרויפגעזעצט אויפן וואָגן. איצט איז ער אַרויפגעשפּרונגען אויפן געזעס.

— וויאָ, קינג! — האָט ער אַ באַפעל געטאָן דעם אייזל. די צוויי וואָגן־רעדער האָבן זיך אַ קאָלער געטאָן.

צומאָרגנס איז רינה ווידער געקומען צו איר אַרבעט אַזוי ווי נעכטן וואָלט גאָרנישט געשען. די שטערונגען, וואָס זי האָט געהאַט ביי דער אַרבעט, האָבן אויף איר געווירקט, אָבער זי האָט דערויף נישט געלייגט קיין אַכט. היינט איז זי דוקא געקומען פריִער ווי געוויינלעך. זי איז געווען אויסגערוט, איז די נאַכט געשלאָפן גוט. גאַנץ פרי, ווען די קינדער האָבן זיך איבערגעוועקט, איז זי געווען שוין גרייט.

זי האָט די קינדער אַרומגעוואַשן און זיי אָנגעטאָן. ווען די באָבע האָט זיי גענומען צום עסן, האָט זי יעדן פון זיי אַ גלעט געטאָן איבערן קאָפּ, אַ קוש געטאָן און איז אַוועק צו דער אַרבעט.

זי איז געגאַנגען מיט אַ לייכט געמיט צו דער אַרבעט. אַ לייכט מאָרגן־ווינטל, ווי אַ פלאַטער פון אַ זומער פייגעלע, האָט געטרוקנט די נאַכט־פייכטקייט נאָך דעם טוי. זי איז געגאַנגען און פריי גע־אָטעמט. דאָס מאָל איז זי געקומען מיט אַ זייטיקן שטעג אין דער מעברה אַריין, פון דער צווייטער זייט, וווּ מען האָט געשטעלט צוויי נייע, הילצערנע באַראַקן. אין זיי האָט מען געדראַפּט איינאָרדענען די עלטערע, ניי־פונאַנדערגעטיילטע שול קלאַסן.

די שיטערע זון־שטראַלן האָבן זיך ערשט ווי אויסגעפּיקט און האָבן קוים באַוויזן אַריבערקוקן איבער די דעכער פון די באַראַקן. רינה האָט זיך פאַרהאַלטן און באַטראַכט די גרויס פון די צימערן, אין וועלכע זי וועט דאַרפן איבערפירן איר קלאַס.

הינטער אַ נישט פאַרשאַלעוועטער וואַנט איז שטיין געבליבן דוד. ער האָט אַראָפּגעלאָזט פון אַקסל אַ בעלקע אויף דער ערד און זיך איינגעקוקט אין רינהן. ביז רינה האָט דערפילט אויף זיך זיין בליק האָט געדויערט אַ ווײַלע, אָבער ווען זי האָט אויפגעהויבן די אויגן און אים געזען, איז ער אַפּירגעגאַנגען פון הינטער דער וואַנט, געזאָגט:

— שלום!

רינה האָט זיך אין אים נאָך שטאַרקער איינגעקוקט. אַ קליינער פאַלד האָט געקנייטשט איר שטערן.

ער האָט געפּרוּווט אַ שמייכל־טאָן, געוואָלט זיין ביי איר נאָר איינער פון די אַלע ייִדן אין דער מעברה, מיט וועלכע זי גיט זיך אָפּ, אָבער באַלד האָט ער פאַרמרוזשעט די אויגן און פאַרצויגן די ליפּן ווי ער זאָל וועלן אַ פייף טאָן, אָבער ער האָט נאָר עטלעכע מאָל אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און זיך געוואָנדן צו איר אין אַ צעבראָכענעם עברית:

— אני פה יום ראשון... אָבער, איר פאַרשטייט דאָך יידיש. איך האָב נעכטן געזען ווי דער טאַטע האָט צעיאָגט די בחורים און אַהיימגערופן זייער זון.

ער איז שטיל געבליבן. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער צוגעגעבן אַ פאַרטראַכטער:

— לעבסטו אין דיין געבורטסאָרט, ביסטו אַ מענטש, ווערסטו פאַרוואָגלט, ביסטו נאָר אַ באַשעפעניש...

ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט רעזיגנירט.

זיין רעדן און באַנעמען זיך האָט איבעראַשט רינהן. איר איז שווער געווען צו רעדן יידיש, אָבער זי האָט פאַרשטאַנען. זי האָט אויף אים אַ קוק געטאָן, אים באַטראַכט. ער האָט געטראָגן אַ צע־

כראַסטעט העמד מיט נישט פאַרקנעפּלטע מאַנקעטן. די אַרבל זענען אַראָפּגעהאָנגען, ווי זיי זאָלן זיין ליידיק. ער האָט אויך געטראָגן טונקל־גראַנאַטענע געשטרייפטע הויזן פון אַ גוטן אַנצוג. ער האָט אויסגעזען ווי אַ פאַרשטעלטער און נישט ווי די אַרבעטער, צו וועלכע רינה איז געוווינט געווען. האָט ער דאָך געמאַכט אויף איר אַן איינדרוק. ער איז געווען הויך, גוט געבויט, געהאַט אַן אָוואַל פּנים און אַ בלאָנדן קאָפּ האָר. די עקן פון זיינע פּאות זענען געווען שוין גרוי. אינמיטן קאָפּ איז שוין געווען אַ ליידיקער שטח, ווי אַ גרויסער קנאָפּ, אַן אָנפאַנג פון אַ גלאַצע. אין מאָמענט האָט זי זיך דערמאָנט, אַז זי האָט אים שוין געזען אין דער מעברה.

— דו געקומען פון וואַנען? — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן אין אַ צעבראָכענעם יידיש.

— וואָס איז וויכטיק? אַ ייד פון דער מעברה — האָט ער איר געענטפערט און געוואָלט גיין.

— אַן אינטעליגענטער מענטש און לאָזט שטיין אַ פרוי? האָט זי אַ שפּאַס געטאָן.

ער האָט זיך פאַרהאַלטן און אָפּגעזיפצט, ווי ער זאָל ערשט איצט האָבן אַראָפּגעלאָזט די בעלקע פון אַקסל. ער האָט אַראָפּגע־לאָזט דעם קאָפּ ווי דער נאַקן זאָל אים האָבן זיך איינגעבראָכן און אַ פאַרשעמטער איר געענטפערט:

— איך האָב געהייסן אַדאָלף. איצט, דאָ, דוד און ער האָט פאַרפרעסט די ליפּן. אַ וויילע שפּעטער האָט ער צוגעגעבן שטיל ווי ער זאָל רעדן צו זיך:

— געהאַט מיין וועלט, איז זי מיר אונטערגעגאַנגען, איצט פּרוּוו איך בויען אַ נייע וועלט פאַר יידן ער איז געבליבן שטיל, נאָר זיינע קינבאַקן האָבן זיך באַוויגן. אַ וויילע שפּעטער האָט ער אַ זאָג געטאָן, אַז מען האָט קוים געהערט.

— יידן פון דער גאַנצער וועלט קומען, איך מיט זיי.

באלד דערויף האָט ער זי אַ פרעג געטאָן:

— פון די אַלע דאָ וועט אַמאָל ווערן אַ פאָלק?

— דער יונגער דור וואָס וועט אונטערוואַקסן — האָט זי באַוויזן אים ענטפערן.

— דוד, כ׳וואַרט אויף דיר! — האָט זיך דערהערט אַ היל־כיקער רוף, וואָס איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען איבער דער סביבה.

— מען דאַרף אַרבעטן — האָט ער אויפהויבנדיק די בעלקע געזאָגט און איז אַוועק.

— אוי, די קינדער וואַרטן אויף מיר — האָט רינה זיך דער־מאָנט און איז אַוועק אין דער שול.

דוד האָט געוווינט אין אַ געצעלט מיט נאָך דריי בחורים. איינער פון זיי איז געווען שאול, אַן אַלטער קאַוואַליר. די צוויי אַנדערע שכנים זענען געווען ששון און זכי, צוויי ברידער. ביידע זענען געווען גרויס און שטאַרק, געהאַט געדיכטע שוואַרצע טשו־פּרינעס און שוואַרצע, גרויסע אויגן, וועלכע האָבן געגלימערט.

זיי זענען געקומען אין לאַנד אַריין אַליין. זייערע עלטערן און די רעשט געשוויסטער זענען געפאָרן קיין פראַנקרייך. ביידע זענען געווען אויטאָ־מעכאַניקער. זיי זענען יעדן טאָג געפאָרן אין שטאָט צו דער אַרבעט. זיי האָבן זיך געהאַלטן אָפּגעזונדערט, כמעט נישט גערעדט מיט די אַנדערע צוויי שכנים. דוד איז פאַר זיי געווען דער צעבראָכענער ייד וואָס איז געקומען פון די מחנות און קאָן זיך קיין אָרט נישט געפונען אין לעבן. זיי האָבן זיך געהאַלטן פאַר מער נוצלעכע מענטשן ווי זייערע צוויי שכנים. זיי האָבן געאַרבעט, דוד און שאול נישט, שאולן האָבן זיי געדולדעט, ווייל ער איז געווען פון די מזרח־עדות.

דודס בעטל איז געשטאַנען ביים אַריינגאַנג. אונטערן בעט האָט ער געהאַלטן די צוויי וואַליזעס זיינע. די דריי בעטן פון די רעשט שכנים זענען שטענדיק געווען פאַרבעט מיט די קאָלדרעס און פּלעדן וואָס זיי האָבן מיטגעברענגט. דודס בעט איז געווען צוגע־דעקט מיט דעם זעלבער קאָץ, וואָס ער האָט באַקומען פון דער מעברה־פאַרוואַלטונג. ער האָט זיך געהיטן נישט אַ קוק טאָן אין

די שפּיגלען וואָס זענען געהאָנגען איבער די שכנימס בעטן, נישט געוואָלט זען ווי ער זעט איצט אויס. ער האָט געטרוימט דאָס געצעלט, געוואָלט עס זאָל זיין ריין. שאול האָט אים געהאָלפן.

צווישן אים און שאולן איז אויך נישט געווען קיין געמיינזאַמעס. טראָץ דעם האָט שאול עטלעכע מאָל אין משך פון דער צייט אים פאַרבעטן אויף אַ קאַווע, וואָס ער האָט צוגעגרייט. נישט איינמאָל זענען זיי געזעסן צוזאַמען און שטיל געזופּט די קאַווע, נישט אויסרעדנדיק קיין וואָרט. שאול האָט געשעצט דודן, האָט פאַרשטאַנען, אַז ער לעבט עפּעס איבער און קאָן זיך נישט באַרואיקן.

דוד האָט מיט אַלע כוחות זיך באַמיט צו באַרואיקן, געוואָלט זיך אַריינפּאַסן אין זיין נייער ווירקלעכקייט, אָבער האָט נישט מצליח געווען. ער איז כסדר געגאַנגען אַ טאָג אָדער צוויי אין דער וואָך, אַרבעטן נישט וויכטיק ביי וואָס, געריסן ירקות אין פעלד, געשלעפּט קאָסטנס אויף דער פּלייצע, גערייניקט אַ שטאַל, געלאָדן מיסט און געשלעפּט בלאָקן אויף די מויערן. אומעטום, ווו ער האָט געאַרבעט, האָט מען אים געהייסן קומען מאָרגן ווידער, אָבער ער האָט קיינמאָל נישט געאַרבעט מער ווי אַ טאָג, צוויי. זיין אומרו האָט אים געטריבן. ער איז נישט געשלאָפן די נעכט. ער איז געלעגן מיט אויפגעריסענע אויגן ווי ער זאָל וועלן אַדורכקוקן די פינצטערניש אין געצעלט.

יעדע שעה איז אים דער טאָג אַליין געווען איבעריק. ער האָט נישט געהאַט וואָס צו טאָן מיט דער צייט. ער האָט זיך געשלייכט איבער דער סביבה ווי אַן איבעריקער. אַפילו מיט זיך איז ער נישט געווען אייניק. די צייט איז פאַר אים געווען אַ פאַרפאַלענע. די שעהן האָבן ביי אים נישט געהאַט קיין באַדייטונג. ער האָט כמעט נישט גענומען דאָס עסן פון קעסל. ער האָט געהאַט אַ ביסל געלט. ווען ער האָט דערפילט הונגער, איז ער אַריין אין קראָם, געקויפט זיך אַ גרויסע זעמל און אַ פלאַש אָראַנזשאַדע.

ער האָט זיך געשלייכט כסדר איבער דער סביבה. אָפט איז ער אויך געפאָרן קיין נתניה און אַפילו קיין תל־אביב, איז געגאַנגען איבער די גאַסן מיט אַן אויסגעשטרעקטן קאָפּ און אויסגעגלאָצטע

אויגן, ווי ער זאָל קוקן אין די פענצטער און דאָרט זען וואָס מענטשן טוען. אָבער ער האָט זיך אויך געהיטן נישט צו טרעפן קיין באַקאַנטע. די הויכע הייזער, די גרויע ווענט און דער רעש אין די גאַסן האָבן אים געשראָקן. ער איז געווען עלנט, אַליין אינעם גאַסן־טומל. דער טומל איז אים שנעל נמאס געוואָרן און ער איז געלאָפן צוריק צום אויטאָ, האָט געוואָלט וואָס שנעלער אַרויס פון דער שטאָטישער פרעמדקייט, געאײַלט צוריק אין דער מעברה אַרײַן.

אויך אין די דערפער אַרום דער מעברה האָט ער זיך געשלייכט אין דער זײַט צווישן דיביימער און אויף די שטעגן די מענטשן זאָלן אים נישט באַמערקן. נאָר אויף אַ פרייען שטח, אויף די פעל־דער־שליאַכן איז ער געגאַנגען גלייך. די פײַכטקייט פון דער באַ־וואַסערטער ערד האָט אים געקילט. די ביימער און זייערע שאָטנס האָבן אים באַרואיקט, אָבער ווען ער איז פאַרבייגעגאַנגען אַ גרופּע קינדער אין אַ שול אָדער פרעבלשול האָט ער זיך אַרונטערגערוקט הינטער אַ וואַנט, מען זאָל אים נישט זען. שטיל ווי אַ גנב און מיט אויפגעריסענע אויגן און אָנגעשפּיצטע אויערן געקוקט און געהערט ווי די קינדער פּילדערן, זינגען און שפּרינגען. ער האָט מקנא־געווען די לערערין, די לערער, וואָס האָבן זיך מיט זיי פאַר־נומען. ער איז לאַנג געשטאַנען ווי אַ פאַרגליווערטער. ערשט ווען ער האָט דערהערט טריט הינטער זיך איז ער אַרויס פון אונטערן הויז.

אין דעם אָוונט, נאָכן טאָג וואָס ער האָט זיך אַדורכגערעדט מיט רינהן, איז דוד געקומען אין זײַן געצעלט אַרײַן מיט וואַקלדיקע טריט. ער איז געווען פאַרמאַטערט נישט פון דער אַרבעט, נאָר פון דער איבערלעבעניש. ער האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן געצעלט און ווידער דערפילט זײַן עלנט. ער האָט זיך אָנגעבויגן און אַרויס־גענומען פון זײַן בעט־ווינקל אַ פלאַש און פון איר אַ זשלאָקע געטאָן, ווי אַ פערד וואָס גיט אַ טרונק. ער האָט צוריק צוגעשטאָפּט די פלאַש און זי צוריק אַרײַנגעשטעלט אין אַ ווינקל. ערשט איצט

האָט ער אַ זאָג געטאָן: „עה!‟ און אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ, זיך אָפּגעשאָקלט. ער האָט זיך אין די אַרבעטס־קליידער, אַ נישט ראַזירטער, אַרויפגעוואָרפן אויף זיין בעט. דאָס בעט האָט אונטער אים אַ קרעכץ געטאָן. ער איז געבליבן ליגן ווי אַ פולער זאַק, אַן אויסגעצויגענער, מיט פאַרמאַכטע אויגן און אָפן מויל. ער איז נישט געשלאָפן .ער האָט געהערט ווי דאָס בלוט פולסירט אין זיינע שלייפן און אָדערן און נישט גערירט מיט קיין אבר.

שאול איז אַריינגעקומען און געבליבן שטיין אַן איבערגעבוי־גענער איבער אים, אַ רוף געטאָן „דוד‟, אָבער ער האָט זיך נישט קיין ריר געטאָן און אים נישט געענטפערט. אויך שפּעטער ווען שאול האָט אָנגעצונדן דאָס נאַפט־לעמפּל און זיך גענומען פּאָרען ביים קאָכן די קאַווע האָט דוד נישט רעאַגירט.

די צוויי ברידער זענען געקומען פון שטאָט, האָבן זיך גע־פּאָרעט. שפּעטער האָבן זיי אויסגעלאָשן דאָס לעמפּל, געלייגט אין די בעטן און איינגעשלאָפן. דוד איז געבליבן ליגן אין די מלבושים.

ערשט שפּעט אין דער נאַכט ווען דורך די געצעלט־שפּאַרעס האָט זיך אַדורכגעשטופּט די לבנה־שיין, האָט דוד זיך אויפגעזעצט. אַ רגע שפּעטער איז ער אַרויס פון געצעלט, איז געגאַנגען גיך, ווי ער וואָלט אַנטלאָפן פון אַ פייער, אָבער באַלד געבליבן שטיין, פאַרמאַכט די אויגן און אָפּגעאָטעמט, איינגעזויגן אין זיך די נאַכט־פרישקייט. ווען ער האָט צוריק געעפנט די אויגן, האָט די לבנה אים אַ בלענד געטאָן. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד, מיטן פנים צו דער לבנה. ער האָט כסדר צוגעמאַכט און געעפנט די אויגן. ווי אַ קינד, האָט ער געוואָלט קוקן און מורא געהאַט צו זען די לבנה. אַמאָל האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז די לבנה לאַכט צו אים, אַמאָל אַז זי בייזערט זיך אויף אים.

אַ צייט שפּעטער האָט דוד דערהערט אַ רויש הינטער זיך. ער האָט זיך אומגעקוקט אַ דערשראָקענער. נעבן אים איז געשטאַנען שאול. שאול איז געווען אַ גרויסער באַלייבטער מאַן. זיין גאַמבע איז געווען ברייט און דערפאַר האָט זיין פנים אויסגעזען פּירקאַנ־

טיק. זיין קאָפּ איז געווען גאָל מיט אַ ביסל האָר פון הינטן ווי אַרומגענומען מיט אַ רייפל. ער איז געווען אין דער פּיזשאַמע, אין אָפּענע לאַטשן אויף די באָרוועסע פּיס.

— פאַרוואָס שלאָפסטו נישט? — האָט ער אַ פרעג געטאָן דודן.

דוד האָט געשוויגן. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אים געענטפערט:

— איך וויל שלאָפן און קאָן נישט. אַ וויטאָג האַלט מיך וואַך — ער האָט גערעדט לאַנגזאַם, יעדעס וואָרט באַזונדער, ווי צו זיך.

— יעדן ייד טוט עפּעס ווײ, אָבער מען מוז איבערטראָגן דעם וויטאָג — האָט שאול אים געענטפערט און געקוקט צו אים אַראָפּ.

דוד האָט זיך היסטעריש צעלאַכט, ווי ער זאָל שרייען:

— דו ווייסט וואָס איך האָב אָנגעווירן?

— נישט נאָר דו, אויך איך. איך בין געווען אַ הויכער באַנ־באַאַמטער אין מוסול — האָט שאול זיך אָנגערופן.

אַ ווײַלע האָבן ביידע געשוויגן. מיטאַמאָל האָט דוד מיט דער האַנטפלאַך אָנגעקלאַפּט עטלעכע מאָל אין דער ערד און זיין פּנים איז געווען רויט פון כעס. עטוואָס שפּעטער האָט ער זיך באַרואיקט און אַ זאָג געטאָן שאולן:

— זעץ דיך — און אים געוויזן דאָס אָרט נעבן זיך.

שאול האָט זיך אַראָפּגעלאָזט און געבליבן זיצן אויף זיינע איינגעבויגענע קניען.

— האַאַאַ! — האָט דוד אַ האַרך געטאָן ווי ער זאָל אַרויס־לאָזן פון זיך זיין אָנגעקליבענעם אין אים כעס. ער האָט געמוזט זיך איצט אַראָפּרעדן פון האַרצן:

— אַרבעט, געלט, זאַכן קאָן מען קריגן און פאַרלירן — און ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער ממשיך געווען, געצויגן די ווערטער, ווי ער אַליין וואָלט געוואָלט זיי הערן גוט:

— נעכטן געטראָפן די בלאָנדע לערערין. אינגאַנצן ווי מיין ווייב זעט זי אויס...

שאול האָט צוגעבויגן צו אים דעם קאָפּ, געוואָלט אים הערן, אָבער דוד איז אַנטשוויגן געוואָרן.

אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער ווידער גענומען רעדן:

— איך האָב [illegible] עלטערן, אַ ווייב, קינדעלעך...

דאָס שווייגן פון ביידע איז געווען פּיינלעך. די לבנה האָט אַראָפּגעקוקט אַן אומעטיקע.

דוד האָט אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ, ווי ער זאָל זיך אָפּ־שוידערן פון קעלט און געזאָגט:

— איך וועל זיי נישט פאַרגעסן — ער האָט די ווערטער קוים אַרויסבאַקומען פון זיך.

שאול האָט אַ שנופּ געטאָן מיט דער נאָז און זיך געוויגט אויף זיינע קניען. דוד האָט ווייטער גערעדט:

— כ'בין געקומען צווישן יידן דאָ אַהער, געוואָלט אָנהויבן פונסניי, איך קאָן נישט מער, מיין גורל איז אכזריותדיק.

— זיין אַ ייד איז שוין אַ גורל — האָט שאול געענטפערט און אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף דודס אַקסל.

— שטיי אויף, די ערד איז נאַס — אונטערגעהויבן זיך און מיט־געהויבן דודן.

דוד האָט זיך נישט געוועהרט. שאול האָט איבערגעלייגט זיין אָרעם איבער דודס פּלייצע און געזאָגט:

— זיי פאַרזיכטיק, אין מזרח זענען פאַראַן אַנדערע זיטן ווי אין מערב...

דוד האָט אים אָנגעקוקט דערשטוינט.

שאול האָט אים צוגעדריקט צו זיך:

— די לבנה וועט באַלד פאַרגיין, קום שלאָפן.

ער האָט נישט געוואָלט, דוד זאָל אים איבערפרעגן מיט וואָס ער דאַרף זיין פאַרזיכטיק.

ח

אַ גרויקייט האָט איבערגעדעקט דעם הימל און פאַרשטעלט די זון. די טעג זענען געווען נאָך הייסע, די לופט דעמפּיק און שווער. אַן אַנגעטראָגענער ווינט פון די בערג האָט שוין גענומען קילן די לופט, מיטגעברענגט אַ וואָלקן. די אויסגעטרוקנטע, צע־פּלאַצטע ערד האָט געלעכצט נאָך פייכטקייט. די וואַדיס אין דער געגנט זענען געווען אויסגעטרוקנט און האָבן אויסגעזען ווי איינ־געגראָבענע טראַנשייען. דיביימער, נאַקעטע, אָן בלעטער, האָבן געשטאַרט צום הימל, ווי זיי וואָלטן זיך באַקלאָגט אויף זייער פאַר־שעמטקייט.

דוד האָט נאָך אַלץ געאַרבעט איינצלנע טעג, מערסטנטייל ביים קלאַפּן בלאָקן. די הויט אויף זיינע הענט איז כסדר האַרטער גע־וואָרן .ער האָט ווייטער ווי פריער זיך געשלייכט איבער דער סביבה און באַטראַכט יעדעס גרעזל און בלעטל. אַמאָל איז די סביבה געווען אים נאָענט, דערמאָנט אים פּוילן, אַמאָל איז אַלץ געווען אים פרעמד און משונהדיק. ווען ער איז פאַרבייגעגאַנגען אַ פּרדס און געזען די ביימער מיט די רייפע מאַראַנצן, האָט ער זיך דערמאָנט אָן די פּוילישע וועלדער, ווי אַנדערש עס זענען דאָרט די ביימער, צווישן וועלכע ער האָט שפּאַצירט.

ער האָט זיך געשלייכט אָן אַ ציל, נישט געהאַט זיך ווו אַהינצוטאָן און נישט געהאַט קיין נאָענטן פאַר וועמען ער זאָל זיך קאָנען אַראָפּרעדן. באַלד אין אָנהויב, ווען ער איז געקומען אין דער מעברה אַריין און זיך איינקוואַטירט אין זיין געצעלט, האָט ער זיך דערפילט עלנט, ווי אַ פאַרוואָרלאָזטער שטיין, וואָס איז אַרויסגעפאַלן פון אַ וואַנט און ליגט אינמיטן וועג.

אין אַ פֿאַרמיטאָג האָט דוד געשפּאַנט צווישן די וויינגערטנער פון „אסף". מיטאַמאָל איז ער שטיין געבליבן אַ פֿאַרגאַפּטער. לונה האָט גראָד אויסגעגליכן איר רוקן און מיט אַ בליק אָנגע־מאָסטן איר טאָרבע מיט די צונויפגעקליבענע וויינבלעטער. באַלד האָט אים אויך לונה באַמערקט. אַ ווײַלע לאַנג האָבן זיי זיך באַ־טראַכט און געשוויגן. ער האָט צו איר געשמייכלט .אירע אויגן זענען געווען גרויס פון פחד.

— ווער זייט איר — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן — און זיך אומגעקוקט צי מענטשן זעען, אַז זי רעדט מיט אים.

— אייער שכן פון דער מעברה — האָט ער איר געענטפערט.

אַ ווײַלע האָט זי געשוויגן און דערנאָך אים אָפּגעענטפערט:

— אָבער אַ פרעמדער...

— איך וויל ווערן מיט אייך היימיש — האָט ער איר פֿאַר־געשלאָגן.

זי האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן, געוואָרן ערנסט. אויף אירע באַקן האָבן זיך באַוויזן רויטע פלעקן. זי האָט אים אַ זאָג געטאָן ווי זי זאָל זיך פֿאַרענפטערן:

— מיר זענען פון אַפגאַניסטאַן. מיין טאַטע מוז מסכים זיין...

ער איז געוואָרן פֿאַרגאַפּט פון איר צוגאַנג און באַנעמען זיך. זיינע אויגן האָבן אַ לאַך געטאָן. נאָך אַ לאַנגער צייט האָט ער איר פֿאַרגעשלאָגן:

— איך וועל אייך צופירן אַהיים... איר זייט מסכים?

— ניין — האָט זי אויסגעשריגן. זי האָט אַ כאַפּ געטאָן די טאָרבע און אַוועקגעלאָפן.

דאָס געשפּרעך צווישן זיי איז פֿאַרגעקומען אין אַ צעבראָכענעם עברית. ביידע האָבן זיך קוים פֿאַרשטאַנען. דוד האָט אָפּגעוואַרט און זיך געלאָזט גיין. אינעווייניק אין אים האָט עס געלאַכט. די פלוצימדיקע באַגעגעניש האָט אים געווילט. ער איז געוואָרן היי־טער, פֿאַרגעסן זיין מצב.

לונה איז געקומען אַהיים אָן אַ אָטעם. זי האָט באַלד דער־

ציילט דעם פּאָטער וועגן דער באַגעגעניש מיט דודן. דער פּאָטער איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל און זי אָנגעקוקט מיט גרויסע אויגן. ער האָט געוואַרט, זי זאָל דערציילן ווייטער. ערשט אַ צייט שפּעטער האָט ער אַ ברום געטאָן: „נו!". אין דעם ברום זיינעם איז געווען פרייד און כעס.

— איך בין אַנטלאָפן — האָט זי אַ זאָג געטאָן.

איבער זיין פּנים איז דורכגעלאָפן אַ ציטער:

— ווער איז ער?

— דער וואָס אַרבעט ביי די באַראַקן — האָט זי געזאָגט און פאַרשעמט אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

— טו ווייטער דיין אַרבעט — האָט דער פּאָטער לאַקאָניש באַפוילן.

דער פּאָטער האָט אָפּגעוואַרט דודן. ווען ער האָט אים דערזען, איז ער אים אַנטקעגנגעגאַנגען און געבליבן שטיין פאַר אים, ווי ער זאָל אים פאַרשטעלן דעם וועג.

דוד האָט געשטוינט:

— איר ווילט עפּעס פון מיר?

— פאַרוואָס באַאומרואיקסטו מיין טאָכטער? — האָט דער פּאָטער גוטמוטיק אים געפרעגט.

דוד האָט נישט געקענט דעם ייד און נישט געוווסט וואָס ער וויל. דער ייד איז געווען אַ הויכער, געהאַט אַ קנאַכיק פּנים, פליישיקע ליפּן און אַ לאַנגע דיקע נאָז.

— איך בין לונהס טאַטע, דעם מיידלס, וואָס 'האָט געריסן די וויינבלעטער אין וויינגאָרטן — האָט ער זיך פאַר אים פאָרגע־שטעלט.

דודן האָט זיך געוואָלט לאַכן, אָבער זיך איינגעהאַלטן. באַלד האָט ער דעם פּאָטער אַ קלאַפּ געטאָן אין דער פּלייצע און מיט באַדויער אים אַ זאָג געטאָן:

— געקאָנט שוין אויך האָבן אַזאַ טאָכטער...

זיין קאָפּ איז געבליבן הענגען. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער צוגעגעבן:

— גאָרנישט אויסן געוועז...

דער פֿאָטער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן, נישט געקענט קוקן דוִדן אין פּנים. ער האָט זיך געשעמט פֿאַרוואָס ער האָט אים חושד געווען. אַ ווײַלע האָבן ביידע געשוויגן. מיטאַמאָל האָט דער פֿאָטער אָנגערופֿן זיך מיט אַ בעטנדיק קול:

— קום צו מיר אויף אַ קאַווע.

— פּאָזשאַלוסטאַ! — האָט דוד מיט פֿרייד אים געענטפֿערט און אים גענומען אונטערן אָרעם.

דער ייִד האָט נישט פֿאַרשטאַנען וואָס דוד האָט אים געזאָגט, נאָר לויט זײַן באַנעמען זיך איז אים קלאָר געוואָרן, אַז ער האָט באַוויליקט מיטצוגיין מיט אים.

פֿון דעמאָלט אָן איז דוד געבליבן דער איינגייער בײַ אים. ער האָט גערן געהאַט די משפּחה־אַטמאָספֿער וואָס האָט געהערשט בײַ זיי אין געצעלט. זילפּה, דעם פֿאָטערס מוטער און באָבע האָט דעצידירט אין די משפּחה־ענינים. אירע האָר זענען געווען גרוי, לאַנג און אַרומגעבונדן מיט אַ טיכל ווי אַ טורבאַן. זי האָט געטראָגן אַ ברייט קלייד אין פֿאַלדן און אָפֿענע לאַטשן. בילהה, אַ הויכע לייביקע פֿרוי האָט אויסגעפֿירט זילפּהס אַלע באַשלוסן און פֿאַר־לאַנגען. לונה איז געווען דאָס מפּונקל אין דער משפּחה און זילפּהס יונגסט איניקל. זילפּהס זיבן קינדער האָבן נאָך געוווינט אין אַפֿ־גאַניסטאַן. יצחקי, לונאַס פֿאָטער, האָט געהאַט פֿינף אויסגעגעבענע זין. צוויי האָבן איצט געוווינט אין פֿאַרשידענע מעברות אין לאַנד. יצחקי איז געווען אַ פּאַכמאַן פֿון טעפּיכער.

דוד האָט געקוקט אַ פֿאַרגאַפֿטער אויף יצחקין, ווי ער האָט אָנגעטאָן דאָס קאַפּל צום עסן און געמאַכט אַ ברכה איבער די מאכלים. ער איז געזעסן אַ צופֿרידענער אויף אַ נידעריק בענקל, יצחקין אַנטקעגן און געטרונקען מיט אים קאַווע. יעדעס מאָל פֿונ־סניי האָט ער באַוווּנדערט די באָבע, וועלכע האָט געברענט און

געשטויסן די קאַווע אין ספּעציעלע כּלים. געקאָכט די קאַווע האָט בילהה, די מוטער און לונה האָט דערלאַנגט צום טיש. געבּרענט די קאַווע האָט מען אין אַ ספּעציעלער שוין אויסגעבּרענטער, איי־זערנער פּאַטעלניע אויף אַ גליענדיקן פּרימוס. געשטויסן די קאַווע האָט מען אין אַ מעשענעם, בּייכיקן מערזשער.

דוד האָט ליב געהאַט צו זיצן און הערן יצחקין דערציילן. נישט איינמאָל איז יצחקי געזעסן אויף אונטערגעלייגטע אונטער זיך פּיס בּיי אַ גלעזל קאַווע אָדער מיט דער נאַרגילע־שלויך אין האַנט און דערציילט דודן וועגן אַפגאַניסטאַן. ער איז געזעסן אויף די פּיס אַ פאַרקוקטער אין זיך, נישט געריהרט זיך ווי אַ מומיע. זיינע אויגן זענען געווען פאַרגלייזט און ער האָט געזען דאָס אַלץ וועגן וואָס ער האָט דערציילט: די הויכע, גרינע בּערג, אויף וועלכע די איינוווינער ציכטן זייערע אויבּסט־סעדער, די סטאַדעס פערד און די קאַראַקול־שעפּסן. ער האָט אים געשילדערט די טאָלן, וועלכע זענען סוף־זומער געווען ווייס, בּאַדעקט מיט די בּוימוואָל־בּלומען. רעדנדיק איז ער יעדע ווײַלע שטיל געבּליבּן, זיך פאַרטראַכט. דערנאָך פלעגט ער פאַרבּרעכן די הענט און אַ זאָג טאָן:

— אָרעמע מענטשן, אָבּער אַ רייך לאַנד.

זיין זיצנדיקער קערפּער פלעגט זיך אַ שאָקל טאָן ווי ער זאָל זיך בּאַדויערן. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, געקוקט ווייט, ווי ער וואָלט געזען דאָרט די פעלדער, די הייזער און די מענטשן פון זיין ווייטן לאַנד.

אין איינעם פון די פיל שמועסן האָט יצחקי אַוועקגעשטעלט דאָס גלעזל אָפּגעטרונקענע קאַווע. בּאַלד דערויף האָט ער אויס־געצויגן זיין אויבּערשטן גוף. ער איז ווי גרעסער געוואָרן. ער האָט אויסגעשטרעקט די הענט אין דער הויך און דערנאָך זיי איבּער־געלייגט איבּערן קאָפּ. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אַראָפּגעלאָזט די הענט. ער האָט אַ וואָרף געטאָן מיט דער רעכטער האַנט און אַ זאָג געטאָן מיט התלהבות:

— און וואָס פאַראַ פערד זענען דאָרט פאַראַן... ער האָט

זיך אונטערגעהויבן, זיינע אויגן האָבן געגלאַנצט ווי ער וואָלט געזען גאַלאָפּירן אַ סטאַדע פערד.

אַ צייט איז ער געזעסן פאַרקוקט אין דער ווייט, ווי ער וואָלט געזען דאָס לאַנד פון וואַנען ער איז געקומען. ער האָט אָבער נאָר נאָכגעטראַכט. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אַ זאָג געטאָן ווי צו זיך:

— עס וואָלט כדאַי געווען מיט זיי האַנדלען, ברענגען אַהער זייערע סחורות.

ער האָט געקוקט אויף דודן פון דער זייט, צי ער הערט.

דוד האָט בכלל נישט תופס געווען, אַז דאָס האָט ער אים פאַרגעשלאָגן דעם מסחר.

יצחקי האָט גערעדט זעלטן. ער האָט זיך נישט געטרויט. איצט האָט ער געוואָלט ביי דודן זיך דערוויסן ווי עס איז אין דער גרויסער וועלט.

דוד האָט געוווּסט, אַז יצחקי איז נייגעריק און ער האָט אים ווידער און ווידער דערציילט ווי די טראַמווייען פאָרן אויף די איינגעגראָבענע אײַן די גאַסן רעלסן, ווי שנעל די באַנען פאָרן און ווי באַקוועם זיי זענען. פאַראַן אַפילו שלאָף-וואַגאַנען. ער האָט דערציילט וועגן די שטאָקיקע הייזער און האָטעלן, וועגן די ווינדעס וואָס זענען פאַראַן אין די הייזער און אַז אין יעדער ווינדע איז פאַראַן אַ פּיקאָלאָ. וווּ און אין וועלכע לענדער זענען פאַראַן פאַר־לאַמענטן און ווי זיי זעען אויס, וווּ זיי געפינען זיך און ווי אַזוי עס קומען אין זיי פאַר זיצונגען, אין וועלכע שטעט זענען פאַראַן אוניווערזיטעטן און ווי אַלט זיי זענען.

יצחקי האָט נישט איינמאָל אַ טראַכט געטאָן, פאַרוואָס דוד דערציילט אים נישט וועגן די יידישע בתי־מדרשים און צדיקים, אָבער ער האָט נישט געוואָגט פרעגן. ער איז געזעסן אַן איבער־געבויגענער איבער זיך, אין זיינע אויגן האָבן זיך געצויגן פלעמלעך און ער האָט געהערט, געהערט.

נישט איינמאָל איז אויך דוד זיצן געבליבן, ווי ער זאָל נישט

וויסן ווי אַזוי ממשיך זיין, אָבער נאָך אַ ווײַלע טראַכטן האָט ער עטלעכע מאָל שטיל איבערגעחזרט:

— דאָס איז געווען ווען דאָרט זענען געווען יידן...

ווען דוד האָט גערעדט איז אין זיין געצעלט געווען שטיל. די ווייבער זענען געזעסן אין דער זייט, זיך נישט געוואָגט אַ ריר טאָן. דוד האָט געהערט ווי דאָס וואַסער אין דער נאַרגילע בולבלט, ער האָט זיך אָבער אומגעקוקט אָן אויפהער צו זען ווו לונה איז.

זי איז שטענדיק געזעסן אין אַ ווינקל. אַמאָל האָט זי פאַראַכטן אַ בגד, אַמאָל געשטיקט אַ טישטעכל, אַמאָל גאָר איבערגעקליבן דעם בורגל.

דוד האָט נישט איינמאָל אָפּגעוואַרט לונהן, ווי ער זאָל זי צופעליק האָבן געטראָפן. נישט איינמאָל איז ער איר נאָכגעגאַנגען ווען זי איז געגאַנגען צום קראַן נאָך אַ קיבל וואַסער אָדער ווען זי האָט אַ וועקגעטראָגן דאָס שעפל פּאָמיעס. ער האָט נישט גע־וואָגט איר העלפן, אָבער ער האָט זי באַגלייט ווען זי איז געגאַנגען קויפן ביי עזראן, וועלכער האָט ביי זיך אין געצעלט געעפנט אַ שפּייז־קרעמל.

ער איז שטענדיק געגאַנגען הינטער איר און גערעדט צו איר מיט אָפּגעהאַקטע זאַצן:

„זאָל איך דיר ברענגען אַ מתנה? כ׳בין געווען אין שטאָט. כ׳וועל היינט קומען צו אייך"...

זי האָט געשוויגן, אָבער יעדעס מאָל זיך אומגעקוקט, צי מענטשן באַמערקן זיי נישט. זי האָט מורא געהאַט, אָבער געוואָלט שטאַלץ וואָס ער גייט איר נאָך.

ער האָט זיך איינגערעדט, אַז זיין באַציונג צו איר איז ווי זי זאָל זיין זיין טאָכטער. ער האָט זיך געזעטיקט מיט איר שפּראָצנ־דיקער יוגנט, זיך געקוויקט מיט איר תמימות און נאַיוויקייט. ער איז נישט איינמאָל געבליבן מיט אַן אָפן מויל ווען זי האָט אים דער־שטוינט אָנגעקוקט מיט אירע אויפגעריסענע אויגן ווי אַן איבער־געשראָקענע סאַרנע.

דוד איז שוין עטלעכע טעג נישט אַרויס צו דער אַרבעט. ער האָט געפילט אַן אינערלעכן אומרו און איז נישט איינגעזעסן אויף אַן אָרט. ער איז געגאַנגען און געקומען, זיך צוגעזעצט און זיך אַוועקגעלייגט. אַלץ איז אים געווען נמאס. אין אַ נאָכמיטאָג איז ער אַריין צו יצחקין. ווי שטענדיק האָט יצחקי געהייסן דערלאַנגען קאַווע און דוד האָט אים דערציילט ווי אַזוי עס זענען איינגעאָרדנט די בערזעס אויף דער וועלט און ווי אַזוי עס קומען פֿאָר די ליצי־טאַציעס אין זיי און דער פֿאַרקויף. יצחקי איז געזעסן און נייגעריק זיך צוגעהערט.

ווען דוד האָט געענדיקט דערציילן האָט יצחקי אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ אַ פֿאַרוווּנדערטער. ביז איצט איז ער געווען זיכער, אַז ער ווייסט אַלע דרכים פֿון מסחר. ער האָט זיך אומגעקוקט, דער־פילט די שטילקייט אַרום זיך. די צוויי פֿרויען זענען געזעסן אויף נידעריקע בענקלעך, די קליידער זייערע זענען געווען איבערגע־צויגן איבער זייערע שויסן ווי פֿאַרטעכער. זיי האָבן געלוסקעט אין אַ שיסל אַריין די אַרבעסשויטן.

אַ ווײַלע האָט ער זיך איינגעהערט אינעם שאָרך פֿון די גע־עפֿנטע שאָלן. מיטאַמאָל האָט ער אַ פֿינטל געטאָן מיט די אויגן, מיט צוויי פֿינגער זיך אויסגעווישט די מויל־ווינקלען און האָט זיך אַ ווענד געטאָן צו דודן:

— ביסט אַ קלוגער ייִד... — און ער איז שטיל געבליבן. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער ממשיך געווען — אָבער וועד דו ביסט ווייס איך נישט...

ער האָט גערעדט שנעל, ווי אים אַליין זאָלן שרעקן זיינע ווערטער.

דודס פּנים איז געוואָרן לענגער. ער האָט מיט דער שפּיץ צונג אַ וויש געטאָן זיין אויבערשטע ליפּ און לייכט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ ווי ער זאָל זיך באַדויערן.

יצחקי האָט פֿאַרשטאַנען, אַז דוד וויל אים נישט זאָגן ווער ער איז, אָבער ער האָט געוואָלט דערגיין אַ טאָלק. ער האָט נישט

נאָר געוואָלט וויסן ווער ער איז נאָר אויך וויסן וואָס דוד איז אויסן מיט זיין קומען. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז ער קומט צוליב זיין טאָכטער. אַ ווײַלע איז זיין פּנים געווען שטאַר, ווי אַ מאַסקע אָן אויסדרוק, אָבער באַלד האָט ער זיך אַ ווענד געטאָן צו דודן:

— וואָס קלערסטו טאָן ווען מען וועט אונדז אַרויסנעמען פון דער מעברה?..

— איך קלער זיך באַזעצן אין אַ דאָרף — האָט ער לאַקאָניש געענטפערט יצחקין. איצט האָט ער זיך איינגעקוקט אין דער ווייט כאָטש די ווייט איז געווען נאָר דער שטח אין געצעלט.

— ווערסט דאַרפן געלט — האָט יצחקי אים נישט אָפּגעלאָזט און זיך איינגעקוקט אין אים.

דוד האָט אָפּגעאָטעמט און זיך פאַרהוסט, זיך אַ קרעק געטאָן און שטיל, ווי ער זאָל רעדן צו זיך, האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— מיר איז געבליבן די הויט מיינע...

יצחקי האָט זיך איבערגעבויגן איבער זיינע קניען און אַ זאָג געטאָן:

— ווען איך וואָלט געהאַט געלט וואָלט איך אויך געגאַנגען אויפן לאַנד — ער האָט געוווּסט, אַז דוד קומט צוליב לונהן און ער האָט געוואָלט, אַז דוד זאָל וויסן, אַז אויף אים קאָן ער איבערהויפּט נישט רעכענען.

אַ קוים מערקבאַרער שמייכל האָט אויסגעקרומט דודס פּנים. ער האָט גענוי פאַרשטאַנען איצט וואָס יצחקי איז אויסן. אויך אים איז קלאָר געוואָרן אין וואָס פאַראַ מצב ער געפינט זיך. אַ ווײַלע שפּעטער האָט דוד זיך אויפגעשטעלט האַסטיק, געזאָגט „שלום" און איז אַרויס פון געצעלט.

זילפּה האָט זיך איבערגעקוקט מיט בילההן. לונה איז געזעסן שטיל ווי זי זאָל האָבן איינגעשרומפּן און נישט געוואַגט נאָכקוקן דודן. יצחקי איז זיצן געבליבן מיט אַן אויסגעשטרעקטער גאָמבע און געקוקט דערשטוינט, ווי ער זאָל וואַרטן אויף דודן, ער זאָל צוריקקומען.

נאָך דעם שמועס איז דוד מער נישט געקומען צו יצחקין טרינקען קאַווע. ער האָט זיך געשלייכט פּוסט און פּאַסט איבער דער מעברה און סביבה. זיין רו איז געוואָרן צעשטערט.

אין אַ פרימאָרגן, עטלעכע טעג נאָך דעם שמועס, האָט דוד זיך איבערגעוועקט שפּעט. ער האָט זיך איינגעקוקט אינעם חלל. די זון איז שוין פון לאַנג געווען פון יענער זייט געצעלט. ער איז געלעגן אויפן בעט און אַפילו נישט געטראַכט. זיין קאָפּ איז געווען אויסגעהוילט און אין מויל איז אים געווען זויער. די שטילקייט אינעם ליידיקן געצעלט האָט אים געקלונגען אין די אויערן.

נישט ווייט פון זיין געצעלט איז שטיין געבליבן אַ הויכע קרעפּ־טיקע און דאַך שלאַנקע בחורה. אירע אויגן זענען געווען גרויס און שוואַרץ. זי איז געשטאַנען מיט פאַרלייגטע איבערן בויך הענט, אַראָפּגעלאָזטע אַקסלען און זיך אַרומגעקוקט מיט איבערגעשראָקענע אויגן. אירע ליפּן האָבן שטיל געפּלוישט: „דוד, דוד", אַזוי שטיל, אַז זי אַליין האָט קוים געהערט זיין נאָמען.

שאול וואָס איז גראָד אָפּירגעקומען פון דער צווייטער זייט געצעלט און זי דערזען, איז שטיין געבליבן אַ דערשטוינטער. ער האָט געוווּסט ווער זי איז און אויף וועמען זי וואַרט. אַ ווילע האָט ער צוגעוואַרט, געמיינט, אַז זי וועט צו אים צוגיין.

זי האָט זיך נישט גערירט פון אָרט.

שאול האָט אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ אַ פאַרוווּנדערטער און גענומען גיין מיט קליינע פאַרטראַכטע טריט. שוין אינעם אַריינגאַנג פון געצעלט האָט ער אַ זאָג געטאָן אויפן קול:

— דוד, מען וואַרט אויף דיר...

דוד, שוין אַן אָנגעטאָענער, האָט אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ, ווי ער זאָל זיך אָפּשאָקלען:

— ווער? — האָט ער אַ פרעג געטאָן בייגעריק, איז אַראָפּגע־שפּרונגען פון בעט און אַרויסגעלאָפן.

— לונה — האָט ער זיך דערפרייט מיט איר. דערזעענדיק זי

האָט ער פאַרגעסן דעם לעצטן שמועס מיטן פּאַטער, אָבער אין מאָמענט איז זיין פּנים געוואָרן ערנסט.

זי איז געשטאַנען מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און אַוועקגעקוקט ווי אַ ברוגז מיידעלע.

ער האָט באַקומען מיטלייד צו איר ווי צו אַ קינד. זי איז דאָך געווען אַ סך יונגער פון אים.

— טאָכטער, קום — האָט ער איר אַ זאָג געטאָן.

זי האָט נאָר אויפגעהויבן די אויגן, אים אָנגעקוקט פון אונטערן שטערן און געפרעגט:

— ביסט קראַנק? פאַרוואָס קומסטו נישט צו אונדז?...

די הויט אַרום זיינע אויגן האָט זיך אים פאַרצויגן. זיין ברייטער שטערן איז געוואָרן צעקנייטשט.

— איך בין קראַנק און צעבראָכן — האָט ער שטיל איר געענטפערט.

ערשט איצט האָט זי אויפגעהויבן דעם קאָפּ:

— קום נאָך מיטאָג צו אונדז...

דודס פּנים האָט זיך צעשמייכלט. ער האָט געשמייכלט פון אירע באַגריפן. ער האָט זיך אין איר איינגעקוקט, אירע אויגן האָבן גע־גלימערט.

זיי האָבן נישט באַמערקט, אַז הינטער דודן איז שטיין געבליבן לונהס פאָטער.

— יצחק יצחקיס טאָכטער שטייט דאָ? — האָט יצחקי זיך צע־שריגן, ווי אַ דונער זאָל האָבן אַדורכגעריסן די לופט.

לונה איז ווי איינגעשרומפן. זי איז ווי קלענער געוואָרן. איר שוואַרץ קלייד מיט די רעדער איז ווי הענגען געבליבן אויף איר פון פּחד.

— יצחקי, וואָס איז דער מער? — האָט דוד גוטמוטיק אים אַ פרעג געטאָן, געוואָלט אים באַרואיקן.

שאול איז אַרויס פון געצעלט. ער האָט זיך דערשראָקן פאַר יצחקיס כעס.

— קום אַריין צו אונדז וועלן מיר זיך אויסשמועסן ווי אַ ייד מיט אַ ייד — האָט שאול פאַרגעשלאָגן יצחקין, געוואָלט אים מפייס זיין.

— איר זייט יידן? — האָט יצחקי אים אַ פרעג געטאָן מלא כעס און אין דעם אויגנבליק זיך געוואָנדן צו דודן מיט אַ נאָך גרעסערן כעס:

— פאַרוואָס האָסטו אָנגערעדט די טאָכטער, זי זאָל קומען צו דיר? — ער האָט נישט געוואַרט אויף ענטפער. פרייכנדיק פון כעס איז ער צוגעפאַלן צו דער טאָכטער, זי אָנגעכאַפּט ביי אַ האַנט און זי אַ שלעפּ געטאָן נאָך זיך.

— אָהיים! — האָט ער אַ שריי געטאָן אויף איר, ווי ער זאָל זי וועלן איינשלונגען. זיינע אויגן זענען געווען פול רציחה.

פירנדיק זי האָט זיין לאַנג, צעקנפּלט העמד, אַריבערגעלאָזט איבער די הויזן, צעפּלאָטערט ווי אַ זעגל אויף אַ צעשטורעמטן ים.

דוד איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל אָן לשון.

— קום! — האָט שאול אים שטיל אַ זאָג געטאָן און אים גענומען אונטערן אָרעם. גייענדיק מיט אים האָט ער אים אַ ברום געטאָן:

— איך האָב דיך געוואָרנט...

ט

נאָך דעם אינצידענט מיט יצחקין האָט דוד זיך געשלייכט גאַנצע טעג איבער די פעלדער פון דער סביבה אַזוי ווי ער פלעגט זיך פירן פריער. זיינע ציין זענען געווען פאַרקריצט, זיינע קינבאַקן בולט. ער האָט אויסגעמיטן מענטשן.

ער האָט זיך געשלייכט אַ פאַרשטומטער איבער דער סביבה, גערעדט צו זיך, אַן ווערטער. ער אַליין האָט געוואָלט זיך קלאָר מאַכן

זיין לאַגע. ער האָט זיך געפרעגט: פאַרוואָס בין איך געגאַנגען צו יצחקין? געוואָלט פאַרגעסן ווער איך בין געווען... גאָרנישט געמיינט, געוואָלט זיין אַ ייִד צווישן יידן... זי זעט אויס אינגאַנצן ווי לילי, מיין טאָכטער.

אין געוויסע מאָמענטן ווען אַלץ איז אים נמאס געווען און ער האָט זיך געפילט עלנט, האָט ער זיך אויך מודה געווען: זי איז מיר געפעלן, זי איז אַזוי אַנדערש פון די אַלע פרויען וואָס איך קען. שפּעטער, ווי ער וואָלט זיך איבערגעלייגט און ווידער זיך באַשולדיקט: אַן אַלטער גאָרנישט, און זיך נאָכגעשלעפּט אַ יונג מיידל... צום סוף האָט ער זיך אַ זאָג געטאָן: פאַרלוירן די גאַנצע בושה...

גאַנצע טעג האָט זיך דוד אַרומגעשלעפּט איבער דער סביבה אָן אַ ציל, אָן אַ פאַרוואָס. ער האָט געשפּאַנט איבער די שטעגן אויף די פעלדער נישט טרעפנדיק קיין מענטש. די איינציקע מענטשן, מיט וועלכע ער איז געקומען אין באַרירונג, זענען געווען די וואָס זענען צוזאַמען מיט אים געקומען נעמען דאָס עסן פון קעסל, אָבער אויך מיט קיינעם פון זיי האָט ער נישט גערעדט. ער איז שעהן געזעסן אויף זיין בעט, איינגעקוקט אין דער געצעלט־גרויקייט אָדער אַרויס־געקוקט פונעם געצעלט, ווי ער זאָל וועלן אַדורכקוקן די לויטערקייט פון דער לופט. ער איז זיך אַליין נמאס געוואָרן, געווען זיך איבעריק, נישט געהאַט זיך ווו אַהינצוטאָן, צו באַפרייען זיך פון זיינע געדאַנקען. ער האָט באַשלאָסן ווידער צו גיין אַרבעטן.

ער איז אַוועק קלאַפּן בלאָקן. אויף דעם זאַמדיקן שטח, וואָס האָט זיך געפונען פון דער צווייטער זייט וועג, געפירט קיין „שני״, האָט דוד געקלאַפּט ווענט־בלאָקן. ער האָט געאַרבעט פון זון־אויפגאַנג ביז אין דער נאַכט אַריין. ער האָט געאַרבעט מיט אימפּעט נישט טראַכ־טנדיק דערביי. ער האָט אויך געוואָלט זיין וואָס לענגער אויסער דער מעברה.

רויזע, אַ קאָרפּולענטע פרוי, מיט בולטע קליבעס און בלאָנד געלאָקטן קאָפּ, מיט אַ געגוג שיין פּנים, האָט באַמערקט דודן און באַשלאָסן זיך מיט אים פאַראינטערעסירן. זי האָט געזען ווי ער

שלייכט זיך איבער דער מעברה אַ פונאַנדערגעקנעפּלטער, אַ סך מאָל אויך אַ נישט ראַזירטער, ווי ער קומט פון דער אַרבעט אַן אַדורכגע־נעצטער מיט שווייס און צעמענט. איר געניטקייט האָט איר געזאָגט, אַז ער איז אַ רעזיגנירטער פון לעבן אָדער אַזעלכער וואָס איז געווינט געוועזן צו אַן אַנדער לעבן ווי עס איז געווען אין דער מעברה.

אויך זי איז געווען אַליין. זי האָט געוווסט, אַז פריער צי שפּעטער וועט זי מוזן פאַרלאָזן די מעברה. זי האָט נישט געהאַט צו וועמען צו גיין און אַליין נישט געהאַט קיין חשק צו אַרבעטן. אין אַ בין־השמשות, ווען דוד האָט געדאַרפט קומען פון דער אַרבעט, האָט זי אים אָפּגעוואַרט.

— אדון דוד! — האָט זי אים אַ רוף געטאָן מיט אַ הויך, אויס־געצויגן קול.

דוד איז שטיין געבליבן, האָט זי גלייכגילטיק געפרעגט:

— וואָס פאַרלאַנגט איר?

— אָט דאָס געצעלט איז מיין קוואַטיר — האָט זי אים אָנגעוויזן מיט דער האַנט.

ער האָט זיך אין איר איינגעקוקט, געוואָלט תופס זיין וואָס זי איז אויסן.

זי האָט פאַרשטאַנען און אים געזאָגט:

— איך וואַש העמדער און צערעווע שקאַרפּעטן — דערביי האָט זי אים פאָרגעשלאָגן — איר קאָנט מיר אויך ברענגען אייערע העמדער... — האָט זי אַ ווינק געטאָן מיט אַן אויג צו אים.

— גוט — האָט ער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און געגאַנגען ווייטער.

זי האָט אים באַגלייט מיט צעשמייכלטע אויגן און איז אַריין צו זיך אין געצעלט.

דוד איז געוואָרן איר קליענט, האָט זיך אויך מיט איר באַפריינ־דעט. ער, דער עלנטער, רעזיגנירטער פון לעבן מאָן איז איצט געווען צופרידן, אַז ער האָט צו וועמען אַריינצוגיין, מיט וועמען אויסצורעדן אַ וואָרט.

זי האָט געוווינט אין געצעלט מיט נאָך צוויי עלטערע פרויען, אָבער למעשה האָט זי געוווינט אַליין. די צוויי פרויען האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין שטאָט ביי זייערע קרובים, זעלטן ווען געקומען אין דער מעברה, זען צי זייער געצעלט שטייט אויפן אָרט. זיי זענען אויך געווען נייגעריק צו זען וואָס עס קומט פאָר אין דער מעברה.

רויזע האָט אַלץ געטאָן כדי צו געפעלן דודן. אירע קליידער האָבן איר איצט דערגרייכט נאָר ביז די קניען. זי האָט געשמינקט איר פנים וואָס אַמאָל שטאַרקער, געוואָלט פאַרשטעלן איר עלטער. זי האָט געהיטן אירע לאָקן. זי האָט יעדעס מאָל זיך צוגעזעצט נאָענט צו אים, געוואָלט, ער זאָל פילן איר לייב. זי האָט זיך באַמיט אים באַווייזן, אַז ער איז ביי איר דער וואָס דעצידירט. זי האָט קיינמאָל נישט געבעטן ביי אים קיין געלט. זי האָט נאָר פון מאָל צו מאָל געלאָזט שטיין איר האַנטטאַש אויפן בעט און דוד האָט שוין פאַרשטאַנען וואָס דאָס באַדייט. זי האָט געגרייט מאַלצייטן: אויפשניט, געווענדזלטע הערינג און כל מיני געבראָטענע פליישן. ער האָט גערן געהאַט די מאכלים. פון צייט צו צייט איז זי אויך געגאַנגען נעמען דאָס עסן פון קעסל פאַר ביידע. טיילמאָל האָט זי אָנגעקאָכט אַ „ביגאָס" פון זויער־קרויט מיט שטיקלעך פלייש, פאַרבראָקט מיט שטיקלעך וווּרשט. זי האָט כסדר אים פאַרגעהאַלטן פאַרוואָס ער אַרבעט אַזוי שווער, היט נישט זיין געזונט און דערביי געקוקט אויף אים מיט פאַרחלומטע אויגן.

ער איז טאַקע אין אַ סך אָוונטן און מוצאי שבת געגאַנגען מיט איר אין קינאָ, געזעסן מיט איר אין אַ קאַפע אין נתניה ביז שפּעט. דעם וועג פון שאָסיי ביז דער מעברה זענען זיי געגאַנגען צופוס. זי האָט מיט איר ראַפינירטקייט פאַרשטאַנען אַז מיט זיין שווייגן באַהאַלט ער אויס זיין פאַרגאַנגענהייט. יעדעס מאָל ווען ער איז זיצן געבליבן אַ פאַרטראַכטער מיט אַן אָנגעלענטן קאָפּ אויף די עלנבויגנס, איז זי שטיל אויף די שפּיץ־פינגער, ווי אַ קאַץ, אונטערגעגאַנגען צו אים און זיך אָנגעלענט אויף אים, אַזוי אַז ער זאָל פילן אירע ברוסטן און מיט די פינגער אים געקעמט די האָר אויפן קאָפּ. זי האָט

אים אויך געשלעפּט טאַנצן. ער איז געווען אַ גוטער טענצער, אָבער נישט איינמאָל האָט ער איר אָנגעטרעטן די פיס. ער איז געווען מיטן געדאַנק אין זיין פאַרגאַנגענהייט. אַנומלט, ווען זיי זענען געזעסן ביי אַ קאַפע־טישל אין קאַפע „הדר" אין נתניה, האָט זי אים אַ זאָג געטאָן מיט אַ געמאַכטער שטימונג:

— מען דאַרף לעבן, מען דאַרף אויסנוצן דאָס ביסל יאָרן וואָס זענען נאָך געבליבן...

זי האָט געוואָלט איבערייסן זיין שווייגן.

ער האָט זי אָנגעקוקט. זיינע אויגן זענען געווען שטאַר, אָן אויסדרוק. ער האָט נאָר איבערגעלייגט זיין אונטערשטע ליפּ איבער דער אויבערשטער. זי האָט אָדער דאָך געוואָלט אים פאַראינטערעסירן מיט אירע פאַרלאַנגען:

— אין דער מעברה קאָן מען נאָר קראַפּירן.

ער האָט אפילו נישט אַ קוק געטאָן אויף איר. זי האָט אים געפּרוווט פאַראינטריגירן:

— זע נאָר ווי דער דאָרט קוקט אויף מיר אומפאַרשעמט...

ווידער אַמאָל האָט ער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, מבטל געווען איר אויפרעגונג.

כאָטש דער אָוונט איז געווען אַ קילער האָט זי געטראָגן אַן אויסדעקאָלטירט קלייד אָן אַרבל. זי האָט געשטרעבט חתונה האָבן און זיין אַ באַזיצערין פון אַ וווינונג, וואָס שנעלער אַרויס פון דער מעברה, אָבער זי האָט מורא געהאַט צו גיין אין שטאָט אַריין אַליין. זי האָט אויסגעקוקט די רגע ווען דוד וועט צוזאַמען מיט איר פאַרלאָזן די מעברה.

אין אַן אָוונט. דוד האָט דעם טאָג געאַרבעט נאָר ביז מיטאָג. ער איז שוין געווען מיד פון דער אָנגעשטרענגטער אַרבעט און פונעם אַרומשלעפּן זיך מיט איר. ער איז געזעסן ביי איר אין געצעלט אויף אַ טאַבאַרעט, אָנגעשפּאַרט מיט דער פּלייצע אָן אַ בעט. די אויגן האָבן זיך ביי אים געקלעפּט. פאַר אים אויפן קיילעכיקן טישל זענען גע־שטאַנען צוויי אויסגעפּוצטע טעלער, אין וועלכע עס זענען געלעגן

קרישקעס פון זעמל און שאָלן פון אויפשניט. אין דער זייט זענען געשטאַנען צוויי לײדיקע ביר פלעשער.

רויזע האָט זיך צוגערוקט אַ טאַבאַרעט און זיך אַוועקגעזעצט אינעם דורכגאַנג פון געצעלט. זי האָט געוואָלט, אַז ער זאָל אַרויס פון זיין אַפּאַטישקייט. זי איז געזעסן שטראַם, מיט אויסגעשטרעקטע ברוסטן, געוואַרט. ער איז געווען אַ זאַטער און פאַרשיכורטער. די אויגן האָבן זיך אים געקלעפּט. זי האָט זיך אַריבערגעזעצט אויף אַ בעט, אים אַנט־קעגן, מיט אַן איבערגעלייגטן פוס און אים באַוויזן אַ פליישיקע קני. איצט האָט דוד אַ קוק געטאָן אויף איר, אָבער די אויגן האָבן זיך אים ווידער צוגעקלעפּט. זי האָט זיך איבערגעבויגן צו אים. ער האָט דערפילט די היץ פון איר קערפּער.

זי האָט אויסגענוצט דעם מאָמענט און געזאָגט:

— צייט מיר זאָלן פאַרלאָזן די מעברה. — אַן איינגעהאַלטן געלעכטער האָט אויסגעקרומט איר פּנים.

— איך וועל שוין נישט חתונה האָבן — האָט ער געמורמלט און געוואָלט ווייטער דרימלען.

זי איז אויפגעשפּרונגען און זיך פונאַנדערגעשריגן:

— איך וועל נישט זיין דיין מעטרעסע! דו מוזט מיט מיר אַרי־בערגיין אין שטאָט!...

איר פּנים האָט געפלאַמט פון כעס. אירע גליאיקע אויגן האָבן אים געשפּיזט.

אויך ער איז אויפגעשפּרונגען. ער איז מיט איינמאָל ניכטער געוואָרן און זיך איינגעקוקט אין איר אַ דערשטוינטער. ער האָט אין איר צעיאַכמערט פּנים געזען גענוי וואָס זי איז און וואָס זי איז אויסן געווען מיט איר גוטסקייט. ער האָט גערעדט ווי צו עמעצן אַ דריטן:

— ווידער זיך פאַרגאַלאָפּירט...

ער האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ ווי ער זאָל מעסטן דעם מרחק, האָט אַ שפּאַן געטאָן און אַרויס פון געצעלט נישט זאָגנדיק קיין שלום.

זי איז געשטאַנען אַ לאַנגע צייט נישט רירנדיק זיך פון אָרט. איר אָטעם איז געווען אַ קורצער. זי האָט געפרייכט פון אויפרעגונג.

ווען זי האָט זיך באַרואיקט האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ בעט און פאַרלייגט די הענט איבערן בויך, געוואַרט, ער זאָל צוריקקומען. אַ לאַנגע צייט איז זי געזעסן און אויפגעהאָרכט, אָבער נישט געהערט אַפילו קיין שאָרך.

— דוד, קום אַריין! — האָט זי אים אַ רוף געטאָן. איר קול איז געווען ווייך.

— שלום, רויזע! וואָס מאַכסטו? — האָט אַ הייזעריקע פרויען־שטימע זי באַגריסט.

רויזע האָט הילפלאָז אַראָפּגעלאָזט די הענט און דערשטוינט אָנגעקוקט די פרוי.

אינעם אַריינגאַנג איז געשטאַנען אַ דאַרע פרוי, אָנגעטאָן אין אַ ברוינעם, אָפּגעטראָגענעם מאַנטל. זי האָט אויסגעזען ווי זי זאָל זיין איינגעוויקלט אין אים. איר גרויער קאָפּ איז געווען אַרומגעבונדן מיט אַ געבלומט טיכל. אין האַנט האָט זי געהאַלטן אַ טאַש.

— שלום, זשעני! — האָט רויזע איר געענטפערט מיט אַ טאָן, אין וועלכן עס האָט זיך געפילט טרויער.

זשעני איז געווען איינע פון אירע שכנות, וואָס איז גראָד געקומען פון שטאָט.

— ווער שטייט אין דרויסן? — האָט רויזע געפרעגט.

קיינער נישט! — האָט זשעני אַ הויב געטאָן מיטן אַקסל אַ פאַרוווּנדערטע.

אַ לאַנגע צייט איז רויזע געווען ווי געליימט. ערשט שפּעטער האָט זי זיך צערעדט ווי זי זאָל זיך דערמאָנען איר פאַרגאַנגענהייט.

— איך בין דאָך נישט פון דער גאַס. מיין מאַן איז געווען אַ שוסטער. איך האָב געקעמט שייטלען, אים אַרויסגעהאָלפן אין דער פרנסה. מיר האָבן געוווינט אין אַ שטוב מיט אַ קיך. די צוויי יינגלעך האָבן געלערנט — זי איז שטיל געוואָרן און אַ צוויג געטאָן איר זיצנדיקן קערפּער.

זשעני האָט זיך נייגעריק צוגעהערט צו אירע רייד און דערנאָך געזאָגט:

יעדער פון אונדז האָט פאַרשפּילט זיין לעבן. ווּ זענען אַהינגעקומען אונדזערע נאָענטע און טייערע ?... מען דאַרף, מען מוז אָנהויבן פונסניי.

דוד איז ווידער געווען אַליין. נאָר מיט זיך. טאָג נאָך טאָג ביי דער אַרבעט האָט ער געפילט אויף זיך זיין העמד דורכגעווייקט מיט שווייס. ער האָט געאַרבעט מיט אימפּעט, געוואָלט זיך פאַרגעסן. אויך אָן אינערלעכער ברויז האָט אים געאיילט. אין דער מעברה איז ער געקומען שלאָפן. יעדע פרייע מינוט האָט ער פאַרברענגט אין נתניה. אים האָט געמאַטערט דער געדאַנק, אַז ער זוכט פאַרווײלונגען, וויל פאַרגעסן זיך, זיין פאַרגאַנגענהייט.

ער האָט געאַרבעט, געוואָלט זיך באַרואיקן, אָבער אָן דערפאָלג. אין נתניה האָט ער אין די אָוונטן זיך געשלייכט פון איין רעסטאָראַן אין אַנדערן. מענטשן האָבן אים גערופן דער „פּליט". ער איז תמיד געזעסן אָפּגעזונדערט, אַליין, אין אַ ווינקל. דאָרט אַהין האָט מען אים דערלאַנגט זיינע באַשטעלונגען. אָפט איז ער אַ באַרוישטער זיך פאַרזעסן ביז שפּעט און דערנאָך געגאַנגען צו פוס אין דער מעברה אַריין. באַגינען איז ער אויפגעשטאַנען צו דער אַרבעט.

אין אַ נאָכמיטאָג, איז געפאַלן אַ שטאַרקער רעגן און דוד האָט זיך געשלייכט איבער די גאַסן פון נתניה אָן אַ ציל.

— פאַניע אַדאָלף — האָט אַ דיק קול אים אַ רוף געטאָן.

דוד איז שטיין געבליבן אַ דערשטוינטער. אַזוי האָט מען אים גערופן ביי אים אין שטאָט, אַמאָל. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, געקוקט. זיין בליק איז געווען וואַנזיניק. ער האָט זיך געפונען אויף דעם בעל־עגלה־פּלאַץ. אים אַנטקעגן איז געשטאַנען אַ מיטל־וווקסיקער ייד. ער האָט געהאַלטן אַ בייטש אין האַנט, איז געווען אין די אַרבעטס־מלבושים און האָט אים באַטראַכט מיט אויפגעריסענע אויגן.

— איר זיט דאָס ? — האָט ער אַ שטאַמל געטאָן.

דוד האָט געשוויגן.

— איך בין מיכל שוסטער פון קאַלושין. דאָ בין איך אַ מושבניק

אין חנניה — האָט דער ייד געפּרוּווט אים אויפקלערן ווער ער איז.

אין מאָמענט האָט דוד דערזען פאַר זיך זיין שטאָט, זיין פאַמיליע און די יידן דאָרט. דוד האָט אים דערקענט, אָבער ער האָט דעם ייד אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף ניין, אַז ער ווייסט נישט וואָס דער ייד רעדט. אַ ווײַלע שפּעטער האָט דוד אים שטיל אַ לאַך געטאָן: הע־הע־הע. ער האָט געוואָלט, אַז מיכל זאָל זיין איבערצייגט, אַז ער איז טאַקע נישט דער דוד און ער איז אַוועק ווייטער.

אַ צייט איז מיכל געשטאַנען אַן אַנגעלענטער אויף דער בייטש, געשאָקלט מיטן קאָפּ פון איבעראַשונג און אַ דערשטוינטער אים נאָכגעקוקט ביז ער איז אים פאַרשוואונדן פון די אויגן.

די נאַכט האָט לאַנג געדויערט ביז דוד איז איינגעשלאָפן. זיין שלאָף איז געווען אַ שווערער. ער האָט אָן אויפהער געזעץ הענט און פיס און קעפּ. אַן אויפגערעגטער האָט ער געברומט פון שלאָף. ווען ער האָט איינגעזען אַ באַקאַנטן קאָפּ האָט ער היסטעריש אַ שריי געטאָן, „סטעלאַ״.

— דוד, דוד! — האָט שאול אים שטיל געוועקט.

— יאָ — האָט ער געענטפערט פון שלאָף שאולן און זיך איבער־געדעקט מיט דער קאָץ איבערן קאָפּ. אַ פאַרשעמטער האָט ער אַ קוק געטאָן פון אונטערן קאָץ אַפיר. דער טאָג האָט שוין געגרויט. דוד איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און אין געאייל זיך אַנגעטאָן.

די דריי שכנים זיינע זענען געשלאָפן ווייטער.

דער אַמאָל זיינער איז נאָכגעגאַנגען דודן ווי אַ שאָטן טריט ביי טריט. געווען מאָמענטן ווען דוד איז געגאַנגען מיט אַן אַראָפּגע־לאָזטן קאָפּ. זיין שטערן איז געווען צעקנייטשט און זיין אָטעם איז געווען אַ שווערער. ער האָט אויסגעמיטן מענטשן. געווען מאָמענטן ווען ער האָט יעדן פאַרבייגייער געקוקט אין די אויגן, געוואַרט, אַז אפשר וועט דער דורכגייער אים אַ זאָג טאָן: „דערצייל״, אָבער קיינער פון די מענטשן האָט אים נישט באַמערקט. ער איז געווען איינער פון אַ סך נאָר מיט אַ שווער געמיט, וואָס האָט אים געשטערט לעבן.

לעצטנס האָט געטראָפן, אַז ער האָט איבערגעריסן די אַרבעט,

שנעל עפּעס איבערגעביסן, זיך אַרומגעוואַשן און זיך אויסגעצויגן אויפן בעט מיט אַ בוך אין האַנט. ער האָט שטודירט דעם העברעאישן „דקדוק" דערמאָנט זיך וואָס ער האָט אַמאָל געלערנט און געדאַווּנט די תפילות אין אַ „סידור". דאָס האָט אים אַ ביסל פאַרלייכטערט זיין געמיט. אָפט איז ער געבליבן ליגן מיטן ספר אין האַנט און מיט פאַרגלייזטע אויגן אַריבערגעקוקט איבערן ספר. ער האָט דעמאָלט נישט געזען און נישט געטראַכט. אַ סך מאָל איז ער געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן און שווער געאָטעמט. ער האָט יעדעס מאָל פונסניי געזען פאַר זיך פאַרשידענע געשעענישן, וועלכע ער האָט נישט געוואָלט און אויך נישט געקאָנט פאַרגעסן.

דאָס לעצטע מאָל איז ער ווידער ליגן געבליבן מיט פאַרמאַכטע אויגן און מיטן סידור אין האַנט. אַ צייט שפּעטער האָט ער אַ קרעכץ געטאָן: „אוי" ווי ער זאָל האָבן דערפילט אַ ווייטאָג.

— דוד — האָט שאול אים אַ רוף געטאָן.

דוד האָט געעפנט די אויגן, אויפגעזעצט זיך און אָנגעקוקט שאולן וואָס ער וויל. דוד אַליין האָט נישט געהערט זיין אייגענעם קרעכץ.

— וואָס קרעכצסטו? אַרבעטסט, פאַרדינסט, ביסט אַ מענטש מיט מענטשן גלייך — האָט שאול אים געוואָלט דערמוטיקן.

דודס ווימערן האָבן אַ ציטער געטאָן און ער האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ. ער האָט נישט געקאָנט קוקן שאולן אין די אויגן. שטיל, ווי ער זאָל צונויפזעצן אַ וואָרט צו אַ וואָרט, האָט ער אים געענטפערט:

— געהאַט אַמאָל אַ סך געלט, בין איך נישט להוט דערנאָך. דערפאַר וואָלט איך אַוועקגעגעבן אַ חלק פון מיין לעבן, כ'זאָל האָבן ביי זיך מיין משפחה...

שאול האָט געוווּסט, אַז דוד טרויערט נאָך ~~זיין אומגעקומענער משפחה~~, כאָטש ער האָט עס אים קיינמאָל נישט געזאָגט.

— אַ מענטש מוז אונטער אַלע אומשטענדן בלייבן מענטש — האָט שאול געפּרוּווט אים אַרויסהעלפן.

— איך אַ מענטש? געווען? גאָרנישט געבליבן — האָט דוד געשאָקלט מיטן קאָפּ.

שאול האָט איינגעצויגן זיין גאָמבע, געוואָלט אים טרייסטן:

— אויך איך וועל דאַרפן איבערגיין צו אַן אַנדערער אַרבעט ביז איך וועל קענען די שפּראַך.

דוד האָט אים אָנגעקוקט פאַרוווּנדערט, ווי ער זאָל אים האָבן פאַרטרויט אַ סוד און ער האָט אַ זאָג געטאָן ווי ער זאָל רעדן צו זיך:

— אַרבעט איז אַרבעט, וויכטיק איז די ווירדע פון אַ מענטש...

שאול האָט געוואָלט אַראָפּלייענען פון דודס פּנים, וואָס ער מיינט. דודס פּנים איז געווען אויסגעקרומט פון צער. זיינע אויגן זענען געווען מאַט, אויסגעלאָשן. אַ צייט שפּעטער האָט דוד אַ קוק געטאָן אויף שאולן פון דער זייט. ער האָט געזען, אַז שאול פילט מיט אים מיט. דוד האָט זיך צוריק אַוועקגעלייגט אויפן בעט. ער האָט ווידער פאַרמאַכט די אויגן און ער האָט דערפילט אַ רויש אין קאָפּ. ער האָט זיך געשעמט און ער האָט אים פאַרדראָסן וואָס שאול זעט אים אין זיין אונטערגאַנג.

אַ צייט לאַנג איז ער אַזוי געלעגן. מיטאַמאָל האָט ער אַ זאָג געטאָן ווי עס זאָל פון אים אַרויסרעדן:

— אַבי איבערקומען די פּאָר געבליבענע יאָר — און ער האָט געעפנט די אויגן. זיי זענען געווען נאַס. ער איז אַראָפּ פון בעט און איז אַרויס פון געצעלט, אַז שאול זאָל נישט זען זיינע טרערן.

שאול האָט יאָ געזען און ער האָט אים נאָכגעזאָגט:

— ביסט אַ משכיל, וועסט דיר אָפּזוכן דיין וועג...

ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט, אַ נעם געטאָן די שוין אָנגעשטאָפּטע פּייקע. ער האָט זי אַריינגעשטעקט זיך צווישן די ליפּן און זי אָנגעצונדן.

ל

דער ווינטער איז געווען אַ רעגנדיקער. געווען טעג, ווען דער רעגן האָט געדויערט צוויי און דריי טעג דורכאַנאַנד. די טעג זענען געווען טריבע. די זון האָט זעלטן ווען אויפגעשיינט. די נעץ האָט געזאַפּט אין דער ערד און זי איז געווען ווייך. די אָנגעזעצטע אויף די בלעטער און גרעזער טראָפּנס האָבן געשימערט ווי פּערל. די ווענט און די דערנער זענען געווען אויסגעוואַשן, די וועגן זענען געלעגן ווי אויסגעלייגטע דיוואַנען. אויך די אויסגעטרעטענע אין דער מעברה שטעגן האָבן געגלאַנצט אונטער דער פייכטקייט, אַנגעיאָגטע ווינטן האָבן אונטערגעהויבן די געצעלט־לייוונטן און זיי האָבן גע־קלאַפּט, ווי מען זאָל זיי אויסשאָקלען.

די פרויען, קינדער און די אַלטע לייט זענען געזעסן אין די געצעלטן און געקאָרטשעט זיך פון קעלט. די מענער וואָס זענען אַרויס צו דער אַרבעט האָבן געמאַכט אַ כוסע צו דערוואָרעמען זיך. אינדרויסן האָט אַן אָנגעיאָגטער וואָלקן זיך פונאַנדערגעגאָסן און דער רעגן האָט אויסגעוואַשן אַלץ אונטער אים.

דוד אַרבעט כסדר, לאָזט נישט אַדורך קיין טאָג, אָבער ער פילט זיך ווי ער זאָל שוועבן, נישט טרעטן אויף דער ערד, טראָג דעם וואָס אַרום אים זידט דאָס לעבן. די אַרבעט איז דער יש וואָס בינדט אים צום לעבן. ער קלאַפּט בלאָקן איינער אַליין. ער אַרבעט פון זון־אויפגאַנג ביז שפּעט אין אָוונט. ער מאַכט אַליין די מישונג, קלאַפּט אויס דעם בלאָק און שטעלט אים אויס.

ורדי, אַ קאָרפּולענטער ייד מיט אַ בויך האָט דערלויבט דודן אַרבעטן אַליין און לויט זיין טעמפּאָ. ורדי האָט געשעצט און באַ־דויערט דעם „פּליט״, ווי די רעשט אַרבעטער וואָס האָבן געאַרבעט

ביי אים אויפן פלאַץ. ער האָט געאַרבעט און געשוויגן.. יעדער פון
די אַרבעטער האָט געוווסט, אַז מען דאַרף זיך צו אים נישט ווענדן
אַפילו ווען זיי האָבן געזען, אַז ער נויטיקט זיך אין הילף. נישט
איינמאָל איז דוד שטיין געבליבן מיט דער שויפל אָדער מיטן
שטאַמפּער אין האַנט און מיט אויסגעגלאָצטע אויגן געקוקט ווי ער
זאָל זיך וווּנדערן. אפילו עסן איז ער נישט געגאַנגען צוזאַמען מיט
די אַרבעטער. זיי האָבן בדרך כלל געאַרבעט ביז מיטאָג. יעדן טאָג,
ווען זיי זענען אהיימגעגאַנגען, האָבן זיי פון ווייטנס אים אַ שריי
געטאָן: „שלום!" זיי האָבן געוואָלט, ער זאָל וויסן, אַז זיי גייען
שוין אַהיים.

ער האָט ממשיך געווען זיין אַרבעט נישט ווייל ער האָט גע־
וואָלט מאַכן אַ גרעסערע נאַרמע, נאָר ווייל ער האָט געוואָלט זיין
וואָס מער באַשעפטיקט און נישט מוזן טראַכטן. פאַרן אַהיימגיין
האָט ער פאַרמאַכט דעם מאַגאַזין און דאָס ביוראָ. ורדי האָט געוווסט,
אַז ער קאָן אים פאַרטרויען. יעדער חשבון וואָס ער האָט אויפגעגעבן
ורדין האָט געשטימט מיט דער ציילונג, וואָס ורדי האָט דורכגעפירט.

דוד האָט געאַרבעט נישט שנעל, אָבער מיט אָנשטרענגונג ביז
ער האָט געמאַכט זיין נאָרמע. יעדן טאָג נאָך דער אַרבעט איז ער
גאַגענגען אַהיים מיט אַ געפיל ווי מען זאָל אים האָבן באַפרייט,
אַזוי ווי אַ פערד ווען מען שפּאַנט אים אויס. אויך פון דער אַרבעט
איז ער געגאַנגען פאַמעלעך, אָבער נישט ווייל ער האָט נישט געהאַט
קיין כוח, נאָר ווייל ער האָט געוואָלט זיך אומקערן וואָס שפּעטער
אין דער מעברה אַריין. ער האָט געלעבט מיט די מענטשן דאָרט.
אָבער איז נישט געווען מיט זיי איינגעלעבט. ער און דער המון
דאָרט, זענען געווען צוויי קעגנזאַצן. ער האָט נישט געקאָנט זיין
איינער פון די איינוווינער אין דער מעברה. ער האָט געוואָלט לעבן
פאַר זיך אין אַן אייגן ווינקל. ער האָט געקאָנט פאַרלאָזן די מעברה
און זיך איינאָרדענען זעלבשטענדיק, האָט אָבער מורא געהאַט צו
בלייבן אַליין.

ער האָט געשוויגן, אָבער געווען אינערלעך אויפגעטרייסלט.

אים האָט זיך כסדר געדאַכט, אַז אָט געשעט עפּעס מיט אים. ער אַליין האָט נישט געקאָנט זיך אָפּגעבן אַ חשבון. ס׳האָט אים באַ־הערשט אַן אימה פאַר עפּעס אומבאַשטימטעס, כאָטש ער האָט שוין גאָרנישט דערוואַרט פון לעבן. דערפאַר האָט ער אַזוי פיל שעהן אין טאָג געאַרבעט, געוואָלט זיך אויסשפּאַנען. די שעהן וואָס ער האָט גערוט, געווען מיט זיך אַליין, זענען פאַר אים געווען פיינלעך. יעדע רגע איז געווען פאַר אים אַ שעה. ער האָט נישט געוווּסט ווי אַזוי איבערקומען די צייט.

צומערגסטן איז פאַר אים געווען די נאַכט. ער איז געלעגן אויפן בעט מיט אָפענע אויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט און געהערט ווי די שכנים, זיינע ביישלעפער אָטעמען. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער ליגט אין לאַגער אויף דער פּריטשע. ער איז געלעגן און אויפגעהאָרכט ווי די אָנגעטראָגענע ווינטן ווייען און הייבן אונטער די לייוונטן פון די געצעלטן. יעדעס מאָל ווען דער ווינט האָט אָפּ־געלאָזט און די לייוונטענע ווענט זענען צוריק געפאַלן, האָט זיך אים געדאַכט, אַז מענטשן קרעכצן. ווען ער האָט דערהערט טריט אין דרויסן, האָט ער אָנגעשטרענגט זיין געהער, געוואָלט זיך איבערצייגן, צי עס גנבעט זיך ווער נישט אונטער צו אים. יעדער געשריי האָט אים אויפגעטרייסלט און ער איז געלעגן און געוואַרט עס זאָל נאָכקומען אַ שאָס. אַ פאַרזונקענער אין זיין מורא האָט ער אַ פאַרמאַטערטער פאַרמאַכט די אויגן, ביז ער איז איינגעדרימלט. זיין אָטעם אין שלאָף איז געווען אַ שווערער. ער האָט געאָטעמט ווי ער וואָלט געסאָפּעט.

אָפט פלעגט ער זיך צעוויינען אין שלאָף. ער האָט געוויינט שטיל ווי אַ יונג קעצל וואָלט געמיאַוקעט. דאָס לעצטע מאָל האָט ער אינמיטן וויינען זיך אויפגעריסן און זיצן געבליבן אויפן בעט. ער האָט אויך אַ וואַכעדיקער געזען אין דער פינסטער די צע־האַקטע קעפּ פון זיינע נאָענטע און זיי האָבן צוזאַמען מיט אים געוויינט אין שלאָף. אַן איינגעהויקערטער און דערשיטערטער האָט ער נאָר געפילט די געדיכטע פינצטערקייט איבער זיך. אין אַ

געוויסן מאָמענט האָט ער אַראָפּגעלאָזט די פיס פון בעט. ווען ער האָט דערפילט די קאַלטע ערד אונטער זיינע סטאָפּעס, האָט ער שנעל אַריינגערוקט זיינע נאַקעטע פיס אין די שיך. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אַראָפּגעצויגן פון זיך די פּיזשאַמע, שנעל אַרויפ־געצויגן אויף זיך די הויזן און אָנגעטאָן דאָס העמד. ער האָט אָנ־געטאָן די קורטקע אויפן צעכראַסטעטן העמד און איז אַרויסגעלאָפן פון געצעלט.

אין דרויסן איז ער שטיין געבליבן מיט פאַרמאַכטע אויגן ווי אַ בלינדער. די נאַכט־פינצטערניש איז אים אָנטקעגן געקומען. די קעלט האָט אים דורכגענומען. ער האָט אַ ציטער געטאָן און געעפנט די אויגן. אויך דער הימל איז געווען פינצטער אָן איין שטערן. ער האָט זיך אַ וואַקל געטאָן, געשטעלט דעם ערשטן טריט. די געדיכטע פינצטערניש האָט אים פאַרשלונגען.

ער איז געגאַנגען שנעל, ווי ער זאָל אײַלן צו אַ ציל. מיטאַמאָל האָט ער גענומען גיין פּאַמעלעך, נישט געוווסט וווהין ער זאָל גיין. גייענדיק האָט ער געהאָרכט די טריט זיינע. לאַנגזאַם האָבן זיי זיך ביי אים פאַרוואַנדלט אין אַ מאַרש גאַנג פון הילצערנע טרעפּעס. יעדעס מאָל ווען ער האָט דערהערט דאָס קלאַפּן פון די הילצערנע טרעפּעס איז ער פון פחד אַראָפּ פון וועג, איבערגעריסן דעם הילצער־נעם אָפּהילך.

ער איז געגאַנגען און זיינע טריט האָבן געזונקען אין דער ערד און ער האָט זיך אָנגעשטרענגט ביים אַרויסציִען דעם פוס. ער איז געגאַנגען וואָס אַמאָל שנעלער, געסאָפּעט פון אָנשטרענגונג און כסדר זיך אומגעקוקט, צי מען יאָגט אים נאָך, ווי דעמאָלט ביינאַכט, ווען ער איז אַרויסגעשפּרונגען פון וואַגאָן. ער איז געגאַנגען בעל כורחו, מיט מורא, ווייל ער איז אָנטקעגן געגאַנגען די פאַרשידענע שאָטנס אויפן וועג. מערסטנטייל זענען דאָס געווען אויסגעצויגענע שאָטנס פוןביימער און קוסטעס. ער האָט געקלעטערט איבער די בערגלעך דאָרט, געשפּרונגען איבער די וואַדיס ווי ער זאָל אַנטלויפן, ז״ ,״ אויסבאַהאַלטן.

דער פחד איז אים נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט, אים געדריקט, אָבער אַז ער האָט זיך פאַרמאַטערט האָט ער ווי בגניבה אַ קוק געטאָן אַרויף. ווען ער האָט איינגעזען, אַז אויפן האָריזאָנט גרויט שוין, די ווייט אַנטהילט זיך און ער האָט שוין געזען די בערג־שפּיצן מיט נעפּל פאַרשלייערטע, האָט ער פאַרלאַנגזאַמט זיינע טריט און באַטראַכט די סביבה. די איינצלנע ביימער, קוסטעס ווי די געדיכטע פּרדסים זענען אויך געווען איינגעהילט אין אַ נעפּל־שלייער.

איצט האָט ער געשפּרייזט אָן מורא, ער האָט אָבער אויך פאַר־לוירן זיין ווילן. יעדע קלענסטע, אָנגעטראָפענע וואַדי איז געווען פאַר אים אַ שטערונג, וואָס ער האָט געמיטן. די פונאַנדערגעוואָר־פענע זאַמד־פעלזן האָבן ביי אים אויסגעזען ווי צעדזאַווערטע מיילער פון חיות. ווען אים זענען אַנטקעגן געקומען די ערשטע מענער און פרויען, וואָס זענען געגאַנגען אין פּרדס אַריין מאַכן דעם קטיף, איז ער שטיין געבליבן דערשטוינט. ער איז געווען אַזוי פאַרזונקען אין זיין נאַכט־קאָשמאַר, אַז ער האָט זיך נישט געגלויבט, אַז חוץ אים זענען פאַראַן נאָך מענטשן. אַ צייט איז ער געשטאַנען. ער האָט נישט געוווּסט וווהין ער דאַרף גיין. ווען אַ קרעמפּער ייד אין אַ געשטריקט היטל אויפן קאָפּ האָט פון ווייטנס אים אַ זאָג געטאָן: צפרא־טבא, האָט ער אויסגעדרייט, צו אים דעם קאָפּ און דערשטוינט אים אָנגעקוקט. ער האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געוואָלט פון אים. אויך ער האָט זיך געלאָזט גיין, געשלעפּט די פיס. אַרבעטער וואָס זענען געגאַנגען אַרבעטן צו פוס אָדער זענען אָנגעפאָרן אויף אַ וואָגן האָבן אים נאָכגעקוקט. אַמאָל האָט איינער פון זיי אַפילו אַ פרעג געטאָן די אַנדערע אַרבעטער: „ווער איז דאָס דער נייער משוגענער וואָס האָט זיך באַוויזן אין דער סביבה?"

ווען דוד האָט זיך דערשלעפּט צו דער מעברה איז דער מאָרגן געווען שוין אויסגעלייטערט. דער מאָרגן איז געווען קאַלט און לויטער. די קעלט האָט געטרוקנט די פייכטקייט. דוד איז געווען

פאַרמאַטערט און ער האָט געשטעלט אַ פּוס איבער אַ פּוס, ווי ער זאָל זיך וואַקלען. זיינע האָר זענען געווען צעשויבערט. ער איז געווען נישט ראַזירט. נאַסע שטיקער ערד האָבן געקלעפּט אויף זיינע שיך. זיינע הויזן נאָגאַוויצעס זענען געווען פאַרשאַרצט. די נאַקעטע פיס זיינע האָבן אַרויסגעשטאַרט פון זיי. זיין העמד איז געווען צעכראַסטעט. דער קאָלנער פון זיין קורטקע איז געווען אויפגעשטעלט.

די שפּיצן פון די געצעלטן האָבן אים אַ בלענד געטאָן אין די אויגן. ער האָט ווידער דערזען פאַר זיך אַ לאַגער. איצט איז ער שוין געגאַנגען מיט אַ פאַמעלעכן טראָט. יעדער פון די אַנגעטראָפענע מעברה־מענטשן, וואָס זענען געגאַנגען צו דער אַרבעט, האָט דערשטוינט געקוקט אויף אים. געווען אַזעלכע וואָס האָבן אים דערקענט.

אויך רינה, וואָס איז אָנגעקומען פון דער צווייטער זייט מעברה אים אַנטקעגן, האָט געוואָלט אים פאַרבייגיין, כאָטש זי האָט אים דערקענט. זי האָט אָבער אין מאָמענט פאַרקלענערט אירע טריט. זיין אויסזען און הולך האָט זי דערשראָקן. „האַלאָ" — האָט זי אינסטינקטיוו אים אַ רוף געטאָן, אָבער זי איז נישט שטיין געבליבן. זי איז געווען איבעראַשט פון איר אייגענער געוואַגטקייט.

ער האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, דערקענט איר קול און איז צוגעגאַנגען צו איר מיט אַ שמייכל. ער האָט זיך דערפרייט, אַז אַ באַקאַנטער מענטש רעדט צו אים.

— שלום — האָט ער געזאָגט מיט וואַרעמקייט אין קול.

— וואָס האָט פּאַסירט? — האָט זי אים געפרעגט. זיין שמייכל האָט זי איבעראַשט.

שטייענדיק איר אַנטקעגן איז ער ווי קלענער געוואָרן.

— אַ מענטש לעבט איבער פאַרשידנס — האָט ער איר געענטפערט און זיינע אויגנלעפלעך האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט.

אויף איר פּנים האָט זיך געמאָלן צופרידנקייט. זי האָט זיך דערפרייט וואָס ער רעדט צום ענין און זי האָט אים געענטפערט:

— אַ מענטש דאַרף זיך באַהערשן ביי אַלע אומשטענדן.

אַ ווײַלע האָט ער געשוויגן. דערנאָך האָט עס אויסגעזען ווי ער זאָל זיך פאַרטיידיקן:

— נאָך דעם אַלעם וואָס מיר האָט פּאַסירט איז נישט לייכט — האָט ער איר געוויזן זיין נומער אויף דער האַנט.

רינה האָט אויפגעציטערט. זי איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל. איר אונטערשטע ליפּ האָט ווי אַראָפּגעהאָנגען. זי האָט געוואָלט עפּעס זאָגן, אָבער ער האָט פּלוצים זיך געענדערט, געוואָרן צעטראָגן.

— שוטה! ווער דאַרף עס וויסן? — האָט ער אויפן קול זיך אַ זאָג געטאָן און איז אַוועק, ווי ער זאָל אַנטלויפן פון איר.

— וואָס פון אַ מענטש קאָן ווערן! — האָט רינה אַ פאַרטראַכטע אים נאָכגעקוקט און געגאַנגען איר וועג.

אַ פאַרשמאַכטער, נישט אויסגעשלאָפענער האָט דוד געשפּאַנט מיט אַ וואַקלדיקן טריט אַן איבערגעבויגענער איבער זיך ווי אַט פאַלט ער. ער איז געגאַנגען צו זיך אין געצעלט. דעם וועג האָט אים איבערגעקרייצט די סאָציאַל־שוועסטער. עטלעכע טריט ווייטער איז זי שטיין געבליבן און אים נאָכגעקוקט. זי, די סאָציאַלע פאַר־זאָרגערין אין דער מעברה, האָט געקענט אַפילו יעדעס קינד אין דער מעברה. אויך אים האָט זי אָפט געזען גיין אָדער קומען פון דער אַרבעט. זי האָט געוווּסט, אַז ער שלייכט זיך איבער דער סביבה, אַז ער איז עלנט און פאַרשלאָסן אין זיך, אַז ער איז געווען אין לאַגער. זי האָט אויך באַזוכט זיין געצעלט ווען ער איז געווען ביי דער אַרבעט. זי האָט געוווּסט גענוי וועגן עס זענען זיינע דריי שכנים. זי האָט אויך געוווּסט, אַז אַ צייט לאַנג האָט ער זיך גע־טראָפן מיט רויזען. זי האָט אים נאָכגעקוקט ביז ער איז פאַר־שוווּנדן פון די אויגן. זיין איצטיקער אויסזען האָט זי באַזאָרגט.

יא

דוד האָט נישט אויפגעהויבן די געצעלט־קלאַפּע, וואָס האָט געדינט אַלס אַריינגאַנג. ער האָט זיך אַדורכגעשטופּט און ווי אַריינגעפאַלן אין געצעלט. דאָס ליכט פונעם נאַפט־לאָמפּ אויפן טיש האָט אַ שיין געטאָן אויף אים. די פייכטע שטילקייט האָט אַ ווייע געטאָן אויף אים. ער האָט אָנגעקוקט שאולן אַ דערשטוינטער. ערשט איצט האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער ווזינט נישט אַליין. אויך שאול האָט אים דערשטוינט אָנגעקוקט און אַרויסגעלאָזט פון האַנט די צייטונג, וועלכע ער האָט געלייענט. אינעם שיין פון לאָמפּ איז דודס נישט ראַזירט פּנים געווען געל. אַ ווײַלע האָט שאול געשוויגן. דודס אויסזען האָט אים אָפּגענומען דאָס לשון. ער האָט אים געוואָלט מיט עפּעס העלפן.

— זעץ דיך! — האָט שאול אים ווי אַ פאַרבעט געטאָן.

— איך בין מיד — האָט דוד אַריינגעזעצט זיך אין בעט ווי ער זאָל האָבן אומגעפאַלן.

גאַנץ פרי האָט שאול צוגעבעט אויך דודס בעט. ער האָט געמיינט, אַז דוד איז אייליק אַוועק צו דער אַרבעט. ערשט איצט האָט ער פאַרשטאַנען וואָס מיט דודן האָט פּאַסירט אין דער נאַכט. שאול האָט זיך אויפגעשטעלט. זיין גרויסע געשטאַלט מיט זיין איצט נאָך מער קאַנטיק פּנים האָט אויסגעזען ווי אַ מאָנומענט.

— פון וואַנען קומסטו? — האָט שאול אים אַ פרעג געטאָן. זיין קול איז געווען האַרב.

— פון אַלע רוחות! — האָט דוד סאַרקאַסטיש אים געענט־פערט און אַ סיקע געטאָן ווי אַ שלאַנג וואָלט זיך געשאַרט, אָבער דאָס האָט ער אַזוי געלאַכט, ווילד, וואַנזיניק.

שאול האָט געשוויגן. ער האָט געזען אין וואָס פאַראַ צושטאַנד דוד געפינט זיך און נישט געוווסט ווי אַזוי ער דאַרף מיט אים רעדן.

דוד איז געזעסן ווי צווישן דרימל און וואַכזיין. מיטאַמאָל האָט ער אַ זאָג געטאָן זיך:

— מען זאָרגט זיך איבער מיר...

ער האָט אָוועקגעשטעלט די עלנבויגנס אויף די קני׳ען און אַריינגעלייגט דעם קאָפּ אין די הענט, געשוויגן. אַ ביסל שפּעטער האָט ער אַ רעד געטאָן צו זיך:

— איך בין דוד, נישט אַדאָלף... אַדאָלף איז אונטערגעגאַנגען צוזאַמען מיט אַלע...

אין זיין אַרט רעדן האָט זיך געפילט אַ ציניִשע פאַרביטערונג.

— דוד, דוד, מען טאָר נישט אַזוי — האָט שאול אים געוואָרנט.

ער האָט פאַרשטאַנען וואָס דוד איז אויסן געווען מיט זיינע רייד.

דער אופן ווי אַזוי שאול האָט אַרויסגערעדט זיין נאָמען האָט געווירקט אויף דודן. ער האָט דערפילט זיין איבערגעגעבנקייט און איז אַראָפּ פון בעט. ער איז שטיין געבליבן שאולן אַנטקעגן.

— אורטייל נישט קיין מענטש — האָט דוד געזאָגט — אויב דו ביסט נישט אין זיין לאַגע.

באַלד האָט ער אַ שטעל געטאָן אַ טריט און צוריק זיך אַרויפגעוואָרפן אויפן בעט.

די שטילקייט אין געצעלט איז געווען אימהדיק. אַ מידער פון דער גאַנצער נאַכט איז דוד דאָך ווייטער געלעגן מיט אָפענע אויגן. דער שלאָף האָט אים נישט גענומען. שאול האָט געזען זיין שטאַר פּנים, די מאַסקע אונטער וועלכער ער האָט פאַרשטעלט זיין טראַגעדיע און אים איז געוואָרן אומהיימלעך. ער, דער גרויסער, שטאַרקער מאַן, האָט זיך אויפגעשטעלט אין מיט וואַקלדיקע טריט אַרויס פון געצעלט.

אַ סך שפּעטער ווען דער טאָג האָט שוין אַריינגעשיינט אין געצעלט איז אַריינגעקומען די סאָציאַלע שוועסטער. זי איז שטיין

געבליבן ביים אַריינגאַנג און זיך אַרומגעקוקט. דוד האָט געדרימלט און איז געווען וואַך. אַ ווײַלע איז זי געשטאַנען און געשוויגן. דער אָנגעצונדענער לאָמפּ, די צעוואָרפענע צייטונג אויפן טיש און דער צושטאַנד, אין וועלכן זי האָט געטראָפן דודן אויפן בעט, האָבן בײַ איר אַ ווײַלע אָפּגענומען די דרייסטקייט. זי האָט זיך באַהערשט, שטיל געזאָגט „שלום" און נאָך שטילער צוגעגעבן:

— איך הייס גערטע — און נישט וואַרטנדיק האָט זי זיך צוגערוקט אַ טאַבאַרעט און זיך אַוועקגעזעצט.

דוד האָט פאַרפרעסט די ליפּן און זיך אײַנגעקוקט אין איר. ער האָט נישט פאַרשטאַנען צוליב וואָס זי איז געקומען. די קליינע, דאַרע פרוי מיטן אָוואַל פּנים און אונטערגעשווירענע פלאַקסענע האָר, האָט געטראָגן אַ גרין קלייד מיט אַ ווײַסן,אויסגעלייגטן קאָל־נער. זי האָט אים פאַראינטערעסירט. ער האָט אונטערגעהויבן דעם קאָפּ און פון דער זייט אַ קוק געטאָן אויף איר. זײַן פּנים איז אָבער געבליבן אַ שטאַרע מאַסקע.

— וועמען דאַרפט איר? — האָט ער לאַקאָניש זי אַ פרעג געטאָן.

— אײַך! — האָט זי אים שטיל געענטפערט.

ער האָט זיך אויפגעזעצט און זי אָנגעקוקט, ווי ער וואָלט געפרעגט:

— וועגן וואָס?

— מיר זוכן פאַכלייט — האָט זי געזאָגט — איר האָט אַ פאַך?

איר פראַגע האָט אויפגעטרייסלט זײַן געמיט. ער האָט זיך אָבער באַהערשט און איר געענטפערט.

— מײַן פאַך קאָן איך דאָ נישט געברויכן.

— אומשטעלן זיך זייט איר גרייט? — האָט זי אים נישט אָפּגעלאָזט.

אַ ווײַלע האָט ער געשוויגן, דערנאָך האָט ער געשאָקלט מיטן קאָפּ אין דער ברייט:

— ניין!

ער האָט זיך דערשראָקן פאַר איר פאָרשלאָג. אין דער רגע איז אים אַליין קלאָר געוואָרן, אַז ער וויל נישט און האָט מורא צו פאַרלאָזן די מעברה. אַ פאַרשעמטער האָט ער געפּרוווט פאַרטיידיקן זיך פאַר איר:

— אַלץ דאָ איז מיר פרעמד און ניי. אַנדערע יידן, אַנדערע זיטן. דאָס ביסל יאָרן, וואָס זענען מיר נאָך געבליבן, וועל איך שוין אַזוי אַדורכשטופּן.

אַ מינוט האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז דאָס האָט ער גאָר דערפילט מיטלייד צו איר.

איר פּנים איז געוואָרן אָנגעשטרענגט. זי האָט געשוויגן, איי־בערגעלייגט זיך ווי צו האַנדלען ווייטער. נישט קוקנדיק אויף אים האָט זי ווי זיך פאַרענטפערט:

— מיין פאַך פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל וויסן ווער עס איז אין דער מעברה.

ער האָט אַראָפּגעלאָזט די פיס פון בעט און זי גלייכגילטיק אָנגעקוקט.

איר שטערן האָט זיך געקנייטשט. זי האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ זי זאָל אים נישט דאַרפן קוקן אין די אויגן און שטיל, קינדיש, גענומען אים דערציילן:

— אויך מיינע עלטערן זענען אַנטלאָפן פון דייטשלאַנד. אַלס מיידל האָבן זיי מיך געבערענגט קיין אַמעריקע. איך בין דאָרט אויסגעוואַקסן, געלערנט אַ פאַך און בין געקומען אַהער לעבן צווישן יידן — נאָך איצטער האָט זי גערעדט מיט אַ „למד״.

— יאָ! אויך איך בין געקומען אַהער לעבן צווישן יידן, אָבער מיט אַ קליינעם אונטערשיד — שוין נאָך אַלעמען — האָט ער שטיל איר געענטפערט און דער טרויער אין זיינע אויגן איז געוואָרן נאָך טיפער.

— איך בין גרייט אייך העלפן — האָט זי שטיל אים פאָר־געשלאָגן.

ער האָט אַ קריץ געטאָן מיט די ציין. פון כעס האָבן זיינע

קינבאַקן זיך אַ ווזשל געטאָן און ער האָט אַ זאָג געטאָן ווי ער זאָל זיך אַליין שטראָפן:

— דוד, דאָס ביסטו איצט! — און מיט די הענט זיך פאַרשטעלט דאָס פּנים ווי ער זאָל וויינען.

זי איז געבליבן אַ דערשיטערטע. זי האָט פאַרשטאַנען און געפילט צו וואָס זי האָט דערפירט.

דוד האָט זיך אויפגעשטעלט. זיין פּנים איז געווען שטאַר.

— אַז איך וועל זיך אין עפּעס נויטיקן, וועל איך זיך צו אייך ווענדן — האָט ער העפלעך געזאָגט און פאַרביסן די ציין.

זי איז בלייך געוואָרן. זי האָט דערפילט ווי דאָס בלוט פולסירט איר אין די אָדערן. זי האָט פאַרשטאַנען, ~~אַז ער הייסט איר גיין~~.

— שלום! — האָט זי שטיל געזאָגט און איז אַרויס פון געצעלט.

ער האָט זיך אַ טרייסל געטאָן און זיך אַרויפגעוואָרפן צוריק אויפן בעט טרייסלנדיק זיך ווי אין קאַנ~~ווולסיע~~. מיט די הענט האָט ער זיך איבערגעדעקט דעם קאָפּ.

נאָך דעם נאַכט־וואַנדער און נאָך דער באַגעגעניש מיט דער סאָציאַלער שוועסטער איז ער געווען דערשעפט. זיין יעדער אבר האָט אים וויי געטאָן. דער קאָפּ איז אים געווען אויסגעהוילט, זיין געדאַנק טעמפּ. עטלעכע טעג איז ער נישט אַרויס צו דער אַרבעט. שעהן פלעגט ער אָפּליגן אויפן בעט מיט אויפגעריסענע אויגן אָדער געזעסן אויפן טאַבאָרעט אַן אָנגעלענטער אין בעט און מיט שטאַרע בליקן געקוקט אין איין ריכטונג. אים האָט גאָרנישט אינטערעסירט, ער האָט אויך גאָרנישט פאַרלאַנגט. פון צייט צו צייט האָט ער זיך ~~אויפגעשטעלט און אַ געבוקטער ווי אַ זקן~~, מיט וואַקלענדיקע טריט איז ער אַרויס אין דרויסן, באַלד צוריק אַריין און ווידער אַוועקגעלייגט זיך אויפן בעט.

יעדעס מאָל ווען שאול האָט זיך אומגעקערט האָט ער פאַמעלעך אויפגעהויבן די אַריינגאַנגס־קלאַפּע און מיט מורא אַריינגעקוקט אינעווייניק צו זען וואָס דוד טוט. זייט דעם לעצטן שמועס האָבן ביידע געשוויגן, נישט גערעדט צו זיך. שאול האָט נאָר געזאָרגט,

אַז אויפֿן טיש זאָל שטענדיק ליגן אַ האַלב ווייס ברויט, אַ שטיקל קאַטשקאַוואַל, אַזאַ טערקישער, געזאַלצענער שווייצער קעז און אַ פֿלעשל אָראַנזשאַדע, אַז דוד זאָל האָבן מיט וואָס זיך צו שטילן דעם הונגער.

עטלעכע טעג שפּעטער איז דוד אויפֿגעשפּרונגען און ער איז אַראָפּ פֿון בעט ווי ער זאָל זיך האָבן עפּעס דערמאָנט און ער איז אַרויס פֿון געצעלט ווי ער זאָל זיך אײַלן. מיט אַן אַרײַנגעלאָזטן קאָפּ אין די אַקסלען איז ער געגאַנגען מיט די זײַטיקע שטעגן. ער האָט זיך נישט אומגעקוקט. מיט אַ מאָל איז ער שטיין געבליבן. ער האָט שוין פֿון ווײַטנס דערהערט די ריטמיק פֿון די געפֿאַלענע קלעפּ, וואָס האָבן געשטאַמפּערט די בלאָקן. ער איז געשטאַנען און זיך צוגעהערט צום אַרבעטס־ריטם און זיך אומגעקוקט, צי די אַרבעטער זעען אים נישט. דער אַרבעטס־טעמפּאָ האָט צוריק דער־וועקט אין אים דעם ווילן, ביז ער איז צוריק אַוועק.

דער שבת איז געווען אַ מילדער. די זון האָט נישט געגליט. דער הימל איז געווען העל און לויטער. דער אײַנגאַנג אין דודס געצעלט איז געווען אויפֿגעהויבן. די העלקייט פֿון דרויסן האָט אַרײַנגעדרונגען אין געצעלט.

— שלום, דוד! וואָס מאַכסטו? — האָט ורדי, אַ הויכער, שטאַרקער פּאַרשוין אַ זאָג געטאָן און ער איז אַרײַן אין געצעלט.

דוד איז גראַד געזעסן אויף אַ טאַבאָרעט, האָט אים אָנגעקוקט מיט אַ שמייכל אויפֿן פּנים.

ורדי האָט זיך צוגערוקט צו אים. זײַן בויך האָט ווי אויסגעפּילט דעם חלל צווישן דודן און דעם טיש. ער האָט שוין געזען אין וואָס פֿאַראַ מצב דוד געפֿינט זיך, אָבער ער האָט דודן אַ פֿרעג געטאָן מיט געמאַכטער גלײַכגילטיקייט:

— ביסט קראַנק?

— ווי שטענדיק — האָט דוד לאַקאָניש אים געענטפֿערט.

— געווען ביים דאָקטאָר? — האָט ורדי געפֿרעגט אים ווײַטער ווי ער זאָל נישט פֿאַרשטיין.

— מיר וועט שוין קיין דאָקטאָר נישט העלפן — האָט דוד אים געענטפערט און אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

— ביי אונדז זענען פאַראַן גוטע דאָקטוירים — האָט ורדי ווידער אים געענטפערט תמימותדיק, ווי ער זאָל זיכער זיין, אַז דוד איז קראַנק.

דוד האָט נאָר אויסגעשטרעקט די האַנט, געוויזן אים זיין „נומער".

— דו ביסט דער איינציקער? — האָט ורדי אים אַ פרעג געטאָן מיט אָנגעשטעלטער ערנסטקייט און מיט אַ געצוווּנגענעם שמייכל צוגעגעבן:

— איך געדענק שוין דעם נומער אויפן קאָפּ.

— דער נומער ברענט די הויט מיינע — האָט עס פון דודן ווי אַרויסגערעדט.

— דוד, ווילסט אונטערגיין?

— אפשר?...

ורדי האָט אַרויפגעלייגט די האַנט אויף דודס אַקסל, אים אויפגעשטעלט און געזאָגט:

— דוד, איך רעד צו דיר ווי אַ גבר, דו דאַרפסט לעבן בכדי דו זאָלסט זיי געדענקען.

דוד האָט אויסגעדרייט צו אים דעם קאָפּ, זיך איינגעקוקט אין ורדין, ווי ער וואָלט פון זיין פנים געוואָלט אַראָפּלייענען דעם טיפערן מיין פון זיינע לעצטע ווערטער.

ורדי האָט אויסגענוצט דעם מאָמענט און האָט איבערגעפירט דעם שמועס אויף אַן אַנדערע טעמע.

— קום צו מיר וועסט זיך אָפּרוען — האָט ער אים פאַרגעשלאָגן.

דודס אויגן האָבן גענומען פינטלען. ער האָט געשטאַמלט:

— איך האָב שוין פאַרגעסן ווי מען דאַרף זיך אויפפירן אין אַ לייטישער שטוב.

— טו זיך איבער און קום מיט מיר? — איז ורדי געשטאַנען דערויף.

דוד איז נישט בייגעשטאַנען ורדיס תקיפות. נישט זאָגנדיק קיין וואָרט האָט ער גענומען דאָס ראַזיר־געצייג, דעם האַנטוך און איז אַרויס אין דרויסן.

דערהערנדיק פּליסן דעם וואַסער־שטראָם פונעם אויפגעדרייטן קראַן, האָט אויף ורדיס פּנים זיך באַוויזן אַ שמייכל. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן טאַבאַרעט, אויף וועלכן דוד איז געזעסן. אַ ווײַלע האָט ער געקוקט פאַר זיך אינעם ליידיקן חלל. אין זיין זכרון האָבן אויפגעטויכט בילדער פון דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט, דורכגע־פלאָכטן מיט טענות פון מענטשן וואָס האָבן געהאַלטן, אַז זיי האָבן אַלץ פאַרלוירן און נישט דערגאַנגען צו קיין ברעג.

ענדלעך איז דוד צוריקגעקומען. ורדי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און אים אָנגעקוקט. דוד איז געווען אָפּראַזירט און אַרומגע־וואַשן. ערשט איצט האָט ורדי געזען ווי דודס פּנים איז מאָגער געוואָרן. ורדי האָט זיך אויפגעשטעלט און געוואַרט, נישט זאָגנדיק קיין וואָרט. ער האָט נישט געוואָלט דוד זאָל חרטה קריגן.

דוד האָט גענומען זיך איבערטאָן. ורדי איז צוגעגאַנגען און שטיין געבליבן אין אַריינגאַנג און באַטראַכט דאָס געצעלט.

— נו שוין! — האָט דוד מיטאַמאָל אַ זאָג געטאָן. ער האָט געהאַט אויף זיך אַ גראַנאַטענעם אַנצוג און אַ גאַבאַרדין־מאַנטל.

— אָט, דאָס איז דוד, קום! — האָט ורדי געזאָגט און דער ערשטער אַרויס פון געצעלט. דוד איז אים נאָכגעגאַנגען ווי ורדי זאָל אים פירן צו דער שחיטה. דוד האָט אַראָפּגעלאָזט די קלאַפּע איבערן אַריינגאַנג און זי פאַרשלאָסן מיטן שלעסל וואָס איז גע־האַנגען אין דער זייט. ווען זיי זענען אַרויס פון צווישן די געצעלטן, האָבן ביידע אויסגעגליכן זייער טריט. זיי זענען געגאַנגען מיט די פעלד־שטעגן קיין „שני".

דעם וועג זענען זיי שנעל איבערגעקומען, כאָטש ביידע האָבן געשוויגן. איינער האָט נישט געוווסט וואָס ער זאָל זאָגן דעם אַנדערן.

ורדי האָט אָנגעקלאַפּט מיט דער פויסט אין טיר. דאָס איז געווען זייער משפחה־סימן. נישט וואַרטנדיק האָט ער זי געעפנט. פאַר זיי איז געשטאַנען אַ הויכע, לייביקע פרוי, אָבער גענוג שלאַנקע ווי אויף איר עלטער. אירע גרויע האָר זענען געווען אונטערגעשוירן. איר קיילעכיק פנים איז געווען באַחנט.

— גילה, דאָס איז דוד, וואָס אַרבעט מיט מיר — האָט ורדי אים פאָרגעשטעלט און אַ ווינק געטאָן איר מיט אַן אויג.

— איך קאָן אייך, ורדי און אונדזער זון האָבן מיר דערציילט וועגן אייך — האָט זי געזאָגט און אים אויסגעשטרעקט די האַנט. ער האָט אַ דריק געטאָן איר האַנט און געענטפערט:

— אויב איר קענט מיך, קאָן איך שווייגן.

ער האָט עס געזאָגט אין אַ טאָן, וואָס האָט באַדייט, אַז זי זאָל אים לאָזן צורו.

— פילט זיך ווי ביי זיך — האָט גילה געזאָגט אויטאָמאַטיש, ווי זי פלעגט עס זאָגן צו יעדן גאַסט.

זיינע אויגן זענען געבליבן אָן אויסדרוק.

ורדי האָט אָפּגעשאַצט די סיטואַציע און ער האָט זיך אַ ווענד געטאָן צו אים:

— דוד, זעץ דיך — און מיט דער האַנט אים אָנגעוויזן אַ בענקל.

דוד האָט כמעט נישט געהערט וואָס ורדי האָט אים געזאָגט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי צו זען ווו ער געפינט זיך. ורדי איז מיט אים אַריין דורכן הויפּט־אַריינגאַנג. דוד האָט באַטראַכט דאָס אויפנאָם־צימער, די צוויי קאָלירפולע טעפּיכער, וואָס זענען געלעגן אויפן פּאָל, די ווייכע סאָפע, דעם לאַנגן נידעריקן ברוינעם טיש און די צעשטעלטע איבערן צימער טשעשלאָנגען. ער האָט דערפילט די שטילקייט און זיך באַרואיקט, אָבער אָט איז זיין בליק געפאַלן אויף דער פאַרגלאָזטער גאַבלאָטקע, מיט די זילבערנע שבת לייכ־טער, זילבערנע צוקער־ביקס, זילבערנע בשמים־ביקסל און די קריסטאָלענע באַקאַלן, האָט אַ קאַלטער שוויס באַדעקט זיין שטערן

ער האָט זיך דערמאָנט אין זיין היים. „אוף! — האָט ער אָפּגע־אָטעמט — עס איז הייס, איך גיי אין גאָרטן" — האָט ער אַ זאָג געטאָן און איז אַרויס פון שטוב.

ורדי האָט זיך איבערגעקוקט מיטן ווייב און שטיל, דוד זאָל נישט הערן, האָט ער איר אַ זאָג געטאָן:

— מען דאַרף אים העלפן.

— אַה! — האָט דוד אָפּגעאָטעמט און איינגעאָטעמט די פריש־קייט פון דעם וואַקסנדן גראָז. ער איז געשטאַנען אויף אַ שטיי־נערנער טעראַסע, פון וועלכער עס האָט זיך געצויגן אַ גראָז דיוואַן און האָט זיך פאַרענדיקט מיט עטלעכע נאָדל־ביימער. די שיינקייט האָט פאַרכאַפּט זיין ראיה, אָבער ווען ער האָט דערזען די ליג־שטול, וואָס איז געשטאַנען אונטער די ביימער, איז ער אַוועק אַהין און זיך אַוועקגעזעצט. ער האָט אויסגעצויגן די פיס און פאַרוואָרפן דעם קאָפּ. ער האָט זיך איינגעקוקט אין דער הימל־לויטערקייט, וועלכע ער האָט נישט געקענט אַדורכקוקן און האָט אַראָפּגעבויגן דעם קאָפּ און זיין בליק האָט זיך פאַרטשעפּעט אין שיפן, רויטן קאַרמיט־דאַך וואָס איז געלעגן אויף די גרויע ווענט פון ורדיס איינשטאָקיקן הויז. ער האָט דערפילט די קילקייט, די ריחות פון די ביימער און גראָז האָבן אים געשיכורט. די שטילקייט האָט אים איינגעשלעפערט.

ווען גילה האָט אים צוגעטראָגן אַ גלאָז זאַפט איז ער געשלאָפן און דער קאָפּ זיינער איז געווען פאַרוואָרפן. זי איז צוריק אַוועק מיט שטילע טריט ווי זי זאָל מורא האָבן, אַז דער שאָרך פון גראָז, אויף וועלכן זי טרעט, קאָן אים אויפוועקן.

— ער שלאָפט געשמאַק אָבער ער קאָן זיך צוקילן, עס איז קיל — האָט גילה געזאָגט צו ורדין, וואָס האָט אויף איר געוואַרט ביי דער טיר.

ורדי האָט פאַרצויגן די ליפן און אַ שאָקל געטאָן דעם קאָפּ מיט באַדויער.

דוד האָט זיך איבערגעוועקט. עס איז אים קאַלט געוואָרן און זיינע פיס זענען געווען פאַרשטייפט. ער האָט זיך אומגעקוקט. די

פּאַסטאָראַלע שטילקייט און שיינקייט האָט געווירקט אויף אים, אָבער ער איז געווען אומרואיק. „זיי זענען אַוועק מיטן רויך און דו פאַרברענגסט״ — האָט ער שטיל גערעדט צו זיך און געבליבן ליגן אין ליג שטול, ווי ער וואָלט אין אים אַריינגעפאַלן. אַ ווײַלע שפּעטער איז ער האַסטיק אויפגעשטאַנען און שפּרייזנדיק אַוועק אין שטוב.

די ורדיס זענען געווען פאַרנומען. ער האָט געלייענט אַ צייטונג, זי אַ בוך.

— אָט איז דער גאַסט — האָט זי אַרויסגעלייגט דאָס בוך פון האַנט און זיך אויפגעשטעלט. ורדי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ פון דער צייטונג, געזאָגט:

— מיר וואַרטן מיטן מיטאָג!...

דוד, וועלכער האָט נאַרוואָס איבערגעטרעטן די שוועל האָט אָנגעקוקט זיי ביידע.

ורדי האָט זיך אויפגעשטעלט. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז דוד צווייפלט, געפינט זיך אין אַ פאַרלעגנהייט און ער האָט אים פריי אַ זאָג געטאָן:

— קום צום טיש!

— ורדי, איך קאָן נישט בלייבן, איך מוז גיין — האָט זיך דוד געבעטן ביי אים.

— וואָס איז ס'געאייל? מיר וועלן אָפּעסן וועט איר גיין — האָט גילה זיך אָנגערופן.

דוד האָט איינגעביסן צווישן די ציין זיין אונטערשטע ליפּ.

— איך האָב זיך אָפּגערעדט מיט שאולן און ער וואַרט + האָט ער געזאָגט ליגן.

ורדי האָט זיך איבערגעקוקט מיטן ווייב און איר אַ ווונק געטאָן, זי זאָל אויף אים נישט דריקן.

דוד האָט זיך אָפּגערוקט אויף היטנערוויילעכץ און גערעדט צו גילהן:

— איר וועט מיר אַנטשולדיקן פאַר מיין באַנעמען זיך.
און ממשיך געווען ווי ער זאָל רעדן צו זיך.
— מען דאַרף דעם וואָלף נישט אַרויסרופן פון וואַלד...
אין מאָמענט איז ער געוואָרן אומרואיק. ער האָט זיך געכאַפּט, אַז די ורדיס האָבן געהערט וואָס ער האָט געזאָגט.
— זייט מיר מוחל, שלום — האָט ער זיך ווי אַ בעט געטאָן ביי זיי און איז אַרויס אויפן גאַס נישט אויסשטרעקנדיק די האַנט.
די ורדיס האָבן זיך איבערגעקוקט.
— נישט פּשוט — האָט ער אַ זאָג געטאָן.
— עס איז גאָרנישט פּשוט, קום צום טיש — האָט גילה מסכים געווען.ביידע זענען אַריין אין דערבייאיקן צימער.
אָבער די באַזוכן, ורדיס ביי אים און זיינע ביי די ורדיס, האָבן אים איינגעשטילט. ער האָט באַקומען דאָס געפיל, אַז ער איז נישט עלנט, אַז עמעץ אינטערעסירט זיך מיט אים. צו דער אַרבעט איז ער אָבער נישט צוריק. ער האָט זיך צוגעקוקט צום לעבנס־ברויז אַרום אים און דערפילט ווי עס ווערט אים נמאס די מעברה. ער האָט איצט דערזען איר מאָנאָטאָנע, טאָג־טעגלעכע גרויקייט און האָט שוין געוואָלט אַוועק, זיין ווייט פון דער מעברה, אָבער ער האָט זיך אויך ווייטער געשראָקן זי צו פאַרלאָזן.
ער האָט געשפּאַנט איבער די מעברה־שטעגן מיט גרויסע טריט און אויסגעשטרעקטן קאָפּ. ער האָט קיינעם נישט געזען, נישט געוואָלט זען. ער איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַרטראַכטער. מאָנטיק אין דער פרי, צוויי טעג נאָכן באַזוך ביי די ורדיס איז דוד אויסגעשטיגן פון אויטאָ אין נתניה. ער איז נישט אַוועק אין שטאָט. ער איז אַוועק מיטן שאָסיי אויף לינקס, געגאַנגען צום אינדוסטרי צענטער. ער האָט געשפּאַנט איבער די שוואַרץ געפלאַסטערטע וועגן וואָס האָבן נישט געהאַט קיין טראָטואַרן. ער איז געגאַנגען פון איין פאַבריק צו דער אַנדערער נישט ווויסנדיק נאָך וואָס און צו וועמען. עס האָט אים באַגלייט דער רויש פון די מאַשינען, דער גרילץ פון די רעדער.

ביים פּלויט פון שטעכל־דראָט, אויף וועלכן עס איז געהאָנגען די מעלדונג „נויטיק אַן אַרבעטער", איז ער שטיין געבליבן. דער פּלויט האָט געצוימט אַ קליינעם, איינשטאָקיקן בנין, וואָס איז געשטאַנען אויף דעם זאַמדיקן פּלאַץ. נישט טראַכטנדיק האָט דוד אַריבערגעשפּאַנט דאָס אָפענע טויער. אַ גרויער וואָלף הונט מיט אַרויפגעשפּיצטע אויערן איז אים אַקעגנגעלאָפן מיט אַ געביל.

אַ הויכער ייד, אַרומגענומען מיט אַ גרויער ברייטער שעלקע שערץ, מיט אַ שפּיץ בערדל איז אים אַנטקעגנגעגאַנגען.

— ראַלף — האָט דער ייד אַ רוף געטאָן דעם הונט. דער הונט האָט אַראָפּגעלאָזט די אויערן און איז אַוועק אין אַ זייט.

ביידע יידן זענען שטיין געבליבן אַנטקעגן זיך און אַ ווײַלע באַטראַכט איינער דעם אַנדערן.

— איך הייס העלמאַן, איך בין דער בעל־הבית — האָט ער זיך פאָרגעשטעלט פאַר דודן. די אויגן זיינע זענען געווען קלוגע.

— איך הייס דוד און וויל ביי אייך אַרבעטן — האָט ער פאַרגעשלאָגן העלמאַנען. אין דודס ווערטער האָט זיך געפילט זיין נישט־זיכערקייט.

— ווער זייט איר?

— אַ פּליט פון דער דערבייאיקער מעברה — האָט זיך אויף דודס פּנים באַוויזן אַ שמייכל, האַלב אין פאַרלעגנהייט, האַלב אין שפּאָט.

אַ מינוט איז אַריינגעטרעטן אַ שטילקייט. העלמאַן האָט אַ קוק געטאָן אויף דודן פון דער זייט און געפרעגט:

— מען קאָן זיך אויף אייך פאַרלאָזן? איר וועט זיין דער איינציקער אַרבעטער ביי מיר. משה, מיין ביז איצטיקער אַרבעטער, איז פון מיר אַוועק.

דוד איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל. זיינע אויגן זענען געוואָרן גלייזיק. ער האָט נישט געוווּסט וואָס ער דאַרף ענטפערן.

דער ייד האָט דערפילט מיטלייד צו אים און אים אַרויסגעהאָלפן:

— ביי מיר רייסט מען שמאַטעס פאַר אינדוסטרי־וואַטע. אויב די אַרבעט פּאַסט אייך, קאָנט איר אָנהויבן.

— אַזוי... — האָט דוד אַ שטאַמל געטאָן נישט וויסנדיק וואָס פאַראַ מין אַרבעט דאָס איז.

—וועגן לוין וועלן מיר רעדן, אַז איך וועל זען ווי איר אַרבעט. איך גלויב, אַז מיר וועלן אַדורכקומען — האָט דער ייד אים אויפ־געקלערט און געוואָרט אויף תשובה.

— גוט, גוט! — האָט דוד אייליק געענטפערט.

— קומט! — האָט דער ייד געלאָזט זיך גיין. דוד איז אים נאָכגעגאַנגען.

יב

שוין עטלעכע טעג ווי דוד אַרבעט ביי דער רייס־מאַשין. באַלד אין די ערשטע שעהן האָט ער תופס געווען די אַרבעט. העלמאַן האָט אים נישט געדאַרפט ווייזן צוויי מאָל די זעלבע זאַך. דער פאַבריק־זאַל איז נישט געווען קיין גרויסער. די קליינע פירקאַנטיקע שייבעלעך אין די דריי פענצטער זענען געווען באַדעקט מיט גרויען וואַטע־שטויב און אויסגעזען ווי זיי וואַלטן געווען פאַרשנייט. אויך דער חלל אינעם זאַל איז געווען אַ פאַרשטויבטער. דודס טריט האָבן אָפּגעהילכט אויפן בעטאָן־פּאָל, ווי עס זאָל׳אים ווער נאָכגיין. דוד, מיט אַן אַרומגעבונדענעם זאַק איבער די לענדן, האָט כסדר אַריינגערוקט הויפנס שמאַטעס צווישן די מאַשין־וואַלצן. די ציין־רעדער האָבן געגרילצט, די וואַלצן האָבן געריסן די שמאַטעס פונעם ראַר, וואָס איז געווען ברייט ווי אַ פאַס אָן אַ בוידעם און האָבן אָן אויפהער געשיט וואַטע־צויטן.

די אַרבעט איז דודן נישט אָנגעקומען שווער, אָבער ווען די

וואַלצן האָבן אַריינגעכאַפּט דעם הויפן שמאַטעס, האָט זיין האַרץ אַ טיאַכקע געטאָן און ווען די וואַלצן האָבן גרילצנדיק צעריסן די דיקע שמאַטעס, האָט ער אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ.

יעדן פרימאָרגן, ווען דוד איז אויסגעשטיגן פון אויטאָ, איז ער אַריין אין אַ שפּייז־קראָם און איינגעקויפט זיך עסן אויף אַ גאַנצן טאָג. אין אָוונט נאָך דער אַרבעט, אויפן וועג צום אויטאָ האָט ער אָפּגעגעסן אַ וואַרעם געקעכץ. יעדעס מאָל האָט ער געגעסן אין אַן אַנדערן רעסטאָראַן. ער האָט פּשוט געמוזט דערוואַרעמען זיך די קישקעס און אָפּשווענקען דעם אָנגעזעצטן שטויב אין זיין קעל. נאָכן עסן איז ער געפאָרן שלאָפן אין דער מעברה.

אין איינעם פון די אָוונטן פון אַ סוף וואָך איז דוד געקומען פון דער אַרבעט אַזוי ווי יעדן טאָג. פאַר דער מעברה האָט אויף אים געוואַרט ורדי. דערזעענדיק אים האָט דוד אַראָפּגעלאָזט די אויגן פון בושה. ער האָט מיט דער האַנט זיך געווישט דאָס פּנים, ווי ער זאָל פאַרטרייבן פון זיך דעם שלאָף און אַ זאָג געטאָן:

— ורדי, זיי מיר מוחל, וואָס דו טראַכסט וועגן מיר האָסטו רעכט — ער האָט גערעדט שנעל, זיך פאַרטיידיקט.

אַ שמייכל האָט אויסגעקרומט ורדיס פליישיקע ליפּן. זיין ברייטע און קורצע נאָז האָט זיך צעצויגן און ער האָט געענטפערט דודן:

— נישט געוווסט וואָס צו טראַכטן ,אַבי דו ביסט געזונט.

— ורדי איך האָב אַנדערש נישט געקאָנט, געמוזט בייטן די סביבה און די מענטשן — האָט דוד אים אויפגעקלערט.

— גוט, גוט! איך האָב צו דיר נישט קיין טענה, איך בין נאָר געווען באַאומרואיקט — האָט ורדי אים אַרויסגעהאָלפן און באַלד ממשיך געווען — איך וועל מאַכן דיין חשבון, קום צונעמען דאָס געלט. ער איז געווען צופרידן וואָס דוד האָט זיך באַרואיקט און אַרבעט.

— זיי געזונט! — האָט ורדי אַ שאָקל געטאָן אים מיטן קאָפּ.

— ורדי, אַ דאַנק — דודס רייד זענען אַרויסגעקומען שטאַמלדיק.

וורדי האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין דער פּלייצע און מיט אַ פריינדלעכן „שלום!״ אַוועק.

אַ ווײַלע האָט דוד געשוויגן. ערשט דערנאָך, ווען וורדי האָט שוין נישט געהערט, האָט ער אים נאָכגעשריגן:

— גיב איבער אַ גרוס!

דודן איז געווען נישט אָנגענעם כלפּי וורדין ווײַל ער האָט ביי אים איבערגעריסן די אַרבעט נישט אָנזאָגנדיק אים פריִער.

די טעג האָבן זיך געלייטערט. די לופט איז כסדר קלאָרער געוואָרן. דער ווינטער איז שוין פאַרביי. די אַרבעט איז נישט געווען דודן צום האַרצן. ער האָט געאַרבעט נאָר דערפאַר, ווײַל ער האָט זיך נישט געוואָלט געפינען נאָענט פון דער מעברה און איר סביבה. בײַ דער אַרבעט איז ער געווען אומרואיק. אים האָט זיך כסדר אויסגעוויזן, אַז אָט געשעט עפּעס. ווען ער האָט אַרײַנגעלייגט צווישן די וואַלצן אַ הויפן שמאַטעס, האָט ער אַוועקגעקוקט, נישט געוואָלט זען ווי די וואַלצן כאַפּן און רייסן די שמאַטעס. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער רייסט די מלבושים פון די אומגעקומענע אין די לאַגערן.

אײן טאָג האָט געביטן דעם אַנדערן. פאַרנאַכט איז דוד אַוועק פון דער אַרבעט כדי מאָרגן פרי ווידער קומען. ער האָט איצט נישט נאָר געשוויגן, נאָר אויך נישט געקוקט די מענטשן אין די אויגן. אַפילו מיט שאולן, וואָס איז געווען אים דער איינציקער נאָענטער מענטש, האָט ער נישט גערעדט. ווי נאָר ער איז אַרײַן אין געצעלט האָט ער זיך אויסגעצויגן אויפן בעט און געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן. אויך שאול האָט צו אים נישט גערעדט. ער האָט שוין געוווּסט ביי וואָס און ווו דוד אַרבעט. ער האָט אויך מער ווייניקער פאַרשטאַנען דודס איבערלעבונגען. ער איז נאָר געווען צופרידן וואָס דוד אַרבעט און שלייכט זיך נישט איבער דער סביבה ווי פריִער.

דוד האָט געאַרבעט און געשוויגן ווײַל ער איז געווען עלנט. ער האָט געוואָלט רעדן, אָבער האָט נישט געהאַט פאַר וועמען, עס

איז אים נישט אָנגעשטאַנען און ער האָט זיך געשעמט. העלמאַן, דער בעל־הבית, איז נאָר געקומען עפענען און פאַרשליסן די פאַב־ריק. העלמאַן האָט אויך געלאָזט . אין גאַנג און אָפּגעשטעלט די מאַשין. אַפילו אַז עס האָט אַמאָל פּאַסירט און העלמאַן איז געקומען אינמיטן טאָג אין פאַבריק אַריין, האָבן ביידע זיך אויפגעפירט ווי זיי זאָלן זיך זיין פרעמד. דוד האָט נישט געגעבן העלמאַנען די מעגלעכקייט, אַז ער זאָל זיך מיט אים פונאַנדעררעדן.

אין איינעם פון די אָוונטן, אויפן וועג פון דער אַרבעט, איז דוד שטיין געבליבן אינמיטן וועג. אויף דעם שמאָלן נישט גע־פלאַסטערטן וועג זענען געגאַנגען און געקומען אַרבעטער אין זייערע אַרבעטס מלבושים. דוד איז שטיין געבליבן און זיך אַרומגעקוקט וווהין און פון וואַנען קומען די אַרבעטער.ביים סוף שטעג איז געשטאַנען אַן איינשטאָקיק הויז, וואָס האָט ווי אָפּגעהאַקט די פעל־דער פון דער סביבה. אויף דער פאָדערשטער וואַנט פון הויז איז געווען אויפגעשריבן מיט גרויסע, שוואַרצע אותיות „רעסטאָראַן״. דוד איז נאָכגעגאַנגען די מענטשן. ער האָט דאָס געטאָן, ווייל ער האָט געוואָלט איבעררייסן זיין עלנט, זיין צווישן מענטשן מחוץ דער מעברה.

דורך דער ברייטער אָפענער רעסטאָראַן־טיר זענען מענטשן אַריין און אַרויס. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ און אַריינ־געקוקט. ער האָט נאָר געזען אַ פאַרויכערטן גרויסן חלל און אַ מאַסע קעפּ פון מענטשן וואָס זענען געזעסן אַרום די טישן. ער איז אַריין און זיך אַוועקגעזעצט ביים ערשטן טיש.

ערשט איצט האָט ער זיך אַרומגעקוקט ווו ער געפינט זיך. דער רעסטאָראַן־זאַל איז געווען אַ לאַנגער און נידעריקער מיט שמאָלע טישן און בענק פון ביידע זייטן. די טישן זענען געווען באַדעקט מיט ווייסער צעראַטע. ביים אַריינגאַנג, לינקס, איז גע־שטאַנען אַ נידעריקע אייזשאַנק מיט אַ גרויס פענצטער וואָס האָט אויך געדינט אַלס קאַסע־טיש. אינעם פענצטער האָט מען געזען די מטעמים, וואָס מען האָט געקאָנט קריגן צום עסן. אויף דער וואַנט

נאָענט צו דער אייזשאַנק איז געשטאַנען אַ פּאָליצע מיט פלעשער, געטראַנקען און סיגאַרן. די צוויי עלעקטרישע לאָמפּן האָבן קוים באַלויכטן דעם רעסטאָראַן.

ווען דוד איז אַריין אין רעסטאָראַן האָט גרשון, אַ נידעריקער ייד מיט אַ שפּיציקער נאָז און גלאַטן קאָפּ אָן איין האָר, אָנגעקוקט אים. ווי נאָר דוד האָט זיך אַוועקגעזעצט האָט גרשון זיך צו אים אַ ווענד געטאָן ווי צו אַן אַלטן שטאַם גאַסט:

— נו, וואָס מאַכט מען און וואָס באַשטעלט מען?...

— אַ זופּ — האָט דוד אים געענטפערט.

גרשון האָט שוין מער נישט געפרעגט וואָס פאַראַ זופּ ער וויל. ער איז צוגעגאַנגען צו דער טיר און אַריינגעשריגן:

— אַ יויך מיט לאָקשן און באָבעס!

אַ ווײַלע שפּעטער האָט אַ הויכע פרוי, אין די מיטעלע פופציקער, מיט אַ גלאַטיקן פּנים, צוגעטראָגן דודן אַ טעלער זופּ און אַ לעפל. אויך זי האָט אַ קוק געטאָן אויף דודן און איז צוריק אַוועק. אירע פיס זענען געווען לאַנג, ווי ביי אַ באָטשאָן. דער לינקער פוס אירער איז געווען אַרומגעוויקלט מיט אַ באַנדאַזש.

איצט האָט דודס לעבן זיך געטיילט אין דרייען: די מעברה, דער רעסטאָראַן און די פאַבריק. אין דער מעברה האָט ער געוווינט. ביינאַכט האָט ער געוויינט אין שלאָף, ווי ער זאָל וואָיען. איינער פון די צוויי יונגע שכנים האָט זיך גראָד איבערגעוועקט און ער האָט אַריבערגעשריגן צו דודן, ער זאָל זיין שטיל.

ווען שאול האָט עס דערהערט האָט ער זיך מרחם געווען אויף דודן און איינגעשטילט דעם שכן.

— לאָז זיך אים אויסוויינען — האָט ער שטיל געזאָגט.

דוד איז אַרומגעגאַנגען אַן אויפגערעגטער. זיינע נערוון זענען געווען אָנגעשטרענגט. ער האָט געאַרבעט, אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין היים און אויך נישט קיין נאָענטן. ער האָט נישט גע־קאָנט זיין מיט זיך. אַלץ איז ביי אים געווען צייטווייליק ווי ביי אַ פּאַסאַזשיר אויף אַ וואָקזאַל וואָס וואַרט אויפן צוג. די רו האָט

ער געפֿרוווט געפֿונען אין רעסטאָראַן. דער רעסטאָראַן האָט זיך געפֿונען אין צענטער פֿון די פֿאַבריקן. דאָס איז געווען אַן אַמאָליקע גזוז־פֿאַבריק. דער רעסטאָראַן האָט נישט געהאַט קיין נאָמען. די אַרבעטער פֿלעגן זאָגן: „קום עסן צו די קרינקער”, אַזוי האָט גע־הייסן דאָס שטעטל פֿון וואַנען עס האָבן געשטאַמט די בעלי בתים.

ביי די קרינקער האָט זיך געטומלט נאָר אין די שעהן פֿון עסן. דעמאָלט זענען די אַרבעטער אָנגעקומען אַלע מיט איין מאָל. אַ גאַנצן טאָג איז ביי זיי געווען רואיק. במשך פֿון טאָג זענען ביי זיי געזעסן נאָר איינצלנע מענטשן, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין משפחה.

דוד איז געקומען אַהין יעדן טאָג נאָך דער אַרבעט. אַ פֿאַר־מאַטערטער האָט ער זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ טיש אין אַ ווינקל, ער זאָל קאָנען מיטן רוקן זיך אָנלענען אין דער וואַנט. ער איז געזעסן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן און איינגעאָטעמט אין זיך דעם פּייכטן זויערן רויך פֿונעם געקעכץ און אַלקאָהאָל וואָס האָט גע־שוועבט אין חלל. ער איז געזעסן אַזוי ביז גרשון האָט אים אַ זאָג געטאָן:

— געזונט געחלומט!... דערוואַרעם די קישקעס!

ער האָט אַוועקגעלייגט פֿאַר אים אַ לעפֿל און אַוועקגעשטעלט פֿאַר אים אַ טעלער יויך מיט לאָקשן און באָבעס און אים צוגע־שטעלט אַ גלעזל קאָניאַק. גרשון האָט שוין געוווסט וואָס פֿאַראַ מאכלים ער דאַרף דערלאַנגען דודן, פּונקט ווי ער האָט שוין גע־וווסט, אַז ער איז אַן עלנטער פּליט.

די מענטשן וואָס זענען געקומען עסן אין די אָוונטן זענען געבליבן זיצן ביז שפּעט. זיי האָבן נישט געהאַט וווּ צו גיין. צווישן די עלנטע איז געווען אַ הויכער, דאַרער ייד, וואָס האָט געטראָגן אויף די פֿיס שקאַרפּעטן מיט אַריינגעלאָזטע נאַגאַוויצעס. ער איז געווען אַ גאַסן קערער. עס איז דאָרט אויך געווען אַ ברייטבייניקער ייד מיט אַ גרויסן קאָפּ. זיין העמד איז שטענדיק געווען צעכראַסטעט און עס האָט זיך אַרויסגעזען אַ באַהאָרטע ברוסט. ער איז געווען

אַ בעלזעגלה, האָט צעפירט די סחורות פון די פאַבריקן. אַ בידע־ריקער ברייט־פלייציקער ייד מיט אַ קנאָכיק פנים, וואָס איז שטענ־דיק געזעסן איבער אַ טיי־גלאָז אָנגעפילט מיט קאָניאַק, איז געווען אַ שומר אין אַ בעקעריי.

די אַלע שטאָם־געסט האָבן שוין געקענט דודן. אויך ער האָט זיי געקענט, כאָטש ביז איצט איז צווישן זיי נישט געווען קיין מגע. ער האָט זיך נאָר דערנענטערט צו צוויי יידן. דאָס זענען געווען טוביה און שמחה. ער האָט דאָך געמוזט מיט עמעצן רעדן, כאָטש ער איז נישט געווען גענויגט דערצו. די צוויי יידן זענען אויך געווען געליטענע. טוביה איז געווען מיטלוווקסיק, האָט געשטאַמט פון פוילן. זיין פנים איז געווען קיילעכיק, ווי ביי אַ יינגל, כאָטש ער איז שוין געווען איבער די דרייסיק. אין פוילן האָט ער געהאָלפן דעם טאַטן פירן זייער שניט־געשעפט. דאָ אין לאַנד האָט ער גע־אַרבעט אַלס מאַגאַזינער אין אַ טעקסטיל־פאַבריק. ער איז געקומען אין לאַנד פאַר דער מלחמה. זיין יוגנט־פריינדין האָט געדאַרפט נאָכקומען. טראָץ דעם וואָס ער האָט נישט געהאָט פון איר קיין שום ידיעה, האָט ער אויף איר געוואַרט.

שמחה איז געווען הויך און דאַר. זיין גלאַצע קאָפּ האָט גע־גלאַנצט. ער האָט געהאַט אַ לאַנגע פליישיקע נאָז, טיף־זיצנדיקע אויגן, וואָס האָבן אומרואיק געקוקט. ער האָט געשטאַמט פון וואַרשע. ער איז געווען אַ פאַבריקאַנטס אַ זון, וואָס האָט אויס־געאַרבעט בלוי צום וואַשן וועש. ער איז געקומען אין לאַנד מיט אַן אויספלוג. די מלחמה האָט אים פאַרהאַלטן. ער איז געבליבן אָן געלט און געמוזט גיין אַרבעטן אין אַ ווורשטן־פאַרביק. וואָס מיט זיינע עלטערן איז געוואָרן האָט ער נישט געוווסט. ער האָט אַן אויפהער געשריבן צו דער יידישער אַגענץ, אַז ער זוכט זיינע עלטערן און אַ ברודער מיט אַ שוועסטער.

זייביידע האָבן באַלד באַמערקט, אַז דוד איז געוואָרן אַן איינ־גייער ביי די קרינקער. זיי האָבן שוין געוווסט ווען ער קומט אַהן וואָס ער באַשטעלט · אַ לאָקשן־זופּ, אויסגעקאָכט פלייש מיט פירע

און צווײַ גלעזלעך קאָניאַק. אײן גלעזל פֿלעגט ער אויסטרינקען פֿאַרן עסן, בײַ דעם אַנדערן איז ער געזעסן ווי בײַ אַ „קטורת״ און געזופּט צו ביסלעך, ווי ער זאָל וועלן דערגײן דעם טעם. אײנמאָל איז ער געזעסן מיט איבערגעלײגטע הענט איבערן טיש ווי ער זאָל היטן דאָס גלעזל. טוביה האָט אַ זאָג געטאָן צו שמחהן:

— ווײַזט אויס אַ לאַגערניק?

— אַ פּליט און קאָן טרינקען — האָט שמחה אים געענטפֿערט.

אין אײנעם פֿון די אָוונט, ווען דוד איז אַרײַן צו די קרינקער האָט טוביה אים אַ רוף געטאָן:

— הע! און אים אַ ווײַז געטאָן מיט דער האַנט, ער זאָל זיך צוזעצן. טוביה מיט שמחהן זענען געזעסן בײַם לעצטן טיש אָנגעלענט אײנער אין אַנדערן ווי זײ זאָלן אויף װעמען װאַרטן.

דוד האָט זײ אָנגעקוקט אַ דערשטוינטער.

— זעץ זיך צו... אין דרײַען וועט זײַן פֿרײלעכער — האָט טוביה אים ווידער אַמאָל פֿאַרגעשלאָגן.

דוד האָט גענומען זײַן גלעזל אין האַנט און צוגעגאַנגען צו זײ:

— אַז דיך רופֿט מען טוביה און אים שמחה ווייס איך, אַז מען רופֿט מיך דוד ווייסט איר? — האָט ער זײ אַ פֿרעג געטאָן.

— וויכטיק ווי מיר הײסן? מיר דרײַ געהערן צו דער זעלבער קאַטעגאָריע — האָט שמחה אים געענטפֿערט.

דוד האָט אים אָנגעקוקט, געוואַרט, ער זאָל רעדן ווײַטער, געוואָלט זיך דערוויסן ענינים און ער האָט אים אַ זאָג געטאָן:

— לײדן האָבן נישט קײן קאַטעגאָריעס.

שמחה האָט אים באַלד געענטפֿערט:

— אויך צרות זענען פֿאַראַן פֿאַרשידענע — און איראָניש אַ שמײכל געטאָן.

— יעדער מיט זײַן פּעקל צרות — האָט טוביה געזאָגט.

— ווו וווינסטו און ווו אַרבעטסטו — האָט שמחה ווידער געפֿרעגט.

— איך בין פון דער מעברה און אַרבעט ביי העלמאַנען ביי דער וואַטע — האָט דוד שטיל אים אינפאָרמירט.

— מען דאַרף מאַכן אַ לחיים, באַגיסן די באַקאַנטשאַפט — האָט טוביה געזאָגט און זיך אַ ווענד געטאָן צום קרינקער:

— גרשון, דריי גלעזלעך!

פון דעמאָלט אָן זענען זיי געווען צוזאַמען, אָבער אויך מיט זיי האָט דוד גערעדט ווייניק. זיי האָבן נאָך געהאָפט. ער האָט שוין געוווּסט דעם סוף. איצט זענען זיי געזעסן אין דרייען ביים טיש און געלאַכט איבער זיך. אָפט, אַז טוביה איז נישט מסכים געווען מיט שמחהן, האָט ער ציניש געזאָגט:

— וואָס קאָן שוין פאַרשטיין אַ וואָרשטן־מאַכער?...

אַן אַנדער מאָל האָט טוביה גוטמוטיק געזאָגט:

— די טראַיקע איז דאָ? איצט קאָן מען ווייטער לאַכן פון זיך.

דוד, וואָס איז שטענדיק געזעסן זיי אַנטקעגן, האָט ביידע אָנגעקוקט ווי ער וואָלט זיי געזען דאָס ערשטע מאָל.

אין אַ שפּעטן אָוונט, ווען אין רעסטאָראַן זענען שוין נישט געווען קיין געסט, די שיין פון די צוויי לעמפּלעך, וואָס זענען אַראָפּגעהאָנגען פון דער סטעליע, איז געווען אַ גרינע. גרשון, אָן איבערגעבויגענער איבערן אייזשאַנק, האָט אַריינגעקוקט אין אַ צייטונג. די דריי זענען געזעסן ביי אַ טיש אין עק זאַל. אין זאַל איז געווען שטיל. אַלע האָבן געשוויגן. מיטאַמאָל האָט טוביה אַ זאָג געטאָן אויפן קול.

— זי מוז צו מיר קומען...

ער האָט געמיינט זיין בחורה און מיט דער פויסט אַ קלאַפּ געטאָן אין טיש אויף באַשטעטיקונג. גרשון האָט אַ קוק געטאָן ווער עס רעדט און געלייענט ווייטער.

דוד האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, ווי ער זאָל האָבן איינגעדרימלט.

— אויך איך בין זיכער, אַז ערגעץ אין קאַנאַדע אָדער אויס־טראַליע וועט זיך אָפּזוכן דער ברודער אָדער שוועסטער — האָט

שמחה געזאָגט. טוביהס זיכערקייט האָט אויך אויף אים געווירקט — עס קאָן דאָך נישט זיין...

ער האָט מיטאַמאָל איבערגעריסן, ווי ער וואָלט געזוכט צו באַנעמען דעם באַדייט פון זיינע אייגענע ווערטער.

דוד האָט גערעדט פּאַוואָליע, ווי עס וואָלט אים שווער געווען צו שלעפּן פאָרויס זיין געדאַנק:

— איר האָפּט נאָך... איך ווייס שוין אַלץ.

ער האָט זיך אויפגעשטעלט פּאַמעלעך ווי ער זאָל האָבן אויף זיך אַ משא. ער איז אַוועק פון טיש נישט געזעגענענדיק זיך מיט זיי.

ביידע זענען געבליבן זיצן דערשטוינטע. דוד האָט זיי צוריק־געבראַכט צו דערווירקלעכקייט.

— שוין?! געענדיקט די זיצונג? — האָט גרשון מיט שפּאָס געפרעגט דודן.

— פאַרשרייב! — האָט דוד אים אַ זאָג געטאָן און איז אַרויס אויף דער גאַס.

דוד האָט געאַרבעט נישט אַזוי צוליב געלט ווי צוליבן איבער־קומען דעם טאָג. די שעהן, וואָס ער איז געווען פריי און אויך אין די נעכט, ווען ער איז געלעגן וואָך מיט פאַרמאַכטע אויגן, האָט ער געזען דאַרע הענט פון הונגעריקע מענטשן און גרויסע איבערגעשראָ־קענע אויגן, פון וועלכע עס האָט אַרויסגעקוקט דער טויט. ער האָט געזען מענטשן־שאָטנס, סקעלעטן, באַצויגן מיט הויט וואָס האָבן זיך נאָך באַוועגט און האָבן בגניבה פאַרשטעקט אונטער דער פאַזוכע אַ שטיקל קאַרטאָפל־שאָלעכץ. שפּעטער, ווען ער איז איינגעשלאָפן, האָט ער זיי אין דעם דרימל באַוויינט.

אין איינעם פון די טעג האָבן זיך אין די מאַשין־וואָלצן פאַרקנוילט עטלעכע שטיקער שמאַטעס. די וואָלצן האָבן אַ גרילץ געטאָן.

— גוואַלד! — האָט דוד אַ שריי געטאָן און מיט ביידע הענט זיך געכאַפּט ביים קאָפּ. אים האָט זיך געדאַכט, אַז נישט די וואָלצן האָבן געגרילצט, נאָר אַז דאָס האָבן געשריגן די הונגעריק פאַרפּייניקטע יידן, וואָס ער האָט געזען אין די נעכט.

העלמאַן, דער בעל־הבית, וואָס האָט זיך געפּאָרעט ביי אַ צענור־מענעם באַל שמאַטעס איז צו אים צוגעלאָפן און האַסטיק איבערגע־ריסן דעם עלעקטרישן שטראָם. די מאַשין האָט זיך פאַרהאַלטן.

— ביסט פאַרווונדעט? — האָט ער אים געפרעגט אָן אָטעם.

דוד האָט נישט געענטפערט, געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין.

די שטילקייט אין זאַל האָט צוריק באַרואיקט דודן, אָבער איצט איז ער געווען נאָך עלנטער ווי ער איז געווען און ער האָט אַ זאָג געטאָן צום בעל־הבית:

— איך קאָן נישט מער.

— פאַרוואָס? — האָט העלמאַן אַ דערשטוינטער אים געפרעגט.

— זיי לאָזן מיך נישט צו רו — האָט דוד אים געענטפערט און זיינע אויגן־לעפלעך האָבן זיך אים אַראָפּגעלאָזט.

העלמאַן האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ, אים באַדויערט און שטיל געזאָגט:

— באַרואיק זיך.

דוד האָט אים אָנגעקוקט. זיינע אויגן זענען געווען שטאַר.

— איך רייס איבער די אַרבעט — האָט ער צו וויסן געטאָן העלמאַנען.

העלמאַן האָט אים נישט געענטפערט. ער האָט נאָר אויסגע־שטרעקט די הענט, ווי געוואָלט אים אַרומנעמען.

דוד האָט זיך אָפּגערוקט.

ער האָט אַראָפּגענומען פון זיך די שערץ און זי אַרויפגעלייגט אויף אַ בינטל שמאַטעס.

ער האָט העלמאַנען אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ און אַוועק צו דער טיר:

— קום נעמען געלט! — האָט העלמאַן אים נאָכגעשריגן. ווען דוד איז פאַרשוווּנדן, האָט ער אַ זאָג געטאָן צו זיך אַ פאַרזאָרגטער:

~~ער זאָל נאָר נישט אַראָפּ פון זינען.~~

יג

דוד האָט זיך געאײלט װי ער װאָלט מורא געהאַט, אַז דער בעל־הבית װעט אים נאָך צוריקרופן. ער איז געגאַנגען אין מיטן װעג, געקוקט מיט אויסגעגלאָצטע אויגן און גאָרנישט געזען. ער איז אַװעק אין אַ זײט נאָר דעמאָלט װען עס פלעגט אָנפאָרן אַ פור אָדער אַן אויטאָ. ער איז געגאַנגען פון אײן װעג אויפן אַנדערן נישט װיסנדיק װוהין.

װען ער איז אַרײַן צו די קרינקער האָט אַ זויערע, אָנגעדראָלטע דעמפּיקייט אים אַ בלאָז געטאָן אין פּנים װי אַ װינט. ער האָט זיך אַװעקגעזעצט בײם לעצטן טיש אין װינקל, זיך אָנגעלענט אין דער װאַנט אַ פאַרמאַטערטער, געקוקט פאַר זיך און קײנעם נישט געזען. אין זאַל איז געװען שטיל, עס זענען נישט געװען קײן געסט. ער איז געװען דער אײנציקער גאַסט. די אַרבעטער, װאָס האָבן געגעסן נאָך דער אַרבעט, זענען איצט שוין געװען נאָכן עסן.

גרשון איז אַפּירגעגאַנגען פון הינטערן אײזשאַנק־טיש און אַ רוף געטאָן:

— שרה!

אין מאָמענט איז שרה זײן װײב אַרײַן פון קיך און אַ פרעג געטאָן:

— װאָס װילסטו?

גרשון האָט אויפגעהויבן די אַקסלען און מיטן קאָפּ איר אָנגעוויזן דודן.

שרה האָט אַ קוק געטאָן אויף דודן און באַלד זיך איבערגעלייגט אַ פינגער איבער די ליפּן, אַ צייכן, אַז ער זאָל שווייגן און איז צוריק אַוועק אין קיך.

דודס אויגן זענען געווען אויסגעגלאָצט, אָבער ער האָט געזען ווי ביידע סודען זיך.

— אַ טאָפּלטן קאָניאַק! — האָט ער אַ זאָג געטאָן. זיין פּנים האָט אַפילו נישט געטאָן קיין ציטער.

דאָס שמאָלע גלאָז קאָניאַק האָט ער אַ נעם געטאָן פון גרשונס האַנט, ווי ער זאָל נישט האָבן קיין צייט און מיט איין לאַנגן שלונג עס אויסגעליידיקט, ווי ער זאָל טרינקען וואַסער. ער האָט אַוועקגעשטעלט דאָס גלאָז און אַריינגעלייגט דעם קאָפּ אין ווינקל צווישן צוויי ווענט און פאַרמאַכט די אויגן. גרשון האָט אַריינגערוקט זיין שפּיץ צונג צווישן די ליפּן און צוגענומען דאָס גלאָז.

ווען טוביה מיט שמחהן זענען אינאיינעם אַדורכגעגאַנגען די אָפענע רעסטאָראַן־טיר ווי זיי זאָלן זיך דורך איר דורכשטופּן, האָבן ביידע אינאיינעם אַ זאָג געטאָן:

— אָט איז ער!

דוד האָט געעפנט די אויגן און זיי אָנגעקוקט, ווי זיי זאָלן אים האָבן איבערגעוועקט. ביידע האָבן זיך צוגעזעצט צו אים. דודס אויגן זענען געווען פאַרגלייזט.

— ביסט היינט טרויעריקער ווי שטענדיק — האָט טוביה געזאָגט.

דוד האָט געשוויגן. ערשט ווען שמחה האָט אַ זאָג געטאָן „יאָ!" האָט דוד אים אָנגעקוקט און געזאָגט:

— איך בין אַוועק פון דער אַרבעט!

ביידע, טוביה מיט שמחהן, האָבן זיך איבערגעקוקט, געוואַרט, ער זאָל רעדן ווייטער.

דוד האָט געזען זייער פאַרוואונדערונג און ער האָט ווי אַ ברום געטאָן:

— די אומגעקומענע לאָזן מיך נישט צו רו...

— דו לעבסט און זיי זענען ווייט — האָט שמחה געזאָגט.

— איך בין שוין אויך אַ ווייטער, כאָטש איך זיץ מיט אייך — האָבן דודס ליפּן געציטערט.

שמחה מיט טוביהן האָבן זיך ווידער איבערגעקוקט. ביידע זענען געוואָרן טרויעריק.

— שמחה, מיר ווען זיך נישט לאָזן — האָט טוביה אַ געשריי געטאָן, אין זיין קול האָט געציטערט פול פּחד. אַ ווײַלע האָט ער שטיל אַ פרעג געטאָן:

— ווער ווייסט?

מען דאַרף מאַכן אַ שנאַפּס — האָט טוביה פאָרגעשלאָגן. עס איז אים באַפאַלן אַ יאוש. דוד האָט אים אָנגעשטעקט.

— שאַטן וועט עס זיכער נישט — האָט שמחה זיך אָנגערופן און אַזוי זיצנדיק האָט ער זיך אויסגעדרייט און באַפעלעריש געזאָגט צו גרשונען:

— דריי! — און אים אויסגעשטרעקט דריי פינגער.

גרשון האָט באַלד אַוועקגעשטעלט פאַר זיי אַן אָנגעהויבענע פלאַש בראָנפן און דריי גלעזלעך.

טוביה האָט אָנגעגאָסן און אַ זאָג געטאָן:

— לחיים!

לחיים! — האָט שמחה געענטפערט און אַלע דריי האָבן אויסגעטרונקען.

שמחה האָט אַ גלעט געטאָן זיין גלאַצע אויפן קאָפּ, ווי ער זאָל זיך אָנלייגן די האָר און געזאָגט:

— איך דאַרף ווידער צופאָרן קיין ירושלים און ווידער איבערקוקן די ליסטעס ווער וועמען זוכט.

דודס אויגן זענען מאַט געוואָרן. גרשון האָט זיי צוגעטראָגן אַ טעלערל מיט גרינע אָליוון. טוביה האָט גענומען אַן אָליוו, אַריינגעוואָרפן זי זיך אין מויל אַריין און זי געקייט. שמחה האָט געהאַלטן

זיין אַליוו מיט צוויי פינגער און זי אַרומגעביסן. דוד האָט אָנגעגאָסן נאָך אַ גלעזל און אַליין אויסגעטרונקען.

— טוביה, וואָס וואָלסטו געטאָן ווען דו דערהאַלטסט אַ ידיעה, אַז דיין פּעסיע קומט — האָט שמחה אים געפרעגט און אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, געוואַרט אויף תשובה.

טוביהס אויגן האָבן אַ פינקל געטאָן.

— איי — האָט ער אַ קרעכץ געטאָן און מיט אַ גאַנצע האַנט פינגער זיך געקראַצט זיין טשופּרינע — איך וויל דערלעבן...

— ווען ווער פון מיינע וועט זיך אָפּרופן, מאַך איך אַ באַל פאַר אַלע וואָס קומען דאָ אַריין — האָט שמחה גערעדט מיט ענטוזיאַזם.

— און דו? — האָט טוביה זיך געוואַנדן צו דודן.

דוד האָט אים אָנגעקוקט און שטיל געענטפערט, באַטאָנענדיק יעדעס וואָרט:

— איך קאָן נישט זיין קיין שותף צו אייערע האָפענונגען — האָט ער ווידער זיך אָנגעגאָסן אַ גלעזל און עס אויסגעטרונקען.

— אויב מיר לעבן, זענען מיר מחויב האָפן — האָט טוביה אים געענטפערט.

אַ ווײַלע האָבן אַלע געשוויגן. באַלד האָט דוד זיך איבערגעבויגן נאָך מער איבער די עלנבויגנס און געענטפערט:

— אונדזער גורל איז אכזריותדיק, מיר דאַרפן גיין אַנטקעגן, אים באַגעגענען אַזוי ווי ער איז פאַר אונדז און נישט טרייסטן זיך ווי קינדער.

— עם ישראל חי! — האָט שמחה אויסגערופן.

אָן אַ קוק צו טאָן אויף זיי ביידע און אָן צו זען דאָס פלעשל האָט דוד אויסגעשטרעקט די האַנט, ווי אַ בלינדער אָנגענומען דאָס פלעשל, אָנגעגאָסן זיך אַ גלעזל, עס אויסגעטרונקען און זיך אויפגעשטעלט. ער האָט אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ, אָפּגעשאָקלט זיך. ער האָט צו ביידן אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, זיך מיט זיי געזעגנט און איז אַוועק פון טיש.

— וואָס לויפסטו? — האָט טוביה אים געפרעגט.

— וואַרט! — האָט שמחה אים נאָכגעשריגן.

— פינף גלעזלעך און אַ טאָפּלטן קאָניאַק — האָט דוד געזאָגט צו גרשונען.

— אין אָרדענונג.

דוד איז ווי איבערגעשפּרונגען די שוועל פון רעסטאָראַן און געגומען שפּאַנען אין דער פינצטער. אַ שוואַרצע געשטאַלט, ווי אַ שאָטן, האָט אים איבערגעיאָגט און איז שטיין געבליבן אים אַנטקעגן. דוד האָט זיך איינגעקוקט אין אים, געוואָלט זען זיין פּרצוף. דאָס איז געווען אַ נידעריקע, ברייטפּלייציקע געשטאַלט. דוד האָט נישט באַ־מערקט, אַז די גאַנצע צייט וואָס ער האָט גערעדט מיט טוביהן און שמחהן איז דער שומר פון דער בעקעריי געזעסן אין דער זייט און זיך צוגעהערט וואָס זיי רעדן. ווי נאָר דוד איז אַרויס פון רעסטאָראַן, איז דער שומר אים נאָכגעגאַנגען.

— איך בין בענצי דער שומר פון דער בעקעריי. אַלע אין דער סביבה קענען מיך. איך קען אייך — האָט ער אַ זאָג געטאָן דודן.

דוד האָט צוגעבויגן צו אים דעם קאָפּ, געוואָלט זען ווער ער איז.

איך האָב געהערט, אַז איר זוכט אַרבעט. ביי אונדז אין בעקעריי דאַרף מען אַן אַרבעטער + האָט בענצי אים פאַרגעשלאָגן.

דוד האָט נישט געוווּסט וואָס ער זאָל אים ענטפערן. בענצי האָט איצט געשפּאַנט פאָרויס און דוד איז אים נאָכגעגאַנגען.

אַ צייט לאַנג האָבן ביידע געשוויגן. גייענדיק האָבן זייערע געשטאַלטן זיך געוויגט אין דער פינצטער, ווי ביים דאַווענען. ערשט איצט האָט דוד געפרעגט:

— איר קענט מיך?

— איך האָב געהערט אייך איינטענהן מיט „זיי״, בין איך זיך משער, אַז איר זייט אַ פּליט — האָט בענצי אים געענטפערט.

ביידע האָבן ווייטער געשפּאַנט און געשוויגן. זיי האָבן נאָר געהערט דעם שאָרך פון זייערע מלבושים, וואָס האָבן זיך געריבן אין גיין.

— די צייט היילט יעדן ווייטאָג, איך ווייס דאָס פון אייגענער

דערפאַרונג — האָט בענצי געוואָלט אים טרייסטן.

— אָדער יאָ אָדער ניין — האָט דוד זיפצנדיק אָפּגעאָטעמט.

איצט האָט בענצי זיך פאַר אים פאַרטרויט:

ליב געהאַט אַ קרעמערס טאָכטער, זי מיך. איר פאָטער איז נישט אָנגעשטאַנען מיין יחוס, אַ בייגל־בעקערס אַ זון. דער פאָטער האָט גובר געווען. פון צער און צאָרן גרייט געווען אומברענגען מענטשן אָבער זיך מתגבר געווען און זיך אָנגעשלאָסן אין די חלוצים. בין געקומען פון רוסלאַנד. יאָרן לאַנג געטרוקנט זומפּן, געפלאַסטערט וועגן, געאַרבעט אין די פּרדסים, געשלעפּט ציגל אויף די מויערן און געליטן. ווען דער וויטאָג האָט זיך פאַרהיילט בין איך שוין געווען ~~אַלט און בין געבליבן אַן אַלטער בחור.~~

בענצי איז שטיין געבליבן, דוד מיט אים.

אַט דאָ איז די בעקעריי האָט ער געוויזן מיט דער האַנט אויפן הויז. די בעקעריי האָט זיך געפונען נישט ווייט פון רעסטאָראַן. בענצי האָט אַ ווײַלע באַטראַכט די בעקעריי, אַ לאַנג, גרוי, איינשטאָקיק הויז, האָט אויסגעזען ווי אַ קאַסטן. מיטאַמאָל האָט ער גענומען ווייטער גיין. דוד איז אים נאָכגעגאַנגען. אַז זיי זענען צוגעקומען צום הויז זענען זיי עטלעכע מאָל אַרומגעגאַנגען דעם בנין און געשוויגן. אויפן וועג האָט בענצי געפּרוווט יעדע טיר, צי זי איז פאַרמאַכט. די פינצטערניש אויף די פענצטער־שויבן האָט געגלימערט.

איצט האָט בענצי פאַרשלאָסן דאָס איינגאַנג־טויער וואָס ער האָט געעפנט ביים אָנקומען און גענומען צוזאַמען מיט דודן שפּאַנען נאָך פאַמעלעכער אַרום דעם פּלויט, וואָס איז געווען פון שטעכלדראָט. די נאַכט האָט איינגעשלונגען דעם אָפּהילך פון זייערע טריט. שאָטנס, וואָס האָבן געלויערט הינטער די שפּייכלער און הינטער די אויטאָס, האָבן זיי באַגלייט.

בענצי האָט געוואָלט רעדן. ער איז געווען צופרידן וואָס ער האָט פאַר וועמען צו רעדן. ער האָט דערציילט:

דאָס לאַנד האָט אַמאָל נישט אויסגעזען ווי איצט. ווען איך

בין געקומען אין לאַנד, איז עס געווען אַ מדבר, די היץ האָט גע־גליט, די זאַמדן האָבן געברענט, די זומפּן האָבן געעיורן. מאַלאַריע. מען האָט מער געקרענקט ווי געאַרבעט. מיט דער אַרבעט און לוין האָסטו געמוזט קאָנקורירן מיטן אראַבער, וואָס איז אַרומגעגאַנגען באָרוועס און אין אַ ברייט לאַנג העמד פון לייוונט. ווער עס האָט דאָס נישט איבערגעלעבט קאָן דאָס נישט באַגרייפן.

דוד האָט געהאָרכט און געשוויגן, געוואָלט וואָס מער זיך דער־וויסן, אָבער אין אַ געוויסן מאָמענט האָט ער אַ גענעץ געטאָן.

— ביסט מיד.

נאָך אַ ווײַלע שוויגן האָט דוד זיך אָנגערופן:

— שוין שפּעט, כ׳וועל מוזן גיין צופוס צו דער מעברה.

— שלאָף ביי מיר, מיין בעט איז פריי. גאַנץ פרי וועל איך האָבן אַן אויסגעוואָרעמט געלעגער — האָט בענצי אים פאַרגע־שלאָגן און גלייך צוגעגעבן:

אין דער פרי וועסטו באַלד זיך שטעלן אַרבעטן!

— אַ מענטש פון גאַס און נעמסט אים אַריין צו זיך? — האָט דוד געפּרוּווט אים אָפּרעדן.

— דו מיינסט אַוודאי, אַז איך ווין אין אַ פּאַלאַץ, נישט אַ סך אַנדערש ווי דו אין דיין געצעלט.

בענצי האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט און אים געפירט ווי אַ קינד, געעפנט די טיר. אַ גרין ליכט פון אַן אָנגעצונדן לעמפּל אויף דער וואַנט האָט זיי אַ שיין געטאָן אין פּנים. בענצי האָט אַריינ־געשטופּט דודן דעם ערשטן. ער איז נאָכגעקומען. דאָס צימער האָט זיך געפונען אין אַ ווינקל פון גאַראַזש, קליין. דוד האָט זיך אַרומ־געקוקט. אין צימער איז געשטאַנען אַ בעטל וואָס איז געווען איבער־געדעקט מיט אַ גרויען קאָץ. אין דער זייט איז געשטאַנען די פּתיליה, אַ שיסל מיט אַ וואַסער־קראַן איבער איר און אַ האַנטוך וואָס איז געהאַנגען אויף אַ וואַנט־נאָגל. ביי דער אַנדערער וואַנט איז געשטאַנען אַ פּראַסע מיט דריי שופלעדער און אַ טישל מיט אַ טאַבאָרעטל.

דוד האָט אַ קוק געטאָן אויף בענצין, ווי ער זאָל אים פרעגן: „דאָ ווינסטאָ״? אָבער ער האָט דערזען בענצין אין זיין פאַרנעם. בענצי האָט געטראָגן גרויע רייטהויזן, שטיוולעטן און אַ האַקי־העמד. אין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ קאַרבאַטש.

— לייג זיך שלאָפן און רו זיך אויס און אַ גוטע נאַכט — האָט בענצי אַ זאָג געטאָן דודן און נישט וואַרטנדיק איז ער אַרויס פון צימער. ער האָט פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.

יד

דוד אַרבעט שוין צוויי וואָכן אין דער בעקעריי „לחם״. דער מאָרגן איז נאָך גרוי ווען ער קומט צו דער אַרבעט. יעדן פאַרטאָג וואַרט בענצי אים אָפּ און זאָגט אים שלום. ערשט דערנאָך גייט ער שלאָפן. ער איז קיינמאָל נישט זיכער, צי דוד וועט היינט קומען צו דער אַרבעט. דוד אַרבעט איצט נישט גרינגער ווי פריִער ביי די בלאָקן. די הויט אויף זיינע האַנטפלאַכן איז האַרט, זיין קאַרק אָנגעדריקט, די אָדערן פון די הויט זענען אָנגעשוואָלן. אַלע אין דער בעקעריי ווייסן ווער דוד איז, אָבער קיינער פון די אַרבעטער האָט נאָך נישט געפּרוווט אַדורכרעדן זיך מיט אים. אויך ער האָט נישט געוואָלט זיך דערנעענטערן צו קיינעם פון זיי. אַפילו ביים עסן זעצט ער זיך אַוועק אין דער זייט אויף אַ זאַק און עסט ביחידות.

אַ געבוקטער טראָגט ער אויף זיך די זעק מעל נישט אויפ־הייבנדיק דעם קאָפּ. ער זעט נאָר די פיס פון די אַרבעטער. אַפילו ווען ער גייט איבערן הויף נישט קיין באַלאָדנטער קוקט ער אַראָפּ. ער וויל נישט זען דעם קוימען, וואָס רויכערט מיטן געדיכטן שוואַרצן רויך. ער דערמאָנט אים די קרעמאַטאָריע. נישט איינמאָל בלייבט ער שטיין מיט אַן אָפן מויל און זיינע נאָזלעפלעך טוען אַ

פלאָטער און ער אָטעמט איין דעם פרישן ברויט ריח ווי ער זאָל אויך איצט זיין הונגעריק ווי אַמאָל אין לאַגער. אָפט בלייבט ער שטיין מיט אויסגעגלאָצטע אויגן און באַטראַכט די אָנגעשטאָפּלטע ברעטער מיט די פרישע אַרויסגענומענע פון אויוון ברויטן.

באַגינען, ווען בענצי האָט צוגעפירט דודן צו דבן דעם לייטער פון דער בעקעריי, אַ הויכער ייִד מיט אַ גרויסן שיפן שטערן און קליינע שיפע אויגן, האָט ער אים פריִער צוגעגרייט:

— ער איז אַ פּליט פון די מחנות, וווינט אין דער מעברה.

שפּעטער האָט בענצי דודן .צוגעפירט צו דבן. דב איז גע־שטאַנען אין הויף, ווי ער זאָל אויף אים וואַרטן.

— דאָס איז דב — האָט בענצי אים פאָרגעשטעלט.

— שלום — האָט דוד אַ זאָג געטאָן און אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

דב האָט אַ קוק געטאָן אויף דודן פון דער זייט ווי אָפּגעשאַצט אים, צי ער קאָן טראָגן אַ זאַק מעל און אים אַ זאָג געטאָן:

— שטעלט אייך אַרבעטן — און ווענדנדיק זיך צו בענצין האָט ער געזאָגט — וועיז אים וואָס ער האָט צו טאָן.

פון יענעם מאָרגן זאָרגט דוד, אַז ביי דער מיש־מאַשין זאָל זיין מעל צו דער אַרבעט. ער שטאַפּלט אויך די ברעטער מיט די ברויטן פאַר די צעפירער.

דוד שווייגט, רעדט מיט קיינעם נישט, אָבער אַלע זעענען צו־פרידן פון זיין אַרבעט. נישט איינמאָל איז דב שטיין געבליבן און פון דער זייט געקוקט ווי דוד לייגט אָן געגנוי איין זאַק מעל אויפן אַנדערן. אַפילו דער באַלעבאָס, אַ נידעריקער ייִד מיט אַ קיילעכיקן בויך וואָס איז געווען אַרומגענומען מיט אַ הויזן־רימען, איז שטיין געבליבן ווען ער האָט געזען דודן און האָט אים נאָכגעקוקט. זיין ברייט, קנאָכיק פנים איז יעדעס מאָל געבליבן שטאַר. שפּעטער איז ער פאַמעלעך צוגעגאַנגען צו זיין אויטאָ, אַריינגעזעצט זיך און אַוועקגעפאָרן.

דוד האָט געשלעפּט אויף זיך די זעק און געשוויגן. די אַרבעט זיינע און דאָס שווייגן האָבן אים לגמרי דערווייטערט פון די מענטשן

אין דער מעברה און אים אויך נישט דערנענטערט צו די אַרבעטער אין דער בעקעריי. ער איז איצט געווען עלנט נאָך מער ווי פריִער. זיין איינציק אָרט, ווו ער פלעגט קומען, זענען געווען די „קרינקער". אַהין איז ער געקומען באַלד נאָך דער אַרבעט. אָפט האָט אים בענצי אָפּגעוואַרט ביים טויער. יעדעס מאָל איז דאָס אָבער פאָרגעקומען ווי ער זאָל אים האָבן געטראָפן צופעליק.

— קום מאַכן אַ שנאַפּס! — האָט אים דוד פאָרגעשלאָגן יעדעס מאָל.

— אָבער איך שטעל! — האָט בענצי געמאַכט אַן אָנשטעל.

געצאָלט האָט דוד. בענצי איז שוין געווען אַ ייד אין די יאָרן. ער האָט אויך פאַרדינט אַ סך ווייניקער ווי דוד. דוד האָט די אַרבעט געענדיקט מיטאָג צייט. בדרך כלל האָט ער נאָך דער אַרבעט זיך אויסגעצויגן אויף די זעק מעל און געשלאָפן אַ צייט און דער־נאָך געגאַנגען צו די קרינקער. אָפט איז ער אויך אַרויס זיך איבער־גיין, אָבער יעדער פון די שפּאַצירן האָט זיך שנעל געענדיקט. שפּרייזנדיק האָט ער געהערט זיינע טריט און אים האָט זיך כסדר געדאַכט, אַז מען גייט אים נאָך. ווען ער איז אַרויף אויף אַן אָפן פעלד האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער גייט נישט, נאָר ער אַנטלויפט און מען יאָגט אים נאָך. אויך אין די גאַסן האָט זיך אים געדאַכט, אַז די הייזער פוןביידע זייטן האַלטן אים געפאַנגען און נישט איינמאָל איז ער געווען זיכער, אַז ער וועט נישט קאָנען פון איר אַרויס.

אין אַ זונטיק נאָך דער אַרבעט האָט ער זיך נישט געלייגט שלאָפן. ער איז געווען אויסגערוט פונעם שבת. ער האָט געענדיקט די אַרבעט און איז באַלד אַרויס פון דער בעקעריי. ער איז אויך נישט אַריין צו די קרינקער. דאָרט האָט זיך איצט געטומלט. אַרבעטער האָבן געגעסן מיטאָג. ער האָט געשפּאַנט איבער די פעלדער. זיינע שיך־קנאָפּלען זענען געזונקען אין דער ערד. ער האָט אַרומגעקרייזט די שטאָט פון לינקס. אַ פייכטער ווינט האָט אים געווייעט אין פנים. ער האָט אָפּגעאָטעמט און אויפגעהויבן די אויגן. ער האָט זיך געפונען

ביים ברעג ים. ער איז אַראָפּ אויפן זאַמד ברעג און געבליבן שטיין אַ פּאַרקוקטער אין דער ווייט, געלאָזט דעם ווינט שויבערן זיינע האָר און געזען יעדע אַנקומענדע כוואַליע. ער האָט זיך דערמאָנט זיין פאַרגאַנגענהייט אין דער אַמאָליקער היים. דאָס האָט געדויערט בלויז אַ קורצע ווײַלע. דער וואַסער־אָפּפלוס פון די צעהאַקטע כוואַליעס האָט אים צוריק דערווייטערט פון דעם אַמאָל, אים קלאָר געמאַכט, אַז ער שטייט ביים ברעג ים אין נתניה.

ער האָט לאַנג זיך צוגעקוקט צום געלויף פון די כוואַליעס ווי זיי שווימען צו מיט כח, צעקלאַפּן זיך מיט אַ בריאַזג. דאָס געבלי־בענע ווי אויסגעגאָסענע וואַסער גיסט זיך צוריק אַראָפּ פון זאַמד־ברעג, אָבער שוין אָן יענער קראַפט. ער האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ און באַטראַכט די לענג פון ים ברעג. זיין גוף האָט זיך אויס־געצויגן ווי ער וואָלט געליימט געוואָרן. מיט פאַרביסענע ליפּן האָט ער מיט ביידע הענט זיך געכאַפּט ביים קאָפּ און זיינע ווימערן האָבן געציטערט. אַ ביסל ווייטער פון אים האָבן זיך געבאָדן מענטשן. ער האָט נישט געזען ווער. אין איין מאָמענט האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער האָט דערזען זיין ווייב מיט זון און טאָכטער, פּונקט אַזוי ווי אַמאָל אויפן פלאַכן זאַמד ביים ברעג פון צאַפאָט. אַהין פלעגט ער מיט זיין משפחה אַרויספאָרן זומער.

ווען ער איז צו זיך געקומען, באַגריפן זיין האַלוציגאַציע, האָט ער אַ שפּרונג געטאָן אין דער זייט און מיט אַלע פיר, ווי אַ חיה, זיך גענומען דראַפּען איבער דעם שיפּוע פונעם ברעג, אַרויף, אַרויף.

ווי נאָר ער האָט דערפילט דעם אַספאַלט אונטער די פיס האָט ער זיך געלאָזט גיין מיט אימפּעט ווי ער זאָל אַנטלויפן. אויף איינער פון די גאַסן האָט ער זיך פאַרהאַלטן. ער איז געשטאַנען און גע־טראַכט וווהין ער זאָל גיין.

שלום! האָט ער דערהערט נעבן זיך אַ ווייכע פרויען־שטימע.

ער האָט זיך אויסגעדרייט. עס האָט צו אים געשמייכלט גערטע די סאָציאַלע שוועסטער פון דער מעברה. זי איז געגאַנגען מיט

דראַבנע טריט, ווי זי וואָלט געוואָרט ער זאָל צו איר צוגיין. זי האָט געוווינט אין נתניה.

ער האָט צוריק אויסגעדרייט דעם קאָפּ און אַוועק ווייטער, ווי ער וואָלט זי נישט געקאַנט. ער האָט געפּראַכט פון אויפרעגונג און זיין בליק איז געווען אַ ווילדער.

זי האָט זיך אָפּגעשטעלט און אים נאָכגעקוקט. עס האָט גע־דויערט ביז זי האָט געקאָנט גיין ווייטער. פריִער האָט זי געמיינט, אַז ער פאָרט אין שטאָט צו דער אַרבעט. איצט איז זי געווען זיכער, אַז ער לויפט איבער די גאַסן.

דוד איז אַריין צו די קרינקער אָן אָטעם, דורכגעשפּאַנט דעם רעסטאָראַן־זאַל, ווי ער זאָל לויפן. ער איז צוגעפאַלן צום לעצטן טיש אין ווינקל און האַסטיק זיך אַוועקגעזעצט, ווי אַ פולער זאַק זאָל האָבן אַראָפּגעפאַלן. ער האָט אָנגעלענט דעם קאָפּ אויף דער וואַנט, פאַרמאַכט די אויגן און געאָטעמט שווער.

אין רעסטאָראַן זענען נישט געווען קיין געסט. די ליכטשיין פון די צוויג לעמפּלעך איז געווען אַ גרינע ווי שטענדיק. אַ פייכ־טער, זויערער ריח פון געקאָכטע פּעטסן און אַלקאָהאָל האָט אָנ־געפילט דעם חלל.

ביי איינעם פון די טישן זענען געזעסן אַנטקעגן זיך שמחה און טוביה. איינער האָט געקוקט אויפן אַנדערן און געשוויגן. גרשון איז געשטאַנען אַן איבערגעבויגענער איבערן אייזשאַנק־טיש, ווי ער זאָל דרימלען. ווען דוד איז אַריין האָט טוביה געזאָגט אין שפּאַס:

— דער קאָמפּלעט איז פול.

גרשון האָט אָנגעקוקט דודן פון אונטערן שטערן. ער האָט זיך אויסגעגליכן און אַ דערשטוינטער פון דודס אויסזען אַ רוף געטאָן: „שרה!" אויך די ביידע, טוביה און שמחה, האָבן דערשטוינט אָנ־געקוקט דודן. זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס דוד האָט זיך נישט צוגעזעצט צו זיי.

שרה איז אַריין פון קיך און גרשון האָט צו איר געווונקען, אַז זי זאָל אַ קוק טאָן אויף דודן. אירע אויגן, וועלכע זענען אַ

מינוט פריִער געווען פאַרוואונדערט, פילן זיך אָן מיט מיטגעפיל. זיי טרעפן זיך מיט דודס טרויעריקן בליק. זיין שטערן איז געווען צעקנייטשט. די אָדערן זיינע איבער די שלייפן זענען געווען אָנ־געשוואָלן.

— דוד, גענוג געחלומט! — האָט טוביה צו אים אַריבערגע־שריגן, אָבער ער האָט אים נישט געענטפערט.

— קום, מירן זיך צוזעצן צו אים און וואַכעדיק מאַכן — האָט שמחה זיך אָנגערופן. זיי האָבן זיך אויפגעשטעלט און צוגע־זעצט צו אים.

— דוד, שלאָף נישט — האָט שמחה אים געמונטערט. דודס אויגן זענען געווען גלאָזיק און פייכט.

אַלע פיר האָבן זיך איבערגעקוקט מיט באַדויער אין די בליקן און געשוויגן. שרה האָט די ערשטע זיך אָנגערופן:

— אַ מענטש מוז קאָנען זיך באַהערשן...

ערשט איצט האָט דוד ווי אויפגעוועקט זיך פון זיין פאַרגלי־ווערטקייט, האָט אַ קוק געטאָן אויף איר. דער קלאַנג פון איר פרויען־שטימע האָט אים צענומען.

— איך בין שוין נישט קיין מענטש... דער גורל שפּילט זיך מיט מיר — אַ ווײַלע האָט ער אָפּגעוואַרט און ממשיך געווען — געטראָפן די שוועסטער פון דער מעברה. זי מיינט אַוודאי, אַז איך בין נישט ביי די געדאַנקען...

נאָך אַ ווײַלע שווייגן האָט ער ווידער געזאָגט:

— איך מוז אַוועק פון דער מעברה.

ער האָט אַקצענטירט וואָרט נאָך וואָרט, ווי ער וואָלט זיך אַליין געוואָלט קלאָר מאַכן זיין מצב.

— שוואַנץ, נאָר דו איינער מוזט אויסטראָגן דעם מוסר פון דער פּאַסקודנער וועלט? — האָט טוביה זיך געוואַנדן צו אים מיט כעס.

דוד האָט נישט געענטפערט. ער האָט געפילט, אַז טוביהס כעס איז פול מיט רחמנות. ער האָט עס נישט פאַרטראָגן.

— איר ווילט זיך פֿאַרגרינגערן ס׳לעבן. אפשר דאַרף מען אַזוי, אָבער איך בין געווען אין גיהנום...

ער האָט אָפּגעזיפֿצט:

— אויב אַלץ איז הבל צו וואָס לעבן?...

ס׳ווערט שטיל. אַלעמענס געדאַנקען שווימען ווייט אַוועק. די שטילקייט איז געוואָרן אימהדיק. די מענטשן האָבן געהערט זייער אייגענעם אָטעם.

טוביה האָט זיך אויפגעשטעלט. אײַליק איז ער צוגעגאַנגען צום אײַזשאַנק־טיש און אַ נעם געטאָן דאָס גרויסע מעסער מיט וועלכן גרשון האָט זיך באַנוצט און איז שנעל צוריקגעקומען. ער האָט דערלאַנגט דאָס מעסער דודן און אים אַ זאָג געטאָן מיט אַ הייזע־ריקלעך געלעכטער:

— נאַ, [illegible] זיך!

דוד האָט פֿאַרגלאָצט די אויגן. די שאַרף פֿון מעסער האָט אים אַ בלענד געטאָן פֿאַר די אויגן. זײַן פּנים האָט געציטערט.

— אַ בייזער חלום אויף אַלע יידישע שונאים! — האָט שׂרה אויסגעשריגן און אַרויסגענומען טוביהן דאָס מעסער פֿון האַנט.

ווידער איז אין רעסטאָראַן געוואָרן שטיל. איינער האָט נישט געוואָגט אָנקוקן דעם אנדערן. מיט אַמאָל איז דוד אויפֿגעשפּרונגען. ער האָט מיט דער פֿויסט אַ זעץ געטאָן אין טיש און זיך צעשריגן:

— איר זייט מיר נמאס... די אַרבעט איז מיר נמאס... איך וויל לעבן, לײַדן... — ער האָט ווי אויסגעשפּיגן די ווערטער, אַ וואָרף געטאָן מיטן קאָפּ און אָפּירגעלאָפֿן פֿון טיש, איז מיט אימפּעט אַרויס אויף דער גאַס. קיינער האָט אים נישט געפּרוווט פֿאַרהאַלטן. אַלע זענען געבליבן ווי געליימט. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער זענען אַלע אַוועק, יעדער אויף זײַן אָרט, נישט זאָגנדיק קיין וואָרט.

טו

די טעג זענען געווען העלע און דורכזיכטיקע. די זון איז שוין דערגאַנגען ביז אין דער מיט פון בלויען הימל. אומעטום ווי ווייט דאָס מענטשלעכע אויג האָט דערגרייכט זענען די פעלדער געווען גרין, אַ העלע און טונקעלע גרינקייט, וואָס האָט געשימערט דער זון אַנטקעגן און זיך געשפיגלט אין איר. אַ דינער גרוילעכער שטויב האָט באַדעקט די ביימער. זיי האָבן אויסגעזען ווי זיי זאָלן זיין אַרומגעהילט מיט אַ וואַל. די אינזעקטן אין דער לופט האָבן אָן אויפהער געזשומעט און אָנגעפילט די סביבה מיט נגינה.

ביי די רחביהס אין די צימערן איז געווען הייס. די זון־שטראַלן האָבן זיך אָפגעשלאָגן אין די שויבן ווי זיי זאָלן זיין צעגליט. פון צייט צו צייט האָט אַ מאַנאָטאָנער מרוק פון אַ קו פונאַנדערגעריסן די שטילקייט. קינג, דער גרויסער ווייסער אייזל, ווי ער זאָל נישט וועלן אָפשטיין פון דער קו, האָט אָפגעענטפערט נאָך הילכיקער. ווען ער האָט זיך באַרואיקט, האָט מען געהערט ווי די הינער אין די שטייגן קוואָקען, ווי עס זאָל זיך דריוולען אַ געצוויגענער ביינוואָל־פאָדעם.

יואל האָט צוגעטראָגן און אויפגעלאָדן אויפן וואָגן איין קאַן מילך נאָך דער אַנדערער. קינג, אַן אויסגערוטער, האָט געקאָפעט מיט די פאָדערשטע פיס, נישט געקאָנט איינשטיין און אומרואיק געשנופט מיט זיינע צעשפרייטע נאָזלעכער. יואל, דער הויכער ייד מיטן גלאַטיקן קאָפ, וואָס האָט געגלאַנצט אין דער זון, ווי ער זאָל זיך אויסגעפעצט, האָט געטראָגן די קאַנען מילך מיט איין האַנט ווי ער זאָל האַלטן אין האַנט אַ קלייניקייט.

זיינע צוויי אייניקלעך חגי און רפי האָבן געשפילט אויפן הויף

באָולינג. יעדער באַזונדער האָט געצילט אַ הילצערנעם באַל, גע־וואָלט מיט אים טרעפן אַן אויסגעשטעלטע הילצערנע פיגור. יעדעס מאָל, ווען דער זיידע איז אַנטקעגנגעקומען מיט אַ קאַן מילך, האָבן די ייִנגלעך איבערגעריסן דעם שפּיל זייערן און צוגעלאָפן צו אים. זיי האָבן צוגעלייגט זייערע הענט צו דער קאַן און זענען מיט אים געגאַנגען צום וואָגן און געקרעכצט, ווי עס זאָל זיי שווער זיין: אַה! אַה! דאָס איז געווען אויך דער צייכן, אַז זיי העלפן דעם זיידן טראָגן. ביי יעדן מאָל האָט אַ שמייכל אויסגעקרומט דעם זיידנס אומעטיק פּנים.

ווען יואל האָט געברענגט די לעצטע קאַן מילך איז יהודה אַרויס אויפן הויף. ער האָט געטראָגן אויף זיך בלויע לייוונטענע הויזן, שווערע אַרבעטס־שיך און אַ צעכראַסטעט האַקי־העמד. די אַרבל פון העמד זענען געווען פאַרשאַרצט. פון זיי האָבן אַרויס־געשטאַרט דיקע געזונטע הענט.

יהודה האָט אַ קוק געטאָן אויפן וואָגן, געוואָלט זען די קאַנען, צי זיי זענען אַנגעשטעלט און גוט פאַרמאַכט. ער האָט אַ זאָג געטאָן „דיו!" דאָס אייזל האָט אַ צי געטאָן דעם וואָגן. ער איז שוין אַרויפגעשפּרונגען אויפן וואָגן.

חגי איז אונטערגעלאָפן און אים נאָכגעשריגן:

— נעם אונדז מיט!

— שטערט נישט דעם טאַטן, ער אַרבעט שווער — האָט דער זיידע אים פאַרגעוואָרפן.

— איך וויל אים העלפן — האָט חגי זיך פאַרטיידיקט.

— קודם כל דאַרפסטו אַ סך עסן און וואַקסן — האָט דער זיידע געענטפערט.

— מאָרגן וועל איך מיט דיר אַרבעטן אַ גאַנצן טאָג — האָט חגי געוואָלט איבערצייגן דעם זיידן, אַז ער איז שוין שטאַרק.

— יאָ! יאָ! — האָט רפי, וואָס איז אינצווישן צוגעקומען, אַ זאָג געטאָן, צוגעהאָלפן חגין.

— נישט געווען קיין פלאַץ — האָט דער זיידע געוואָלט זיי

מפייס זיין און איז אַוועק צו דער אַרבעט. די ייִנגלעך זענען אַוועק צוריק זיך שפּילן.

די וואָגן־רעדער האָבן זיך געקאַטשעט פּאַמעלעך, ווי זיי זאָלן מעסטן דעם מרחק. קינג, דאָס אייזל, האָט געשטעלט אַ פּוס נאָך אַ פּוס. יהודה איז געזעסן אַן איבערגעבויגענער איבער זיך און אַפּירגעקוקט פון אונטערן שטערן. ער האָט באַטראַכט זיין דאָרף, די מענטשן באַלד אין דער פרי. אין גאַס איז געווען שטיל און עס האָט אויסגעזען ווי אויך די הייזער זאָלן זיין ליידיק פון מענטשן.

ער איז געפאָרן און איינגעאָטעמט די שטילקייט פון אַרום און די ריחות וואָס זענען געקומען פון די אַרומיקע פעלדער.

עטלעכע הייזער ווייטער אינמיטן גאַס האָבן דריי ייִנגלעך אויפן וועג צו דער שול געשפּילט „פּאַלאַנט״. די פּנימער זייערע זענען געווען צעפלאַמט, זייערע טשופּרינעס צעשויבערט, די העמדער זייערע צעקנעפּלט און האָבן אַרויסגעהאַנגען זיי פון די הויזן. דער־זעענדיק יהודהן האָבן זיי איבערגעריסן זייער שפּיל ער זאָל קאָנען אַדורכפאָרן און אינאיינעם געזאָגט אים:

— שלום, יהודה!

— שלום, חברה — האָט ער אַ צופרידענער זיי אָנגעקוקט און געפאָרן ווייטער.

ביים סוף פון גאַס האָט אַ הילכיקע פרויען־שטימע אַריבער־געשריגן צו אים פון אונטער אַ צעהאָנגענעם ליילעך:

— שלום, יהודה!

— שלום, שושנה! — האָט ער איר געענטפערט פון וואָגן, כאָטש ער האָט זי נישט געזען. ער האָט זי דערקענט לויטן קול, געוווסט, אַז זי וווינט דאָ.

אויף דעם ליידיקן שטח איז דאָרט געשטאַנען דאָס איינציקע שמאָלע, הויכע הויז, וואָס האָט זיך אויסגעוויזן צו האָבן צוויי שטאָק. עס האָט אָבער נאָר געהאַט אַ שיפּן אויפגעהויבענעם דאַך, אונטער וועלכן עס איז פאַראַן געווען אַ צימער מיט אַ שיפּער סטעליע.

— שלום, יהודה! — האָט אַ דיקע שטימע פון אַ גרויס־

לייביקן ייד אים באַגריסט — וואָס הערט זיך ? וואָס מאַכט די משפחה ?

— נישט צו פאַרזינדיקן — האָט יהודה צו אים אַריבערגע־שריגן.

— גיב אָפּ אַ גרוס אין שטוב — האָט ער נאָכגעשריגן יהודהן, וואָס האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף יאָ.

יהודה האָט זיך אויסגעגליכן זיצנדיק. ער האָט שוין געהאָט דאָס דאָרף הינטער זיך און זיך דערנעענטערט צום באַרג. אויף דעם פרייען נישט פאַרבויטן שטח האָט ער דערפילט די היץ. ער איז אָפּגעפּאָרן עטלעכע גוטע שפּאַן און דערפילט אַ שאָטן וואָס איז געקומען פון אַ ווינקל און נישט דערגרייכט אים. דאָס איז געווען אַ שאָטן פון אַ הויכער, טויבער וואַנט פונעם קילהויז.

יהודה איז אונטערגעפּאָרן און אַ באַפעל געטאָן דעם אייזל „אוס !" דאָס אייזל האָט זיך פאַרהאַלטן. יהודה האָט אַריבערגע־וואָרפן איבער אים די לייצן און איז אַראָפּגעשפּרונגען פון וואָגן. די זון איז דאָ געווען פאַרשטעלט, אַ קילקייט האָט זיך געטראָגן פון אונטער די ווענט. די לופט אַרום דעם קילהויז איז געווען פייכט. יהודה האָט זיך אומגעקוקט. דער פּלאַץ איז געווען ליידיק. נאָר איין ליידיקער וואָגן, אָן אַן איינגעשפּאַנט פערד איז געשטאַ־נען אין דער זייט. אין דער רגע האָט אַ האַרטע, הייזעריקע שטימע אויך אַ זאָג געטאָן :

— יהודה, שלום ! געוואָלט דיך זען, פרעגן אַן עצה.

פאַר אים איז געשטאַנען אַ מיטלוואוקסיקער ייד מיט אַן אַרויס־געשטופּטן בויך און געלער נישט ראַזירטער באָרד. יעדע האָר זיינע האָט אויסגעזען ווי אַ צופּאַל פון אַ גאַנדז.

— שלום, יחזקאל, איך טראָג נאָר אַריין די מילך, זי זאָל נישט זויער ווערן. באַלד וועלן מיר רעדן — האָט יהודה אים געענטפערט.

— קום, קום — האָט יחזקאל צוזאַמען מיט יהודהן אָנגענומען אַ קאַן מיט מילך. ביידע האָבן גענומען די צוויי קאַנען, איינע אויפן אַקסל, די אַנדערע אין דער האַנט און זענען אייליק אַריין אינע־

וויניק. יהודה האָט דערפילט די קעלט. די ווענט זענען געווען פייכט, דער בעטאָן־פּאָל נאַס. זיי האָבן צוגעשטעלט זייערע קאַנען צו די רעשט שטייענדע קאַנען. עס האָט אָפּגעהילכט דער מעטאַ־לענער קלאַנג פון אָנגעשלאָגענע אין זיך קאַנען.

אַ גרויסער, פליישיקער קאָפּ, אַרומגעוויקלט מיט אַ שאַל, האָט זיך אַ באַוויזן געטאָן אין קאָנטראָל־פענצטער.

— עזריאל, געברענגט די קאַנען מילך — האָט יהודה אַריבער־געשריגן צו אים.

— שוין פאַרשריבן — האָבן אַ שיקל געטאָן עזריאלס טיף־זיצענדיקע אויגן.

יהודה האָט מיט ביידע הענט אָנגענומען צוויי ליידיקע קאַנען פון דעם פריערדיקן געמעלק און גענומען גיין. יחזקאל האָט אים אַ נעם געטאָן אונטערן אָרעם און גייענדיק געפרעגט:

— איך וויל אויף דער חלקה ביי דער ואדי פלאַנצן באַנאַנען, וואָס זאָגסטו?

יהודה האָט זיך פאַרטראַכט. ערשט אינדרויסן איז ער שטיין געבליבן.

— באַנאַנען נויטיקן זיך אין אַ סובטראָפּישער היץ — האָט ער גערעדט אין אַן איבערצייגעוודיקן טאָן — פאַרטראָגן נישט קיין ים־ווינטן.

יחזקאל האָט מיט דער האַנט געריבן זיך די נישט ראַזירטע באָרד, אַן אַנטוישטער. ביידע זענען זיי געגאַנגען צו זייער געשפּאַן. יהודה האָט אַריפגעשטעלט אויפן וואָגן די צוויי קאַנען און איז אַרויפגעשפּרונגען אויפן וואָגן. אין דעם מאָמענט האָבן די רעדער פון יחזקאלס וואָגן זיך אַ קאָלער געטאָן.

אַ טרוקן קול ענלעך צו אַ קריץ פון אַ טיר האָט אַ רוף געטאָן:

— יהודה.

יהודה האָט נישט באַמערקט, אַז בשעת ער האָט גערעדט מיט יחזקאלן איז עזריאל געשטאַנען אין טיר און געוואַרט. איצט איז

ער פאַכענדיק מיט זיינע לאַנגע הענט צוגעקומען צום וואָגן, אָנ־
געלענט זיך אין אים און אַ זאָג געטאָן:

— יהודה, מען דאַרף מאַכן אַ טאָלק מיטן „כורכר".

יהודה האָט אַ קוק געטאָן אויף אים פון דער זייט, געוואָלט הערן וואָס עזריאל מיינט.

— יידן פון דער גאַנצער געגנט גראָבן ביי אונדז כורכר און פאַרקויפן אים פאַר גוט געלט אין שטאָט, פאַרוואָס זאָל אסף נישט אַליין דאָס טאָן און האָבן הכנסה — איז עזריאלס קול איצט געוועז נאָך האַרטער.

— דו ביסט דאָך אין דער פאַרוואַלטונג — האָט יהודה אים געענטפערט לאַקאָניש און געוואָלט פאָרן.

— אויב דו וועסט מסכים זיין און זיך פאַרנעמען מיט דער זאַך — האָט עזריאל געוואָרט אויף תשובה.

— דו ביסט אַן אָנגעשטעלטער, פאַרנעמסט זיך מיט קהלשע ענינים, איך בין אַ פויער און וויל דערמיט נישט האָבן צו טאָן — האָט יהודה ווידער אַמאָל געוואָלט אַוועקפאָרן.

— יהודה, עס קאָן זיין אַן אַרבעט־פּלאַץ פאַר אַ סך עולים און באַשעפטיקונג פאַר מענטשן פון דער מעברה — האָט עזריאל געפּרוּווט אויף אים ווירקן.

— פאַראַן ווער עס זאָל דערפאַר זאָרגן — האָט יהודה האַסטיק אַ ציִ געטאָן די לייצן. דאָס אייזל האָט אַ ציִ געטאָן דעם וואָגן. די רעדער האָבן זיך אַ קאָלער געטאָן.

עזריאל איז שטיין געבליבן אַ פאַרטראַכטער. אַ ווײַלע שפּעטער איז ער אַריין אין קילהויז.

יהודה איז אַרומגעפאָרן דעם באַרג פון דער צווייטער זייט, מחוץ דעם דאָרף. ער האָט נישט געוואָלט טרעפן קיין מענטשן. ער האָט געוואָלט וואָס שנעלער ענדיקן די ענינים און אַהיימפאָרן.

— אויס! — האָט יהודה אַ באַפעל געטאָן דעם אייזל. דער וואָגן איז שטיין געבליבן פאַרן אָפענעם טויער פון שפּייכלער. ער איז אַראָפּ פון וואָגן. אַ טרוקענער פאַרדומפּענער תבואה־ריח האָט

אים פאַרכאַפּט דעם אָטעם. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, אַריינגעקוקט אין שפּייכלער.

— שלום, יהודה — האָט אַ געשטאַלט, געבוקט איבער אַ שויפל, אים געזאָגט.

— שלום, שלמה! — האָט יהודה אים געענטפערט און איז אַריין אין שפּייכלער.

שלמה אין אַ בלויען אָוועראָל און האַקי־קאַפּעליוש אויפן קאָפּ האָט אַרויסגעלייגט דעם שויפל פון האַנט און אַ זאָג געטאָן יהודהן:

— ביסט מיר געקומען פון הימל...

— פאַראַן בעסערע מלאכים — האָט יהודה זיך צעלאַכט.

שלמה, אַ נידעריקער און ברייטער ווי אַ פּניאַק פון אַ בוים, האָט אַ נעם געטאָן יהודהן אונטערן אָרעם.

— קום! — האָט ער אַ זאָג געטאָן און אַריין מיט יהודהן אין אַ צימערל, וואָס איז געווען צונויפגעשטעלט פון צוויי ווענטלעך, נישט געווען קיין טיר און נישט קיין סטעליע. אין צימערל איז געשטאַנען אַ טישל מיט אַ בענקל.

— זעץ דיך — האָט שלמה אים געבעטן.

יהודה האָט זיך אָוועקגעזעצט אויפן ראַנד פון טיש מיט אויס־געצויגענע פיס, ווי ער זאָל זיך מיט זיי אָנשפּאַרן אין בעטאָן־פּאָל. שלמה האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט ביידע הענט אין בענקל־אָנלען.

— איך האָב באַשלאָסן — האָט ער זיך געוואָנדן צו יהודהן — אַז נאָר דו ביסט דער ייד, וואָס וועט דערליידיקן דעם ענין.

— זוכסט אַ בורר? נישט איך! — האָט יהודה קאַטעגאָריש אים אָפּגעענטפערט.

— ניין. אַ טובה דאַרף איך פון דיר — האָט שלמה זיך געווערט. — אַ טובה בין איך גרייט טאָן יעדן ייד.

— איך וויל, דו זאָלסט רעדן מיט מאירין, איך בין נישט דרייסט. איך וויל איבעררייסן די אַרבעט דאָ — האָט שלמה אים געבעטן.

יהודה האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַז ער איז מסכים.

שלמה האָט זיך אומגעקוקט צי קיינער הערט נישט און ממשיך געווען:

—ער האָט מיר געגעבן די אַרבעט, נישט ווייל זי איז מיר געקומען, נאָר ווייל איך בין געווען פאַרשולדיקט און ער האָט גע־וואָלט מיר העלפן.

— נישט יעדן קאָן מען אָנטרויען די אַרבעט.

— איך ווייס, אָבער מען ווערט עלטער. די חובות האָב איך אָפּגעצאָלט און וויל זיך אָפּגעבן נאָר דער ווירטשאַפט. דער זון איז אונטערגעוואַקסן וועט ער אַרויסהעלפן — האָט שלמה זיך פאַר־טרויט פאַר אים.

יהודה האָט אַ טראַכט געטאָן און אים געענטפערט:

— איך וועל רעדן מיט מאירין, אָבער צוערשט מוז מען גע־פינען אַ פּאַסיקן מענטש, וואָס זאָל מאַכן די אַרבעט דאָ.

שלמה האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַז ער איז מסכים.

— שלמה, איך בין געקומען נעמען פינף זעקלעך געהאַקטן באָקסער — האָט יהודה אים אַ זאָג געטאָן און זיך אויפגעשטעלט.

— קום! — איז שלמה מיט אים אַוועק אין שפּייכלער.

— נעם פון דאַנען — האָט שלמה אים אַ זאָג געטאָן און מיט דער האַנט אָנגעוויזן אַ פּיראַמידע אָנגעשטאָפּלטע זעק.

— גוטע סחורה? — האָט יהודה אים געפרעגט.

— זאַפטיקער באָקסער — האָט שלמה אים געענטפערט. ביידע האָבן זיך אונטערגעשטעלט. יעדער האָט אַרויפגעלייגט זיך אויף דער פּלייצע אַ זאַק און אים אַוועקגעטראָגן צום וואָגן. יהודה איז געגאַנגען מיט דריי זעק, שלמה מיט צוויי. ווי נאָר די זעקן פערטיק געוואָרן מיטן לאָדעווען האָט יהודה געזאָגט:

— שרייב צו צום חשבון.

ער איז אַרויפגעשפּרונגען אויפן וואָגן און ער האָט אַ זאָג געטאָן:

— שלום, שלמה!

— פאַר געזונט און געדענק — האָט שלמה אים געבעטן.

דאָס אייזל האָט גערירט פון אָרט אַליין.

יהודה איז אַריינגעפאָרן אין הויף. ווי נאָר ער איז אַדורכגע־פאָרן דעם אָפענעם טויער האָט ער אָנגעשטעלט זיין געהער. דאָ, ווי אין דער גאַס, איז די לופט איצט געווען אָנגעגליט, אָבער דאָ האָט ער געהערט דעם פליגל־פלאַטער פון די'אינזעקטן, וואָס האָבן געזשומעט אין דער לופט. די שטילקייט האָט אים אַרומגענומען, איינגעגלידערט אים אין זיך. ער האָט דערפילט די ריחות פון טרוקענעם שטרוי, די מילך־זויערקייט און די שאַרפקייט פון מיסט.

יואל אין אַ צעכראַסטעטע העמד מיט פאַרשאַרצטע אַרבל און האָקי־הויזן מיט די נאַגאַוויצעס וואָס זענען געווען אַריינגעלאָזט אין די שקאַרפעטן האָט מיט אַ גראַבלע אָפגעריינִיקט דעם הויף. יהודה איז אונטערגעפאָרן צו אים און איז אַראָפגעשפּרונגען פון וואָגן. יואל האָט אַ נעם געטאָן די לייצעס אין האַנט און גייענדיק ביים וואָגן האָט ער געפירט דאָס אייזל אויסלאָדענען דעם געבראַכטן באַקסער.

יהודה האָט איבערגעבויגן זיין קערפּער אויף פאַרויס און מיט אַ לייכטן טריט ווי ער זאָל קוים באַרירן די ערד איז ער אַוועק אויף דער ווערענדע. די ווערענדע האָט זיך געצויגן לענגאויס דעם עסצימער, איז געווען פאַרגלאָזט מיט קליינע, פּירעקיקע שייבעלעך. ביינאַכט ווען מען האָט אָנגעצונדן דאָרט ליכט האָט זי אויסגעזען ווי אַ גרויסער לאָמטער. אויף דער ווערענדע איז געשטאַנען אַ לאַנגער, שמאָלער טיש און בענקלעך געפלאָכטענע פון שטרוי. דאָס איז געווען דאָס אָרט ווי די צוויי מענער, יואל און יהודה, האָבן געקאָנט זיך פריי באַוועגן כדי זיי זאָלן נישט מוזן פאַרשלומפּערן די וווינונג. אויך די אייניקלעך חגי און רפי האָבן אָפט זיך דאָרט געשפּילט.

יהודה האָט אויסגעטאָן די אַרבעטס־שיך, אָנגעטאָן די גומי שטיוול, אַריינגעלאָזט אין זיי די הויזן־נאַגאַוויצעס און איז אַרויס צו דער אַרבעט. די הויט אויף זיין פּנים איז געווען ווי דורכזיכטיק. אַ געזונטע פרישקייט האָט געשפּראָצט פון אים. גייענדיק האָט ער

אַ נעם געטאָן דעם גרויסן גאָפּל און זיך געשטעלט אַריינוואַרפן אין מיסט־גרוב אַריין דאָס פריִער אַרויסגעפירטע מיסט פון שטאַל. ער האָט געאַרבעט סיסטעמאַטיש, האָט איינגעשטאָכן דעם גאָפּל און מיט שוווּנג אַריינגעוואָרפן דעם וויאַכיץ מיסט אין גרוב. דער גאָפּל האָט זיך באַוויגן ריטמיש ווי אַ ווינטמיל זאָל זיך האָבן געדרייט. טראָפן שוויס האָבן ווי טוי־טראָפן באַזעצט יהודהס ברייטן שטערן.

ווען ער האָט געענדיקט האָט ער דאָס אַריינגעוואָרפענע מיסט איבערגעדעקט מיט אַ שיכט פרישן שטרוי. די אויפגערודערטע זויערע שאַרפקייט האָט פּאַמעלעך זיך געזעצט. יהודה האָט אָפּגעאָטעמט און אַוועק זיך וואַשן. ער האָט זיך אַרומגעווישט מיטן האַנטוך וואָס איז געהאָנגען ביים וואַסערקראַן און זיך אויסגעגליכן. די אויגן־לעפלעך האָבן זיך אים געקלעפּט. ער איז אַוועק צום שטרוי־שייער, אַרויפגעקראָכן און זיך אויסגעצויגן אויפן שטרוי. אַ ווײַלע שפּעטער איז ער שוין געשלאָפן.

אַ טעמפּער מעטאַל־קלאַנג האָט אים איבערגעוועקט. יואל מיט אַראָפּגערוקטע אונטער די לענדן הויזן וואָס האָבן אויסגעזען ווי זיי זאָלן נאָר הענגען אויפן פּאַסיק האָט צונויפגעטראָגן די לערע מילך קאַנען. יהודה איז אַראָפּגעשפּרונגען פונעם שטרוי, אַ טרייסל געטאָן דעם קאָפּ, ווי ער זאָל זיך אָפּשאָקלען פון שלאָף.

— נישטאָ קיין געלעגער אין שטוב? — האָט יואל איראָניש געפרעגט און אים אָנגעקוקט פון אונטערן שטערן אַפיר.

— מיך אָנגעפאַלן אַ שלאָף — האָט יהודה זיך פאַרטיידיקט.

— בענקסט נאָך די ייִנגל־יאָרן — האָט יואל אים נישט אָפּגעלאָזט.

— געכאַפּט אַ שלאָף טאַקע ווי אין די אַמאָליקע יאָרן אין שייער — האָט יהודה אים פאַרזיכערט און זיך אויסגערעקט די ביינער.

די בנים דיינע וועלן דיר נאָכטאָן.

— דאָס וועט די זיכער נישט שאַדן — האָט יהודה אים פאַר־זיכערט.

יואל האָט געזאָגט:

— דאָס היי איז טרוקן, ברעמט זיך אונטער די פינגער פאַרן דערלאַנגען עס.

— איך האָב אַ חשד, אַז דאָס איז פּאַראַיאָריק היי. אויף משהן קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזן. איך האַנדל נישט מיט אים גערן — האָט יהודה גערעדט מיט אַ טאָן פון פאַרביטערונג.

— איך וועל אים שוין געבן אַ פּסק. ווען איך וואָלט געוווּסט וואָס פאַראַ היי ער ברענגט, וואָלט איך עס נישט צוגענומען — האָט יואל אים פאַרזיכערט.

— אַ באָרד טראָגט ער ווי אַ בעדואינער, אויף אין מסחר איז ער ווי די — האָט יהודה צוגעגעבן. ביידע האָבן געשמייכלט.

— גוט וואָס דאָס היי ענדיקט זיך שוין — איז יואל געווען צופרידן.

— דער מילך האָט עס נישט געשאַדט — האָט יהודה פעסט־געשטעלט.

יואל האָט אַ קוק געטאָן אין דער ווייט. אַ שיטערער גרוי ווי אַ פונאַנדערגעשפּרייטער פודער האָט גענומען זיך איינזעצן אויפן האָריזאָנט. אַ טיפער מ—ו—ו האָט פונאַנדערגעריסן די שטילקייט.

— דייערע אייטערס זענען פול, מען דאַרף די מעלקן — האָט יואל גערעדט ווי צו זיך און איז אַוועק אין שטאַל.

יהודה האָט זיך באַנעצט די הענט ביים וואַסער־קראַן און איז אויך אַוועק אין שטאַל.

די זון איז שוין געווען נידעריק. די לופט אין דרויסן האָט זיך שוין געקילט, אָבער אין שטאַל איז די לופט געווען אָנגעדראָלן מיט אַ פייכטער, זויערער דעמפּיקייט. די קי, וואָס זענען געשטאַנען אין צוויי רייען פון ביידע זייטן שטאַל, האָבן געוואָרפן מיט די ווידלען און אונטערגעהויבן די פיס, אָפּגעיאָגט פון זיך די פליגן. יהודה און יואל האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף די מילך־בענקלעך,

יעדער אין אַן אַנדערע זייט מיט אַ מילך־קיבל צווישן די קני:ען.

דער ערשטער מילך־שטראָם, וואָס האָט אַ פלייץ געטאָן אין קיבל אַריין, האָט אַ קלינג געטאָן ווי שרויטן, געוואָרפענע אויף מעטאַל. יהודה האָט געמאָלקן אַ ברוינע, ווייס געפלעקטע קו. זי איז געשטאַנען אָנגעלענט אויף אירע אונטערשטע צעקראַטשעטע פיס און מיט אַן אויסגעשטרעקטן קאָפּ אַרויסגעגעסן דאָס היי פון אונטערן לייטער. זי האָט געוואָרפן מיטן וויידל אַ צופרידענע און נישט איינמאָל אַ שמיץ געטאָן דודן איבערן פנים. אינצווישן האָט אַ זלידנע פליג אַ ביס געטאָן די קו אין בויך. די קו האָט האַסטיק אונטערגעצויגן איר לינקן פוס און פאַרטריבן די פליג. „אויס, נסיכה", האָט יהודה זי באַרואיקט. די קו האָט אויסגעדרייט צו אים דעם קאָפּ, געקוקט מיט אירע פייכטע, אויסגעגלאָצטע אויגן און געגעסן ווייטער.

אַ פאַרבלאָנדזשעטער פויגל מיט פונאַנדערגעלייגטע שפּיציקע פליגל איז אַדורכגעפלויגן די שטאַל אין דער לענג און אַרויסגע־לאָזט אַ דערשראָקענעם געצוויטש. אַן אָנגעפלויגענע טויב האָט אין דעם אָפענעם שטאַל־טויער געפּיקט די צעשיטע קערנער. די אַרויס־געצויגענע פון די אייטער מילך־שטראָמען זענען געפלאָסן אין די קיבלס אַריין ריטמיש, ווי אָנגעציילט איינס צוויי, איינס צוויי. די אויסגעמאָלקענע מילך האָט זיך געשוימט, דער ריח פון דער פריי־שער מילך, האָט זיך געמישט מיט דער דעמפיקער זויערקייט אין שטאַל. אין די שטאַל־ווינקלען האָבן שוין געלויערט שאָטנס.

ווען יהודה האָט זיך איבערגעזעצט מעלקן די לעצטע קו אין זיין ריי האָט יואל זיך אויפגעשטעלט. ער האָט געענדיקט מעלקן די שוואַרצע „גבירה". יהודה האָט אַ קוק געטאָן וועלכע קו ער האָט אויסגעמאָלקן, ער זאָל וויסן פון וועלכער ער דאַרף ממשיך זיין.

— מען דאַרף נאָך אַ קוק טאָן צו די הינער — האָט יהודה אַ זאָג געטאָן יואלן. ער האָט געשוינט דעם אַלטן און געוואָלט שוין אַליין ענדיקן די מעלק. יואל האָט מיט אַ פוס אונטערגערוקט דאָס

מעלק־בענקעלע אונטערן זשלויב. ער האָט די מילך זיינע איבער־געגאָסן אין דער קאַן אַריין און איז אַרויס פון שטאַל.

יהודה האָט אויסגעמאָלקן די דריי געבליבענע קי. ווען ער האָט געענדיקט האָט ער זיך אויפגעשטעלט און אַריינגעגאָסן די מילך אין דער קאַן און אַוועקגעשטעלט דעם קיבל. ער האָט אַ צעפיר געטאָן די אָרעמס, זיך אויסגערענקט און באַטראַכט די בהמות און גענומען גיין אַ טראָט נאָך אַ טראָט. די קי פוןביידע זייטן האָבן געוואָרפן מיט די ווידלען, ווי זיי זאָלן וויסן, אַז ער גייט. פון איין קו האָט ער אָראָפגעשאָרט אַ שטרוי־שפליטער, אַ צווייטער האָט ער אַ גלעט געטאָן דעם בויך, אַ דריטער האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן אין פּאַשלאַדעק. זיינע פינף פינגער האָבן זיך איינגעפּרעסט אין איר פעל. אַ צעשטעלטע אויף די אונטערשטע פיס האָט איר מרוק זיך פונאַנ־דערגעטראָגן איבערן שטאַל און אים באַגלייט. אויך דאָס רויטע קעלבל, וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל, אונטער אַ צוים, האָט אויסגעשטרעקט צו אים דעם קאָפּ. ער האָט אַ גלעט געטאָן דעם קעלבל די נאָז ווי אַ קינד און איז אַרויס פון שטאַל.

ער איז געגאַנגען פּאַמעלעך און געאָטעמט אין זיך די אַנגע־טראָגענע פון די פעלדער אויפגייענדיקע פרישקייט. דאָס מילדע וועטער האָט געגלעט זיין פנים ווי אַ פלאַטער פון אַ זומער־פייגעלע. זיין אַרבעטס־טאָג איז געווען פאַרענדיקט. פאַרבייגייענדיק איז ער צוגעגאַנגען צום אייזל. דאָס אייזל האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ צו אים און יהודה האָט אים אַ רייב געטאָן די מאָרדע. דאָס אייזל האָט צעצויגן די נאָזלעכער און אים באַשמעקט. דעם אייזלס אויערן זענען געווען אָנגעשפּיצט.

יהודה האָט אים אַ צי געטאָן ביי אַן אויער. די פעל אויפן אייזל האָט אַ ציטער געטאָן. יהודה האָט אים אַ גלעט געטאָן זיין סאַמעט־וויכע פעל.

— קינג! — האָט יהודה אים גוטמוטיק אַ זאָג געטאָן און איז אַוועק ווייטער.

דאָס אייזל האָט אים נאָכגעשריגן מיט אַן אויסגעשטרעקטן

אין הימל אַריין קאָפּ. פון זיין אָפּן, צעדזאַווערט מויל האָבן אַרויס־געשטאַרט זיינע גרויסע געלע ציין.

טז

אַ מילד ווינטל האָט פון צייט צו צייט אַ ווייע־געטאָן דורכן אָפענעם פענצטער פון דער קיך. דער טאָג האָט שוין געגרויט, אָבער אין דרויסן איז געווען העלער ווי אין שטוב.

רינה איז אַרומגעגאַנגען אין בלויע לייוונטענע הויזן און אין אַ ווייס סוועדערל אָן אַרבל. זי איז געשטאַנען ביים טיש אין עס־צימער און זיך געפּאָרעט. זי האָט צונויפגענומען די ליידיקע טעלער נאָכן עסן. יהודה איז שטיין געבליבן הינטער איר און פון דער זייט געכאַפּט אַ קוק אויף איר. זי איז געווען שלאַנק, איר פּנים גוט־מוטיק און באַחנט, כאָטש די אַרבעט אין דער מעברה האָט זי מיד געמאַכט. זיינע אויגן האָבן אַ גלאַנץ געטאָן פון פרייד. ער האָט זיך איבערגעבויגן און צוגעלייגט זיינע ליפּן צו איר אַנטבלויזטן קאַרק.

אַ צעשמייכלטע האָט זי אויסגעדרייט דעם קאָפּ און צוגעלייגט אַ באַק צו זיינער, אָבער נאָר אויף אַ רגע. זי האָט נישט געוואָלט, עס זאָל ווער באַמערקן איר באַנעמען זיך. אין דער זעלבער רגע האָט חגי אים אַ רוף געטאָן:

— טאַטע, קום, זע וואָס פאַראַ הויז איך האָב אויפגעבויט.

ביידע יינגלעך האָבן אויף אַ בענקל אין דער זייט געבויט אַ פּיראַמידע פון קלעצלעך. דער פאָטער איז צו זיי צוגעגאַנגען.

— דאָס איז נישט קיין הויז נאָר אַ פּאַלאַץ — האָט דער פאָטער זיי געגרימט. די יינגלעך האָבן איבערגעלאָזט די קלעצלעך. זיי האָבן אַרומגעכאַפּט דעם פאָטער און זיך געטוליעט צו אים. רינה, די

מוטער זייערע, איז געשטאַנען מיט פאַרלייגטע הענט און די באַ־
טראַכט. אירע ווימערן האָבן געציטערט.

עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר און זי האָט זיך געעפנט.

— שלום! — האָט אַ הייזעריק קול אַ זאָג געטאָן. די ייִנגלעך האָבן אָפּגעלאָזט דעם פאָטער און אַלע אין שטוב האָבן אָנגעקוקט דעם געקומענעם. ביי דער טיר איז געשטאַנען אַ מיטלוואוקסיקער פאַרשוין מיט אַ ברייט פנים. ער האָט געטראָגן האַקי־בגדים. די הויזן זענען געווען אַרומגענומען מיט אַ ברייטן זעלנערישן פּאַסיק און אַ קאַלפּאַק מיט אַן עמבליי, וואָס האָט פון ווייטנס אויסגעזען ווי אַ קנאָפּ.

—שמואל, קום ווייטער — האָט יהודה זיך דערפרייט מיט אים.

—איך איַל זיך, האָב נאָך ענינים צו דערליידיקן.

— וואָס האָט דיך געבערענגט אַהער? — האָט יהודה געפרעגט.

— מיר ביידע האָבן היינט שמירה — האָט שמואל אים צו וויסן געטאָן און געקוקט אויף יהודהן פון דער זייט. אים האָט זיך געדאַכט, אַז יהודה וואונדערט זיך און ער האָט גיך צוגעגעבן:

— אלי האָט געקריגן היץ. דו ביסט אין דער ריי נאָך אים.

— איך נעם זיך שוין גרייטן — האָט יהודה אַ זאָג געטאָן אים.

— וועסט קומען אין בית עם אַריין נעמען די ביקס. איך וועל דאָרט אויף דיר וואַרטן — האָט שמואל אויפגעקלערט.

— באַפעל! — האָט יהודה מיט שפּאַס אויסגערופן צום אַרויסגייענדיקן שמואל.

שמואל איז געווען אַ מושבניק אין „שחריה". די רחביהס האָבן געוווּסט ווער ער איז.

— אויפזיין אַ נאַכט נאָך אַ טאָג אַרבעט — האָט חנה אַ זאָג געטאָן פון ווייטנס און ווייטער געקנעטן דאָס טייג מיט די הענט. ביידע, סיי רינה, סיי יהודה, האָבן געהערט וואָס חנה די מוטער האָט געזאָגט.

— מאַלעש! (עס מאַכט נישט) — האָט יהודה טראַציק אַ זאָג געטאָן.

רינה איז צו אים צוגעגאַנגען ווי אויף די שפּיץ־פינגער און זיך אין אים איינגעקוקט. אירע אויגן האָבן געגלאַנצט. זי האָט אויסגעשטרעקט אַ האַנט און צאַרט אַ גלעט געטאָן זיין באַק. ער האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ און איינגעביסן אירס אַ פינגער.
„אוי" — האָט זי אַ קוויטש געטאָן און אַוועקגעכאַפּט איר האַנט. ער האָט זי אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט, ווי ער זאָל זי איר אַרונטער־דרייען און אַ קוש געטאָן איר האַלדז. זי האָט פאַרמאַכט די אויגן.
— איך גיי זיך איבערטאָן — האָט ער אָפּגעלאָזט איר האַנט. זי האָט אים אָנגעכאַפּט פון הינטערוויילעכטס און מיט תאווה אים צעשויבערט די האָר. ער האָט זיך נישט געוועדט. זי איז שטיין געבליבן אַ פאַרסאָפּעטע און באַטראַכט זיין צעשויבערטן קאָפּ וואָס האָט אויסגעזען ווי אַן אָנגעוואָרפענער סטויג היי.
די מוטער האָט פאַרצויגן איר פּנים, געצוווּנגען זיך נישט צו לאַכן. זי האָט אָנגעקוואָלן פון איר טאָכטער מיטן איידעם.
— גענוג! — האָט יהודה אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ און מיט די הענט זיך צוריק אָנגעלייגט די האָר. רינה האָט אַ קוק געטאָן אויף דער מוטער ווי אַ מיידעלע וואָס האָט אָנגעבראָיעט. די מוטער האָט זיך געפּאָרעט ביי די קיכלעך, וואָס זי האָט געגרייט ווי זי זאָל גאָרנישט האָבן געזען.
— איך גיי זיך איבערטאָן — האָט יהודה נאָך אַ מאָל געזאָגט אויפן קול.
— זאָל איך דיר צוגרייטן עסן?
— אַ גפיר מיט פּעקלעך? — האָט ער זי אַ פרעג געטאָן. ער האָט אַ לאַך געטאָן און ער איז אַריין אין זיין אַרבעטס צימער.
רינה האָט אים באַגלייט מיט די אויגן. אין מאָמענט האָט זי דערפילט, אַז זי איז געבליבן אַליין. זי האָט אַ קוק געטאָן אויף די קינדער. זיי האָבן זיך געשפּילט און זי האָט גענומען גרייטן דעם טיש פאַרן פאָטער, אַז ער זאָל זיין גרייט ווען ער וועט אַריינקומען.
עטוואָס שפּעטער איז יהודה צוריק אַריין אַן איבערגעטאָענער.

אויך איצט, ווי פריִער נאָך דער אַרבעט, האָט ער זיינע בגדים געלאָזט אויף דער וועראַנדע. חגי האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ און אַ געשריי געטאָן:

— דער טאַטע איז געוואָרן אַ גפיר.

ער האָט אַוועקגעוואָרפן די קלעצלעך, וואָס ער האָט געהאַלטן אין האַנט און צוגעלאָפן צום פאָטער. רפי איז אים נאָכגעלאָפן. ביידע יינגלעך זענען שטיין געבליבן דעם טאַטן אַנטקעגן און אים באַטראַכט. ער האָט געטראָגן אַ האַקי־מונדיר און אַ זעלנערישן פּאַסיק, שווערע שיך און אַ קאַלפּאַק. ער האָט אויסגעזען נאָך מעכ־טיקער ווי ער איז געווען.

— דער טאַטע גייט שיסן — האָט חגי געזאָגט מיט התפעלות און ער האָט אָנגענומען דעם פאָטער ביי דער האַנט.

— חנה, אַ גוטע נאַכט!

— גיי געזונט און קום געזונט! — האָט זי אים געענטפערט. זי האָט איבערגעריסן איר אַרבעט און אים אָנגעקוקט מיט גרויסע אויגן.

רינה איז צוגעגאַנגען צו אים. זייערע בליקן האָבן זיך אַ קרייץ געטאָן. זי האָט איבערגעלייגט איר אָרעם איבער זיינע אַקסלען און נישט זאָגנדיק אַ וואָרט איז די משפחה אַרויס פון שטוב. יואל, וואָס איז גראָד אַרויס פון דער הינערשטייג, האָט זיי געטראָפן אין הויף.

— פאַרוואָס? — האָט ער דערשטוינט געפרעגט.

— איך פאַרטרעט אלין — האָט ער אויפגעקלערט יואלן.

— פאַרוואָס?

— ער איז קראַנק.

יואל האָט געשוויגן. יהודה האָט אים אַ זאָג געטאָן — אַ גוטע נאַכט — און באַלד צוגעגעבן:

— פאַרמאַכט די שטאַל און שטייג אויף ביינאַכט.

פון איבעראַשונג האָט יואל אים נישט געענטפערט. ער האָט

נאָר אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט אַ רעזיגנירטער און איז אַריין אין שטוב.

די משפחה איז איבערגעגאַנגען דעם טויער. זיי זענען שטיין געבליבן אויף דער גאַס. יהודה האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו די קינדער און יעדן אַ קוש געטאָן. ער האָט זיך אויסגעגליכן און זיי אָנגעזאָגט:

— איר זאָלט זיין גוטע קינדער, נישט אָנטאָן קיין צרות.

— יאָ, יאָ! — האָבןביידע אין איינעם אים פאַרזיכערט.

רינה האָט זיך צוגעקוקט און געהאָרכט. זי איז געווען רואיק אָבער אירע נאָזלעפּלעך האָבן געפלאַטערט. יהודה האָט אָפּגעלאָזט די הענט פון די קינדער און אויסגעשטרעקט די האַנט. ער האָט אָנגענומען אירס אַ זשמענע האָר און זי אַ צי געטאָן צו זיך. ער האָט איר אַ קוש געטאָן אין באַק און זי אָפּגעלאָזט. איר אָטעם איז איצט געווען צוגעאיילט. די קינדער האָבן געוואַרט.

— קומט, קינדער. דער טאַטע גייט אונדז היטן — האָט זי זיי אַ זאָג געטאָן. איר קול איז איצט געווען אַ פאַלצעט.

— אַ גוטע נאַכט — האָט יהודה געזאָגט און אַ קוק געטאָן אויף רינהן. זייערע בליקן האָבן זיך געטראָפן.

— גוטע חלומות! — האָט ער געזאָגט צו די קינדער און ער האָט אויפגעהויבן די האַנט מיט אַן אויסגעשטרעקטן פינגער, ווי דאָס זאָל זיין אַ סימן און איז אַוועק.

רינה מיט די קינדער האָבן אים נאָכגעקוקט. ער האָט כסדר זיך דערווייטערט און די קינדער האָבן כסדר אים נאָכגעשריגן:

— שלום, טאַטע! — פון מאָל צו מאָל האָט ער אין גיין זיך אויסגעדרייט און זיי אַ שיק געטאָן אַ האַנט־קוש.

ווען ער איז געווען שוין ווייט, האָט רינה גענומען די קינדער ביי די הענט אַזוי ווי פריִער דער פאָטער און איז מיט זיי אַריין אין הויף. זי איז געגאַנגען מיט די קינדער, אָבער איר האָט געפעלט איצטער יהודה נעבן איר.

די האַלבע לבנה איז געווען בלאַס. זי איז געזעסן נידעריק

אויפֿן ראַנד פֿון הימל, ווי זי זאָל נישט האָבן קיין כּוח אַרויפֿרוקן זיך ווייטער. דערפֿאַר איז די נאַכט געווען נישט קיין פֿינצטערע. שמואל און יהודה האָבן געקוקט און געהאָרכט, מיט די ביקסן אין די הענט. אַרום זיי איז געווען שטיל. די פֿינצטערע שטילקייט איז געלעגן איבער דער סביבה ווי זי זאָל נישט האָבן קיין סוף. נאָר די קאָנטורן פֿון די ווייטע דעכער און די שאָטנס פֿון די ביימער האָבן געשטאַרט אין דער הויך און געריסן די שטילע פֿינצטערניש.

זיי זענען געגאַנגען און געשוויגן און מיט די אויגן גענישטערט די ווייט, באַטראַכט די שאָטנס. ביי יעדן שאָרך פֿון אַ בלאַט, וואָס איז אַראָפּגעפֿאַלן אָדער ביי אַ פֿליגל־פּלאַטער פֿון אַ פֿויגל, וואָס איז פֿאַרבייגעפֿלויגן, צי ביי אַ קנאַק פֿון אַ געבראָכענע צווייג, זענען זיי שטיין געבליבן און זיך איינגעהאָרכט. אַפֿילו ווען אַ האָז איז פֿאַרבייגעלאָפֿן האָבן זיי אים נאָכגעקוקט ביז ער איז פֿאַר־שוווּנדן צווישן די גראָזן. פֿון מאָל צו מאָל האָט אַ הונגעריקער שאַקאַל זיך צעיאָמערט און אַן אימה האָט זיך פֿונאַנדערגעטראָגן איבער דער סביבה.

געווען אויך שעהן ווען אַפֿילו אַ גרעזל אָדער בלעטל האָט זיך נישט קיין ריר געטאָן אין דער סביבה. דעמאָלט האָבן זייערע אויגן גענישטערט די שטילע פֿינצטערניש און זייערע ליפּן האָבן געפֿלוישט אָפּגעהאַקטע זאַצן: „דיינע קי מעלקן זיך גוט? איך וועל מיין לבנה פֿאַרקויפֿן. איך וויל קויפֿן אַ סטאַדע אינדיקעס. שווער צו האָדעווען". זיי זענען באַלד שטיל געבליבן. זיי האָבן זיך דער־נענטערט צו דער ריי ברושן, וואָס האָבן פֿון ווייטנס אויסגעזען ווי ריזן אויסגעשטעלטע אין אַ ריי. זיי זענען אָפּגעגאַנגען אַ שטיק וועג און פֿאַר זיי האָט זיך אַנטפּלעקט אַ ריזיקער ווי אַן אַריינגעשטופּטער אין דער פֿינצטער קוואַדראַט — די מעברה.

— ווען וועלן זיי ווערן אַרבעטער? — האָבן שמואלס ליפּן אַ פֿלויש געטאָן.

— ווען מיר וועלן זיי אויסלערנען.

— זיי זאָלן נאָר נישט בלייבן קיין פּעדלער?

— דאָס איז אַנבאַלאַנגט אין אונדז.

— ווער האָט געזאָרגט פאַר אונדז?

— יהודה האָט נישט געענטפערט. זיי האָבן זיך דערנענטערט צו דער וואַדי. זי איז געווען נישט טיף. זיי האָבן זיך איינגעבוקט און מיט דעם ברעג שטילערהייט אַריינגעקראָכן אין איר. היינטן האָט יעדער פון זיי אַ קוק געטאָן אין זיין זייט צי עס לויערט נישט אויף זיי קיין געפאַר. ווען זיי זענען אַרויסגעקראָכן פון דער וואַדי, זענען זיי שטיין געבליבן. זיי האָבן זיך געפינען אין אַ געדיכטער פינצ־טערניש. אויך די האַלבע, בלאַסע לבנה איז פאַרשווונדן פון הימל.

אַ צייט לאַנג זענען זיי געגאַנגען לענגאויס דער וואַדי. דאָ איז די ערד געווען אַן אויסגעטרוקנטע. דאָ אויף דער גרענעץ פון זייערע דאָרפס־פעלדער איז געלעגן אַ נישט־באַארבעטער ערד־שטח. פון דער פאַרוואָרלאָזטער ערד האָט אויך אין דער קילער נאַכט געפאַרעט אַ היץ.

— מסתננים! — האָבן ביידע אין איינעם אויסגעשריגן.

— נעם שטעלונג! — האָט יהודה אַ באַפעל געטאָן.

ביידע זענען צוגעלאָפן און זיך אַרונטערגעשטעלט הינטער אַ צעצווייגטער שיקמה, אַ דורות־צעוואַקסענער בוים פון דער פייגן־משפחה.

אויף דעם אָוואַלן ווי אַן איי בערגל האָט זיך געפינען דאָס פאַרלאָזטע אַראַבישע דאָרף „עקל". דאָס בערגל איז געווען אַרומ־געצוימט מיט אַ געדיכטן סאַברע־צוים, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ באָרד־קאָלטן. פון איבער די „סאַברעס" האָבן אַריבערגעשטאַרט פינצטערע פאַרוואָרלאָזטע הייזקעס וואָס האָבן אויסגעזען ווי אַלטע פאַרוואַקסענע קברים. צווישן זיי האָבן זיך געשלייכט דריי שאָטנס.

— ווער איז דאָרט?! — האָט יהודהס קול אַדורכגעשניטן ווי מיט אַ שאַרף די פינצטערניש.

אַ פייער־בליץ פון אַ שאָס, וואָס האָט צעריסן די פינצטערניש, איז געווען דער ענטפער.

ביידע, יהודה און שמואל האָבן געענטפערט מיט פייער. דאָס

איבערשיסן זיך האָט געדויערט. דער אָפּהילך פון די שאָסן האָט געריסן די שטילקייט. די פּייער־בליצן פון יעדער קויל האָבן פאַר־נאַנדערגעריסן די פינצטערניש.

— אוי! — האָט יהודה אַ קרעכץ געטאָן.

שמואל האָט געהערט ווי ער איז אומגעפאַלן.

די שאָטנס זענען פאַרשוווּנדן. עס איז ווידער געוואָרן שטיל. שמואל האָט זיך איבערגעבויגן איבער יהודהן און אים אַ באַלויכט געטאָן מיטן לאַמטערל. ער האָט אייליק פונאַנדערגעקנעפּלט יהודהן, געזוכט זיין ווּנד. אַ דין בלוט שלענגעלע האָט געטריפט פון זיין שלייף.

שמואל איז אויפגעשפּרונגען אַ דערשיטערטער. אַ ווײַלע האָבן זיינע אויגן געבלאָנדזשעט, געזוכט הילף אין דער פינצטער. באַלד האָט ער אויפגעהויבן און אָנגעהאָנגען אויף זיך יהודהס ביקס און איז געלאָפן אין דאָרף אַריין.

יז

דער נאָכמיטאָג איז געווען אַ הייסער, די לופט דעמפּיק. הייסע מדבר־ווינטן ווי צונגען האָבן געלעקט, געבריט. די מענטשן אין „אסף" האָבן איבערגעריסן די אַרבעט. זיי האָבן מיט אַלע וועגן און שטעגן געאײַלט אין בית־עם אַריין.

אַרום דעם בית־עם איז געשטאַנען אַ המון מענער און פרויען וואָס האָט זיך נישט קיין ריר געטאָן. פון ווייטנס האָט דער המון אויסגעזען ווי אַ דאַמבע וואָס פאַרהאַלט. אַלע האָבן געשוויגן. איינער האָט באַטראַכט דעם אַנדערן. יעדע ווײַלע איז ווער צוגע־קומען, צוגעשטעלט זיך צום המון, נישט אַרויסרעדנדיק קיין וואָרט. דער המון איז באַשטאַנען פון די מענטשן פון „אסף", פון די אַרו־

מיקע דערפער און פון דער מעברה. די יידן פון די דערפער האָבן על פי רוב געטראָגן האַקי־מלבושים, ווער אויסגעפּרעסטע, ווער צעקנייטשטע פון דער אַרבעט. די יידן פון דער מעברה האָבן מערסטנטייל געטראָגן טונקעלע טוכענע הויזן, וואָס האָבן געהאָנגען אויף זייערע פאַרצויגענע פאַסקעס. זייערע בליקן זענען געווען שטאַר.

דוד, אַן אָנגעטוענער אין האַקי מלבושים, האָט זיך געפונען צווישן המון. ער איז געשטאַנען מיט אַן אויסגעשטרעקטן קאָפּ ווי ער זאָל אַריבערקוקן איבער די מענטשן. דער המון האָט געשטאַרט, געטרויערט. יעדע ווייילע האָבן פון המון זיך אָפּגעריסן עטלעכע מענטשן און זענען אַריינגעגאַנגען אין בית־העם אַריין. אין דער זעלבער צייט האָבן עטלעכע מענטשן פון המון זיך אומגעקערט פון דאָרט. דוד איז געשטאַנען אַ פאַרשטומטער, נישט געהאַט קיין לשון, ווי ער זאָל זיין צוגעוואַקסן צו דער ערד, ביז אַ באַלייבטער, הויכער פּאַרשוין, וואָס איז אַרויס פון המון און געאײַלט אין בית־עם אַריין, האָט אים אַ שטופּ געטאָן. אין דודס טונקל־געוואָרענע אויגן טוט אַ בליץ שטוינונג, צעטומלעניש: וואָס טוט ער דאָ צווישן אַזאַ מאַסע יידן?

אין דעם הויכן און גרויען זאַל פון בית־עם מיט דער שיפער פון צווי טיילן סטעליע איז די שטימונג געווען אַן אָנגעשטרענגטע. דער זאַל איז געווען ליידיק. אינמיטן זאַל איז אויף צווי קאָזלעס געשטאַנען דער ארון מיטן בר־מנן. דער ארון איז געווען איבער־געדעקט מיט אַ בלוי־ווייסער פאָן. דעם בר־מינן צוקאָפּנס האָבן געברענט צוויי ליכט און האָבן געטריפט, ווי די זאָלן וויינען. די פלאַמען זייערע האָבן געצאַנקט און געצויגן זיך אין דער הויך.

דורך די אָפענע פענצטער האָט אַריינגעדרונגען די אָנגעטראָגענע היץ פון מדבר. חנה איז געשטאַנען אין דער זייט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, ווי אַן אונטערגעבראָכענער בוים. יואל איז געשטאַנען נעבן איר אַ פאַרשטאַרטער. זיין פנים איז געווען געל און שטאַר ווי אַ מאַסקע. אַ געבוקטער האָט ער יעדע ווייילע מיט ביידע הענט זיך אויסגעריבן די באַקן. רינה אין אַ בלוי ליוונט

קלייד איז געשטאַנען נעבן ארון מיטן רוקן צו די מענטשן און געהאַלטן נעבן זיך חגין. דאָס ייִנגל האָט געטוליעט זיין קאָפּ אין דער מוטערס שויס. אירע הענט האָבן אַרומגענומען דעם קינדס פּלייצע, ווי זי זאָל אים שיצן. זי האָט איצט אויסגעזען נאָך שלאַנקער. אירע פאַרביסענע ליפּן זענען געווען וויס, אירע אַקסלען שפּיציק.

פיר גפירים האָבן אונטערגעשטעלט די אַקסלען אונטער דעם ארון און אַרויסגעטראָגן דעם בר־מנן. דער המון האָט זיך אַ וויג געטאָן ווי די אָנגעטראָגענע היץ זאָל אים האָבן אַ סמאַלע געטאָן. אַלעמענס אויגן האָבן באַגלייט מיט די בליקן דעם ארון. די גפירים מיט פאַרברענטע פון דער זון פּנימער, אויף וועלכע די הויט האָט זיך געשיילט, האָבן אַרויפגעשטעלט דעם ארון אויפן טענדער. זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט אין צווייען פון ביידע זייטן מיט די ביקסן ביי די פיס. דער טענדער האָט גערירט פון אָרט.

דער טענדער איז געפאָרן פּאַמעלעך, דער המון איז נאָכגעגאַנגען ווי ער וואָלט זיך געטרעטן אויף די פיס. רינה האָט געפירט חגין ביי דער האַנט. הינטער זיי, פאָרן המון, איז געגאַנגען יואל מיט חנהן. יואל איז געגאַנגען אַ געבוקטער, דעם קאָפּ אַריינגעלאָזט אין די אַקסלען. זיינע אויגן האָבן געקוקט ווי דורך אַ בעלמע. חנה האָט אים געהאַלטן אונטערן אָרעם, אָנגעלענט זיך אויף אים. איר פּנים איז געווען אויסגעצויגן און האָט קאָנוולסיוו געציקט. דער המון האָט זיך געוויגט אין גיין, וויביימער צעוויגטע אין אַ שטורעם. זיי זענען געגאַנגען און געשוויגן. די גליאיקע היץ האָט געבריט. אַן אימהדיקע שטילקייט איז מיטגעגאַנגען מיטן המון און באַגלייט דעם בר־מנן. מען האָט נאָר געהערט ווי דאָס איינגעטרעטענע מיט די שיך זאַמד איבערשיט זיך אין דעם לייוונט שאָרך פון די מלבושים, וואָס האָבן געריבן איינס אין אַנדערן.

דער בית־עלמין האָט זיך געפונען אויפן ראַנד פון באַרג אין די דאָרפס־פעלדער און איז געווען שוין איינגעגראָבן אין דער באַרגשטייל. אַ קורצע שמאָלע אַלייע פון יאַסמין־ביימער אין איין זייט

און אקאציע־ביימער פון דער צווייטער זייט, האָט געפירט צום בית־עלמין. יעדע ריי קברים האָט געהאַט איר פלאַך. די קברים־פלאַכן זענען געווען געשטאַפּלט ווי אַ שטיגן־גאַנג. דער בית־עלמין איז נישט געווען אָפּגעצוימט.

די גפירים האָבן צוגעטראָגן דעם ארון צום אָפענעם קבר. די טהרה איז געמאַכט געוואָרן פריִער אין בית־עם אין אַ זייטיק צימערל. די טעראַסעס מיט די קברים האָבן אויסגעזען ווי אַן אַמפיטעאַטער. די ערשטע טעראַסע פלאַך פון רעכטס איז געווען דאָס אָרט וווּ מען האָט קובר געווען די אומגעקומענע אויף „קידוש השם". עס זענען שוין געווען דאָרט צוויי קברים. איבער זיי איז געוואַקסן אַן אָלעאַנדער. יהודהס קבר איז געווען דאָס דריטע. דער המון האָט אַרומגערינגלט דאָס אָפענע קבר מיטן ארון. אַ פּאַר־גליווערטע אימה איז געהאַנגען איבער אַלעמען און איבער דער גאַנצער סביבה. די היץ האָט געגליט און געבריט די מענטשן ווי זי זאָל זיי וועלן צעשמעלצן. די מענטשן האָבן געאָטעמט מיט אָפענע מיילער און געשטיקט אין זיך דעם ווייטאָג. האָט זיך געפילט אַן אָנגעזונקטקייט פון די פאַרסמאַליעטע אין דער היץ גרעזער. איבערגעשראָקענע יאַשטשערקעס זענען פאַרבייגעלאָפן און פאַרפאַלן געוואָרן צווישן די קברים. זומער־פייגל האָבן געפלאַ־טערט אין דער אָנגעגליטער לופט. די קוסטעס און ביימער אויפן בית־עלמין האָבן געשטאַרט, געלעכצט נאָך אַ ביסל פייכטקייט.

מיט אַ מאָל האָט זיך דערהערט אַ הוילער קלאַפּ פון אַן אַראָפּ־געלאָזטער משא. די גפירים האָבן אַראָפּגעלאָזט דעם בר־מנן אין קבר. דער המון האָט אויסגעשטרעקט די קעפּ. אַלעמענס אויגן האָבן זיך אַ ווענד געטאָן צום קבר אין פאַרהאַלטן דעם אָטעם.

— „מיכתם לדוד. שמרני אל כי חסיתי בך" — האָט מאירי אַ זאָג געטאָן. ער האָט דעם ספר געהאַלטן אין די הענט ווי ער זאָל זיך אָנלענען אויף די עלנבויגנס און נישט הענגען אין דער לופט. זיין קול האָט געציטערט און זיין בויך איז אים איינגעפאַלן. רינה האָט געהאַלטן אַרומגענומען די מוטער, זי זאָל נישט פאַלן

און אַליין זיך אָנגעלענט אויף איר. די מוטער האָט שטיל געוויינט. רינהס אויגן זענען געווען טרוקן. יואל האָט מיטביידע הענט גע־האַלטן חגין, ווי ער זאָל אים איבערדעקן, אים שיצן. יואלס ליפּן האָבן געציטערט, זיין פּנים האָט געפלאַמט און ער האָט שווער געאָטעמט.

— „ה׳ מימיני בל־אמוט" — האָט מאירי ווייטער געזאָגט. דער אָפּהילך פון דער געוואָרפענער אין קבר ערד האָט באַגלייט מאירים בעטן. די מענטשן האָבן געשטאַרט און געהאָרכט, ווי זיי זאָלן ציילן יעדע געוואָרפענע אין קבר אַריין שויפל ערד. דער אָפּ־הילך איז געווען אַן אימהדיקער.

מיט אַ מאָל איז שטיל געוואָרן. אויך די שטילקייט איז געווען אַן אימהדיקע. די שטילקייט האָט פאַרשלונגען די בליקן פון די מענטשן אָבער זיי צוגעשמידט צום פריש־אָנגעשיטן קבר. דער „בולבול", אַ גרויער זינג פויגל מיט אַ שוואַרצן קאָפּ און ווידל און געלן בויך, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ קוסט האָט זיך צע־זונגען. אַ וואָרנע איז פאַרבייגעפלויגן מיט אַ קראַקערייַ. יואל האָט גענומען דאָס אייניקל אויף דער האַנט און שאָקלענדיק זיך מיט אים צוזאַמען געזאָגט וואָרט נאָך וואָרט: „יתגדל ויתקדש שמיה רבא". יואלס יעדעס וואָרט איז געווען אַ קרעכץ. ער האָט נישט פאַרגאָסן קיין טרער, אָבער זיין קול האָט געציטערט, געוויינט. די מענער האָבן פאַרקריצט די ציין און געביסן די ליפּן. פרויען האָבן געפּינטלט מיט די אויגן, נישט געוואָלט וויינען, געווישט זיך די נעז און דאָך זענען זייערע אויגן געווען פייכט.

אַ דאַרע, הויכע פרוי מיט אַ טיכל אַרומגעבונדן דעם קאָפּ האָט אַ קרעכץ געטאָן: אוי! און זיך צעוויינט אויפן קול.

דוד, וואָס איז געשטאַנען נעבן איר, האָט שנעל זיך צוגעבויגן צו איר, ווי ער זאָל איר אַ קוק טאָן אין די אויגן און זי געטרייסט:

— ער איז געקומען צו קבר ישראל אַנדערש ווי אונדזערע מיליאָנען דאָרט.

די פרוי האָט אים אָנגעקוקט מיט פאַרווייַנטע אויגן און צו־געשאָקלט מיטן קאָפּ.

— „אל מלא רחמים" — האָט מאירי ממשיך געווען. זיין קול איז איצט געווען הייזעריק, מיד. נאָך יעדן פסוק האָט ער אָפּגע־וואַרט, געשטאַרקט זיך, ער זאָל קאָנען זאָגן ווייטער. אויף רינהס פאַרלאַנג האָט מען דעם בר־מנן נישט מספיד געווען.

לאַנג, לאַנג איז דער המון געשטאַנען, ווי די מענטשן זאָלן נישט האָבן וווהין צו גיין. רינה איז געשטאַנען אַ געבוקטע איבער דעם פרישן קבר און געווייַנט. אירע טרערן האָבן געקאַפּעט אויף דעם פריש־אָנגעשיטן בערגל ערד וואָס האָט פאַרדעקט איר יהודהן. די זון האָט שוין געטרוקנט די ערד.

— רינה — האָט דער פאָטער איר שטיל אַ זאָג געטאָן.

זי האָט אים אָנגעקוקט דורך אירע טרערן. אויך זיינע אויגן זענען איצט פייכט געוואָרן. זי האָט זיך אויסגעדרייט, האָט אָנגע־קוקט דעם המון וואָס האָט געוואַרט און האָט זיך געלאָזט גיין מיט קליינע טריט.

יואל האָט איבערגעהאַנגען זיך דאָס אייניקל איבער דער פלייצע און אַ זאָג געטאָן: „חנה קום!". זיי זענען געגאַנגען הינטער דער טאָכטער. אויך דער המון האָט גענומען זיך פונאַנדערגיין.

יח

דער הימל איז געווען גרוי און פלאַך. די וואָלקנס זענען געווען טונקעלע און געדיכטע. שאַרפע ים־ און בערג־ווינטן האָבן גע־טרוקנט די לופט. זי איז געווען געדיכט און קאַלט. דער האָריזאָנט איז געווען פאַרנעפּלט. איבער די בערג פון יהודה איז געלעגן אַ געדיכטער נעפּל. די נעכט זענען געווען קאַלטע. די ווינטן איבער

די שליאַכן האָבן געיאָגט די זאַמדן, אָנגעלייגט דיונעס. די ווינטן האָבן געוואָיעט, אונטערגעהויבן דעכער און געבויגןביימער.

דער פרימאָרגן אין „אסף" איז געווען אַ לאַנגער. די גרויקייט האָט שעהן־לאַנג נישט אָפּגעטרעטן פון האָריזאָנט, איז אַ גאַנצן טאָג געלעגן איבערן דאָרף. די הייזער און ביימער זענען געווען איבער־געדעקט ווי מיט אַ וואָל. אויך די ביימער אין די פּרדסים זענען געווען גרוי, אַ שטויב האָט זיי באַדעקט. צווישן די בלעטער האָבן אַרויסגעקוקט די רייפע מאַראַנצן. טראַקטאָרן האָבן געאַקערט די אויסגעטרוקנטע ערד־שליאַכן. די שוואַרצע פעטקייט אירע האָט געגלימערט. די מענטשן האָבן געוואַרט אויפן ערשטן רעגן.

צומאָרגנס נאָך דער שבעה, באַגינען שוין, דער טאָג האָט ערשט געגרויט און אין שטוב איז געווען נאָך פינצטער, איז רינה ליגן געבליבן מיט אויפגעריסענע אויגן. דער קול האָט זי אויפגעוועקט. זי איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און זיך אָנגעטאָן. גייענדיק דיך וואַשן האָט זי אַ קוק געטאָן צו די קינדער אין צימער, צי זיי שלאָפן.ווען יואל איז אַ געבוקטער אַריין אין קאָרידאָר האָט ער זיך אויסגעגליכן און איז שטיין געבליבן אַ פאַרגאַפטער.

רינה האָט שוין אויף אים געוואַרט. זי האָט געהאַט אויף זיך אַ ווייס אָפּגעצויגן טריקאָ־העמדל, פון אונטער וועלכן עס האָבן אַרויסגעשטאַרצט אירע ברוסטן. די בלויע לייוונטענע הויזן זענען געווען אַריינגעלאָזט אין גומענע שטיוול. איר קאָפּ איז געווען אַרומגעבונדן מיט אַ דין און קאָלירט טיכל.

— שוין אויף די פיס? — האָט דער פאָטער זי שטיל אַ פרעג געטאָן ווי ער זאָל נישט פאַרשטיין פאַרוואָס.

— דאָס לעבן דאַרף גיין ווייטער — האָט זי אים געענטפערט באַהערשנדיק זיך קוים. זי האָט געוואָלט זיך און דעם פאָטער פאַר־לייכטערן די פּיין.

— יאָ, יאָ — איז דעם פאָטערס קול געווען פול מיט צער.

— טאַטע — האָט זי אַ זאָג געטאָן, אָבער נישט געקאָנט ממשיך זיין.

דער טאַטע האָט זיך אָנגעלענט אין דער וואַנט. זיינע שלייפן האָבן אים געהאַמערט.

— אַלע זענען געקומען אונדז טרייסטן, אָבער דער צער איז אונדזערער — זי האָט ערשט איצט פאַרענדיקט וואָס זי האָט געוואָלט אים זאָגן פריִער. אירע ליפּן האָבן געציטערט.

דער פאָטער האָט זיך צוגעבויגן צו איר:

— טאָכטער, דו ביסט פון שטאַם! — ער האָט זי צוגעדריקט צו זיך און אַנטשלאָסענע זענעןביידע אַרויס אין הויף.

רינה שפּאָרט זיך נישט אין דער אַרבעט. זי אַרבעט פון באַגינען ביז שפּעט. די אַרבעט מילדערט אירע ליידן. זי האָט ווייניקער צייט צו טראַכטן. דער פאָטער פאַרטרעט יהודהן אין דער אַרבעט, זי דעם פאָטער אין זיין פריערדיקער אַרבעט. זי מעלקט, פּוצט און גיט עסן די קי. נישט איינמאָל ווען אַ קו דערפילט אירע פינגער אויף זיך אָדער איר נאָענטקייט, גיט איר פעל אַ ציטער. אָפט דרייט אַ קו אויס דעם קאָפּ און קוקט זי אָן מיט אירע תמימותדיקע אויגן, אָבער ווען אַ קו גיט אַן אויסגעבענקטן מרוק, גיט רינה איר נישט קיין גלעט. זי וויל קיינעם נישט שענקען קיין ליבע. אויך ווען זי גייט אַריין אין שטייג צו די הינער און זיי צעלייגן די פליגל, ווי זיי זאָלן צו איר פליִען און זיי קוואָקען זיך פונאַנדער, ווי זיי זאָלן צו איר רעדן, ווירקט עס נישט אויף איר. עס פּאַסירט ווען זי קומט אַריין אין שטייג אַז זי בלייבט שטיין. די ווייסקייט פון דער הינער־סטאַדע גיט איר אַ בלענד. זי איז איינגעהאַלטן. זי גיט זיי וואַסער, שיט זיי אויס קערנער, נעמט צו פון זיי די אייער, קוקט זיך אום, צי אַ הון בלוטיקט נישט און גייט אַוועק.

זי אַרבעט, ליידט און שווייגט. אָפט רייסט זי איבער די אַרבעט, בלייבט שטיין און קוקט זיך אום. איר דאַכט זיך, אַז יהודה געפינט זיך נעבן איר. נישט איינמאָל גייט זי איבערן הויף און זי האָט דאָס געפיל, אַז ער גייט איר נאָך. אָפט, אַז זי איבערלייגט זיך ווי אַזוי זי זאָל טאָן די זאַך, ענטפערט זי זיך איר באַשלוס און זי איז איבערצייגט, אַז אַזוי האָט ער איר געהייסן טאָן. זי

פלעגט דעם איזביסקוס־פלויט, דעם גראַז־דיוואַן פֿאַרן הויז און די איריסן און היאַצענטן אינעם בלומען־קלאָמב, וואָס יהודה האָט אַזוי גערן געהאַט. יעדעס מאָל ווען זי איבערציַיגט זיך, אַז זי איז אַליין, אַנטלויפֿט זי אין שטוב אַריין.

נישט אײנמאָל ביַינאַכט ווען די קינדער שלאָפֿן שוין שפּריַיט זי פֿונאַנדער אַ דעק אונטערן מילגרוים־בוים און זעצט זיך אַוועק. דאָ איז זי געזעסן מיט יהודהן אין די ערשטע ציַיטן פֿון זייער באַקאַנטשאַפֿט. זי אָטעמט איַין זיך די נאַכט פֿייכטקייט און ער זיצט נעבן איר.

זי טוט אַלץ, אָבער ווי אין אַ טשאַד. איר פּנים איז אָנגעצויגן און געגליווערט. אַפֿילו ווען זי אַרבעט צוזאַמען מיטן פֿאָטער רעדט זי נאָר דאָס נויטיקסטע: „לבנה איז קראַנק, זי עסט נישט, די מילך איז היינט פֿעט, דאָס שטרוי איז טרוקן״. דער פֿאָטער אַרבעט איבער די כּוחות, זי זעט עס. זי באַמיט זיך אים העלפֿן ווי וויַיט עס איז מעגלעך.

זי האָט זיך נישט געשפּאָרט אין דער אַרבעט, זי האָט געוואָלט פֿאַרגרינגערן דעם פֿאָטער און דערהאַלטן די ווירטשאַפֿט אין וועלכער יהודה האָט אַריינגעלייגט אַזוי פֿיל מי. אָפֿט, ווען דער פֿאָטער האָט זיך פֿאַרהאַלטן אין פֿעלד ביים אַראָפּנעמען די ירקות אָדער ביים ברענגען די פֿאַשע פֿאַר די בהמות, האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט רייניקן דעם שטאַל אָדער אונטערבעטן די קי. אירע כּוחות זענען אָבער געווען באַשרענקטע.

אויך דער פֿאָטער האָט געזען ווי זי האָרעוועט און געוואָלט איר פֿאַרלייכטערן. פֿון ציַיט צו ציַיט האָט ער, נישט אָנזאָגנדיק איר, באַשטעלט אַן אַרבעטער צו עטלעכע שווערע אַרבעטן: ברענגען אין אָרדנונג דאָס מיסט־גרוב, אויסרייניקן די ווינקלען אין שטאַל, אָפּשטאָפּלען דאָס אַראָפּגעפֿאַלענע שטרוי און אָפּרייניקן דעם הויף. זי האָט אויסגעמיטן דעם אַרבעטער, אַרומגעגאַנגען אים פֿון וויַיטן. זי האָט נישט געוואָלט זיך מיט אים טרעפֿן. זי האָט אויסגעקוקט די מינוט, דער פֿרעמדער זאָל שוין אַוועקגיין. זי איז געווען פֿול

מורא, אַז דער פרעמדער זאָל נישט בלייבן אַרבעטן, פאַרנעמען יהודהס אָרט.

שוין מיט דעם קאַיאָר האָט יואל אויפגעריסן די אויגן. ער איז אַראָפּ פון בעט און שנעל זיך אָנגעטאָן. ער האָט אָפּגעוואַשן די הענט און זיך אָפּגעצוואָגן דאָס פנים. ער איז אַרויס אין הויף. זיין ערשטע אַרבעט איז געווען אַרום די קי. ער האָט זיי געגעבן עסן, זיי געמאָלקן, גערייניקט און אַוועקגעפירט די מילך. ווען ער האָט זיך אומגעקערט האָט ער גערייניקט די שטאַל. ער האָט זיך גע־פעדערט, געוואָלט אַלץ באַווייזן, אָבער די ביינער האָבן אים ווי געטאָן און ער האָט געפילט די געלענקן, ווי ער זאָל זיין נאָך אַ קרענק.

ער האָט געאַרבעט און געשוויגן, געדריקט אין זיך דעם צער. נישט נאָר די אַרבעט איז איצט געווען איבער זיינע כוחות שוין. אים האָט אויסגעפעלט יהודה. ער האָט נישט געהאַט מיט וועמען זיך שואל עצה זיין און איבערשמועסן די ענינים. נאָר די קי, ווען ער האָט זיך מיט זיי מטפל געווען, האָבן אויסגעדרייט די קעפּ און תמימותדיק אים אָנגעקוקט מיט זייערע גרויסע פייכטע אויגן און פון זייערע מיילער האָט געריכן גאַנווער. אפילו קינג, דאָס אייזל, ווען עס איז צוגעגאַנגען צו אים, האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, פאַרשאַרצט די ליפּן, געוויזן אים זיינע גרויסע געלע ציין און אים באַניוכעט.

יואל האָט פאַרלוירן דעם בויך, די באַקן זענען אים איינגע־פאַלן, די באַקנבערד זיינע זענען געוואָרן ווייס. זיינע גלידער זענען ווי איינגעשרומפּן. ער דער קאָרפּולענטער ייד איז איצט ווי קלענער געוואָרן. אין אַ נאָכמיטאָג האָט אַ הויכער שלאַנקער בחור שטיל אים אַ זאָג געטאָן „שלום". ער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן און פאַרשעמט געוואָרט.

יואל מיט דער באַרשט אין דער האַנט, מיט וועלכער ער האָט געוואַשן די מילך־קאַנען אויפן הויף אונטערן וואַסער־קראַן, האָט

זיך אויסגעגליכן, אים אָנגעקוקט און אויסגערופן:

— שלום, שי.

שי האָט געטראָגן הויזן, וואָס האָבן נישט דערגרייכט זיין קנעכל, ווי זיי זאָלן זיין אויסגעוואַקסן אויף אים. ער האָט געהאָט אַ געדיכטע, שוואַרצע טשופּרינע און זיינע גרויסע אויגן האָבן גע־קוקט מיט אַ ווילדן בליק. אַ ווײַלע האָט שי זיך איבערגעלייגט וואָס ער זאָל זאָגן יואלן. געזען ווי ער האָט אַ וואָרף געטאָן מיטן קאָפּ, ווי ער זאָל אים פאַרייסן און האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס פרעגט אים יואל נאָך וואָס ער איז געקומען. ער האָט זיך פאַרלוירן און געזאָגט ווי אין שפּאַס:

— איך קאָן דיר העלפן!

יואל האָט פאַרזשמורעט די אויגן, פאַרקריצט די ציין און זיינע קינבאַקן זענען געוואָרן בולט.

— זאָג דעם טאַטן אַ יישר כוח — האָט ער זיך ווייטער גע־נומען צום וואַשן די קאַנען.

שי האָט אַ פאַרשעמטער אַ מורמל געטאָן „גוט" און איז אַוועק ווי אַן אָנגעשמיסן יינגל.

יואל האָט נאָך לאַנג געוואַשן די קאַנען און געפּראַכט פון אויפרעגונג און באַליידיקונג.

יואלס געשטאַלט האָט זיך איינגעבויגן אונטערן יאָך ווי אַן אַלט אַליוון בוים, ביי וועלכן די וואָרצלען האָבן זיך אָפּגעדעקט. ער איז אויף דער עלטער געבליבן מיט די ווייבער און די קליינע אייניקלעך. די איינציקע טאָכטער, זיין גאַנץ לעבן, האָט געטרויערט, געהאָרעוועט און געשטיקט אין זיך אירע פרויען־געפילן. זיין טרייסט זענען געווען די צוויי יינגלעך ווי יהודה וואָלט געווען זיין זון און נישט דער איידעם.

נישט איינמאָל, אַז ער האָט איינגעזען ווי די קינדער שפּילן זיך אָן חדוה, שלייכן זיך איבער די צימערי פון בענקשאַפט נאָכן פאָטער און נישט געקענט עס אויסדריקן, איז ער שטיין געבליבן

מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט, באַדויערט זיי און טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ.

דעם פאַרגאַנגענעם אָוונט איז ער אַריין אין שטוב און די יינגלעך זענען צו אים צוגעפאַלן, געטוליעט זיך צו אים און גע־שוויגן, נישט זאָגנדיק וואָס זיי ווילן. זיינע אויפגעריסענע אויגן האָבן געקוקט ווי ער זאָל זיין אַ סגי־נהור און ער האָט אַ זאָג געטאָן אויפן קול:

— דער גורל פון אַ דור. דער טאַטע אַ יתום, זיינע קינדער יתומים...

אַן איבערגעשראָקענער פון זיינע אייגענע רייד האָט ער זיך אומגעקוקט צי עס האָט נישט ווער געהערט וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָט זיך אָנגעבויגן, גענומען אויף זיך די צוויי אייניקלעך, זיי געקושט און געהאַלדזט.

יואל איז געווען מיד, אָבער פונקט ווי אַמאָל ווען ער איז אַרויף אויפן באָדן און געאַרבעט מיט פלייס, געוואָלט ווערן אַ באַ־זעסענער אויף דער ערד, אַזוי האָט ער זיך איצט געפּעדערט, אָנגעשטרענגט אַלע כוחות, ער זאָל נישט דאַרפן אָנקומען חלילה בעטן הילף. די אַרבעטער, וואָס האָבן אים פון מאָל צו מאָל אַרויס־געהאָלפן אין דער אַרבעט, זענען געווען צייטווייליקע, געאַרבעט אויפן טאָג. ער האָט שוין געזען און פאַרשטאַנען, אַז רינה וויל נישט און פאַרטראָגט נישט קיין פרעמדן אַרבעטער־גבר ביי זיי. טראָץ דעם האָט ער נישט איינמאָל געזאָגט דעם אַרבעטער, אַז ער זאָל קומען אויך מאָרגן.

יעדעס מאָל ווען רינה האָט דערקענט דעם אַרבעטער, אַז ער האָט אויך נעכטן געאַרבעט איז זי געוואָרן נערוועז. זי האָט גע־שליידערט און געוואָרפן די מילך־כלים, האָט געשטופּט די קו, זי זאָל זיך אָפּרוקן, האָט געיאָגט די הינער ביים צונויפנעמען די אייער. זי האָט יעדעס מאָל אָפּגעוואַרט דעם פאָטער און אים אַ זאָג געטאָן:

— באַשטעל אים נישט מער! — און זי איז אַוועק מיט אַראָפּ־געלאָזטע אויגן אַ פאַרשעמטע.

דער פאָטער האָט זיך איר קיינמאָל נישט קעגנגעשטעלט.

יעדער פון די מתיישבים אין דאָרף איז גרייט געווען זיי העלפן. אָפט, אַז אַ מתיישב איז געפאָרן אין פעלד אַריין, האָט ער איינגעצויגן די לייצעס און אַריבערגעשריגן איבערן פלויט פון דעם וואָגן אַראָפּ:

— יואל, איך פאָר אין פעלד אַריין, ברענגען דיר אַ ביסל פאַשע?

יואל האָט יעדן פון זיי אַ פאַרשעמטער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף ניין און געטאָן ווייטער זיין אַרבעט. נישט זעלטן איז צו אים אַריין אַ מתיישב, געפרעגט צי ער דאַרף עפּעס פון שפּייכלער. ווען יואל האָט געזען, אַז רינה איז איבערגעאַרבעט און ער האָט געוואָלט איר אַרויסהעלפן, האָט ער געהייסן זיך ברענגען אַ זעקל צי צוויי באָקסער אָדער קוקורידזע צו קלייען, אָבער יעדעס מאָל האָט ער אַ קוק געטאָן פון דער זייט אויפן מתיישב, וואָס פאַראַ רושם זיין הויף מאַכט אויף אים.

אָפּטער פון אַלע איז צו זיי געקומען נתניאל. יעדעס מאָל ווי נאָר רינה האָט איינגעזען, אַז ער גייט, איז זי אַריין אין דער שטייג אָדער זיך אַרונטערגעשטעלט אונטערן שייער, זי זאָל זיך מיט אים נישט מוזן טרעפן. זי האָט נישט פאַרטראָגן זיינע מאַטע, גלייזיקע אויגן און זיין פּנים, וואָס האָט נישט געהאַט קיין אויסדרוק. ער איז כסדר געקומען אָנביטן זיין הילף. אַמאָל האָט ער פאַרגעשלאָגן: „יואל איך פאָר אין שטאָט, דאַרפסט עפּעס דערליידיקן?" אָדער ער האָט אים אַ זאָג געטאָן: „די טעג וועל איך איבעראַקערן די חלקה ביים שטעג, אפשר אויך דיין ירקות־חלקה?"

נישט איינמאָל איז ער אַריין צו יואלן אין הויף און זיך אומגעקוקט, ווי ער זאָל באַטראַכטן דעם הויף אָבער געזוכט האָט ער רינהן. זעענדיק יואלן האָט ער אים אַ פרעג געטאָן אָדער צו וויסן געטאָן יעדעס מאָל עפּעס אַנדערש: „אַלץ איז גרייט צום קטיף.

קענסט מנחמס שחורה? זי מעלקט זיך? כדאי זי נעמען פון אים״...
דאָס זענען געווען תירוצים, אַז זיין קומען זאָל נישט ווערן אויפ־
פאַלנדיק. יואל האָט אים געענטפערט מיט נימוס, יאָ אָדער ניין און
אַ סך מאָל אַפילו אים נאָר אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף ניין
אָדער יאָ. ער האָט געוואָלט, אַז נתניאל זאָל וואָס שנעלער אַוועקגיין.
ווי נאָר ער האָט אַ זאָג געטאָן „שלום!״ האָט יואל אויפגעהויבן די
אויגן און אים נאָכגעקוקט. ער האָט גוט געוווסט פאַרוואָס און נאָך
וואָס נתניאל קומט צו אים. ער האָט אָפגעזיפצט און איז אַוועק
צו זיין אַרבעט.

מיט יאָרן צוריק, ווען ביידע זענען געווען יונג, ווי נאָר רינה
האָט געענדיקט און איז געוואָרן לערערין ביי זיי אין דאָרף האָט
נתניאל זיך צו איר געשדכנט. איר איז נישט געפעלן זיין אויסזען
און נישט זיין פירן זיך. ער האָט געלאָזט אַרבעטן דעם טאַטן. ער
אַליין האָט זיך געקהלט. מיט יעדן, וועמען ער האָט נאָר געטראָפן
האָט ער איינגעטענהט וואָס מען דאַרף טאָן אין „אסף״ און מען
טוט נישט. ער האָט יעדן געגעבן אָנצוהערן אַז מאירי איז צוריק־
געשטאַנען. ער האָט אַפילו איצט נאָך ווען ער האָט שוין געירשנט
די עלטערן, האָט ער נאָך אַלץ געוואָלט ווערן אַן עסקן. ער אַליין
איז שוין געווען אַ בעלהבית, אַ [illegible] און אַ טאַטע פון אַן אונטער־
וואַקסנדיקער טאָכטער. ער האָט נישט אַדורכגעלאָזט קיין דאָרפס
פאַרזאַמלונג. ער האָט זיין פּלאַן ווי אַזוי מען דאַרף אַנטוויקלען
„אסף״. יעדעס מאָל גיט ער צו פאַרשטיין, אַז מען דאַרף אַנדערש
פירן ס׳דאָרף ווי ביז איצט. יעדעס מאָל האָט ער פאַרענדיקט, אַז
דער עולם זאָל פאַרשטיין: „צייטן בייטן זיך, מען דאַרף גיין מיט
דער צייט״ דאָס איז געווען זיין אייביקע פאָרמולע. ער האָט געוואָלט
ירשענען מאירין.

דאַקעגן יואל מיט זיין משפחה זענען געווען פון די ערשטע
מתישבים אין „אסף״. ער האָט געקענט יעדעס קינד אין דאָרף.
יהודה, זיין איידעם איז געווען איינער פון די דריי וואָס האָבן

אָנגעפּירט מיטן פּרדס. איצט איז יואל געווען באַפרייט פון דער זאָרג פאַרן פּרדס בכלל.

אין אַ טריבן בין השמשות האָט אַ דיקע גרויקייט באַדעקט דעם האָריזאָנט. אויפן ווייסן הימל האָבן זיך צונויפגעקליבן געדיכטע וואָלקנס, וואָס האָבן געדאַרפט ברענגען דעם ערשטן רעגן.

— שלום, יואל! — האָט אַ הילכיק קול זיך פונאַנדערגעטראָגן איבערן הויף. מאירי אין אַ צעקנעפּלטן שפּענצער און אָנזעענדיקן בויך איז צוגעגאַנגען צו יואלן. ער האָט אַרויפגערוקט איבערן קאָפּ זיין ברייטן, טוכענעם קאַפּעלוש. צוויי גרויע זשמעניעס האָר האָבן אַפּירגעגליטשט זיך און זענען הענגען געבליבן ווי פּאות. יואל האָט צעשטעלט די פיס, זיך אָנגעלענט אויפן גאָפּל, מיט וועלכן ער האָט צונויפגענומען היי און געוואַרט.

— וואָס אַן אַלטער קען, דאַרף אַ יונגער זיך ערשט לערנען — האָט מאירי גוטברודעריש אַ קלאַפּ געטאָן יואלן אין דער פּלייצע.

— נישט אַזוי האָב איך געדאַרפט אָפּקומען מיין עלטער — האָט יואל אים געענטפערט און נאָך שטאַרקער זיך אָנגעלענט אויפן גאָפּל, ווי ער זאָל נישט וועלן אומפאַלן.

— יואל, קלאָג זיך נישט, דו ביסט נישט דער מענטש דערצו — האָט מאירי אים געענטפערט און אַ צופרידענער נאָך אַ זאָג געטאָן:

— רינה, שלום! — זי איז אָנגעקומען זיי אַנטקעגן.

— שלום מאירי! — האָט זי זיך מיט אים דערפרייט. זי האָט אָוועקגעשטעלט דאָס קערבל אייער און זיך צוגעשטעלט צו זיי. זי האָט אים איצט נאָך גערנער געהאַט ווי פריִער. ער האָט דאָך אַזוי געשעצט יהודהן.

מאירי האָט זי איצט אָנגעקוקט פון דער נאָענט. ער האָט זיך מיט דער צונג אַרומגעווישט די ליפּן. ער איז נישט געווען זיכער ווי אַזוי ער דאַרף צו איר רעדן.

— וואָס הערט זיך? — האָט רינה אים אַרויסגעהאָלפן.

— מען ווערט אַלט — האָט ער אַ פאַרשעמטער געענטפערט. אין איר אָנוועזנהייט איז אים שווער געווען צו רעדן. ער האָט אָבער

אויפגעהויבן די אויגן, זיך איינגעקוקט אין דער ווייט און געזאָגט:

— אָט קומט דער רעגן און נאָך אים דער קטיף. אַלץ איז גרייט, די אַרבעט אין פּרדס זאָל זיך אָנהויבן.

אינדעראמתן איז ער געקומען אָנזאָגן יואלן ווי עס זעען אויס די ענינים אין פּרדס, אָבער די זאַך איז אים נישט אָנגעקומען גרינג. מיטן פּרדס האָט זיך דאָך פאַרנומען יהודה. רינה האָט זיך געכאַפּט אין וואָס אים גייט און האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן. אירע באַקן זענען וויס געוואָרן.

— מאירי, שלום! — האָט זי שטיל געזאָגט און גענומען אַ קוישל אייער און גיך אַוועק.

יואל האָט פאַרצויגן די אויגן, ווי די שיין זאָל אים בלענדן. ער האָט זיך אויסגעגליכן, געבליבן מיטן גאָפּל אין האַנט און צו־ריקגעהאַלטן, געלאָסן אַ פרעג געטאָן מאירין ווי עס זאָל גאָרנישט האָבן פאָרגעקומען:

— ווי זעט אויס די פּרוכט?

— זאַפטיק און גרויס. אויב עס וועלן נישט זיין קיין מכשולים וועט די איינקונפט זיין נישט שלעכט.

— עס איז אָנבעלאַנגט אין אונדזערע געשוויסטער און אין די לאָרדן — האָט יואל גערעדט, ווי ער זאָל שטעלן אַ פראַגע און דערויף צוגעגעבן:

— ווייזט אויס, אַז די קרבנות אונדזערע געניגן נאָך נישט...

— איצט ווען מיר זיצן אויף דער ערד, שאַצן מיר אָפּ וואָס אונדזערע טאַטעס זענען אויסגעשטאַנען ביז זיי האָבן באַוויזן צו־נויפשטעלן פון מסחר ס׳ביסל חיונה — האָט מאירי גערעדט מיט אַ מילדן טאָן.

— און דאָך לאָזט מען אונדז נישט אַרבעטן במנוחה — האָט יואל געזאָגט ווי מיט פאָרוואורף צו דער גאַנצער וועלט.

מאירי האָט אָפּגעזיפצט:

— אונדזערע אייניקלעך וועלן שוין האָבן גרינגער.

איינער האָט אָנגעקוקט דעם אַנדערן און ביידע האָבן אַראָפּ־

געלאָזט די אויגן. איצט האָט מאירי זיך געקלאָגט פאַר יואלן און אויך געוואָלט אים פאַרגרינגערן זיין געמיט:

— איך ווער אַלט, גוט וואָס אפרים איז אונטערגעוואַקסן, אָבער אין מיינע יאָרן נאָך האָבן צוויי טעכטער חתונה צו מאַכן און האָבן די דאָרפס ענינים אויפן קאָפּ איז אַ ביסל צו שווער — ער האָט אָפּגעוואָרט און צוגעגעבן — געוואָרט יהודה זאָל מיך פאַרטרעטן...

יואל האָט איבערגעפירט די לאַסט פון זיין קערפּער אויפן צווייטן פוס און אָפּזיפצנדיק איבערגעלייגט דעם גאָפּל אין דער צווייטער האַנט. מאירי האָט פאַרשטאַנען, אַז ער האָט גערעדט איבעריקע רייד און גיך זיך געזעגנט:

— זיי געזונט, מען דאַרף אַרבעטן.

אַ ווײַלע איז יואל געשטאַנען, ווי ער זאָל נישט וויסן וואָס ער דאַרף טאָן, געזען אַז מאירי האָט זיך דערווייטערט, איז ער אַריין אין שטאַל.

יט

יואל האָט זיך געפּעדערט. ער האָט בשום אופן נישט געוואָלט בלייבן הינטערשטעליק אין דער אַרבעט. די אַרבעט האָט אים פאַר־מינערט זיינע ליידן. אין הויף איז ער געווען דער בעל־הבית, אָבער ווי נאָר ער איז אַריין אין שטוב, איז אים אָקעגנגעקומען די גרוי־קייט פון הינטער די צוגעלענטע לאָדנס און די אימהדיקע שטילקייט וואָס האָט געהערשט אין די חדרים. דער טרויער איז אים נאָכ־געגאַנגען. זיין קאָפּ איז געווען אַריינגעלאָזט אין די אַקסלען, זיינע גרויע אויגן גלייזיק. ער האָט ווידער אַמאָל און נאָך אַמאָל געשפּאַנט אַרום דעם טיש אין עס־צימער און פון צער געריבן זיך איין האַנט אין דער אַנדערער. ער איז געווען זיך איבעריק אין די חדרים.

חנה אַ פֿאַרפֿאַרעטע אין דער קיך האָט פֿון מאָל צו מאָל אַ קוק געטאָן אויף אים ווי ער שפּאַנט אַרום דעם טיש. ווען עס האָט איר פֿאַרנומען ביים האַרץ און זי האָט שוין נישט געקאָנט מער פֿאַרטראָגן אויף זיין צער, האָט זי אַלס אויסרייד אים אַ פֿרעג געטאָן: „די הינער לייגן זיך גוט?" אָדער „נאָך וואָס איז געקומען מאירי?" און אַליין פֿאַרביסן די ליפּן.

יואלן איז ביי יעדער אַזאַ פֿראַגע געוואָרן ענג אין האַלדז ווי די טרערן זאָלן אים שטיקן. שפּאַנענדיק ווייטער האָט ער זי יעדעס מאָל אָנגעקוקט מיט טרויעריקע אויגן און ער האָט שטיל איר אַ זאָג געטאָן — „חנה". ער האָט נישט געוואָלט זי זאָל אים ענטפֿערן. יעדע זאַך אין שטוב האָט זיך געפֿונען אויפֿן אָרט ווי פֿריִער, אָבער אין יעדן ווינקל האָט געלויערט טרויער וואָס האָט זיך נאָכגעשלייכט די שטוביקע. פֿאַרטאָג איז די ערשטע אויפֿגעשטאַנען חנה. ווען יואל און רינה זענען אַריין אין צימער איז פֿאַר יעדן פֿון זיי געווען צוגעגרייט אַן איבערגעלייגטער מיט קעז סענדוויטש און אַ טעפּל קאָכעדיקע קאַווע. זי האָט זיך געפּאָרעט אין קיך פֿון דער פֿרי ביז שפּעט. אירע הענט האָבן נישט גערוט. זי האָט זיך געאייפֿערט ווי אַ בין אויף אַ בליטער, פֿון וועלכן זי נאָגט די זאַפֿט. זי האָט געקאָכט, געוואַשן און גערוימט. זי האָט געזאָרגט אַלץ זאָל זיין אין דער צייט, אַז רינה זאָל נישט דאַרפֿן איר אַרויסהעלפֿן.

נאָר יהודהס אַרבעטס צימער האָט רינה גערוימט. אַ צווייטייליקע טיר האָט אָפּגעטיילט אַ חלק פֿונעם אויפֿנעם־צימער. דער חלק איז געווען יהודהס אַרבעטס־צימער. אין דעם חלק פֿון צימער איז געווען אַ שמאָלע טיר, וואָס האָט געפֿירט אויף דער וועראַנדע אַרויף. דאָ איז געשטאַנען אַ שרייבטיש מיט אַ בענקל, אַ שמאָלע קאָזעטקע און אַ ביכער־שאַנק איבער דער גאַנצער וואַנט. די ביכער זענען געווען איינגעשטעלט לויט די דורות. אויף איין פּאָליצע זענען געשטאַנען אַלע בענדער פֿון דער „התקופה". זיי האָט די מוטער מיטגעבראַכט פֿון פּוילן. אויף אַ פּאָליצע באַזונדער זענען געשטאַנען דעם פֿאָטערס ספֿרים: די משניות, אַ מדרש רבה, אַן עין

יעקב, דריי תנ"כן אין פאַרשידענע פאָרמאַטן, אַ סידור, מחזורים און חומשים, די פּאָעזיע פון ביאַליק, טשערניכאָווסקי, שימאָנאָ־וויטש, למדנס מסדה, אַלטערמאַנס פּזמונים און די כל מיני אַגראַר־ביכער האָבן געהערט יהודהן. רינהן האָבן געהערט די פאַרשידענע פּעדאַגאָגישע ביכער און די נייע העברעאישע ליטעראַטור. די ענגלישע „פּאַקעט"־ביכער האָבן געהערטביידן רינהן און יהודהן. זי האָט גערוימט און אָפּגעשטויבט יעדע זאַך דאָרט מיט פּיעטעט.

רינה האָט געאַרבעט און געשוויגן. זי האָט מיט קיינעם נישט גערעדט, נישט מיט די שטוביקע און נישט מיט קיין פרעמדע. זי האָט גערעדט נאָר דאָס נייטיקסטע. אירע אויגן זענען געווען טרויעריק, די ברעמען איבער זיי זענען געווען צונויפגעצויגן, איר פּנים צעקנייטשט און זי אַליין אויסגעדאַרט. דער טרויער אין שטוב איז געווען אַן אימהדיקער. אין דער פרייער צייט האָט יעדער זיך אָפּגעזוכט אַ ווינקל אין שטוב און זיך אַהין פאַרשטופּט מיט זיינע געדאַנקען, אָדער באַשעפטיקונג. די מוטער אַ מידע פון אַ גאַנצן טאָג האָט אין די אָוונטן אויך נישט גערוט און אויפגעפּאַסט. אַמאָל האָט זי אַ זאָג געטאָן: „יואל, דאָס שלאָס ביים טויער איז פאַר־זשאַווערט" אָדער „רינה, טו זיך איבער, עס קאָן ווער אָנקומען". קיינער האָט איר נישט געענטפערט. אַלע האָבן געוווּסט, אַז זי באַמיט זיך ווי וויט מעגלעך נאָר אויפהאַלטן די משפּחה.

ספּעציעל האָט זי זיך פאַרנומען מיט די אייניקלעך. זי האָט כסדר אויפגעהאַרכט, צי ביי די קינדער איז רואיק. אויב זי האָט אַ לענגערע צייט זיי נישט געהערט, איז זי געגאַנגען זען וואָס זיי טוען. אָפט האָט זי אַ קוק געטאָן צו זיי פון וויטנס. זי האָט נישט געוואָלט זיי זאָלן זי באַמערקן. זי האָט נישט געוואָלט זיי שטערן, אָבער ווען זי איז צו זיי צוגעגאַנגען, האָט זי יעדן דערלאַנגט אַ צוקערל און אַ גלעט געטאָן איבערן קאָפּ. זייערע לאַכעדיקע אויגן האָבן זי געטרייסט. זי האָט אָבער אַ זיפץ געטאָן און איז אַוועק צו איר אַרבעט.

זי האָט די קינדער געוואַשן, זיי אָנגעטאָן, זיי געגעבן עסן און

זיי געפירט אין פרעבל־שול אַריין. רפי איז געווען דאָס יינגסטע קינד אין דער פרעבל־שול. ווען רינה איז געקומען רעדן מיט ברכהן די פרעבליסטן, אַ שלאַנקע, הויכע בחורה מיט שוואַרצע, געלאָקטע האָר און גרויסע, שוואַרצע אויגן, האָט ברכה שוין פון וויטנס איר אַ זאָג געטאָן „שלום" און זי איז אַנטקעגנגעקומען רינהן. זיי זענען שטיין געבליבן זיך אַנטקעגן און געשוויגן. ברכה האָט נישט גע־ווּוסט וואָס זי דאַרף זאָגן רינהן. רינה האָט אָפּגעשאַצט די לאַגע.

— איך וויל, אַז דאָס יאָר זאָלן בײדע מײַנע זין זײַן בײַ דיר אין דער פרעבל־שול. איך דאַרף צוהעלפן דעם טאַטן — האָט זי שטיל געזאָגט און אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

— זיכער! — האָט ברכה איילִיק איר געענטפערט און אַוועק־געקוקט אין אַ זייט.

יעדער אין דאָרף איז גרייט געווען איר העלפן, אָבער עס האָט זיך נישט געלאָזט. בײדע קינדער האָבן געבענקט נאָכן טאַטן. עס איז נישט געווען ווער עס זאָל זיי אַ נעם טאָן אויף די אַקסלען און זיך מיט זיי אַדורכגיין. נישט געווען ווער עס זאָל זיי אַרויפזעצן און צוהאַלטן, זיי זאָלן קאָנען רייטן אויפן אייזל. עס איז נישט געווען ווער עס זאָל מיט זיי שפּאַצירן איבער די פעלדער און זיי זאָגן ווי יעדעס גרעזל הייסט. חגי ווייסט, אַז זיין טאַטע איז טויט. ער געדענקט די לוויה, אָבער ער פאַרשטייט נישט פאַרוואָס מען האָט אַזוי געטאָן דעם טאַטן. רפי וואַרט, דער טאַטע זאָל צוריקקומען, אָבער בײדע יינגלעך האָבן זיך אונטערגעגעבן זייער גורל. דער טאַטע איז נישטאָ, די מאַמע אַרבעט פאַר אים.

די צוויי ברידער זענען צונויפגעלעבט. זיי עסן צוזאַם, זיי שפּילן זיך צוזאַם און גייען שלאָפן צוזאַם. זיי האָבן אויך געגרן זיין צוזאַמען אין זייער צימער. דאָס צימער איז געווען נישט גרויס. עס איז דאָרט געשטאַנען אַ קרעם־געפאַרבטע צווייטיריקע שאַנק, אַ פּראָסטע מיט פיר שופלעדער, צוויי הילצערנע שמאָלע בעטן און אַ טישל מיט צוויי נידעריקע בענקלעך. אַ פּאַפּירענער אַבאַזשור מיט אויס־געמאָלטע אויף אים פייגל איז אַראָפּגעהאָנגען פון דער סטעליע.

אויף דער וואַנט איז געהאָנגען אַ בילדל און אויף אים דריי יינגלעך וואָס נעמען זיך אַרום. נישט איינמאָל האָט חגי אַ זאָג געטאָן רפין: „דאָס זענען מיר", אָנווייזנדיק אים מיטן פינגער אויפן בילדל. אָפט ווען זיי ליגן אין די בעטן און זיי וואַרטן, די מאַמע זאָל קומען, דערציילט דערווייל חגי דעם ברודער אַ מעשה אָדער פאַנטאַזיע. די מאַמע זייערע זאָגט זיי יעדעס מאָל: „אַ גוטע נאַכט, אָנגענעמע חלומות!" און דעקט זיי צו. זיי געבן איר אַ קוש און זי לעשט אויס דאָס ליכט.

נישט איינמאָל בלייבט רינה שטיין אינמיטן צימער. איר דאַכט זיך, אַז די יינגלעך וויינען. אויך אין מיטן טאָג לאָזט זי נישט איינמאָל די אַרבעט און איילט זען וואָס די קינדער טוען אין דער פרעבל־שול, אָבער זי גייט צו זיי נישט אַריין. זי הערט נאָר, ווי אַ קינד וויינט נישט און קערט זיך אום צו דער אַרבעט. די קינדער שאַצן אָפּ די לאַגע. דער טאַטע איז נישטאָ, די מאַמע מיטן זיידן אַרבעטן. דערפאַר ווען זיי נויטיקן זיך אין עפּעס, ווענדן זיי זיך צו דער באָבע.

אין אַ נאָכמיטאָג זענען די יינגלעך אויפגעשטאַנען פון שלאָף. די באָבע האָט זיי אַרומגעוואַשן. די יינגלעך האָבן געשוויגן. פלוצים האָט חגי אַ זאָג געטאָן צו דער באָבע:

— איך האָב געזען דעם טאַטן אין חלום.

דער באָבעס ברעמען האָבן זיך צונויפגעצויגן. איר אונטערשטע ליפּ האָט אַ ציטער געטאָן און זי האָט אים פאַרשוויגן. רפי האָט נאָר באַגריפן דאָס וואָרט „טאַטע" און ער האָט זיך געוואָנדן צו דער באָבען:

— ווי לאַנג וועט דויערן ביז דער טאַטע וועט קאָנען צוריק־קומען?

— נאָך אַ ביסל — האָט זי שטיל אים געענטפערט און אַ זיפץ געטאָן.

פון דער באָבע זענען די יינגלעך אַריין אין עסצימער. דער זיידע איז געזעסן ביים טיש און גערוט. ער האָט זיי אָנגעקוקט

מיט טרויעריקע אויגן. ער האָט געהערט זייער געשפרעך מיט דער באָבען. פונעם זיידנס קוק איז חגי געבליבן אַ דערשראָקענער. ער האָט זיך אויסגעדרייט און זיך אַ לאָז געטאָן לויפן צו דער באָבען וואָס איז אים שוין אַנטקעגנגעגאַנגען. רפי איז אים נאָכגעלאָפן. ביידע יינגלעך האָבן איינגעטוליעט זייערע קעפּ אין דער באָבעס שויס. די באָבע איז מיט זיי געשטאַנען און זיי געגלעט די קעפּ. ווען זיי האָבן זיך באַרואיקט, זענען זיי פּאַמעלעך אַוועק פון דער באָבען. ביידע, דער זיידע מיט דער באָבען האָבן זיך אָנגעקוקט. ביידן איז דער צער געלעגן אויפן פּנים און ביידע האָבן זיך אומגעקוקט, צי רינה געפינט זיך נישט אין דער נאָענט און צי זי האָט נאָר נישט געהערט די קינדערס רייד.

די שעהן וואָס רינה האָט געאַרבעט אין הויף איז זי נישט געווען עלנט. איר פיזישע אָנשטרענגונג, די בעלי חיים פּאָר וועלכע זי האָט געמוזט זאָרגן, דער אָפענער שטח אין וועלכן זי האָט זיך באַוויגן האָבן פאַרלייכטערט איר געמיט. גאַנץ אַנדערש זענען אָבער געווען אירע אָוונטן. ווי נאָר זי איז אַריין אין שטוב צווישן די ווענט פון די חדרים איז זי געבליבן נאָר מיט זיך. זי האָט נישט געפילט די אָנוועזנהייט פון די קינדער און אַוודאי נישט פון די עלטערן. אַרום איר איז געווען אַ ליידיקייט, וואָס זי האָט נישט געקאָנט איבערקומען, ווי אַ תהום.

שפּעט אין אָוונט, ווען די קינדער זענען שוין געשלאָפן, איז פאַר רינהן געווען די ערגסטע צייט. דעמאָלט איז זי געבליבן מיט זיך, זי האָט נישט נאָר געפילט די ליידיקייט און שטילקייט אין די חדרים נאָר זיך אַליין. זי האָט נישט געהאַט וואָס צו טאָן מיט זיך. די שטילקייט האָט זי געמאַרשט. נישט איינמאָל איז זי אויפגעשפּרונגען פון שרעק און דערשטוינט זיך אַרומגעקוקט ווי זי זאָל וועמען זוכן. ווען זי האָט זיך באַרואיקט, איז זי מיט פּאַמעלעכע טריט אַריין אין יהודהס צימער. ווען זי האָט אָנגעצונדן דאָס ליכט, איז זי שטיין געבליבן און זיך אַרומגעקוקט ווי זי זאָל וועלן זען, צי עס געפינט זיך ווער אין צימער. ווען זי האָט געראַמט דאָס

צימער, האָט זי מיט אײפער אָפּגעװישט דעם שטויב פון יעדער זאַך. אַז זי האָט געענדיקט, האָט זי צוגעשלאָסן די טיר און אַרויסגענומען דעם שליסל, אַז קײנער זאָל אַהין נישט אַרײַן.

על פּי רוב האָט זי נאָך דער אַרבעט זיך אָפּגעטושט, זיך איבערגעטאָן און נאָכן עסן װען די קינדער זענען געגאַנגען שלאָפן איז זי אַרײַן אין אויפנעם־צימער. בדרך כלל האָט זי זיך אָנגעצונדן אַ זײַטיק ליכט און זיך אַרײַנגעזעצט אין אַ פֿאָטעל. דאָס ערשטע האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבערן צימער יעדעס מאָל פונסניי, באַטראַכט דעם לאַנגן יוסטן טיש מיט די געבעטע בענקלעך אַרום, דעם קאָלירפולן דיװאַן אויפן פּאָל, דעם בופעט אויף די אויסגעבויגענע פיס, װי זי זאָל זײ זען דאָס ערשטע מאָל. װי נאָר זי האָט אײַנגעזען די בילדער אויף די װענט: אַן אויסבליק איבער צפת און אַ װעלדל מיט אַן איבערגעשניטענעם שטעג האָט זי פאַרמאַכט די אויגן. זי האָט נישט געװאָלט זיך צוריק אומקערן צו איר אַמאָל, זיך דערמאָנען די אויספלוגן פון אַמאָל, איבערהויפּט די מיט יהודהן. זי האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן, האָט זיך אײַנגערעדט, אַז ~~דער אויסגעלאָשענער לאָמפּ דײַט אַן איר אויסגעגאַנגען לעבן.~~

טײלמאָל האָט זי געפּרוּװט לײענען אַ צײַטונג אָדער בוך. אין דער צײַטונג האָט זי געלײענט נאָר די איבערשריפטן. אינעם בוך האָט זי געמישט די בלעטער אַהין און צוריק. זי האָט נישט געקאָנט זיך קאָנצענטרירן. כדי זיך צו באַרויקן, האָט זי פאַראַכטן אַ קינדס אַ מלבוש, אָבער נישט אײנמאָל איז זי זיצן געבליבן מיט דער נאָדל אין האַנט אַ פאַרטראַכטע, האָט אַרויסגעלײגט דעם בגד פון האַנט און איז שטיל אַרײַן אין איר שלאָפצימער.

יעדעס מאָל װען זי האָט געזען דאָס דאָפּלטע לײדיקע בעט מיט די נאַכט־שענקלעך אין די זײַטן, די פירקאַנטיקע װי אַ קאַסטן שאַנק און דעם אָװאַלן טאָאַלעט־שפּיגל, װאָס איז געשטאַנען אין דער זײַט, האָט זי דערפילט אַן ענגקײט אין האַלדז, װי זי זאָל זיך שטיקן. די פאַרטונקלטע ליכטשײַן װאָס איז געפאַלן פונעם גלעזערנעם אַבאַזשור האָט צענומען איר געמיט און זי איז שטײן גע־

בליבן מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט. שפּעטער האָט זי שטיל געעפנט די שאַנק און גענומען איבערהענגען יהודהס מלבושים.

נישט איינמאָל איז דער פאָטער איר נאָכגעגאַנגען אויף די שפּיץ־פינגער און פון ווייטן געקוקט וואָס זי טוט. ווען ער האָט דערזען, אַז זי הענגט איבער יהודהס מלבושים האָט ער פאַרביילט די פויסטן און געסאָפּעט ווי ער זאָל העשען און שטיל, זי זאָל אים נישט באַמערקן, איז ער צוריק אַוועק.

די שטילקייט אין די חדרים איז געווען אַ טרויעריקע. די מענטשן אין שטוב האָבן זיך געשטיקט מיט איר. כּמעט קיינער פון די מתיישבים האָט נישט איבערגעטרעטן די שוועל פון רחביהס הויז, חוץ צפּרירה און עינת. צפּרירה איז געווען אַ מיטלוווקסיקע, דיקלעכע פרוי מיט רויטע האָר און קיילעכיק פּנים וואָס איז געווען באַדעקט מיט זומערשפּרענקעלעך. עינת איז געווען קאָרפּולענט, הויך און געהאַט אַ שוואַרצן, געלאָקטן קאָפּ.ביידע זענען זיי שוין געווען מאַמעס און טעכטער פון מתיישבים. יעדע פון זיי האָט שוין געהאַט אַליין אַ ווירטשאַפט. ביידע זענען זיי געווען רינהס שול־חברטעס פון איין קלאַס.

אַ סך פון די מענטשן אין „אסף" וואָלטן גערן אַריינגעגאַנגען צו די רחביהס, אַדורכשמועסן זיך מיט זיי און פאַרגרינגערן ס׳געמיט. אָבער ווער עס האָט נאָר געזען רינהן האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ אָדער אַראָפּגעלאָזט די אויגן. מענטשן האָבן פּשוט געוואָלט צו איר צוגיין, איר זאָגן שלום און פרעגן וואָס זי מאַכט, אָבער קיינער האָט נישט געוואַגט. די וואָס האָבן זי יאָ אַ פרעג געטאָן „וואָס מאַכסטו" ? האָט זי געענטפערט מיט אַ קאָפּ־שאָקל, וואָס האָט באַדייט: „געגנוג, פרעג מיך נישט מער". נישט געווען קיין מענטש אין דאָרף, וואָס האָט זי געטראָפן, ער זאָל איר נישט נאָכקוקן, זי באַדויערן. ווער עס איז פאַרבייגעגאַנגען זייער הויז האָט אַריבער־געקוקט איבערן פלויט צו זיי.

נתניאל איז כּמעט יעדן טאָג פאַרבייגעגאַנגען מיט אַ פּאַמעלעכן טריט נעבן זייער הויז, געוואָלט טרעפן רינהן. ווען יואל האָט אים

געזען, האָט ער זיך גענומען פּאָרען ביי עפּעס אַן אַרבעט, אַז נתניאל זאָל אים נישט זען. ער האָט נישט געוואָלט, נתניאל זאָל ווערן מיט אים צו נאָענט.

אין אַ נאָכמיטאָג, ווען רינה האָט אונטערגעהאַלטן דאָס איינגאַנגס טויער און דער פאָטער האָט פּאַרפעסטיקט די שרויפן איז נתניאל אויסגעוואַקסן נעבן זיי ווי פון דער ערד אַרויס:

— איך וועל העלפן — האָט ער געזאָגט ווי סתם, אָבער ער האָט גערעדט צו רינהן.

— שוין געענדיקט — האָט זי אים געענטפערט. איר קול איז געווען טרוקן און זי האָט אָפּגעלאָזט דאָס טויער.

יואל האָט אים אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און ער איז אַריין אין הויף.

אַ ווײַלע האָט נתניאל געשוויגן. איצט ווען ער איז געשטאַנען נעבן איר אַליין, האָט ער נישט געוווסט וואָס ער זאָל איר זאָגן.

— וואָס מאַכט אירית? — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן.

— אַ געלונגענע טאָכטער — האָט ער מיט שטאָלץ אַ זאָג געטאָן און באַלד דערויף געפרעגט:

— אפשר נויטיקט איר זיך אין הילף?

מיר גיבן זיך אַן עצה — האָט זי לאַקאָניש אים געענטפערט, געזאָגט „שלום" און אַוועק.

ער האָט זיך נישט איבערגענומען מיט איר באַציאונג צו אים.

— שלום, רינה! — האָט ער איר נאָכגעשריגן.

דער פאָטער, דערהערנדיק טריט הינטער זיך, האָט זיך אומגעקוקט. זעענדיק רינהן אַליין, האָט ער אָפּגעאָטעמט.

נתניאל האָט געזען, אַז אויך איצט, אַלס אלמנה, טוט זי אים גרינגשעצן, אָבער ער האָט איר אַלץ מוחל געווען. ער האָט געשטרעבט כאָטש איצט דערגרייכן זיין יוגנט־טרוים. ער האָט אָפּט געשמועסט מיט צפירהן. ער, צפירה און עינת זענען אויך געווען שול־חברים. עינת האָט אָנגעפירט די קולטור־אַרבעט אין דאָרף,

צפירה איז געווען אַן אַרבעטס־פרוי און אַ מאַמע פון צוויי זין. מיט איר איז לייכטער געווען צו רעדן.

מיט צפירהן האָט ער פאַרפירט אַ געשפרעך ווען עס איז אים נאָר אויסגעקומען און איבער פאַרשידענע ענינים, אָבער זיין הויפּט־טעמע און בענקשאַפט איז געווען רינה. פאַר צפירהן האָט ער אויסגעגאָסן זיין האַרץ. פאַר איר האָט ער זיך דערלויבט זי באַדויערן. „אַ שאָד רינהס יונגע יאָרן. זי האָרעוועט און מאַטערט זיך און זעט נישט די וועלט פאַר זיך. זי, די קינדער און די אַלטע לייט" — פלעגט ער זאָגן מיט באַדויער. פאַר איר האָט ער זיך אויך פאַרטרויט, אַז רינהס שטאָלץ און גרינגשעצונג צו אים פאַרדריסט אים. זי איז טאַקע שיין, יונג און געבילדעט, אָבער זי פאַרשטייט נישט דאָס לעבן. אין לעבן מוז מען מאַכן פשרות. האָט ער געוואָלט איבערצייגן צפירהן.

אינעם לעצטן געשפרעך האָט ער אויך געוואגט זיך אַ רום טאָן:

— אויב רינה וועט מסכּים זיין חתונה האָבן מיט מיר וועלן מיר פירן אַ משפחה־לעבן, וואָס וועט זיין אַ מוסטער פאַר אַלע אין דאָרף.

— און אירית? — האָט צפירה געפרעגט.

ער האָט אויסגעשטרעקט דעם ברוסטקאַסטן און אויסגעשטייפט דעם קאַרק און מיט חשיבות איר געגעבן צו פאַרשטיין:

— אירית פאַרשטייט, אַז איך וועל ברענגען אַ פרוי אין שטוב אַריין. זי וואָלט זיכער געווען צופרידן ווען דאָס וואָלט געווען רינה. זי איז שוין דערוואַקסן. זיי וואָלטן געווען חברטעס.

נאָך יעדער השתפכות־הנפש אָבער כדי נישט זיין מינדער־ווערטיק ביי צפירהן האָט ער איבערגעפירט ס'געשפרעך אויף דער טעמע, ווי אַזוי מאַירי פירט דאָס דאָרף און ווי אַזוי מען דאַרף עס פירן. גענוי אַזוי האָט ער געגעבן איר צו פאַרשטיין, אַז עס איז נישט וויכטיק, צי אין „אסף" וועלן זיין נאָך הונדערט קי אָדער נאָך עטלעכע טויזנט הינער. וויכטיק איז, אַז דער אונטער־

וואַקסענדיקער דור זאָל פאַרשטיין די אחריות אזוי ווי אונדזער דור. יעדעס מאָל האָט ער פאַרענדיקט: „איך מוז שוין גיין צפרירה, מיר וועלן ממשיך זיין". ער האָט אַ זאָג געטאָן איר „שלום"! און איז אַוועק.

צפרירה האָט אים אויסגעהאַרכט. אַמאָל האָט זי אים אויך אַ זאָג געטאָן אָדער געפרעגט אים אַ וואָרט. ער איז געווען זיכער, אַז צפרירה שאַצט אים אָפּ. אָבער אויך צפרירה האָט אים געשעצט ווי אַלע אין דאָרף. זי האָט געוווּסט, אַז ער איז נישט דער פּאַסיקער מאַן פאַר רינהן, אָבער נישט איינמאָל נאָך אַ געשפּרעך מיט אים, האָט זי אַ טראַכט געטאָן: „אפשר? מיט צוויי קליינע קינדער און אַלטע עלטערן".

אין איינעם פון די נעכט האָט אַ דינער רעגן ווי באַזאַלצן די ערד און איז שוין געפאַלן אַ גאַנצן מעת-לעת. איצט האָבן ווילדע ווינטן פון מאָל צו מאָל איבערגעריסן דעם רעגן.

— שלום, רינה! — האָט צפרירהס ווייך פרויען-קול ווי אַדורכ-געריסן די אַנגעדראָלענע שטילקייט אין די חדרים. אין דער זעלבער צייט איז יואל, וואָס האָט פאַרמאַכט די טיר הינטער איר אַריין צו זיך אין שלאָף צימער.

רינה, וואָס איז ווי יעדן אָוונט געזעסן אויפן פּאָטעל מיט אַ צייטונג אין די הענט, האָט אויפגעהויבן די אויגן:

— שלום, צפרירה — האָט זי איר געענטפערט מיט אַ שמייכל און אַוועקגעלייגט די צייטונג — גוט וואָס דו ביסט געקומען.

צפרירה האָט-אַ קוק געטאָן אויף איר פון דער זייט. זי איז נישט געווען גרייט אויף אַזאַ האַרציקע באַגעגעניש.

— זעץ דיך! — האָט זי נאָך האַרציקער פאַרבעטן צפרירהן.

צפרירה האָט געהאַט אויף זיך אַ פּעלצל אָן אַרבל, וואָס איז געווען צעקנעפּלט. אירע רויטע האָר זענען געווען פייכטלעך. זי האָט זיך צוגערוקט אַ בענקל און זיך אַוועקגעזעצט רינהן אַנטקעגן אָבער פון דער זייט.

— גוט וואָס מען זעט אַ מענטש אַריינקומען — האָט רינה געזאָגט.

צפּירהס גרויע אויגן האָבן אַ גלאַנץ געטאָן. זי האָט געוואָרט רינה זאָל רעדן ווייטער, אָבער רינה האָט, ווייזט אויס, זיך געכאַפּט, אַז זי האָט זיך פאַררעדט.

— מען לייענט, מען דרימלט און דער אָוונט פאַרגייט — האָט רינה געוואָלט, אַז צפּירה זאָל וואָס שנעלער פאַרגעסן איר אָפנהאַרציקייט.

צפּירה האָט זי פאַרשטאַנען.

— שוין עטלעכע טעג ווי איך קלויב זיך צו דיר. קוים היינט זיך באַפרייט פון דער אַרבעט.

— פונקט אין דעם וועטער, אָבער גוט וואָס ביסט געקומען, וועסט מיר דערציילן נייעס — האָט רינה געפּרוווט מילדערן די שטימונג.

— איך דיר ? — האָט צפּירה זיך געוווּנדערט.

— איך קום דאָך נישט אין ערגעץ — האָט רינה געזאָגט מיט באַדויער.

— די צייט פאַרגייט ? — האָט צפּירה שטיל גערעדט מיטן בליק אָנגעשטעלט אַרויספאָדערנדיק אויף רינהס פּנים.

רינה האָט אַ קוק געטאָן אויף איר פון דער זייט. ביידע האָבן געשוויגן. אַ ווײַלע שפּעטער האָט רינה זיך אָנגערופן בעטנדיק:

— דערצייל עפּעס — און זי האָט זיך אַריינגערוקט טיפער אין פאָטעל אַריין, געוועזן גרייט זי הערן.

— איך וויל זיך אַביסל אָנוואַרעמען.

— איך וועל דיר ברענגען אַ גלאָז טיי — האָט רינה איר פאַרגעשלאָגן און געוואָלט אויפשטיין.

— זיץ, איך וויל גאָרנישט — האָט צפּירה זיך געוועדט.

אַ צייט האָבן ביידע געשוויגן. די שטילקייט האָט די געקלונגען אין די אויערן. די קינדער און, ווייזט אויס, אויך די עלטערן זענען שוין געשלאָפן. רינה האָט געוואַרט. זי האָט פאַר-

שטאַנען, אַז צפרירה איז נישט געקומען סתם אין אַזאַ וועטער. זי האָט געקניקט איין פינגער נאָגל אין אַנדערן פון נייגעריקייט.

דאָס שווייגן איז געוואָרן אומהיימלעך פאַר ביידע.

— איך וועל באַלד גיין, געוואָלט דיך נאָר זען — האָט צפרירה זיך אַ פּרוּוו געטאָן.

רינה האָט זי דערשטוינט אָנגעקוקט.

צפרירה האָט דערפילט איר בליק אויף זיך. זי האָט זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער הערט נישט און געזאָגט, ווי זי זאָל שלינגען די ווערטער:

+ נתניאל פרעגט זיך כסדר נאָך אויף דיר + און פון פאַרלעגנהייט האָט זי מיט דער האַנט זיך אַ גלעט געטאָן די באַק און אַראָפּגעלאָזט די אויגן. זי איז געווען נישט זיכער ווי אַזוי רינה וועט רעאַגירן.

אַ צייט לאַנג האָט רינה געשוויגן. איר פּנים איז געווען אָנגעצויגן און די באַקן ווי איינגעפאַלן.

— נישט נאָר ער, אַלע אין דאַרף פרעגן זיך נאָך אויף דיר — האָט צפרירה ווייטער גערעדט. זי האָט נישט געוואָלט, אַז רינה זאָל זי חושד זיין אין אַן אינטריגע קעגן איר.

נאָך אַ שווער שווייגן האָט רינה ענדלעך זיך אָנגערופן:

— נאָך יהודהן, שוין נישט קיינער.

צפרירה איז געבליבן זיצן אַן איבעראַשטע פון רינהס האַרטע רייד. זיי זענען געווען שטיל און קאַלט ווי אייז.

די שטילקייט אין שטוב האָט גענומען דריקן. ביידע פרויען האָבן געהערט זייער אָטעם. צפרירה האָט אַ זאָג געטאָן שטיל ווי זי זאָל נישט האָבן קיין כוח:

+ מען דאַרף גיין + און זי האָט זיך אויפגעשטעלט. אויך רינה האָט זיך אויפגעשטעלט. זי איז שוין געווען באַרואיקט. ביידע פרויען האָבן אָפּגעקוקט, ווי זיי זאָלן זיך נישט טרויען אָנקוקן. צפרירה האָט געוואָלט שוין גיין, אָבער זי האָט נישט געוווסט ווי אַזוי זי זאָל דאָס טאָן. אויך רינהן איז געווען נישט אָנגענעם. זיי

זענען דאָך געווען חברטעס פון די יונגסטע יאָרן אָן. זי האָט זיך איבערגעבויגן און אַריבערגעלייגט איר אָרעם איבער צפירההס אַקסלען און מיט איר געגאַנגען, ווי זי זאָל זי פירן צו דער טיר. אַ צופרידענע האָט צפירה צוגעלייגט איר באַק צו רינהס פּנים.

— שלום! — האָט רינה איר אַ זאָג געטאָן און געעפנט איר די טיר.

צפירה האָט אַ קוש געטאָן איר אין באַק און זי אָנגעקוקט מיט אַ וואַרעמען בליק.

— קום באַלד ווידער — האָט רינה געזאָגט.

צפירה איז געווען פול מיט באַוווּנדערונג פאַר איר שטאָלץ און פעסטע אַנטשלאָסנקייט, האָט עס איר געוואָלט זאָגן, אָבער האָט בלויז אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און איז אַרויס פון שטוב.

רינה האָט צוגעמאַכט נאָך איר די טיר און זי פאַרשלאָסן.

ווען רינה איז אַריין אין שלאָף־צימער, איז זי שטיין געבליבן מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און פאַרביילטע פויסטן. זי האָט דערפילט די שווערקייט פון אירע ברוסטן און זי האָט פאַרמאַכט די אויגן. ווען זי האָט זיי צוריק געעפנט, האָט זי דערזען איר בריט, ליידיק בעט. זי האָט אויסגעשטרעקט די הענט ווי זי זאָל אַרומנעמען דעם חלל, די שטילקייט, אין וועלכער זי האָט זיך געפונען. אַ מורא איז זי באַפאַלן. זי איז געווען אַליין. זי האָט נאָר געזען די שאָטנס אין די ווינקלען. זי האָט אויסגעשטרעקט די הענט און אויף די שפּיץ־פינגער ווי אַ סגי־נהור, אַריין צו די קינדער. זי איז שטיין געבליבן אין דער טיר. די קינדער זענען געשלאָפן. אירע אויגן זענען געווען שטאַר, אירע בליקן וואַנדערניק.

אַ צייט שפּעטער איז זי ווי אַ לונאַטיק אַריין צוריק צו זיך אין שלאָף־צימער.

— אוי! — האָט זי אַ קרעכץ געטאָן און זיך אַרויפגעוואָרפן אויפן בעט. אַ יאָמערלעך געוויין און טרערן האָט געטרייסלט איר קערפער.

כ

רינה הארעוועט. זי אַרבעט, פּילט אויס איר טאָג. אירע באַוועגונגען זענען שנעלע. זי איז אויפגערעגט. נישט אין פרימאָרגן קומט זי אַרויס אין הויף פאַרן פאָטער. זי גיט אַ קוק אין דער ווייט ווי דער האָריזאָנט זעט אויס, וואָס פאַראַ וועטער עס שטעלט זיך און זי נעמט זיך אַרבעטן. זי פירט אויס אַרבעטן וואָס נישט זי דאַרף זיי מאַכן. זי וויל העלפן דעם פאָטער און נישט שטיין ליידיק. זי שאַרט צוריק אַריין אין גרוב דאָס מיסט, וואָס איז אַרויסגעשווימען צוליב דעם רעגן אין דער נאַכט. נישט איינמאָל גראָבט זי אַ רינשטאָק, אַז דאָס אויסגעלאָפענע וואַסער זאָל קענען צוריק אַריינפליסן אין גרוב. זי סדרט פונאַנדער די פאַרנעצטע פּעק שטרוי, דער ווינט זאָל זיי איבערטרוקענען אָדער זי שלעפּט זיי צונויף, זיי זאָלן נישט נאַס ווערן. יעדן פרימאָרגן, ווען די נאַכט איז געווען אַ ווינטיקע, נעמט זי צונויף די אָנגעטראָגענע בלעטער און דאָס שטרוי און רוימט אויף דעם הויף.

זי אַרבעט מיט אימפּעט ביז זי דערהערט אַ קלאַפּ פון אַ טיר. דעמאָלט שטעלט זי זיך הינטער אַ וואַנט אָדער גייט אין שטייג אַריין, אַז דער פאָטער זאָל זי נישט זען.

דער פאָטער ווייסט, אַז זי איז שוין לאַנג אין דער אַרבעט. יעדן מאָרגן ווען ער קומט אין הויף אַריין קוקט ער זיך אַרום וואָס זי האָט שוין אָפּגעטאָן. זאָרג און פאַרדרוס צו זיך פאַרצערט זיין אויסגעשלאָפן פּנים און ער גייט אין שטאַל אַריין מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. ערשט איצט שלייכט זיך רינה אַריין אין שטאַל ווי אַ שילערין, וואָס האָט פאַרשפּעטיקט און גיט אים אַ זאָג האַרציק:

— טאַטע, שלום! — ווי זי זאָל זיין אויסגערוט.

גוט מאָרגן, טאָכטער! — ענטפערט ער איר, אָבער איינער קוקט נישט אָן דעם אַנדערן. זי נעמט זיך פאַרען ביי די קי, זי העלפט אים.

אַמאָל, אין אירע יונגע יאָרן, האָט זי ליב געהאַט די בעלי חיים. זי האָט געוווסט ווי יעדע קו הייסט. ביי יעדער געלעגנהייט איז זי געלאָפן אין שטאַל אַריין געבן אַ קעלבל טרינקען און עס געגלעט. יעדעס מאָל ווען דער פאָטער האָט געמוזט פאַרקויפן אַ קעלבל, איז זי גאַנצע טעג געגאַנגען באַטראַכטן עס. זי האָט עס געגלעט, געקוקט אים אין די אויגן, באַדויערט עס. ווען דער פאָטער האָט צונויפגענומען און אַוועקגעשיקט אין שטאָט אַריין עטלעכע שטייגן הינער, האָט זי דעם טאָג כמעט נישט געגעסן. זי האָט זיך באַנומען מיט דעם גורל פון די בעלי חיים. איצט טוט זי די אַרבעט מיט אימפעט, אָבער אָן געפיל. זי גיט צו עסן די בהמות, רייניקט זיי, מעלקט זיי, אָבער דאָס איז נאָר אַרבעט, וואָס זי דאַרף טאָן וואָס פילט איר אויס די צייט. ווען זי פאַרגעסט זיך און טוט אַ גלעט אַ קו, וואָס קוקט זי תמימותדיק און, אָבער כאַפּט שנעל אַוועק די האַנט, ווי זי זאָל זיך האָבן אָפּגעבריט. צו אַ קעלבל גייט זי בכלל נישט צו. זי וויל נישט אַרויסווייזן אירע מוטער־געפילן. דאָס טראָגט זי אין זיך, באַהאַלט פאַר אירע זין, כאָטש די באָבע פאַרנעמט זיך מיט זיי.

איר וועזן איז דער טרויער און די אַרבעט. דער טרויער און די אַרבעט רייסן זי אַוועק פון מענטשן. זי פאַרלאָזט כמעט נישט דעם תחום פון זייער ווירטשאַפט. זי איז מיד און גיט קיין שמייכל נישט. זי אַרבעט איבער אירע כוחות. זי עסט אַ סך, איר שלאַנקע פיגור איז איצט לייביק, איר פּנים אָנגעשטרענגט און דיקלעך, איר בליק איז אַן אָנגעווייטיקטער. אויך איר שטימע איז איצט אַ טיפע פון האַלדז. זי איז איצט שענער ווי פריִער, אַפילו ווען די הענט אירע זענען אויסגעאַרבעטע, אָבער דער יאָך ליגט איר אין די אברים. דאָס איז קענטיק פון יעדער איר באַוועגונג. זי איז מיד פון דער אַרבעט און באַגער, וועלכע זי שטיקט אין זיך מיט אַלע

כוחות. נישט איינמאָל בלייבט זי שטיין מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און פאַרכאַפּטן אָטעם, גייט אָן אין שווייס און זי פּילט יעדן פון אירע גלידער. אַ ווײַלע שפּעטער אָטעמט זי אָפּ. זי דערפילט די היץ וואָס יערט אין איר און זי נעמט זיך מיט נאָך אַ גרעסערן אימפּעט טאָן איר אַרבעט.

איינמאָל, אַז דער נאָכמיטאָג איז געוואָרן גרוי, דער הימל געדיכט און די שאַרפע ווינטן פון מזרח און צפון האָבן געווייעט, ווי זיי זאָלן פּאַטשן און האָבן אויפגעהאַלטן דעם רעגן, איז רינה מיט צעשויבערטע האָר, צעפלאַטערטע נאָזלעפּעלעך און צוויי מילדקאָנען אין די הענט געבליבן שטיין אַ מידע. עס איז זי באַפאַלן אַ ווילן זיך אַוועקזעצן אין אַ פּאָטעל מיט אויסגעצויגענע פיס, און אָנגעלענטע אין פּאָטעל־אָנלען. אַההה, — האָט זי אָפּגעזיפצט און זיך אָנגעלענט אין דער שטאָל וואַנט, הינטער וועלכער זי איז געשטאַנען.

דער פּאָטער, וואָס האָט כסדר זיך באַמיט זען און הערן ווי זי איז און וואָס זי טוט, איז אַרויסגעקומען פון שטאָל. ער האָט געהערט איר זיפץ.

רינה האָט זיך אָפּגעריסן פון דער וואַנט און איז שטיין געבליבן ווי אַ מיידעלע וואָס מען כאַפּט ביי אַן עברה.

— איך ענדיק שוין צונויפטראָגן די קאַנען — האָט זי זיך פאַרענטפערט.

דער פּאָטער האָט געשוויגן. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער זיך געוואָנדן צו איר:

— רינה — אָבער מער האָט ער נישט געקאָנט זאָגן.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויף אים פון דער זייט.

— מיר זענען מיד, מיר דאַרפן אַ הילף — האָט ערשט איצט דער פּאָטער פאַרענדיקט די רייד.

זי האָט געשוויגן, נאָר אירע אויגן זענען געווען אויפגעריסן.

יואל האָט מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן גערעדט ווי ער זאָל מיט איר איינטענהן:

— איך בין שוין נישט יונג, דו ביסט צו יונג. מיינע אויגן וועלן נישט סטאַיען, דיינע זענען אַ שאָד...

זי האָט געשוויגן.

— וואָס איז דער אויסוועג? — האָט דער פאָטער ווייטער גערעדט מיט אַ ציטער אין קול.

— ניין! — האָט זי היסטעריש אויסגעשריגן, האָט זיך אויס־געדרייט צו דער וואַנט און שטייענדיק מיטן רוקן צום פאָטער געהעשעט ווי אַ קינד.

אַ פייכטקייט האָט ווי אַ הייטל איבערגעדעקט דעם פאָטערס אויגן. ער האָט אַ זיפץ געטאָן און מיט שווערע פאַמעלעכע טריט, ווי ער זאָל שלעפּן די פיס איז ער צוגעגאַנגען צו איר, אַוועק־גענומען זי פון דער וואַנט. זי האָט זיך אויף אים אָנגעלענט און געלאָזט זיך פירן אין שטוב אַריין.

ער האָט זי אַוועקגעלייגט אויפן בעט אין אירע אַרבעטס־קליידער. חנה איז שטיין געבליבן אין דער דורכגאַנגס טיר פון עס צימער. זי האָט דערשטוינט און נייגעריק געקוקט וואָס עס קומט דאָ פאָר. יואל איז איר שוין אַנטקעגנגעגאַנגען. זיינע דיקע ברעמען זענען אים געשטאַנען ווי ביי אַ יאַזש. זיין גאָמבע איז געווען איינגעצויגן און זיין פּנים איז צוליב דעם געווען פירקאַנטיק.

— וואָס איז געשען? — האָט חנה געפרעגט אַן איבערגע־שראָקענע.

יואל האָט עטלעכע מאָל איר אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. ער האָט נישט געקאָנט רעדן. זיין פּנים איז געווען גרוי.

חנה האָט זיך אָפּגערוקט אין אַ זייט, געוואָלט אים אַדורכלאָזן. ער איז שטיין געבליבן איר אַנטקעגן און איר צו וויסן געטאָן:

— רינה ליגט אויפן בעט — האָט ער מיט דער האַנט זיך אָפּגעווישט דאָס פּנים. חנה האָט אָפּגעזיפצט און געבליבן מיט אַן אָפן מויל, ווי זי זאָל זיך שטיקן און געוואָלט לויפן צו איר. יואל האָט זי אַרומגענומען, זי איינגעהאַלטן און מיט איר אַריין

אין עס צימער. איצט האָט דער פּאָטער זיך אָנגעלענט אין דער וואַנט. חנה האָט געקוקט אויף אים און געוואַרט.

— אַ שאָד אירע יונגע יאָרן — האָט דער פּאָטער שטיל געזאָגט. די שטילקייט אין שטוב האָט זיי ווי איבערגעדעקט. ביידע האָבן נאָר געהערט דעם גאַנג פונעם זייגער אויף דער וואַנט און דאָס קוואַקערן פונעם וואַסער, וואָס האָט געקאָכט אויפן פייער.

חנה האָט זיך אויסגעווישט די מויל־ווינקלען און איילִיק, ווי זי זאָל שלינגען די ווערטער, האָט זי אים אַ זאָג געטאָן:

— דו ביסט שולדיק! ביסט אַ טאַטע, ביסטו מחויב! — זי האָט איבערגעכאַפּט דעם אָטעם און צוגעגעבן: — אונדזער בראָך איז גרויס, אָבער זי איז יונג און דאַרף ווייטער לעבן — און זי האָט זיך צעוויינט.

— צווישן פאַרוויינטע ווייבער — איז יואל געוואָרן נערוועז און באַלד דערויף געוואָרן שטרענג:

— גענוג!

זי האָט מיט דער שאַרץ זיך אויסגעווישט די אויגן און איז געבליבן מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט דער שאַרץ.

— טייער באַצאָלט, אויך דאָס איז אונדז באַשערט געווען — האָט יואל אַ זאָג געטאָן צו זיך שטיל.

רינה ווי נאָר זי האָט דערפילט אונטער זיך די ווייכקייט פון דעם מאַטראַץ האָט זי זיך געלאָזט באַהערשן פון איר מידקייט, האָט שוין געוואָלט איינשלאָפן, אָבער צו אירע אויערן איז דערגאַנגען דאָס געשפּרעך צווישן טאַטע מאַמע, האָט זי זיך אויפגעשטעלט און איז צוגעגאַנגען צו דער טיר, אַ קוק געטאָן צי די עלטערן זעען נישט און איז אויף די שפּיץ פינגער צוריק אַרויס אויפן הויף.

חנה האָט יאָ געהערט דעם שאָרך פון רינהס לייכטע טריט. זי האָט אַ קוק געטאָן אויף יואלן צי ער הערט. זעענדיק אים אַ צעוויינטיקטן, האָט זי פול מיט מיטלייד אים געפרעגט:

— ווילסט טרינקען אַ טעפּל קאַווע?

— ניין, ניין! האָט ער זיך אַ ווער געטאָן און איז אַרויס פון צימער. אויך ער איז אונטערגעקומען מיט אַ לייכטן טריט און פון ווייטנס אַ קוק געטאָן וואָס רינה טוט. זעענדיק, אַז איר בעט איז ליידיק, האָט ער שטיל אַ זיפץ געטאָן „אוי!" אַז חנה זאָל נישט הערן און איז אויך אַרויס אויפן הויף.

חנה האָט אים נאָכגעקוקט און איז אַוועק צו איר אַרבעט.

יואל האָט געשוויגן אָבער ער האָט געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט, ער זאָל קאָנען רינהן באַפרייען פון דער שווערער אַרבעט כאָטש טיילווייז. ווי און ווען דאָס וועט געשען האָט ער נישט געוווסט צוליב רינהס עקשנות. נאָך רינהס צוזאַמענברוך אָבער און נאָך חנהס פאָרוווּרף, האָט ער באַשלאָסן צו ברענגען אין שטוב אַריין אַן אַרבעטער אַפילו ווען עס זאָל דאַרפן ווייטאָן רינהן. ער האָט געהאַלטן בסוד זיין באַשלוס, אָבער ווענמען ער האָט געטראָפן, האָט ער געפרעגט וועגן אַ גוטן אַרבעטער. ער האָט אַפילו זיך נישט געוואָנדן אין דערבייאיקן אַרבעטס-אַמט. ער האָט נישט געוואָלט מען זאָל אים שיקן סתם אַן אַרבעטער לויט דער ריי. יעדן אַרבעטער וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען האָט ער נאָכגעקוקט ווי ער זעט אויס, ווי אַלט ער איז בערך און צי וואָלט ער פּאַסיק געווען פאַר אים. יעדן אַרבעטער, וואָס ער האָט געטראָפן אין פעלד, האָט ער נאָכגעקוקט ווי אַזוי ער שניידט די קאָניטשינע אָדער האַקט די קוקורידזע באַדילעס און ווי אַזוי ער פאַרטיקט זיך אָפּ מיטן אַראָפּנעמען די ירקות פון פעלד. צו אַ געניטן אַרבעטער איז ער אויך צוגעגאַנגען און אים אַ זאָג געטאָן „ברכה און הצלחה". בדרך כלל האָט יעדער פון די אַרבעטער אים געענטפערט „שלום און ברכה". יואל האָט געלייגט אַכט, צי ביים באַגריסן אים רייסט דער אַרבעטער איבער די אַרבעט. נישט איינמאָל האָט יואל אויך אַ טראַכט געטאָן, צי ער וואָלט נישט געקאָנט געפינען קיין פּאַסיקן מענטש אין דער מעברה, אָבער יעדעס מאָל האָט ער זיך געענטפערט אין געדאַנק: „גיי, ווייס ווער ער איז?"

אין אַ פֿאַרמיטאָג האָט יואל אַ זאָג געטאָן דעם אייזל „אויס!״ און ער איז אַראָפּ פֿון וואָגן. ער איז געקומען שניידן קאָניטשינע פֿאַר די בהמות. ער האָט זיך אומגעקוקט און דערזען פֿון ווייטנס אַ שטאַרקע געבויקטע געשטאַלט, וואָס האָט מיט אַ סערפּ געשניטן מיט שוווּנג די קוקורידזע און די אונטערגעשניטענע באַדילעס האָבן זיך אויסגעלייגט אין אַ שורה. ער איז צו אים צוגעגאַנגען און אים אַ זאָג געטאָן „ברכה און הצלחה!״. דער אַרבעטער האָט זיך אויסגעגליכן, אים געענטפֿערט „שלום און ברכה״ און מיט דער האַנט זיך אָפּגעווישט דעם שווייס פֿון שטערן, כאָטש עס איז געווען ווינטער. דער אַרבעטער איז געווען הויך, ברייטבייניק מיט שטאַרקע הענט און אַ קאַנטיקן קאָפּ. יואל האָט געוווּסט, אַז ער אַרבעט ביי גראַבן, ווייל זיי זענען געווען שכנים אין פֿעלד. דאָך האָט ער אַ פֿרעג געטאָן דעם אַרבעטער:

— מען קאָן אייך באַשטעלן?

דער אַרבעטער האָט אַ הויב געטאָן די אַקסלען פֿון פֿאַרלעגנהייט.

— דו אַרבעטסט ביי אים סטאַביל? — האָט יואל אים אַ פֿרעג געטאָן.

— כמעט! — האָט ער געענטפֿערט יואלן. ער האָט אַ קוק געטאָן אין דער ריכטונג פֿון ים און אַ זאָג געטאָן יואלן:

— מען דאַרף זיך צואיילן, עס דערנענטערט זיך אַ רעגן...

— יאָ! — האָט יואל באַשטעטיקט און ביידע האָבן גענומען אַרבעטן.

אין אַ מאָרגן ווען יואל האָט געבערענגט די מילך אין קילהויז אַריין האָט אַ דיקע, הייזעריקע שטימע ווי אַ גרילץ פֿון אַ פֿאַרזשאַווערטער זאַוויאַסע, אים אַ זאָג געטאָן:

—שלום, יואל. וואָס הערט זיך?

יואל האָט זיך אומגעקוקט און געלאָזט שטיין אויף דער ערד די קאַנען מילך. ער האָט זיך אויסגעדרייט און געענטפֿערט:

— שלום און ברכה! — און שטיל צוגעגעבן — נישטאָ קיין כוח...

ברוך אַ נידעריקער, דאַרער פאַרשוין מיט לאַנגע הענט, קנאָכיק פּנים און קורצע נאָז האָט אויך געברענגט זיין מילך. ער איז אויך געווען פון די ערשטע מתיישבים אין „אסף”. מיט אים איז יואל געשלאָפן אין די ערשטע יאָרן אין דאָרף אין זעלבן באַראַק אַ בעט ביי אַ בעט.

— יואל, קלאָג זיך נישט — האָט ער געזאָגט און אים אַ קלאַפּ געטאָן אין פּלייצע און דערביי זיך אונטערגעהויבן כדי אים דער־גרייכן. ער האָט אויסגעשטרעקט דעם האַלדז און אים אַ זאָג געטאָן ווי ער זאָל אים איינרוימען אַ סוד:

— לאָז נישט רינהן אַרבעטן!

— אַדרבא, פּועל דו ביי איר...

— נעם צו אַן אַרבעטער און פרעג נישט.

— וווּ געפינט מען אים?

— פאַראַן, זוך!

יואל האָט די גאַנצע צייט גערעדט שטיל מען זאָל אים נישט הערן און כסדר זיך אומגעקוקט, צי עס הערט נישט ווער וואָס ברוך זאָגט. ער האָט זיך צו אים צוגערוקט און נאָך שטילער זיך פאַרטרויט פאַר אים:

— נישט יעדן קאָן מען אַריינגעמען אין שטוב — און ער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

ברוך האָט אים אָנגעקוקט מיט גרויסע אויגן. ערשט איצט האָט ער פאַרשטאַנען וואָס יואל איז אויסן.

— עס וועט גוט זיין — האָט ער אַ זאָג געטאָן יואלן און ער האָט אָנגענומען די צוויי קאַנען מילך. יואל האָט געטאָן דאָס זעלבע.

— געענדיקט — האָט עמנואל אַ שריי געטאָן, יואל זאָל הערן און ער איז צוגעגאַנגען צו אים. יואל האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף הסכמה. עמנואל איז געווען הויך, ברייטביייניק, אָבער נישט דיק. זיינע אברים זענען געווען מוסקולירט. ער איז געווען דער שאָפער אין זכריה. ער האָט געברענגט יואלן אַן אויטאָ שטרוי פאַר דער שטאַל. די פעלדער פון זכריה האָבן זיך געגרענעצט מיט דעם

פרדס פון „אסף". פון „אסף" איז מען אויך געפאָרן קיין זכריה מיט אַ זייטיקן, נישט געפלאַסטערטן וועג.

— ווילסטו געלט? — האָט יואל אים געפרעגט און זיך אָנגעלענט אינעם שטרוי.

— ניין, מיר וועלן זיך אָפּחשבונען ווען כ׳וועל דיר ברענגען די רעשט שטרוי — האָט עמנואל אים געענטפערט.

יואל האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַז ער איז מסכים.

עמנואל האָט אויסגעדרייט צו אים זיין גרויסן, גרויען קאָפּ און אים אַ פרעג געטאָן:

— פאַרוואָס פאַרקויפסטו אַלע קעלבלעך? — און פון זיך אָפּגעטרייסלט די זדשעבלעס שטרוי פון זיינע בגדים.

יואל האָט אים אָנגעקוקט מיט טרויעריקע אויגן.

— איך דאַרף אַ הילף.

— איז וואָס?

— נישט לייכט צו קריגן.

עמנואל האָט אַ טראַכט געטאָן און אים פאָרגעשלאָגן:

— איך האָב פאַר דיר אַ פּאַסיקן מענטש.

יואל האָט נייגעריק אים אָנגעקוקט און געוואַרט, ער זאָל רעדן ווייטער.

עמנואל האָט צוגעבויגן צו אים דעם קאָפּ ווי ער זאָל וועלן, אַז נאָר ער זאָל הערן:

— אין אונדזער דאָרף ביי זעירין וווינט אַ פּליט פון דער מעברה, אַ שטילער מענטש און גוטער אַרבעטער. יעדער אין דאָרף וואַרט, ער זאָל קומען צו אים אַרבעטן. טוט די אַרבעט ווי אַ בעל־הבית. ער שווייגט, רעדט מיט קיינעם נישט, קאָנטיק, אַז ער איז אַ געליטענער. ער הייסט דוד, אָבער אין דאָרף רופט מען אים „דער פּליט".

יואל האָט נישט געוווּסט וואָס ער זאָל ענטפערן עמנואלן.

עמנואל האָט זיך פאַרטראַכט און אַ ווײַלע שפּעטער אַ זאָג געטאָן ווי ער זאָל האָבן באַשלאָסן:

— יואל, ער איז אַ פּאַסיקער מענטש!

יואלס אויגן זענען געווען שטאַר, ווי ער זאָל קוקן ווייט.

— ווער ווייסט — האָט יואל אַ שטאָמל געטאָן און זיין בויך האָט זיך אים אַ טרייסל געטאָן ווי ער זאָל זיך אים האָבן אַראָפּ־געלאָזט.

— יואל, באַשליס! אַזוי ווי אין די פריִערדיקע יאָרן — האָט עמנואל געדריקט אויף אים.

יואל אַ פאַרשעמטער, ווי ער זאָל זוכן ווערטער און ווי עס זאָל אים שווער זיין זיי צונויפשטעלן האָט אים געענטפערט:

— איך וועל מיט אים רעדן, דערנאָך מיט דער משפּחה.

— דאַכט זיך מיר, אַז דאָס איז דיין שאַנס — האָט עמנואל אים געוואָרנט און אַ קוק געטאָן אויף אים פרעגנדיק.

— איך ווי איך, אָבער די טאָכטער — האָט יואל אַ שטאָמל געטאָן.

עמנואל איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל. ערשט אין אַ ווײַלע אַרום האָט ער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַז ער האָט פאַרשטאַנען און האָט חבריש געזאָגט:

— יואל, נוץ אויס דיין נסיון. ווייז אַז דו ביסט יואל...

יואל האָט אָפּגעזיפצט.

עמנואל איז געווען גערירט.

— יואל, איך בין שוין נישט קיין יונגערמאַן. בערך זענען מיר אין די זעלבע יאָרן. מיר קאָנען זיך דאָך פון די ערשטע טעג אָן ווען דו ביסט געקומען קיין „אסף". איך פאַרשטיי דיין משפּחה־לאַגע — ער האָט אַ שאַרפן קוק געטאָן אויף אים און פאַרענדיקט — יואל, זיי דו דער איניציאַטאָר.

יואל האָט פאַרצויגן זיינע דיקע ברעמען. די הויט אין די אויגן־ווינקלען איז אים געריינצלט געוואָרן. ער האָט מיט ביידע הענט זיך אַ קראַץ געטאָן דעם קאָפּ און אומבאַהאָלפן אַראָפּגעלאָזט די הענט.

— יואל, זיי מוטיק און פלאָנטער אויף דיין משפחה־פלאָנטער — האָט עמנואל פון אים געפאָדערט.

— נאָך וואָס פאַרא פלאָנטער — האָט יואל אַ זאָג געטאָן. אַ צייט לאַנג האָבן ביידע געשוויגן.

מיטאַמאָל האָט עמנואל אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ. ער האָט נישט געוואָלט קוקן יואלן אין פּנים אַריין און שטיל געזאָגט:

— נישט נאָר צו דער אַרבעט נעם אים, נאָר אויך וווינען נעם אים צו דיר.

— האַ? — האָט יואל דערשטוינט אים אַ פרעג געטאָן, אָבער אַ ווײלע שפּעטער האָט ער זיך פאַרענטפערט — אַ ייד פון דער גאַס, אַ ווילד פרעמדער מענטש.

עמנואל האָט געזאָגט:

— איך וועל מיט אים רעדן און אייך צוזאַמענפירן — און אַ קוק געטאָן יואלן אין די אויגן, געוואָלט זען ווי זיין פאַרשלאַג האָט געווירקט אויף אים.

יואל האָט אים נישט געענטפערט נאָר זיין אָטעם איז געווען אַ שנעלער, ווי עס זאָל אים זיין הייס.

— נאָך שבת, ווען כ׳וועל דיר ברענגען די רעשט שטרוי, וועל איך דיר אויך זאָגן קאָנקרעט וואָס מיר האָבן צו טאָן — האָט עמנואל אים צו וויסן געטאָן און נישט וואַרטנדיק אויף תשובה האָט ער אים אַ זאָג געטאָן:

— יואל, זיי געזונט! — און איז אַוועק צום אויטאָ זיינעם.

ווען עס האָט זיך דערהערט דער רעש פון געלאָזטן מאָטאָר, האָט יואל אויפגעהויבן דעם קאָפּ און געזען ווי דער אויטאָ פאָרט אַוועק. זיינע אויגן זענען געווען טרויעריק.

כא

ווען דוד איז אַרויסגעלאָפן פון די קרינקער איז אים אַנטקעגנ־געקומען אַ הייסער מדבר־ווינט, וואָס האָט אים ווי איינגעהאַלטן, אָבער ער האָט מיט אימפּעט אַ שפּאַן־געטאָן ווייטער. ער איז אַנטלאָפן פון רעסטאָראַן וואָס איז ביז איצט געווען זיין פּאַקטישע היים. ערשט אויף דעם פרייען, נישט פאַרבויטן און נישט־באַאַרבעטן שטח איז ער שטיין געבליבן. ער האָט געקוקט אין דער געדיכטער פינצטערניש אַריין ווי ער זאָל זי וועלן דורכדרינגען. די הייסע ווינטן אַרום אים האָבן געווייעט, ווי זיי זאָלן אים אַרומהילן. ער איז געשטאַנען און געפּראַכט. לסוף האָט ער צו זיך אַ זאָג געטאָן: „יאָ". זיין קול איז פאַרפאַלן געוואָרן אין דער הייסער פינצטערניש און ער האָט ווידער גענומען גיין, פּאַוואָליע, מיט געמאָסטענע טריט. ער האָט געשפּאַנט איבער די פעלדער, אַריינגעאָטעמט אין זיך די צעגליטע פינצטערניש און זיך צוגעהערט צום אָפּהילך פון זיינע טריט, צום שאָרך פון די גרעזער וואָס ער האָט געטרעטן און צום זשומען פון די אינזעקטן, וואָס האָבן געשוועבט אין דער לופט.

ווען ער האָט דערהערט טריט פון ווייטנס האָט ער אַ רוף־געטאָן:

— בענצי, דאָס בין איך!

בענצי האָט דערקענט זיין קול און אים געעפנט דאָס טויער.

— גוט וואָס דו ביסט געקומען, איך וועל האָבן מיט וועמען צו רעדן. די נאַכט איז אַ פינצטערע, די היץ פון מדבר איז אַזוי געדיכט, אַז עס פאַרדעקט די לבנה — האָט בענצי זיך אויסגערעדט פאַר אים.

— בענצי, כ'בין געקומען מיט דיר זיך געזעגענען, איך פאַרלאָז די אַרבעט — האָט דוד אים צו וויסן געטאָן.

— פאַרוואָס ? אַ גוטע אַרבעט ! געהערט, אַז מען וועט דיר דערלייגן האָט בענצי געפּרוּווט אויף אים משפּיע זיין.

איך מוז איבעררייסן די אַרבעט. כ׳מוז זיך באַרואיקן. אויב איך וועל ממשיך זיין, וועל איך אונטערגיין האָט דוד געוואָלט אים איבערצייגן.

— קענסט דאָ אַרבעטן ווי לאַנג דו וועסט וועלן. אויב ס׳וועט דיר זיין שווער, וועל איך דיר העלפן האָט בענצי איינגעטענהט מיט אים.

דוד האָט נישט געענטפערט. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז בענצי באַגרייפט נישט וואָס ער איז אויסן. ער האָט נישט געוואָלט מיט אים איינטענהן מער. ער האָט בלויז געזאָגט:

— בענצי, וועסט איבערגעבן דבן, איך האָב געמוזט איבער־לאָזן די אַרבעט, אַז איך בעט אַנטשולדיקונג פון אים פאַרוואָס איך האָב זיך מיט אים נישט געזעגנט. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער צוגעגעבן דעם לוין פאַרן היינטיקן אַרבעטס־טאָג זאָל ער דיר געבן.

הינטער די שנעל־אַרויסגעזאָגטע ווערטער האָט זיך באַהאַלטן די מורא, בענצי זאָל זיך נישט באַליידיקן. ער האָט נישט געוואָלט בענצי זאָל אים ווידער נעמען צורעדן. די פינצטערניש האָט איינ־געשלונגען זיינע ווערטער. ער האָט אַרומגענומען בענצין, אים צוגעדריקט צו זיך, געזאָגט: „אַ גוטע נאַכט” און איז אַוועק.

בענצי, דער נידעריקער, ברייטפּלייציקער ייד איז שטיין גע־בליבן אין דער פינצטער ווי אַן אויסגעשפּאַנט פערד. ערשט שפּע־טער האָט ער אַ מורמל־געטאָן:

אַ שאָד... אַ גוטער אַרבעטס־פּלאַץ.

צומאָרגנס האָט דוד זיך איבערגעוועקט שפּעט. ער איז ליגן געבליבן אויף דעם מעברה־געלעגער מיט אויפגעריסענע אויגן. עס האָט געדויערט ביז ער האָט צונויפגענומען די חושים זיינע און באַגריפן ווי ער געפינט זיך. די טאָג־העלקייט אין געצעלט איז געווען אַ גרויע און פייכטע. די שטילקייט האָט געוועקט עפּעס

אומקלאָרע, נאָר אומרואיקע רעיונות. פון אַלץ אַרום האָט געווייט מיט לאַנגווייל, פאַרסמענדיק די נשמה מיט אַן אָנמעכטיקן פאַרלאַנג ערגעצוווּ אַוועקצוגיין. ער האָט דערפילט זיינע גלידער און ער איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט, גענומען זיך אָנטאָן, געבליבן זיצן אַן איבערגעבויגענער איבער די הויזן וואָס ער האָט אַרויפגעצויגן אויף זיך. ער האָט זיך דערשראָקן פאַר דעם וואָס ער האָט געטאָן און וואָס ער גייט טאָן.

ער האָט דערפילט אַ נויטווענדיקייט אַראָפּצורעדן זיך פון האַרצן, אָבער נישט געהאַט פאַר וועמען. זיינע שכנים אין געצעלט, די צוויי ברידער און שאול, זענען געווען אין שטאָט ביי דער אַרבעט. זיי זענען געקומען ביינאַכט שלאָפן. זיי זענען געקומען צוזאַמען, אָבער אין געצעלט אַריין האָט יעדער זיך אַריינגעשלייכט באַזונדער. זיי האָבן נישט געוואָלט אַז אין דער מעברה זאָל מען וויסן, אַז זיי אַרבעטן.

דוד פלעגט קומען שלאָפן שפּעטער פון אַלע. טעג האָט ער זיך געשלייכט איבער די דערפער אין דער סביבה. ער איז געווען דעצידירט צו פאַרלאָזן די מעברה און אַוועקגיין אין דאָרף אַריין, האָט געזוכט אַ קליין דאָרף, ווו מען קען אים בכלל נישט, איז געגאַנגען מיט די זייטיקע וועגן, נישט געוואָלט טרעפן קיין באַ־קאַנטן, יעדן טאָג געגאַנגען אין אַ צווייט דאָרף. דאָס דאָרף זכריה איז ער אַרומגעגאַנגען עטלעכע מאָל, צום סוף איז ער שטיין גע־בליבן אויף די פעלדער, געוואָלט זען דאָס דאָרף פון דרויסן. ער איז געשטאַנען און באַטראַכט די איינציקע גענוג ברייטע גאַס אין דאָרף. אַ געפּרעסטער נישט־געפלאַסטערטער וועג האָט געפירט אין דאָרף אַריין. פון ביידע זייטן גאַס זענען געוואַקסן ברייטע אייקאַליפּ־טוסן. הינטער די ביימער זענען געשטאַנען ווייסע, איינשטאָקיקע הייזער מיט שיפּע רויטע דעכער און מיט גערטנער פון פאָרנט. הינטער די הייזער זענען געווען די פעלדער.

— שלום — האָט אַ דיקע שטימע אים באַגריסט.

— אוי, ווער קען מיך דאָ? — האָט דוד געוואָלט אַ ברום־טאָן,

אַבער ער האָט געענטפערט: „שלום וברכה". אין דער זייט איז געשטאַנען אַ נידעריקער ברייטבייניקער ייד. זיינע אַרבל זענען געווען פאַרשאַרצט, די נאַגאַוויצעס פאַרבויגן, מיט אַ „טעמבעל" קאַפּעלוש אויפן קאָפּ. דער ייד האָט אים שוויגנדיק באַטראַכט, האָט געוואָלט זען ווער עס איז דער פאַרשוין, וואָס קוקט אַריין אין די הייזער. דוד, אַ באַרואיקטער דערפון וואָס דער ייד קען אים נישט, האָט געזאָגט:

— געמיינט, אַז אין דאָרף זענען נישטאָ קיין יידן...

— אין זכריה בטלט מען נישט... אַלע אַרבעטן.

— אַ פרעמדער קאָן אויך דאָ קריגן אַרבעט? — האָט דוד נענטער זיך צוגערוקט צו אים — קען מען דאָ קריגן אַ דירה?

— ווער זייט איר? — האָט דער ייד אַרויפגערוקט דעם טעמבעל העכער איבערן קאָפּ, געוואָלט בעסער זען דעם פאַרשוין.

— אַ פליט פון דער מעברה — איז דוד געוואָרן דרייסטער.

דעם ייד איז ווייזט אויס, געפעלן דודס ענטפער, ער האָט נאָך שטאַרקער איצט געקוקט אויף אים מיט מער צוטרוי, אָבער גע־וואָלט אים אויספרוּוון:

— ערד־אַרבעט איז נישט קיין לייכטע זאַך.

— איך האָב שוין געטאָן אַלע אַרבעטן, אַפילו געהאַקט בלאָקן, האָט זיך פון דודס שטים געהערט אַנטשלאָסנקייט.

— איך בין נחמיה זעירה און ווי הייסט איר? — האָט ער געפרעגט דודן.

— דוד גייער — האָט ער שטיל געזאָגט און אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

— אַרבעטן וועט איר ביי מיר, וווינען וועט איר ביי עציונען, קומט! — האָט זעירה געזאָגט און גענומען גיין פאָרויס. דוד איז אים נאָכגעגאַנגען.

✡

ווען עמנואל איז אין אַ פאַרנאַכט געקומען צו דודן כדי זיך מיט אים אַדורכרעדן, פאַרשלאָגן אים די אַרבעט ביי יואלן, איז דוד

געווען שוין עטלעכע חדשים אַ תושב אין זכריה, האָט געווינט אין אַ בעטאָנענעם שפּייכלער, וואָס האָט געהאַט אַ שיפּן דאַך אין הויף אַריין. דער שפּייכלער איז געשטאַנען ביים פּלויט וואָס איז געווען פון שטעכל־דראָט, האָט געהאַט איין טיר און דריי קליינע פענצ־טערלעך אין דער הויך. די רעשט ווענט זענען געווען טויבע. דער שפּייכלער איז געווען איבערגעטיילט מיט גרוי־געקאַלעכטע אַז־בעסט־ווענטלעך, געווען אַ צימער מיט אַ קיכל און שמאָלע באַ־קוועמלעכקייטן.

אין צימער איז געשטאַנען אַ בעט, אויף וועלכן עס איז געלעגן אַ קישן און איז געווען איבערגעדעקט מיט אַ גרויען קאָץ. אונטערן בעט זענען געשטאַנען זיינע צוויי וואַליזעס, אין דער זייט אַ הילצערן טישל און אַ קליין טאַבאָרעטל. יעדן פרימאָרגן האָט דוד אַרויפגעשטעלט אויף אַ קליין פינגערל פון אַן אויוון־לאָמפּ אַ טאָפּ צו קאָכן. פראַנאַכט, ווען ער האָט זיך אומגעקערט פון דער אַרבעט, האָט ער געהאַט אַ פאַרטיק מיטאָג.

די ערשטע צייט האָט ער געאַרבעט ביי זעירהן. ער האָט אים געוויזן וואָס און ווי אַזוי צו טון. דוד האָט שנעל תופס געווען און געאַרבעט פּינקטלעך און איבערגעגעבן. ער האָט יעדן הויפן צו־נויפגענומען און פאַרקערט, געמאַכט די אַרבעט ווי פאַר זיך. ער איז שנעל געוואָרן בקי אין אַלע אַרבעטן. די מתיישבים אין זכריה זענען געקומען אים פרעגן, וועלכע טעג זענען ביי אים פריי און געוואַרט, ער זאָל צו זיי קומען אַרבעטן. ער האָט געאַרבעט מיט חשק, ווייל אין די שעהן האָט ער נישט געמוזט טראַכטן וועגן זיין גורל און זיך געפילט באַפרייט פון זיין פּיין און עלנט. ער האָט איצט שוין כמעט נישט געטרונקען.

נאָך דער אַרבעט אָבער, ווען ער איז געבליבן מיט זיך אין צימער, איז ער לאַנג געלעגן אויפן בעט און געקוקט אויף דער סטעליע, דערנאָך געזוכט זיך צו פאַרגעסן. דערפאַר האָט ער אַרום זיין וווינונג געפלעגט עטלעכע בייטן. אויף יעדער בייט האָט ער געציכטעט אַן אַנדערע פלאַנץ, זשעראַניום, אַספּאַראַגוס, בלויע און

געלע לאַנטאַנע, וואָס וואַקסט אויף די קברים אין לאַנד. אויך די בייטן האָבן אויסגעזען ווי קברים. ער האָט געקרישלט ברויט און צעשיט, געוואַרט, אַז פייגל זאָלן אָנפליִען. ער האָט געקוקט ווי די פייגל עסן און די געדאַנקען זענען געשוואומען אין מוח ווי אין אַ רויכיקן נעפל. עס האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז די פייגל קוקן אויף אים און אַז דאָס זענען נשמות פון די יונג־פאַרשניטענע לעבנס, נאָך וועלכע ער טרויערט. דעמאָלט פלעגט ער אַוועקלויפן, שפּאַנען שעהן איבער די פעלדער ביז ער האָט זיך באַרואיקט.

אַלע אין דאָרף, קינד און קייט, האָבן געקענט דודן. ער האָט נישט געהאַט קיין משפחה און נישט קיין ערד, אָבער ער איז געווען אַ תושב אין זכריה. יעדער אין דאָרף ביז דעם קלענסטן האָט געוווּסט ווי ער הייסט, אָבער גערופן האָט מען אים „דער פּוילישער" אָדער „דער פּליט".

ער האָט נישט גערעדט, און נישט געקוקט די מענטשן אין די אויגן, נאָר צו די בעלי חיים איז ער געווען צוגעלאָזן. אַ קו, וואָס האָט אים נאָכגעקוקט תמימותדיק, אַ פערד וואָס האָט אים באַשמעקט אָדער אַן אייזל, וואָס האָט געגענעצט, האָבן דערוועקט אין אים נאָענטקייט, צוטרוי. ער האָט נישט מורא געהאַט, אַז זיי וועלן צו אים רעדן. אויך אין פעלד האָט ער זיך געפילט פריי. ער האָט געאַרבעט און געאָטעמט אין זיך די ריחות פון די געוויקסן. פון מאָל צו מאָל האָט ער אויסגעגליכן דעם רוקן און מיטן אויג אַרומגענומען די פּראַכט פון דער סביבה. אויך ווען ער האָט געהאַלטן שמירה אין דאָרף, האָט ער געשוויגן, אָבער זיין פּנים איז געווען מילד. ער איז שטענדיק געקומען אַן אָפּראַזירטער, די האַקי־בגדים אויסגעפּרעסט און די שיך אויסגעגלאַנצט. די ביקס האָט ער געטראָגן מיט דער לופע אַראָפּ ווי אַ יעגער. ער איז געווען אַ פּוילישער אָפיציר. די נעכט ווען ער האָט געהיטן דאָס דאָרף, האָט ער געשפּאַנט מיט טריט פון אַ זעלנער. יעדן פאַרבייגייער האָט ער געזאָגט „שלום" און געקוקט אים מילד אין די אויגן. די מענטשן אין דאָרף האָבן געשטוינט, אָבער ער האָט זיך פאַר קיינעם נישט פאַרטרויט.

אין די נעכט איז ער ווידער געווען דער בכבודיקער בירגער וואָס אונטערליגט דעם געזעץ, דעם כבוד, פון וועלכן מען האָט אים באַרויבט.

נאָך יעדער נאַכט היטן, איז דער מאָרגן וואָס האָט אַריינגע־שיינט צו אים דורך די פענצטערלעך געווען העל. אויך ווען ער איז פאַרבייגעגאַנגען די שול און ער האָט דערהערט ווי אַ לערער לערנט די תלמידים אָדער ווי זיי זינגען, האָט די הויט אויף זיינע באַקן זיך צעקנייטשט. דאָס האָט ער צו זיך געשמייכלט: „פאַראַן יידישע קינדער". ער האָט זיך באַמיט, ער זאָל וואָס ווייניקער בלייבן מיט זיך צווישן ווענט, אָבער נישט אַלע מאָל איז עס אים געלונגען. אָפט, אַז ער האָט זיך אָפּגעפּאַרטיקט מיט זיין שטוב־אַרבעט איז אים ווידער באַפאַלן אַ שווערע אומעט. ער האָט זיך אַ מידער אַוועקגעזעצט אויפן בענקל מיט די הענט אויף די קניִען, די אויגן האָבן זיך אים פאַרמאַכט און ווידער האָבן פאַר אים גענומען שוועבן די סעצנעס פון זיין פאַרגאַנגען לעבן.

אין איינעם אַזאַ אָוונט, ווען דער גרענעצלאָזער טרויער האָט גענומען אים שטיקן, איז ער אויפגעשפרונגען און אַ רעווע געטאָן: אַההה! זיין פאַרנעפּלטער בליק האָט זיך אָנגעשטויסן אויף זיינע בגדים וואָס זענען געהאַנגען אויף דער וואַנט. אונטער די בגדים איז שוין געזעסן אַ שאָטן, וואָס האָט זיך, ווי עס האָט זיך אים געדאַכט, באַוועגט. ער האָט פאַרביילט די פויסטן, ווי ער זאָל זיך וועלן אויף אים וואַרפן. ער איז צוגעפאַלן צו די בגדים, זיי אַראָפּ־געריסן פון האַקן און זיי אַ וואָרף געטאָן אויפן פאָל.

כב

דער נאָכמיטאָג איז געווען אַ פּייכטער, כאָטש בערג־ווינטן האָבן געטרוקנט די לופט. אַ דינער געדיכטער רעגן איז געפאַלן אַ גאַנצע נאַכט. די ווענט און דעכער זענען געוואָרן אויסגעוואַשן, די ערד פולכנע. יואל, אין אַ דיקן ספּענצער, די הויזן אַרייַנגעלאָזט אין די גומי־שטיוול און מיט אַ קאַשקעט איבער די אויערן האָט מיט אַ גראַבלע צונויפגעשאַרט די אָנגעטראָגענע אין הויף אַרייַן בלעטער און שטרוי. ער האָט געטאָן די אַרבעט און יעדע ווײַלע זיך אומגעקוקט, געוואַרט.

אָבער ווען דוד איז אַרייַן אין הויף האָט ער נישט באַמערקט אים. ער האָט אַפילו נישט געהערט זיינע טריט. ערשט ווען דוד האָט אים שטיל געזאָגט „שלום", האָט ער אויפגעהויבן די אויגן און איז שטיין געבליבן אָן אָנגעלענטער אויף דער גראַבלע, אייליק אים געענטפערט „שלום" און עטוואָס צעטומלט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, ווי ער זאָל זיך אים האָבן אַ טרייסל געטאָן פון איבער־ראַשונג. זיינע ליפּן זענען געבליבן אָפן, אָבער אין דער רגע האָט ער אַ פינטל געטאָן מיט די אויגן ווי זיי זאָלן אים ווײַ טאָן און ער האָט זיך אַ ווענד געטאָן צו דודן:

— ביסט אַ וואָרטסמאַן. געקומען גענוי צו דער צייט, ווי מיר האָבן אָפּגערעדט.

— אויך דאָס נישט? וואָס נאָך איז פון מיר געבליבן? האָט דוד שעמעוודיק געשמייכלט.

— דו בלייבסט ביי אונדז אַרבעטן.

יואל האָט אַוועקגעשטעלט די גראַבלע און זיך געלאָזט גיין. דוד מיט אים. וואָס ווייטער און נענטער צו דער שטוב זענען יואלס

פלייצעס געוואָרן אַלץ מער געבוקט און זיינע טריט אַלץ פּאַמעלע־
כער. ער האָט געעפנט די טיר און אַדורכגעלאָזט דודן דעם ערשטן.

ביידע פרויען זענען געזעסן ביים טיש. חנה האָט אין אַ שיסל איבערגעקליבן באַבעלעך. רינה האָט געענדיקט טרינקען אַ שאָל קאַווע. ביידע האָבן אים געענטפערט אויף זיין באַגריסונג. אין רינהס אויגן האָט זיך געמאָלט שטוינונג. זי האָט געזאָגט:

— מיר קענען זיך דאָך.

איר פּנים האָט זיך פאַרקרומט ווי זי זאָל וועלן שמייכלען, אָבער די אויגן לעפלעך אירע האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט און איר פּנים איז שוין געווען אַ מאַסקע. אַ ווײלע האָט זי געשוויגן פאַרטראַכט. ווען זי האָט ווידער אויפגעהויבן די אויגן, האָט מען פון זיי געקענט לייענען, אַז זי פאַרטרייבט פון זיך זלידנע געדאַנקען. זי האָט גלייכגילטיק געפרעגט:

— וואָס הערט זיך אין דער מעברה?

— איך האָב זי שוין לאַנג פאַרלאָזט — האָט ער איר געענטפערט.

יואל איז געווען צופרידן וואָס ער דאַרף נישט דודן פאַרשטעלן פאַר איר.

— ווו וווינט איר און וואָס טוט איר? — איז זי געוואָרן נייגעריק.

— איך בין אַן ערד־אַרבעטער, וווין אין זכריה.

— וואָס האָט אייך געברענגט צו מיר — האָט זי געמיינט, אַז ער איז געקומען צו איר וועגן עפּעס אַן ענין.

דוד האָט איר נישט געענטפערט. פון פאַרלעגנהייט האָט ער נאָר פאַרצויגן די ליפּן ווי ער זאָל וועלן אַ פייף־טון.

ער וועט מיט אונדז אַרבעטן — האָט דער פאָטער געשטאַמלט, ווי ער זאָל קייען די ווערטער.

— ניין! — האָט זי היסטעריש אויסגערופן און אויפגעשפרונגען פון בענקל. זי האָט געאָטעמט שנעל מיט אַן אָפן מויל און איר בליק איז געווען שפּיזיק. זי האָט דערפילט אַ רויש אין קאָפּ און

זי האָט מיט די הענט זיך אָנגעלענט אויפן בענקל אָנלען. איר פּנים איז איצט געווען רוי, ווי אָנגעשוואָלן. אירע בלאָנדע האָר זענען געווען צעשויבערט.

דער מוטערס הענט זענען ליגן געבליבן אין דער שיסל מיט באָבעלעך. יואל האָט מיטביידע הענט נערוועז געריבן די באַקן.

דוד האָט באַטראַכט אַלע און געשאָקלט מיטן קאָפּ, באַדויערט זיך און זיי.

עס זענען אַריינגעקומען די קינדער. חגי האָט געהאַלטן אין האַנט אַן אויטאָ שפּילצייג, רפי האָט געהאַלטן אַ שטריקל אין האַנט. ביידע ייִנגלעך האָבן דערשטוינט אָנגעקוקט דודן.

— פאַרוואָס האָט די מאַמע אויף דיר געשריגן? — האָט רפי געפרעגט.

— ווייל איך בין אַ שלעכטער מענטש — האָט דוד געענטפערט.

— יאָ, מאַמע? — האָט חגי געפרעגט פאַרוואונדערט.

זי האָט נישט געענטפערט, איבער איר פּנים זענען געלאָפן ציטערן.

חגי האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס עס קומט פאָר, דערפאַר האָט ער זיך אַ ווענד געטאָן צו יואלן דעם זיידן.

נאָך וואָס איז געקומען דער מענטש?

— ער וועט מיט אונדז אַרבעטן האָט יואל אים געענטפערט און אַ קוק געטאָן אויף דער טאָכטער.

חגי האָט זיך צוגערוקט צו דודן, רפי נאָך אים. ביידע ייִנגלעך האָבן אים אָנגעקוקט.

— אַ ש־ט־אַ־ר־קער! — האָט חגי אַ זאָג געטאָן. אויך רינה האָט איצט אַ קוק געטאָן אויף דודן פון דער זייט און באַלד צוריק אַראָפּגעלאָזט די אויגן. דוד האָט געטראָגן שווערע שיך, בלויע הויזן, וואָס זענען געווען אַריינגעלאָזט אין די שקאַרפּעטן און אַ גרויע קורטקע. ער איז געווען אָן אַ היטל. זיינע בלאָנדע האָר האָבן געגלאַנצט, ווי זיי זאָלן זיין אויסגעשמירט.

— זאָלסט מיך לאָזן רייטן אויפן קינג — האָט חגי אים אָנ־געקוקט מיט זיינע שוואַרצע, קינדישע אויגן.

דוד האָט געוואָלט אים ענטפערן, אָבער נישט געוואָגט. ער האָט נאָר מיט ביידע הענט אַ גלעט געטאָן די צוויי יינגלעך איבער די קעפּ. די מוסקולן אין זיין פּנים האָבן אַ ציטער געטאָן.

חגי האָט אָנגענומען דודן ביי דער האַנט ווי ער זאָל וואַרטן, אַז דוד זאָל מיט אים גיין.

— אוי! — האָט רינה שטיל אַ קרעכץ געטאָן און זי איז אַרויסגעלאָפן פון צימער.

חגי האָט אָפּגעלאָזט דודן און נאָכגעלאָפן דער מוטער. רפי נאָך אים.

די שטילקייט אין צימער איז געוואָרן אָנגעדראָלן. דער גאַנג פונעם זייגער אויף דער וואַנט איז געוואָרן איבערדריסיק. די דריי מענטשן אין צימער האָבן געפילט דאָס בלוט ריזלען אין זייערע אָדערן. יואל האָט אויסגעשטרעקט די האַנט ווי זי זאָל זיין פאַר־שטייפט. ער האָט גענומען דודן אונטערן אָרעם און אים געזאָגט:

— קום, איך וועל דיר ווייזן די שטאַל.

ערשט איצט האָט חנה אויפגעהויבן דעם קאָפּ. גרויסע טרערן זענען גערינען איבער אירע באַקן.

כג

די רעגנס האָבן זיך איינגעשטעלט און מיט זיי די ווינטן. אַ לייכטער דורכצוג, ווי אַ פלאַטער, האָט געלופטערט דעם אָרום און געטרוקנט די פייכטקייט. דער הימל איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן לויטערער און העכער. דער האָריזאָנט האָט זיך כסדר דערווייטערט. דער אָרום איז געוואָרן גרויער. די געוויקסן האָבן אָנגעהויבן

שפּראַצן. אין דער לופט האָט זיך געפילט פרישקייט פון אויפגאַנג.

אויך ביי די רחביהס האָט זיך דורך יעדער שפּאַרע געפילט די פרישקייט פון אָנקומענדן פרילינג. דער אַרום איז געווען אָנגעפולט מיטן ריח פון שפּראָצן אַפילו ווען אין אים האָט זיך פאַרמישט די יויערנדיקע זויערקייט פונעם מיסט־גרוב אין הויף. יעדער ביי די רחביהס האָט דערוואַרט דעם פרילינג. דודס פליים איז געווען קענטיק אין יעדן ווינקל פון דער ווירטשאַפט. על פי רוב איז ער געקומען אין שטוב נאָר שלאָפן. אַ גאַנצן טאָג האָט ער זיך געפונען אין הויף. דער עול פון דער ווירטשאַפט איז געווען אויף זיין אחריות. ער האָט געטאָן די אַרבעט. יואל האָט אים נישט באַדאַרפט זאָגן, אָבער האָט אים צוגעהאָלפן, האָט ווידער ווי פריִער געהאָלפן מעלקן. געוואַשן די מילך קאַנען, אָוועקגעפירט די מילך, געגאַנגען זיך אָפּרעכענען אָדער איינקויפן און אַכטונג געגעבן דער הויף זאָל זיין ריין, אַ ברעטל זאָל נישט אָפּשטיין און אַ נאָגל זאָל נישט אַרויסשטאַרן. זיין פּנים איז געווען ערנסט, אָבער רואיק. זיינע גוטמטוטיקע, גרויע אויגן האָבן יעדעס מאָל אַ קוק געטאָן שיף, געוואָלט זען אַלץ וואָס טוט זיך אין שטוב.

דוד האָט געאַרבעט פון גרויען באַגין ביז דער פינצטער. ער האָט נישט געוואָלט האָבן קיין פרייע צייט. די מידקייט איז פאַר אים געווען נוצלעך, געלאָשן דעם אומרו פון דער נשמה. ער האָט גערייניקט די שטאַל און געלייגט אַכט, אַז דער מיסט־גרוב זאָל נישט איבערגיין, געפּוטערט און גערייניקט די קי, זיי געמאָלקן און געהיילט יעדע קלענסטע וווּנד ביי זיי. די פעל פון די קי האָט געגלאַנצט. נישט איינמאָל האָט אַ קו, וואָס ער איז צוגעגאַנגען צו איר, אויסגעשטרעקט איר קאָפּ און מיט איר לאַנגער צונג געלעקט זיינע הענט. געווען אַ מרוקע טאָן אין דער צייט ווען ער האָט געמאָלקן אַן אַנדערע און ער האָט זי אויסגעמאָלקן אויסער דער ריי, זי באַפרייט פון דער מילך־לאַסט. ווי נאָר ער איז אַריין אין שטאַל, האָבן די קי גענומען ציקן מיט די

אויערן און וואַרפן מיט די ווײַדלען, אויסגעדרייט די קעפּ און תמימותדיק אים אָנגעקוקט.

ער האָט אויסגעמיטן מענטשן, ער זאָל נישט דאַרפן מיט זיי רעדן, אָבער די בעלי חיים, וואָס האָבן נישט גערעדט, האָט ער באַדינט גערן. באַזונדערס האָט ער זיך צוגעבונדן צו קינגן. אָן אײַזל איז געווען פאַר אים אַ פּרעמד באַשעפעניש, וואָס ער האָט נישט געזען ביז ער איז געקומען אין לאַנד. יעדעס מאָל ווען ער האָט געהאַט אַ ווײַלע צײַט איז ער אַרײַן צו קינגן, האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין פּאַשלאַדעק און אים אַ רוף געטאָן „נאַרישער קעניג!" אים אַ צי געטאָן בײַ די אויערן און אים געקוקט אין די אויגן, ווי ער זאָל וואַרטן דאָס אײַזל זאָל אים עפּעס זאָגן. דאָס אײַזל האָט אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, פאַרשאַרצט די ליפּן און די נאָזלעכער און געשטשערעט צו אים זײַנע גרויסע ציין. „אײַזל" — האָט ער אים אַ זאָג געטאָן און איז אַוועק.

ער האָט נישט געוואָלט קיינעם ליב האָבן. קיינער האָט אים נישט ליב געהאַט. ער האָט געאַרבעט. די אַרבעט האָט אויסגעפילט זײַן צײַט. ער האָט אין איר אויך געפונען באַפרידיקונג. ער וואָס האָט ס'גאַנצע לעבן נישט געאַרבעט פיזיש האָט איצט געהאַט דאָס געפיל פון שאַפן. ער האָט איצט אויך געזען זאַכן וואָס זענען פריִער געווען פאַר אים פאַרבאָרגן. ער האָט דערזען ווי אַ שטענגל גלײַכט זיך אויס, ווי אַ בלעטל אָדער גרעזל הייבט זיך אויף און ווי אַ קנאָספּ הייבט אָן שפּראָצן. אויך די סביבה איז אים געווען נאָענט. כאָטש ער האָט זיך נישט דערנענטערט צו גאָרנישט, אָבער נישט אײנמאָל ווען ער איז געפאָרן אין פעלד אַרײַן ברענגען גרינס פאַר די בעלי חיים, האָט ער פון ווײַטנס געקוקט, צי ער זעט נאָך דעם גרויען קאַרמיטענעם דאַך פון דער שטאַל אָדער דעם רויטן קאַר־מיטענעם דאַך פון הויז.

דוד האָט געאַרבעט און געשוויגן. יואל האָט אים נישט גע־שטערט שווײַגן. ער האָט געזען דודס גומער אויף דער האַנט, אָבער ער האָט נישט באַגריפן און זיך נישט פאַרגעשטעלט וואָס דוד האָט

מיטגעמאַכט, דאָך האָט ער אויך געהאַט די כוונה, אַז דוד זאָל זיך איינזעצן ביי אים, באַרואיקן זיין צעווייטיקט געמיט, צוריקקערן זיך צום לעבן.

די קנייטשן אויף יואלס שטערן זענען איצט געוואָרן נאָך טיפער. יעדער ציטער פון זיין טאַכטערס האַרץ האָט זיך אָפּגערופן אויך אין אים. זינט דוד איז געקומען צו אים אין שטוב אַריין האָט ער געטראַכט מער ווי פריִער וועגן דער אלמנה, וועגן די יתומים. יעדעס מאָל ווען ער האָט אַ טראַכט געטאָן וועגן זיי, איז אים אויך געקומען אויפן געדאַנק: „דוד איז אַ פּליט, אַ געליטענער מענטש". נישט זעלטן איז ער שטיין געבליבן אין הויף אַ פאַר־טראַכטער. ווען ער האָט זיך געכאַפּט וועגן וואָס ער טראַכט, האָט זיך פון אים אַרויסגעריסן אַ טיפער זיפץ, ווי ער וואָלט זיך פאַר עפּעס געשראָקן און באַגערט אין דער זעלבער צייט.

מיט דודן האָט ער ווייניק גערעדט. ווען ער האָט פון דער זייט אָבסערווירט זיין אַרבעט, איז אין אים אויפגעגאַנגען אַ פריידי.

אַנומלט איז ער שטיין געבליבן אין דער טיר און זיך צוגע־קוקט ווי דוד נעמט אַראָפּ דאָס יחוס־בלעכל פונעם אויער פון דער „שחורה" און פאַריאָדינירט די ווונד פון דער נידריקער, ברייטער, שוואַרצע קו. יואל איז געבליבן מיט אַן אָפן מויל פון אַנטציקונג. זיין אונטערשטע ליפּ איז געבליבן הענגען. אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— דוד, נישט אַנדערש נאָר דו שטאַמסט פון אַ גוט.

דוד האָט אויפגעהויבן די אויגן און בלויז געשאָקלט מיטן קאָפּ.

יואל האָט נישט געוווּסט וואָס זיין קאָפּ־שאָקל באַדייט. ער האָט נאָר פאַרשטאַנען, אַז דוד וויל אים נאָך אַלץ נישט מגלה זיין ווער ער איז.

דוד האָט פאַרזשמורענדיק די אויגן געזאָגט:

— ווען איר זאָלט וויסן ווער איך בין, וואָלט איר מיך פאַר־טריבן.

יואל האָט אים נאָר אַ זאָג געטאָן: „נו, נו!" — און איז אַוועק.

אויך רינה, וואָס האָט איצט ווידער זיך געפּאָרעט ביי די הינער, האָט געזען ווי דוד אַרבעט. זי האָט אים שוין שטיל געדולדעט. עס האָט איר שוין נישט געאַרט וואָס אַ פרעמדער געפינט זיך ביי זיי. זי האָט געזען די באַציאונג צווישן פאָטער און דודן און האָט זיך געהאַלטן ווייט פון זיי, געוואָלט, אַז דוד זאָל זיין פאַר איר דער פרעמדער וואָס אַרבעט ביי זיי אָפילו אָן איר הסכמה. ווען זי איז אים פאַרבייגעגאַנגען, האָט זי אָפּגעווענדעט דעם בליק, זי זאָל אים נישט זען.

ווען זי איז אַמאָל אַרויס פון דער הינערשטייג און ער, אין דער גופיה, האָט אַראָפּגעלאָזט פון זיך אַ גרויסן פולן זאַק, איז זי אַ ווײַלע שטיין געבליבן, באַטראַכט זיינע מוסקולירטע הענט און אַקסלען און זיין בלאָנדע, צעשויבערטע טשופּרינע. באַלד האָט זי זיך געכאַפּט פאַרוואָס זי שטייט און האָט זיך איילִיק אַ לאָז געטאָן גייך, ווי זי זאָל אַנטלויפן און זיך אומגעקוקט, צי קיינער האָט נישט געזען.

נאָך בולטער איז געווען איר אָנשטרענגונג אין שטוב. אין הויף האָט די אַרבעט פאַרנומען אַלע אירע מחשבות. די קי און די עופות, מיט וועלכע זיי האָבן זיך מטפּל געווען, האָבן נישט גערעדט. אין שטוב, ווען זיי זענען זיך צונויפגעקומען, האָבן זיי געמוזט רעדן. יעדער באַזונדער האָט זיך די מי געגעבן, ער זאָל נאָר זאָגן דאָס נויטיקסטע און אויך דאָס האָט מען געזאָגט מיט אָפּגעהאַקטע משפּטים. צו אַן אַלגעמיין געשפּרעך איז נישט דער־גאַנגען. קיינער האָט נישט געוואָלט אויסגעבן זיינע געפילן. יעדער באַזונדער האָט געוואַרט אויפן מאָרגן, דעם קומענדיקן. ווער עס איז נאָר אַריין אין שטוב האָט אָנגעשטעלט זיין געהער, געוואָלט הערן. אונטער איין דאַך האָבן געלעבט די משפּחה רחביה און דוד, דער פרעמדער, וואָס נאָר די אַרבעט האָט זיי פאַרבונדן.

די מענטשן אין דאָרף, ווען עס איז זיי אויסגעקומען פאַרביי־צוגיין די רחביהס, האָבן געכאַפּט אַ קוק אין זייערע פענצטער, געוואָלט זען וואָס עס קומט פאָר ביי זיי, געזען אין הויף דודן

אַרבעטן, געזאָגט „שלום״, כאָטש קיינער האָט מיט אים נאָך נישט געהאַט גערעדט. דוד איז נישט געווען זיכער צי דאָס מיינט מען אים האָט ער יעדן אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און ווייטער געטאָן זיין אַרבעט.

אין די נעכט, ווען פינצטערניש אין דאָרף איז געוואָרן גע־דיכטער, די פענסטער פון די הייזקעס פאַרלאָשן, איז דוד אַרויס פון שטוב און זיך געשלייכט איבערן דאָרף, איינגעאָטעמט אין זיך די רו און די שטילקייט, געווען מיט זיך. עס האָט אים באַהערשט אַן אומקלאָר געפיל פון באַוווּנדערונג פאַר דער אַרומיקער רחבות. זיינע אויגן האָבן דורכגעבויערט די ווייטקייט, ווי ער וואָלט דאָרט געזוכט די באַפרייאונג פון זיינע טרויעריקע זכרונות. דער ווינט טראָגט אַוועק דעם עכאָ פון אַזויפיל עוולות אין דער לופטן, אָבער די עוולות האָבן גאָר קיין שיעור נישט.

די מענטשן אין דאָרף האָבן אים נאָכגעקוקט. זיי זענען געווען נייגעריק צו וויסן ווי ער פירט זיך אויף, וואָס ער טוט און ווו ער גייט. כמעט קיינער פון די דאָרפס־מענטשן האָט נישט געוווּסט קיין פּרטים. זיי האָבן נאָר געוווּסט, אַז יואל האָט געקריגן אַ גוטן אַרבעטער. יואל האָט בעתן טרעפן זיך מיט וועמען פון דאָרף בכוונה נישט דערמאָנט דודס נאָמען, ווי ער זאָל נישט עקזיסטירן. ער האָט מיט קיינעם פון זיי נישט פאַרפירט קיין שמועס, ער זאָל מוזן דערמאָנען דודן, האָט זיך געהיטן ער זאָל נישט מוזן פאַר זיי מגלה זיין דאָס וואָס ער פאַרשטעלט פאַר אַלע.

חנה האָט גייענדיק אין דער צרכניה אַריין איינקויפן אויס־געמיטן באַקאַנטע, נישט געוואָלט מיט קיינעם פאַרפירן אַ שמועס. די פרויען פון זייער זייט האָבן זי נישט באַלעסטיקט, געשוויגן, ווייל אַלע אין דאָרף האָבן געוווּסט, אַז רינה איז געווען קעגן צונעמען אַן אַרבעטער.

רינה האָט אַפילו זיך נישט באַוויזן אין דאָרף. פון מאָל צו מאָל איז זי מיט אַ הינטערוועג אַוועק שפּאַצירן איבער די פעלדער, געשלייכט זיך איבער די שטעגן אַ פאַרטראַכטע. אַלע אין דאָרף

האָבן געוווסט, אַז ביי די רחביהס אין הויז איז די לאַגע אַן אָנגעשטרענגטע, אָבער מען האָט אויסגעמיטן צו רעדן וועגן דעם.

די לופט איז מיט יעדן טאָג געוואָרן לויטערער, די טעג העלער, אָבער אין די צימערן ביי די רחביהס איז געווען גרוי. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אין די ווינקלען לויערן שאָטנס און אָט, אָט וועלן זיי זיך פונאַנדערקריכן איבער די צימערן. חנה האָט זיך געעלטערט. אירע האָר זענען נאָך גרויער געוואָרן, איר אויבערשטע ליפּ איינגעשרומפּן, איר פּלייצע קיילעכיק, אָבער געאַרבעט האָט זי נאָך שנעלער ווי פריִער און געשוויגן. אָפט האָט זי אַ קרעכץ געטאָן, ווי פון ווייטאָג: „אוי!״ שטיין געבליבן אין מיטן דער אַרבעט, אויסגערענגט די פינגער און דערביי זיך געשאָקלט, ווי זי זאָל דאַווענען. פון מאָל צו מאָל האָט זי זיך אַ כאַפּ געטאָן ביי די אויגן. זיי האָבן איר געברענט. זי האָט זיי אויסגעווישט, ווייל זיי זענען געווען פול מיט טרערן.

אין אַ בין־השמשות איז זי צוגעגאַנגען צום פענצטער און זי האָט דערזען ווי רינה מיט אַ קיישל אייער און דוד מיט צוויי מילך־קאַנען אין די הענט מיידן זיך אויס מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, ווי זיי זאָלן זיך נישט זען. זי האָט אַראָפּגעלאָזט די הענט און ווי געפרעגט זיך: „אַזוי זינדיק בין איך, אַז איך מוז דאָס אַלץ צוזען?

אין צימער איז אַריין יואל. זיינע באַוועגונגען זענען געווען רואיקע. ער האָט געקוקט אויף חנהן און אַלץ אַרויסגעלייענט פון איר פּנים. ער איז צוגעגאַנגען צו איר, צוגעדריקט זי צום האַרצן.

מ׳טאָר נישט, חנה, פאַרלירן דעם מוט האָט ער געזאָגט אין לעבן קומט אויס דורכצומאַכן שווערע נסיונות.

זיין קול האָט געקלונגען וואַרעם און עס האָבן אין אים געציטערט רחמנות און האָפענונג.

ער האָט אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ ווי ער וואָלט זיך אַליין דערשראָקן פאַר די רייד זיינע, אים איז געוואָרן שווער צו געפינען זיין גלייכגעוויכט, האָט ער אַ פינטל געטאָן מיט די אויגן און אַ זאָג־געטאָן:

— איך גיי מעלקן — און ער איז אַרויס פון שטוב.

אויפן הויף איז ער געבליבן שטיין באַדעקט מיט שוויס און צעחושט. אויפן קול האָט ער אַ זאָג געטאָן אין חלל אַריין:

— דוד, איך קום שוין — ווי ער זאָל אים האָבן געזען פון ווייטנס, כאָטש ער איז נישט געווען אויפן הויף. ער האָט איצט געמוזט הערן זיין אייגן קול און געוואָלט איבערייסן זיינע געדאַנקען, באַפרייען זיך פון דעם מאָדנעם געפיל, וואָס האָט אים באַהערשט און איז געווען אין סתירה מיט זיין כאַראַקטער. ער האָט איצט געמוזט עפּעס טון און איז אַוועק אין שטאַל אַריין.

אַ פרעמדער, וואָס איז אַריין צו די רחביהס, האָט באַקומען דעם איינדרוק, אַז דאָס לעבן ביי זיי פירט זיך אידיליש און שלווהדיק. אינעם הויף און אין די שטובן זייערע איז געווען שטיל, נאָר אַ קריי פון אַ האָן אָדער אַ מרוק פון אַ קו האָט זי פונאַנדערגעריסן. פון מאָל צו מאָל האָט אויך דאָס אייזל געלאָזט זיך הערן מיט אַ פאַרעקשנטן יאָמער. דאָס איז אָבער געווען נאָר למראית עין, אַ שלייער, הינטער וועלכן עס שפּילן זיך אָפּ שווערע ראַנגלענישן.

דוד האָט זיך באַמיט, ער זאָל וואָס ווייניקער דאַרפן זיין אין שטוב מיט די מענטשן, וואָס זענען אים פרעמד. פון דער אַנדערער זייט האָט אים געצויגן אין שטוב אַריין. ער האָט געוואָלט זיצן ביים טיש, פילן אונטער זיך דאָס בענקל סתם אַזוי פאַר הנאה וועגן. ער האָט געוואָלט זען ווי חנה פאַרעט זיך, ווי יואל נעמט אָן אַ פולן לעפל אין טעלער און גיט אַ זופּ פון אים. ער האָט געוואָלט הערן רינהס טריט און די קולות פון די יינגלעך, ווען זיי האָבן זיך געשפּילט. אַמאָל, אַמאָל איז ער יאָ זיצן געבליבן ביים טיש, אָנגעלענט אויף די עלנבויגנס. ער האָט געהאַט דאָס געפיל, אַז ער געפינט זיך אין זיין אַמאָליקער היים אין פוילן, אָבער באַלד זענען אויפגעשווומען פאַר אים די בילדער, וואָס ער האָט געטראָגן טיף אין האַרצן און ער איז אויפגעשפּרונגען, אַרויסגעלאָפן אויפן הויף. די שטוביקע האָבן דערשטוינט אים נאָכגעקוקט און געשוויגן.

דודס אָנוועזנהייט אין שטוב האָט מען געפילט אַפילו ווען ער איז געווען אין שטאַל אָדער אין פעלד. ביי די רחביהס האָט קיינער עס נישט אַרויסגעזאָגט, אָבער יעדנס אויפפירונג האָט געזאָגט: „פאַראַן אַ פרעמדער מענטש אין שטוב".

רינה איז אַרומגעגאַנגען אַ דענערווירטע, גענוג געווען זי זאָל דערזען דודן פון ווייטן און אירע הענט האָבן זיך אַ טרייסל געטאָן. עס האָט געדויערט ביז זי האָט זיך באַהערשט און געקאָנט אַרבעטן ווייטער. נישט איינמאָל איז זי שטיין געבליבן אין מיטן דער אַרבעט און זיך אומגעקוקט, געזוכט דודן. איר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז ער געפינט זיך נאָענט נעבן איר. אַמאָל האָט זי אַפילו איבער־געלאָזט די אַרבעט און געגאַנגען זען וואָס ער טוט, געוואָלט מיט אים רעדן, אָבער אַז זי האָט אים דערזען, האָט איר פאַרפעלט דרייסטקייט און זי איז צוריק אַוועק, ווי זי זאָל אים נישט האָבן באַמערקט. זי האָט זיך געוועוט, נישט געוואָלט זיך דערנענטערן צו אים, געגעבן אים באַפעלן מיט אַ טרוקענער שטימע: „לייג צונויף די שטרוי" אָדער „שטעל צונויף די קאַנען". זי האָט אים נישט גערופן ביים נאָמען, האָט געוואָלט זיך אַליין איבערצייגן, אַז זי באַפעלט אים.

ער האָט קיינמאָל נישט געענטפערט. ער האָט זי נאָר אָנגע־קוקט מיט זיינע גרויע ווי שטאָל אויגן און געגאַנגען טאָן וואָס זי האָט פאַרלאַנגט.

זי איז יעדעס מאָל אַוועקגעגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, ווי אַ מיידעלע וואָס האָט זיך פאַרזינדיקט. פון אָנהויב אָן האָט זי געפרוווט זיך איינרעדן, אַז ער איז ביי זיי נאָר אַ צייטווייליקער אַרבעטער, אָבער ווען ער איז אַוועקגעפאָרן אין פעלד אַריין, איז זי מיט לייכטע טריט, אַז קיינער אין שטוב זאָל נישט הערן, אַריין צו אים אין צימער, נישט פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר, מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם באַטראַכט ווי אַזוי ער וווינט, ווי אַזוי ער פאַר־בעט דאָס בעט, ווי אַזוי עס הענגען זיינע מלבושים אויף דער וואַנט. זי האָט יעדעס מאָל אַ קוק געטאָן צי זיינע וואַליזן שטייען

אונטערן בעט. זי האָט זיך אויך איבערגעבויגן אויף איין פוס און אַ קוק געטאָן וויפל ער האָט אָפּגעטרונקען פונעם פלעשל קאָניאַק, וואָס ער האָט געהאַלטן אין ווינקל אונטערן בעט. אַמאָל האָט זי אַפילו אָנגעצויגן דעם קאָץ אויף זיין בעט, עס זאָל זיין גלייך פאַרבעט. זי האָט צום וויפלסטן מאָל שוין אייליק איבערגעבלעטערט די „וועלט־וואָכע" און די „דזשערוזאַלעם פּאָסט", ווידער אַמאָל אַ קוק געטאָן אויף די צוויי ביכער „תעודה ויעוד" פון מאַרטין בובער און „גאַלילע אין געפאַנגענשאַפט" פון מאַקס בראָד. זי האָט געוווּסט, אַז דאָס ערשטע בוך איז אין עברית, דאָס צווייטע אין דייטש. זי האָט יעדעס מאָל אַ ווײַלע געהאָרכט, צי עס גייט נישט ווער. לסוף פאַרמאַכט די טיר און אייליק אַוועק.

יעדעס מאָל ווען זי האָט אים געזען ביי דער אַרבעט אַ פּאָר־שוויצטן אין אַ צעכראַסטעטע העמד, איז זי שטיין געבליבן און פון וויטנס באַטראַכט זיינע ברייטע, פולע אַקסלען, זיינע שטאַרקע הענט. יעדעס מאָל האָט זי זיך אומגעקוקט, צי קיינער האָט זי נישט געזען און איז אייליק אַוועק. אויך ווען זיי האָבן זיך געטראָפן ביים טיש, האָט זי פון דער זייט באַטראַכט יעדע זיינע באַוועגונג און דערביי געזען זיין הויכן האַלדז, זיינע שטאַרקע קינבאַקן און זיין בלאָ...ע טשופּרינע. זי איז כסדר זיצן געבליבן מיט אָפענע ליפּן, ווי אַ קינד וואָס וויל וויינען.

אין אַ נאָכמיטאָג, ווען דורך די אָפענע פענצטער פון עסצימער איז אַריין דער ריח פון דער זאַפטיקער פרישקייט אין די פעלדער, איז רינה געשטאַנען אונטערן זייגער מיט אַ טישטוך אין האַנט ווי צום צונויפלייגן און באַטראַכט דודן ווי ער זיצט און טרינקט זיין קאַווע. „אויך אַ בלאָנדער" — האָבן אירע ליפּן אַ פלויש געטאָן נישט הערבאַר, אָבער איר מוח האָט גלייך באַגריפן דעם זין פון די ווערטער און זי האָט שטיל אַ קרעכץ געטאָן, „אוי !". זי האָט אַ קוק געטאָן צי ער האָט געהערט, אַ וואַרף געטאָן דאָס טישטוך אויף אַ בענקל און איז אַרויסגעלאָפן פון צימער.

דוד האָט אַ קוק געטאָן ווהין זי גייט און געטרונקען ווייטער די קאַווע.

זי איז אַריין צו זיך אין שלאָף־צימער, אַ קוק געטאָן אויף איר ברייט, לײדיק בעט און איז גלייך צוריק אַרויס, אַוועק צו די קינדער, וואָס האָבן זיך געשפּילט אין אויפנעם־צימער. איר אָטעם איז געווען אַ שנעלער, ווי זי זאָל זיך האָבן אָנגעאַרבעט. זי האָט אַנידערגעקניט און מיט ביידע הענט אַרומגענומען ביידע יינגלעך. זי האָט אָנגעלענט איר קאָפּ אויף זיי. אירע אויגן האָבן געקוקט ווייט. די יינגלעך האָבן געשמייכלט און זיך ווייטער גע־שפּילט.

ווען זי האָט זיך באַרואיקט האָט זי געזאָגט:

— קינדער, כ׳וועל מיט אייך בויען דאָס הויז.

זיי האָבן זיך פונאַנדערגערוקט, געמאַכט איר אַ פּלאַץ, זי זאָל זיך אַריינזעצן צווישן זיי און איר צוגערוקט די קלעצלעך, מיט וועלכע זיי האָבן געבויט.

אין די פרייע שעהן, אין די אָוונטן האָבן זיך אַלע דאָך צונויפ־געטראָפן אין עסצימער. דאָס זיין צוזאַמען איז געווען אויפגע־צוווּנגען פון דער צייט און פון די אומשטענדן אין שטוב. איבער־הויפּט האָבן דוד און רינה זיך באַשרענקט. איינער האָט געפילט דעם אַנדערנס אָנוועזנהייט. פון יעדן האָט געשפּאַרט אָנגעזאַמל־טער און דערדריקטער כוח וואָס האָט אין יעדן פון זיי געברויזט. איינער האָט מיט כוח זיך דערווייטערט פון אַנדערן, אָבער ביידע האָבן געהאַט אַ בשותפותדיקן גורל, ביידע האָבן געטרויערט.

זי האָט איר טרויער געטראָגן אין זיך, אָבער האָט געהאַט נעבן זיך אירע עלטערן און זיך. ער איז געווען עלנט, נישט געהאַט וועמען עס זאָל אים טרייסטן. ער איז כמעט יעדע נאַכט געלעגן אויף זיין געלעגער וואַך ביז אין די שפּעטע שעהן, די הענט אונטער־געלייגט אונטערן קאָפּ און מיט אָפענע אויגן געקוקט אין דער פינצטערניש, ווו ער האָט געזען זיין אַמאָל און זיין חורבן. ער האָט יעדע נאַכט פונסניי איבערגעלעבט זיין אונטערגאַנג.

כד

אַ לאַנגע צייט האָט קיינער אין שטוב נישט געוווּסט, אַז דוד רעדט און וויינט פון שלאָף, ביז איינמאָל אין אַ נאַכט, ווען רינה איז לאַנג געלעגן אין בעט מיט אָפענע אויגן, אַן אומרואיקע, גע־הערט ווי איר בלוט פּולס האַמערט. מיטאַמאָל האָט זי אויפגעצי־טערט. איר האָט זיך געדאַכט, אַז זי הערט באָרוועסע טריט. אַ ווײַלע שפּעטער, אַז שרצים לויפן, אָבער אַז זי האָט זיך צוגעהערט האָט זי באַגריפן, אַז דאָס ברעדזעט אַ מענטש און עס קומט פון דודס צימער. אַ צייט האָט זי זיך אײַנגעהערט. ווען עס איז שטיל גע־וואָרן, האָבן די אויגן אירע זיך גענומען קלעפּן און זי איז איינ־געשלאָפן.

פון דעמאָלט אָן איז איר שלאָף געוואָרן נאָך אומרואיקער. נאַכט נאָך נאַכט האָט זי זיך איבערגעוועקט און מיט פיבערדיק־געשפּאַנטע אויערן געלעגן און זיך איינגעהאָרכט. ביים קלענסטן רויש האָט זי זיך אויפגעזעצט. ווי נאָר עס האָט זיך איר אויס־געדאַכט, אַז זי הערט קולות, איז זי אַראָפּ פון בעט, געגאַנגען זען, געוואָלט זיין זיכער.

מיט דער צייט איז איר קלאָר געוואָרן, אַז דוד רעדט און וויינט פון שלאָף. זי האָט זיך איינגעהערט אין די אָפּגעהאַקטע ווערטער, וועלכע זי האָט געוואָלט פאַרשטיין, אָבער ער האָט גערעדט ווי ער זאָל יענטשען און צום סוף זיך צעוויינט פון ווייטאָג. נישט איינמאָל איז זי אינמיטן נאַכט געשטאַנען ביי זיך אין צימער, אַ באָרוועסע, אין דער פּיזשאַמע, געוואָלט הערן וואָס ער רעדט און וואָס מיט אים קומט פאָר. ערשט ווען ער איז שטיל געוואָרן איז זי צוריק אַריין אין בעט.

איר צימער איז געווען דער לעצטער אין דער רעכטער זייט פון קאָרידאָר. זיין צימער האָט זיך געפונען ביים סוף פון קאָרידאָר אין שכנות מיט איר. דאָס איז געווען אַ קליין צימערל מיט אַ שמאָל פענצטער אין דער הויף. פריִער איז עס געווען אַ צימער פאַר געסט.

אין איינער פון די נעכט, וואָס איז געווען פאַרנע, ווי עס טרעפט אין זומער, האָט דוד זיך צעשריגן אויפן קול: „ניין! ניין!"

רינה אַן איבערגעוועקטע און דערשראָקענע איז אַראָפּ פון בעט און אַרויס אויפן קאָרידאָר. זי האָט זיך געשאַרט ביי דער וואַנט מיט אויסגעשטרעקטע הענט. נאָענט פון זיין טיר איז זי שטיין געבליבן, אַ צוגעדריקטע צו דער וואַנט און געהערט ווי ער שרייט היסטעריש: „דאָרט נישט, דאָרט ברענט מען"... באַלד האָט ער זיך יאָמערלעך צעוויינט. ווען ער איז שטיל געוואָרן האָט זי פאַרמאַכט די אויגן און געאָטעמט מיט אַן אָפן מויל, דורכגענומען פונעם קאָשמאַר וואָס זי האָט איבערגעלעבט.

— רינה, גיי שלאָפן!

די געדיכטע פינצטערניש האָט ווי אַ קלאַפּ געטאָן איר אין מוח. זי האָט דערקענט דעם פאָטערס קול.

ער איז געשטאַנען הינטער איר. ער האָט צוזאַמען מיט איר געהערט דודס געשרייען און איז אַרויס אויפן קאָרידאָר, ווו ער האָט דערהערט רינהס באָרוועסע טריט.

נישט זאָגנדיק קיין וואָרט איז זי אַוועק צו זיך אין צימער. דער פאָטער איז אַריין צו זיך. אויפצומאָרגנס גאַנץ פרי, ווען יואל האָט זיך געטראָפן מיט רינהן אין הויף, האָט איינער דעם אַנדערן שנעל אַ זאָג געטאָן „גוט מאָרגן" און נישט רעדנדיק מער קיין וואָרט געגאַנגען יעדער צו זיין אַרבעט.

שוואַרצע רעמלעך, ווי האַלבע לבנהס, זענען געזעסן אונטער רינהס אויגן. זי איז די פאַרגאַנגענע נאַכט נישט געשלאָפן. דודן האָבן זיי ביידע נישט געזאָגט קיין וואָרט ווי זיי זאָלן גאָרנישט האָבן געהערט, אָבער פון יענער נאַכט אָן האָבן זיי געקוקט אויף דודן מיט אַ געמיש פון נייגער, פאַרוווּנדערונג און מיטלייד.

דוד האָט געפילט ווי רינה און יואל קוקן אויף אים בגניבה. ער האָט נישט געוווסט פאַר וואָס, אָבער ער האָט זיך משער געווען.

יעדעס מאָל ווי נאָר ער האָט זיך איבערגעוועקט און זיין מוח איז וואַך געוואָרן, האָט ער דאָס ערשטע אַ קלער געטאָן: „איך האָב געחלומט, געשריגן, די שטוביקע האָבן געהערט?" דאָס האָט אויף אים געווירקט ווי צוגאָב צו זיינע ליידן, ער איז געוואָרן דערשלאָגן, האָט זיך געשעמט. ווי נאָר ער האָט אָפּגעגעסן איז ער אויפגע־שטאַנען פון טיש און אַריין צו זיך אין צימער.

ער האָט זיך אַרויפגעוואָרפן אויפן בעט און געלעגן מיט פאַר־מאַכטע אויגן, ווי אונטער אַ באַרג, נישט געוואָלט טראַכטן, אָבער עס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן און ער איז בגניבה, די שטוביקע זאָלן נישט באַמערקן, אַרויס פון שטוב, ווידער געשפרייזט איבער די פעלד־שטעגן.

דער האָריזאָנט איז געווען שוין גרוי און נידעריק, ווען ער איז שטיין געבליבן אין פעלד און זיך געפּרעגט שטיל, אָבער ווי ער זאָל קרישלען די עטלעכע ווערטער: „איבערלאָזן די אַרבעט?" ער האָט באַלד זיך געענטפערט, ווי ער זאָל אַדורכשטופּן די ווערטער דורך די ציין: „אַ שאָד די בהמות". ער האָט זיך געשעמט פאַר זיך. ער האָט געוווסט, אַז ער זאָגט זיך אַליין ליגן.

ער, וואָס זינט ער איז געקומען אין לאַנד, האָט ער אַלץ געטאָן נישט צו דערנענטערן צו מענטשן, איז איצט אַרומגעגאַנגען מיט אַ געפיל, ווי אַלע זעען אים אַ נאַקעטן. ער האָט זיך געמאַטערט, נישט געקאָנט באַרואיקן זיין געמיט. ער האָט געוואָלט ווייטער בלייבן נאָר מיט זיך אַליין, אָבער עס איז אים שוין נישט גע־לונגען. די משפחה, ביי וועלכער ער האָט זיך געפונען, מיט זיי געאַרבעט, געוווינט, געלעבט צוזאַמען, האָט אים געגעבן דאָס געפיל פון זיין אַמאָל. באַזונדערס נאָענט געוואָרן זענען אים די צוויי יינגלעך. ביי יעדער באַגעגעניש האָט זיך אים געדאַכט, אַז זיי קוקן אויף אים מיט פאַרוווּנדערונג און געבעט. ער האָט גע־שוויגן, נישט געוואַגט זיי זאָגן אַ וואָרט, אָבער ביי יעדער געלעגנ־

הייט איז ער שטיין געבליבן אין פון דער זייט זיך צוגעקוקט ווי די באָבע און די מאַמע פאַרנעמען זיך מיט זיי. דער קלאַנג פון זייער יעדן אַרויסגעזאָגטן וואָרט האָט אין אים צוריק דערוועקט זיין פאָטערלעכקייט וואָס איז אַזוי גרויזאַם איבערגעריסן געוואָרן.

די קינדער האָבן געמילדערט זיין פיין. ער האָט געוואָלט זיי דערפאַר אָפּדינען און אויך זיי העלפן, זיי פאַרגרינגערן זייער פאַריתומטע קינדהייט. נישט זאָגנדיק קיין וואָרט און נישט פרעגנדיק ביי קיינעם האָט ער אין הויף הינטער דער ווערענדע אַוועקגעשטעלט אַ פירעקיקן פלויט, צונויפגעקלאַפּט פון לייסטן. אין דעם אָפּגעצוימטן שטח האָט ער אַריינגעלאָזט פינף יונגע קאַטשקעס, צוויי יונגע גענדז און אַ יונגע פּאַווע. די אַלע עופות האָט ער געקויפט אין די אַרומיקע דערפער פאַר זיין אייגן געלט. דאָס האָט ער פאַרלייגט אַ שטייג פאַר די קינדער, זיי זאָלן האָבן מיט וואָס זיך צו פאַרנעמען.

ער פלעגט שטיין אין אַ זייט און צוקוקן זיך ווי די ייִנגלעך גיבן די עופות וואַסער און קערנער. ער האָט געהערט ווי ביידע ייִנגלעך שרייען זיך איבער: „גיב נאָך, זיי זענען הונגעריק!“ צוזאַמען מיט די ייִנגלעך האָט ער אָנגעקוואָלן ווי די פּאַווע האָט פונאַנדערגעעפנט איר ווײַדל ווי אַ פעכער. ער האָט זיי אויפגעבויט, פון אַ קאַסטן מיט רעדלעך און אַ שטריק, אַ וואָגן אין וועלכן זיי זענען זיך אַרומגעפאָרן איבערן הויף. אַמאָל, אין אַ נאָכמיטאָג ווען אים האָט זיך געדאַכט, אַז די דערוואַקסענע שלאָפן און זיי וועלן נישט זען, האָט ער איינגעשפּאַנט דאָס אייזל אין וואָגן און אַרומגעפאָרן מיט די ייִנגלעך איבערן הויף. די ייִנגלעך האָבן געהאַלטן די לייצעס. ער איז געגאַנגען און געפירט דאָס אייזל ביי דער מאָרדע. צו דער פרייד פון די ייִנגלעך איז נישט געווען קיין גרענעץ. אים האָט די זאַך הנאה געטאָן.

דוד איז פאַר די ייִנגלעך געווען דער מענטש וואָס אַרבעט צוזאַמען מיטן זיידן, אָבער פאַר זיי איז ער שוין געווען די מאָס־געבנדיקע אויטאָריטעט. צו אים האָבן זיי זיך געוואָנדן מיט יעדע

בקשה און פאַרלאַנג: „דוד, דאָס אייזל שרייט, ער איז הונגעריק״, אָדער „דוד, דאָס רעדל פון אונדזער וואָגן איז אַראָפּגעפאַלן״, צי „דוד, די גרויע גאַנדז לאָמט״. ער האָט יעדעס מאָל זיי אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַז ער האָט געהערט און איז געגאַנגען בודק זיין די זאַך. ער איז אויך געוואָרן די קינדערס בעל סוד, ווייל ער איז געווען דער שטאַרקער מאַן אין שטוב, אויף וועמען זיי האָבן זיך געקאָנט פאַרלאָזן.

ווען די אַרבעט האָט נישט אונטערגעיאָגט האָט דוד זיך געפּאָרעט אויפן הויף. ער איז געגאַנגען פון איין אָרט צום אַנדערן: אויסגעאיילט אַ זאַוויאַסע, די טיר זאָל נישט קאַרצן, ער האָט אַריינגעקלאַפּט אַ נאָגל, אַז דאָס קאַמער־ברעט זאָל נישט אָפּשטיין. חגי האָט נישט איינמאָל אויסגענוצט די געלעגנהייט. ער האָט אַ נעם געטאָן רפין ביי דער האַנט און מיט אים צוגעגאַנגען צו דודן און אים אַ בעט געטאָן: „דערצייל אונדז אַ מעשה״.

דוד האָט זיך אומגעקוקט, צי קיינער זעט נישט און האָט אַ נעם געטאָן די יינגלעך ביי די הענט און מיט זיי אַוועק אונטערן שטרוי־שייער, אַוועקגעזעצט אויפן שטרוי און יעדעס מאָל זיי דערציילט אַן אַנדערע אויסגעטראַכטע מעשה וועגן הונגעריקע חיות און פאַרשניטע וועלדער, וואָס קומען אין די דערפער אַריין זוכן עסן, וועגן אַ שטוביקן הונט וואָס האָט אָפּגעהיטן די קינדער פון אַלעם שלעכטן, וועגן אַ באָבע מיט אַ זיידן וואָס קומען פון ווייט און ברענגען מתנות פאַר די אייניקלעך. ער האָט זיך באַמיט זיי דערציילן מעשיות, וואָס האָבן באַלערנט און דערצויגן, אָבער קיין איין מאָל האָט ער נישט דערציילט קיין מעשה וועגן אַ טאַטן. בשעת ער האָט זיי דערציילט איז זיין קול געווען ווייך. די יינגלעכס אויגן האָבן געגלאַנצט פון אַנטציקונג. זיי האָבן אים אויסגעהערט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם אַפילו ווען רפי האָט קוים פאַרשטאַנען דעם אינהאַלט. דודס גרויע אויגן האָבן געגלאַנצט, די הויט אין זייערע ווינקלען איז געווען געגרינצלט. דאָס האָט ער אַזוי געשמייכלט.

די קינדער האָבן זיך צו אים צוגעבונדן אָבער יעדעס מאָל,

ווען חגי האָט זיך צו אים געוואָנדן, האָט ער זיך אומגעקוקט, צי די מאַמע זעט. ער האָט געוווסט, אַז דער מאַמען פאַרדריסט ווען ער טוט דאָס, כאָטש ער האָט נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס.

אין אַ נאָכמיטאָג איז דוד געזעסן מיט אויסגעשטרעקטע פיס אונטערן מילגרוים בוים.ביידע יינגלעך זענען שטיין געבליבן אים אַנטקעגן.

— ביסט מיד? האָסט נישט קיין כוח — האָט חגי אים גע־פרעגט מיט מיטלייד.

— איך האָב כוח, איך רו — האָט דוד אים געענטפערט.

~~דוד איז נישט קראַנק, דוד איז שטאַרק!~~ האָט אויך רפי אויפגעקלערט דעם ברודער און ער האָט אויפגעהויבן אַ פאָר פאַר־~~ביילטע פויסטן, געוויזן חגין ווי שטאַרק דוד איז.~~

חגי האָט זיך אָנגעלענט אין דודן. רפי האָט אים נאָכגעטאָן און זיך אָנגעלענט אין דודן פון דער צווייטער זייט.

דודס שפּיץ נאָז איז ווייס געוואָרן. ער האָט אָפּגעאָטעמט און זיך פאַרכלינעט ווי ער זאָל זיך קרעקן.

מיטאַמאָל האָט חגי אים אַ בעט געטאָן:

— קום מיט אונדז שפּאַצירן.

דודס אויגן זענען געוואָרן ~~פאַרגלייזט~~, ווי זיי זאָלן זיין פון אַ געשליפענעם מעטאַל. ער האָט פאַרביסן די ציין. זיינע קינבאַקן זענען געוואָרן בולט. ער האָט אונטערגעצויגן די פיס און איז אויפ־געשפּרונגען. ער האָט אָנגענומען די יינגלעך ביי די הענט און געזאָגט:

— עס איז הייס, די זון בריט, איצט דאַרף מען רוען און זיי געפירט אין שטוב אַריין.

אין דעם מאָמענט האָט רינה זיי אַ רוף געטאָן:

— חגי, רפי, קומט אַהיים!

זי איז שטיין געבליבן אין דער אָפענער טיר. אירע באַקן האָבן אַ פלאַם געטאָן און באַלד בלייך געוואָרן זעענדיק ווי דוד פירט די קינדער ביי די הענט.

די קינדער האָבן זיך אַ ריס געטאָן. זיי האָבן איבערגעלאָזט דודן און זיך אַ לאָז געטאָן לויפן צו דער מוטער.

דוד איז שטיין געבליבן ווי רינה זאָל אים האָבן געכאַפּט ביי אַן עבירה. אויך די ייִנגלעך זענען אַדורכגעלאָפן איר אונטער די הענט אין שטוב אַריין. זיי האָבן געוווּסט, אַז די מאַמע איז בייז. ערשט איצט האָט רינה קוים מערקבאַר אים אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. זי איז אַריין אין שטוב און פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר. דוד איז צוריק אַוועק און ווידער ווי פריִער זיך אַוועקגעזעצט אונטערן מילגרוים־בוים.

— שלעכטע ייִנגלעך — האָט די מוטער געזאָגט, אָבער דער אויסדרוק פון איר פּנים איז געווען אַ מילדער.

די קינדער האָבן נישט געוואָגט איר צו ענטפערן. זי האָט זיי אָנגענומען ביי די הענט און זיי אַריינגעפירט אין זייער צימער, זיי אַוועקגעזעצט און אַראָפּגענומען די סאַנדאַלן פון די פיס. זיי האָבן אַראָפּגעצויגן פון זיך די העמדער און זיי זענען אַרויפגעשפּרונגען אויף די בעטן. זי איז אַוועק צו זיך אין צימער.

זי האָט אויסגעטאָן די לאַטשן, אַראָפּגענומען די אויבערשטע מלבושים און זיך אַוועקגעלייגט אויפן פאַרבעטן בעט. פון דער רגע אָן האָט זי געהאַט דאָס געפיל, אַז נעבן איר ליגט יהודה. זי איז געלעגן אויף אַ זייט מיטן פּנים צו אים און אין די געדאַנקען אים דערציילט און געפרעגט וועגן אַלץ וואָס איר איז געווען אויפן האַרצן, וועגן וואָס זי האָט געטראַכט: וועגן דודן, די קינדער, דער שטוב און די עלטערן. מיטאַמאָל האָט זי אַ געשריי געטאָן פאַרשטיקט, איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און זיך אַרומגעקוקט. איר בליק איז געווען וואַנזיניק.

אין צימער איז געווען שטיל און טונקל. די פענצטער־לאָדנס זענען געווען פאַרמאַכט. זי האָט אַריינגעשטעלט די פיס אין די לאַטשן און איז אַרויס פון צימער, ווי זי זאָל אַנטלויפן. דורך דער אָפענער טיר האָט זי אַ קוק געטאָן צו די קינדער. זיי זענען געשלאָפן. זי איז אַוועק אין עסצימער.

— מאַמע, איך וויל טרינקען — האָט זי אַ זאָג געטאָן צו חנהן און זיך אָפּגעטרייסלט פון קעלט, כאָטש אין שטוב איז געווען הייס. דער אויסדרוק פון איר פנים איז געווען האַרב און איר קוק שפּיזיק.

— פאַראַן קאַווע אין אייזשאַנק — האָט די מוטער געענט־פערט קוקנדיק אויף איר פון דער זייט. — כ׳גיי זיך צולייגן.

די מוטער איז אַרויס פון צימער.

טאַטע־מאַמע האָבן געשוויגן, אָבער זיי האָבן אַלץ געזען. דאָס שווייגן האָט זיי געשטיקט. זיי האָבן געטאָן די אַרבעט, אָבער יעדן פון זיי איז געווען שווער דער אייגענער קערפּער. זיי אַליין איז שווער געווען זיך אָפּפּאַרטיקן מיט דער אַרבעט. ווי נאָר זיי האָבן געזען די יינגלעך, אַפילו פון ווייטנס געהערט זייערע קולות, האָבן זיי שוין געזען יהודהן, זייער טאַטן. אָבער די טאָג־טעגלעכקייט, די ווירקלעכקייט איז געווען דער הויכער, ברייטפּלייציקער, בלאָנדער מאַן וואָס האָט זיך אַרומגעדרייט אין שטוב.

דעם זעלבן אָוונט, אַ פּאָר שעה שפּעטער ווי רינה איז אַריין אַן אויפגעטרייסלטע צו דער מוטער און געבעטן טרינקען, האָט חנה נישט געוואַרט אויף יואלן, איז אַריין אַליין אין שלאָף צימער, אָנגעצונדן דאָס לעמפּל אויף איר נאַכט־שענקל און זיך אַוועקגע־זעצט. זי האָט אַ קוק געטאָן אין דעם שאַנק־שפּיגל איר אַנטקעגן און די הענט אירע זענען אַראָפּגעפאַלן אָנמעכטיק.

יואל האָט איבערקאָנטראָלירט אַלע טירן אין הויף, צי זיי זענען פאַרשלאָסן און איז אַריין אין שטוב. עס איז געווען שטיל. יואל האָט געמיינט, אַז אַלע שלאָפן שוין. ער האָט שטיל געעפנט די טיר פון שלאָף צימער און איז געבליבן איבעראַשט:

— וואָס איז געשען?

חנה האָט אַ טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ אַן איבעראַשטע און זיך אָפּגעווישט די טרערן.

~~איך בין שוין אַלט. דאָס אַלץ איז שוין נישט פאַר מײַנע~~ כוחות — האָט זי זיך באַקלאָגט פאַר אים.

— וואָס איז געשען? — האָט ער נאָכאַמאָל געפרעגט ווי ער זאָל שלינגען די ווערטער.

אַ ווײַלע האָבן בײדע געשוויגן. אײנער האָט געוואַרט דער צווײטער זאָל רעדן. מיטאַמאָל האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— אונדזער בעכער איז שוין פול.

חנה האָט נישט געענטפערט. איר בליק איז געווען שטאַר. יואל האָט איצט ווײטער גערעדט, אָפּגעהאַקט, פּאַמעלעך, ווי פון ווײטאָג:

— אַ שטילער מענטש, אַ גוטער אַרבעטער...

אין דער רגע האָבן בײדע זיך אָנגעקוקט. זײערע אויגן זענען געווען טרויעריק. זײ האָבן זיך מגלה געווען דאָס וואָס זײ האָבן די גאַנצע צײַט פאַרשוויגן.

דוד האָט געאַרבעט מיט אימפּעט, אָבער ווי פון כעס, אָן ווילן. ער האָט איצט נישט געגלעט אַ בהמה ווען זי האָט אים תמימותדיק אָנגעקוקט. די ייִנגלעך האָט ער אויסגעמיטן, כאָטש זײ זענען געשטאַנען און געוואַרט, ער זאָל צו זײ רעדן. זײ האָבן נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס דוד איז מיט זײ ברוגז.

זײַן בליק איז געווען אַ פאַרטראָגענער. ער איז געווען קאָנצענטרירט אין זיך, געטראַכט. געווען טעג, ווען ער האָט נישט געביטן זײַנע מלבושים און זיך נישט ראַזירט. ער האָט געפּרוווט זיך דערווײַטערן פון די מענטשן, מיט וועלכע ער האָט געלעבט צוזאַם. אַפילו בײַ דער אַרבעט האָט ער געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז ער הערט נישט ווען יואל האָט אים געפרעגט: „אפשר בײַטן מיר זיך און איך מעלק דײַנע קי?” ער האָט געוואָלט איבעררײַסן זײַן שווײַגן.

ווען דוד איז געזעסן בײַם טיש האָט ער נישט געזען ווי חנה האָט אים אונטערגעשטעלט אַ טעלער געקעכץ. ער האָט זיך געבונטעוועט קעגן ריינהן. ער האָט נישט געוואָלט, זי זאָל אים נאָכקוקן. אים האָט געאַרט פאַרוואָס זי אינטערעסירט זיך מיט אים. ער האָט נאָך אַלץ געטראַכט, אַז ער איז דער אײנציק געבליבענער

פון זיין פאַרניכטעטער משפּחה וועגן וועלכער ער איז מחויב טרויערן, זיי באַוויינען. נישט איינמאָל איז ער שטיין געבליבן אַ פאַרטראַכטער און דערנאָך אַ זאָג געטאָן זיך אויפן קול „איך נעם די וואַליזע און גיי ווו די אויגן וועלן מיך פירן".

ער איז שוין אָבער דערצו נישט מסוגל געווען. אים האָט צוריקגעהאַלטן דאָס אומבאַוווסטע, וווהין וועט ער גיין?

אָבער פאַקטיש האָט ער נישט געוואָלט אַוועק פון די רחביהס, פון די מענטשן, וואָס האָבן אים אומגעקערט זיין ווירדע. אָבער ווען ער האָט אַ טראַכט געטאָן וועגן רינהן, האָט ער גענומען גיין שנעל אַפילו ווען ער איז געווען אין מיטן אַן אַרבעט. זיין געמיט איז געווען אויפגעברויזט. ער האָט געפילט דעם פּולס אין זיינע שלייפן, די בלוט צירקולאַציע אין די שפּיץ פינגער. געווען נעכט, אין וועלכע ער איז נישט איינגעשלאָפן. ער איז געלעגן מיט אָפענע אויגן ביז דער מאָרגן האָט אָנגעהויבן גרויען.

אין די נעכט, אין וועלכע ער האָט געחלומט, האָט ער איצט נאָר גערעדט פון שלאָף. ער האָט שוין נישט געשריגן. אין חלום האָט ער אויך שוין צונויפגעמישט זיין איצטיקן דאָ מיט זיין אַמאָל דאָרט. ער האָט גערעדט אָפּגעהאַקטע ווערטער: „באָדן... פאַר־זאָרגט... אָפּעסן... פאָרן אין פעלד..." אין די נעכט ווען ער האָט נאָך יאָ אַ שריי געטאָן „קום! גיי! אַנטלויף!" איז ער אויפגעקומען. ער האָט זיך אויפגעזעצט און געהאָרכט. ווען ער איז געווען זיכער, אַז אַלע שלאָפן איז ער אַראָפּ פון בעט, אייליק זיך אָנגעטאָן און שטיל, אויף די שפּיץ פינגער, אַרויס פון שטוב. ווען ער האָט אַ קאָרץ געטאָן מיט אַ טיר, האָט רינה זיך אויפגעוועקט. זי האָט געהערט זיינע טריט וואָס האָבן זיך דערווייטערט.

ער האָט געשפּאַנט איבער די פעלד שטעגן, דאָס העמד צע־כראַסטעט, מיט אַן אָפן מויל און געפּראַכט. ער האָט געשפּרייזט אַ פאַרזונקענער אין די מחשבות און אַפילו נישט געהערט דעם אָפּהילך פון אַ שאָס אין דער ווייט, דעם קוויטש פון אַ פאַרביי־געפלויגענעם איבערגעשראָקענעם פויגל. ער האָט אויך נישט געזען

די האָזן און מייז וואָס זענען פאַרבייגעלאָפן. ער איז געווען פאַרטאָן מיט זיך, געוואָלט געפינען אַ תשובה אויף די פראַגן וואָס האָבן אים געמאַטערט. יעדעס מאָל ווען ער האָט געטראַכט וועגן זיין לאַגע איצט, זענען אים געקומען אויפן געדאַנק ווערטער, וועלכע זייגע ליפּן האָבן נישט אַרויסגערעדט. [redacted]

Having Red Army as their [illegible] living

איך לעב."

די פאַרגאַנגענע נאַכט האָט אַ קנאַק פון אַ טיר איבערגעוועקט רינהן. דאָס האָט דוד אומפאָרזיכטיק געעפנט זיין טיר. זי איז אַראָפּ פון בעט אַ דערשראָקענע און אַ באָרוועסע אַרויס אויפן קאָרידאָר. דוד איז שטיין געבליבן איר אַנטקעגן. די פינצטערניש האָט זיי אָפּגעשיידט. ער האָט געזען איר געשטאַלט. זי האָט געהאַט אויף זיך אַ בלויע, געבלומטע פּיזשאַמע. איר לינקע ברוסט איז געווען אָפּגעדעקט. זיינע נאָז לעפלעך האָבן אַ פלאַטער געטאָן. ער האָט געפילט איר קערפער. זי האָט אים געזען. ער איז געווען מעכטיק. זיין שאָטן האָט אים גרויס געמאַכט. „גיי שלאָפן" האָבן אירע ליפּן אַ פלויש געטאָן. אַ צייט לאַנג איז געווען שטיל. ביידע האָבן געשוויגן. אַ ווײַלע שפּעטער איז ער צוריק אַריין אין שטוב און פאַרמאַכט די טיר הינטער זיך. ער האָט זיך אונטערגעגעבן איר פאַרלאַנג.

The Red Army will have you living

רינה איז אַריינגעלאָפן צו זיך אין צימער און זיך אַרויפגעוואָרפן אויפן געלעגער. איר קערפער האָט געגליט. איר אָטעם איז געווען הייס און קורץ. זי איז געלעגן ווי אַ קראַנקע, אויך נישט געטראַכט. זי האָט נישט געקאָנט צונויפנעמען אירע געדאַנקען. די פינצטערניש איז געלעגן אויף איר. ווען זי האָט זיך באַרואיקט האָט זי זיך אויפגעזעצט און פאַרוקט אירע הענט צווישן די קני. שטיל. זי אַליין האָט נישט געהערט אירע רייד נאָר אירע ליפּן האָבן אַ פלויש געטאָן: „פאַרוואָס האָב איך אים אויפגעפאָדערט ווי אַ יינגל?" אַ סך פשוטער האָט זי זיך געפרעגט: „וואָס אינ־טערעסירט ער מיך?", „וואָס איז מיר?" פון איין פראַגע ביז דער אַנדערער האָט אויך געדויערט. אַ פחד איז זי באַפאַלן. זי

האָט זיך דערשראָקן פאַר זיך און פאַר אירע רייד. זי האָט זיך צוריק אַריינגעוואָרפן אין בעט.

די פינצטערניש איז געווען געדיכט ווי אַ לאַבירינט, וועלכן זי האָט נישט געקאָנט אַדורכקוקן. זי האָט געוואָלט שלאָפן און נישט געקאָנט. זי האָט אַרונטערגעלייגט זיך דאָס קישן אונטערן קאָפּ און באַלד עס צוריק אַפּירגענומען. זי האָט פאַרקנעפּלט אויף זיך די פּיזשאַמע און צוריק זי אויפגעקנעפּלט. זי האָט זיך איבער־געלייגט פון איין זייט אויף דער אַנדערער און נישט געקאָנט איינשלאָפן.

דער טאָג האָט קוים אָנגעהויבן גרויען. זי האָט קוים אונטער־שיידט די קאָנטורן פון איר בעט. זי איז אַראָפּגעשפּרונגען פון געלעגער און גענומען זיך אָנטאָן. אָן אָנגעטוענע איז זי שטיל אַרויס פון שטוב, קיינער זאָל נישט הערן. אין דרויסן האָט זי אָפּגעאָטעמט. דער קילער מאָרגן האָט זי אָפּגעפרישט און זי באַ־פרייט פון איר נאַכט־קאָשמאַר. זי איז געגאַנגען פאַמעלעך, ווי זי זאָל שפּאַצירן. פאַרבייגייענדיק דעם בלומען־קלאָמב האָט זי אָפּ־געריסן דריי רויטע גערבערעס און איז אַרויס אויף דער גאַס.

זי האָט זיך כסדר אומגעקוקט, צי עס זעט נישט ווער וווהין זי גייט. זי איז געגאַנגען מיט די פעלד־שטעגן, וואָס זענען איר באַקאַנט געווען און זיך געזעטיקט מיט דער מאָרגן־פרישקייט. ווען זי איז צוגעקומען צום בית־עלמין, האָט זי זיך נישט פאַרהאַלטן. זי האָט זיך נאָר אומגעקוקט, צי זי איז אַליין און ווייטער געגאַנגען. ביים קבר איז זי שטיין געבליבן אַ געבוקטע מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ ווי אַן אונטערגעבראָכן ביימל. שפּעטער האָט זי די בלומען אויסגעלייגט איבערן קבר.

זי האָט אויפגעהויבן די אויגן. זיי זענען געווען פייכט און זי האָט ווי דורך אַ פאַרצויגן הייטל געלייענט דעם אויסגעקריצטן אויף דער מצבה נאָמען: יהודה בן שרגא. אירע אויגן־לעפלעך האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט. זי האָט זיך אָפּגעגרענעצט פון דער אַרו־

מיקיים, געוואָלט זיך דערמאָנען, זען די געשטאַלט, וואָס האָט אַזוי געהייסן און איז געווען איר מאַן.

זי האָט זיך אָוועקגעזעצט אויפֿן ראַנד פֿון קבֿר, געשוויגן און געציפּט די בלעטלעך פֿון די געוויקסן שטענגלעך, וואָס זענען געוואַקסן ביים קבֿר. די געשעענישן פֿון זייער אַמאָליק בשותּפֿותדיק לעבן זענען אויפֿגעשווומען אין איר זכּרון און זיך פֿונאַנדערגעוויקלט פֿאַר איר.

מיטאַמאָל איז זי אויפֿגעשפּרונגען. אירע אויגן זענען געוואָרן בולט ווי זיי זאָלן אַרויסקריכן פֿון די לעכער. זי האָט דערזען דודן אַזוי ווי זי האָט אים געזען ביינאַכט אין דער פֿינצטער.

אַן איבערגעשראָקענע פֿון איבעראַשונג האָט זי זיך אַרומגעקוקט ווי זי זאָל זוכן אַן אויסוועג, אַ רעטונג. זי האָט געזען די לויטערע טוי־טראָפּנס, וואָס האָבן אין משך פֿון דער נאַכט זיך אָנגעזעצט אויף יעדן בלעטל און דערהערט דאָס פֿויגל־געזאַנג, וואָס איז געקומען פֿון די צווייגן.

זי האָט גענומען גיין צוריק. אירע באַקן זענען געווען נאַס, זי האָט אָבער נישט געפֿילט, אַז טרערן רינען איר פֿון די אויגן.

כה

דער הימלבלוי איז פֿון טאָג צו טאָג געוואָרן טונקעלער און פֿאַרדעקט די זון. פֿון מאָל צו מאָל האָט אַן אָנגעיאָגטער ווינט פֿון ים פֿונאַנדערגעטראָגן אַ קילקייט. די טעג זענען כּסדר גרויער געוואָרן, די לופֿט געדיכטער.

היינט זענען די ווינטן געווען אַ סך שטאַרקער ווי ביז איצט. דוד איז עטלעכע מאָל אַרויס אויפֿן הויף, איינמאָל מיט אַ גאָפּל, דאָס צווייטע מאָל מיט אַ שטריק, דערנאָך איז ער געקומען מיט

אַן עמער, איז אַרויס אין הויף ווי צו אַן אַרבעט, אָבער יעדעס מאָל האָט ער זיך נאָר אומגעקוקט, ווי ער זאָל עפּעס זוכן און באַלד צוריק אַריין אין שטאָל.

רינה האָט זיך געפּאַרעט ביי די הינער און איז כסדר צוגע־גאַנגען צו אַ פענצטער און דורכן באַשטויבטן שייבעלע אַ קוק געטאָן אין הויף אַריין. זי האָט איר אַרבעט געהאַט שוין אָפּגעטאָן. אַ דעמפּיקער תבואה־ריח האָט אויסגעפילט דעם חלל פון דער שטייג. די הינער זענען געשטאַנען מיט אויסגעצויגענע העלדזער. פון מאָל צו מאָל האָט אַ הון אַ פּיק געטאָן אַ קערנדל און איילק עס אַראָפּגעשלונגען. אַ דורשטיקע הון האָט איינגעטונקען דעם שנאָבל אין טעלער מיט וואַסער און יעדעס מאָל אַ ציי געטאָן דעם קאָפּ צוריק, ווי זי זאָל האָבן אַרויסגעכאַפּט פון טעלער דעם טראָפּן וואַסער. די זאַטע הינער האָבן געצויגן זייער ניגון און ווען איינע פון די הינער איז מיד געוואָרן, איז זי שטיין געבליבן אויף איין פוס און מיט פאַרמאַכטע אויגן.

ביי דער טיר אין דער זייט איז געשטאַנען אַ קויש מיט אייער אָבער זי האָט אים נישט אַוועקגעטראָגן. זי האָט געוואַרט. איר האַרץ האָט געטיאַכקעט, איר אָטעם איז געווען אַ שנעלער. יעדעס מאָל ווען דוד איז אַרויס פון שטאָל האָט זי אים געזען. זי האָט מיט אירע חושים געפילט, אַז ער זוכט זי, האָט געוואָלט צו אים אַרויסגיין, אָבער נישט געהאַט קיין מוט.

מיטאַמאָל האָט זי אויפגעפּראַלט די טיר און ווען זי האָט אי־בערגעשפּרייזט די שוועל, האָט זי דערזען, אַז דוד איז ווידער אַרויס פון שטאָל. זי איז אים נאָכגעגאַנגען.

דערהערנדיק טריט הינטער זיך האָט ער זיך אומגעקוקט און איז שטיין געבליבן, געוואַרט אויף איר. ווען זי איז נענטער צו־געקומען האָט זי געוואָלט אים פאַרבייגיין, ווי זי וואָלט אים נישט נאָכגעגאַנגען.

— שלום! — האָט ער זיך אָנגערופן און אַרויפגעלייגט זיין אויסגעאַרבעטע האַנט אויף איר.

— אָה! — איז אין איר קרעכץ געווען אי וויטאָג און אי אַ פאַרוווּנדערונג פון זיין דרייסטקייט און נחת רוח גלייכצייטיק.

אַ ווײַלע זענען זיי געשטאַנען זיך אַנטקעגן. ער האָט געקוקט אויף איר ווי ער זאָל וועלן איר עפּעס זאָגן און געשוויגן. זיינע גרויע אויגן האָבן געגלימערט ווי געשליפענער שטאָל. זי האָט געפילט איבער זיך זיין הייסן אָטעם און געקוקט אַראָפּ. זי האָט זיך אַראָפּגעבויגן און אַפּירגענומען איר אַקסל פון אונטער זיין האַנט. אַ ווײַלע איז זיין האַנט געבליבן אין דער לופט.

זי האָט געוואָלט אַוועקגיין, אָבער געפילט, אַז ער וויל איר עפּעס זאָגן. זי האָט געוואָלט, ער זאָל רעדן, זיך אויסרעדן פאַר איר און זי האָט געוואַרט. זיי האָבן זיך געפינען נעבן שטרוי־שייער. די פּעק שטרוי זענען געווען אַנגעשטאָפּלט ווי שטיגן, וואָס האָבן געפירט אַרויף. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ פּאַק שטרוי און האָט געוואָלט, ער זאָל זיך צו איר צוזעצן.

ער האָט זיך אָנגעלענט מיטן רוקן אין אַ הילצערנער סטאָלבע, ווי ער זאָל זי אונטערשפּאַרן. זיין בליק איז געוואָרן אַ משונהדיקער. ער האָט געגליט ווי אַ טליִענדיקער פונק. ער האָט אַ קריץ געטאָן מיט די ציין, ווי ער זאָל קרישלען אַ שטיין און ער האָט אַ זאָג געטאָן:

— געדאַרפט פאַרשטיין און נישט קומען אַהער.

זי האָט אים אָנגעקוקט מיט גרויסע אויגן פול פחד און גע־שאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין.

ער האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס איר ניין באַדייט.

ער האָט געזאָגט:

— איר דאַרפט אויף מיר נישט זיין בייז. דער מענטש זוכט נאָענטקייט און מיינט, אַז ער געפינט... ווען מ׳האָט עמעצן ליב, איז דאָס גליק אַזוי גרויס, אַז עס פילט אויס דאָס גאַנצע לעבן. מיט עס אַוועק, פאַרלירט מען אַלץ, אַפילו דעם זיך ליב צו האָבן...

עס האָט אים אויסגעפעלט אָטעם און ער האָט געעפנט דאָס מויל ווי אַ פיש אויף דער יבשה און שטיל גערעדט:

— נישט אויסגעהאַלטן... וואָס האָב איך געמאַכט פון מיין לעבן ?... עס ווילט זיך האָבן עפּעס אייגנס, עס זאָל כדאַי זיין צו לעבן, עס זאָל האָבן אַ זין...

רינהן האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי הערט אין זיינע שטילע רייד דעם פאַרצווייפלטן געשריי פון אַ מענטש, וואָס איז געבליבן איינזאַם אויף אַ וויטן, פּוסטן שטח. אין זיינע אויגן איז געווען טרויער, געבעט.

זי איז געזעסן אַ צונויפגעקאָרטשעטע און מיט פאַרביסענע ליפּן. יעדעס מאָל ווען ער האָט אַ רעד געטאָן האָט זי געהערט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם. זי האָט געוואָלט יעדעס מאָל אים ענט־פערן. זי האָט נישט געוואָגט. זיינע רייד האָבן זי אַרויסגעפירט פון די כלים. אַלץ אין איר האָט געוויינט אָן טרערן.

איר אויסזען האָט אים גערירט. ער האָט נישט געקאָנט אי־בערטראָגן איר צער, האָט געוואַרט, געוואָלט זי זאָל רעדן. איר שווייגן האָט געזויגן דאָס בלוט פון זיין האַרצן.

אַן אָנגעטראָגן ווינטל האָט ביידן אַ שמיץ געטאָן אין די פּנימער און אויף אַ ווײלע אָפּגעפרישט די טוכלעקייט פונעם אָפּ־געלעגענעם שטרוי. זי האָט אויפגעהויבן די אויגן, אים אָנגעקוקט. ער איז געשטאַנען געבויגן, ווי ער זאָל אויף זיך האָבן אַ משא. זיין בלאָנדע טשופּרינע איז געווען צעשויבערט, זיין העמד צע־כראַסטעט און דאַך האָט פון אים געשפּאַרט מענערישע קראַפט. זי האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן אַ פאַרשעמטע. זי האָט זיך געשעמט פאַר זיך אַליין פאַרוואָס זי זעט אים אין דעם מצב. איר האָט אויך פאַרדראָסן פאַרוואָס זי הערשט נישט איבער זיך. זי איז אויפ־געשטאַנען, געוואָלט גיין. זי איז אָבער צוגעגאַנגען צו אים, אים אָנגענומען ביי דער האַנט, געוואָלט ער זאָל גיין מיט איר.

— דער מענטש דאַרף האָפן — האָט זי געזאָגט. אירע אויגן זענען געווען פול רחמנות — צו דער פינצטערסטער נאַכט נעמט אויך אַ סוף.

זיין בלוט איז איצט געפלאָסן אין ברייטע, רואיקע שטראָמען,

די חושים זענען געווען קלאָרע, אָבער דאָס לשון איז ווי אָפּגע־נומען. ער האָט געזוכט די ווערטער, וואָס זאָלן אויסדריקן אַלדאָס אָנגעזאַמלטע אויף זיין נשמה. ער האָט געפֿילט אַ שטאַרקע באַ־דערפֿעניש צו רעדן:

— אַן איינציקער זון פֿון אַ וואַלד סוחר, אַן אַדוואָקאַט וואָס איז מצליח. אַ מאַן און טאַטע פֿון אַ ליב און האַרציק ווייב, אַ זון און אַ טאָכטער. געקומען די מלחמה, אַלע אַוועקגענומען אין די לאַגערן און זיי געבליבן עלנט. דערנאָך אַליין גע־שפּרונגען פֿון וואַגאָן, געבלאָנדזשעט איבער פֿעלדער. פּויערים האָבן מיך געכאַפּט און איבערגעגעבן דער פּאָליציי. אין לאַגער האָב איך פֿאַרשריבן וויפֿל יידן מען האָט יעדעס מאָל געברענגט...

ער האָט אַ העשע געטאָן, אָבער זיך גלייך באַהערשט, פֿאַר־שטיקט אין זיך דאָס געוויין. ער האָט נישט געקאָנט ברענגען איבער זיינע ליפּן די לעצטע ווערטער „צום פֿאַרברענען". אַ צייט שפּעטער האָט ער אָנגעקוקט רינהן, זיין בליק איז געווען וואַנזיניק. ער האָט געוואָלט זיך איבערצייגן צי זי האָט אים געהערט.

זי האָט געהערט יעדעס וואָרט זיינס. זי האָט געוואָלט וויינען, שרייען, צולויפֿן אים אַרומנעמען, אָבער זי האָט זיך נישט געקאָנט רירן פֿון אָרט, האָט אים נישט געקענט ענטפֿערן אויף זיין פֿרעגנ־דיקן בליק, צי זי הערט אויס זיינע ווערטער, וואָס ער האָט אַרויס־געריסן פֿון די נשמה־פֿאַרבאָרגעניש. ער האָט זיך אויסגעדרייט און אַוועקגעגאַנגען, מיט וואַקלדיקע טריט, ווי ער זאָל טראָגן אויף זיך אַ שווערע משא.

זי איז זיצן געבליבן מיט אויסגעגלאָצטע אויגן. אין האַלדז האָט איר געשטיקט און זי האָט זיך קוים אויפֿגעשטעלט, אים נאָכגעגאַנגען. אירע טריט זענען געווען דראַבנע און פּאַמעלעכע און איינגאַנצן איז זי געווען צונויפֿגעקאַרטשעט, ווי עס זאָל איר קאַלט זיין.

☆

רינה איז געלעגן אין בעט מיט אָפענע אויגן. זי האָט געוואָלט איינדרימלען, אָבער די אויגן האָבן זיך איר נישט פאַרמאַכט. זי האָט געפילט איר יעדן אבר. אירע שלייפן האָבן געהאַמערט. זי האָט זיך איינגעהאָרכט, געוואָלט וויסן אונטער וועלכן פענצטער מיאָוקעט די קאַץ. זי איז געלעגן אויפן רוקן ווי צוגעשמידט צום בעט און מיט אָפענע אויגן געקוקט אין דער פינצטערניש.

זי האָט אויפגעציטערט דערהערנדיק אַ לייכטן גערויש און אירע חושים זענען מיטאַמאָל וואַך געוואָרן. אַ טיר האָט אַ סקריפּע געטון און זי האָט דערהערט באָרוועסע טריט. די שאָרכן זענען געקומען אַלץ נענטער. זי האָט געהערט איר אָטעם און איר אייגן פולסירנדיק האַרץ. זי איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און מיט אימפּעט אַרויס אויפן קאָרידאָר. אירע אויגן האָבן זיך איינגעקוקט אין דער פינצטער. זי האָט דערזען דודן. אַ רגע האָט איינער אָנ־געקוקט דעם אַנדערן, ווי זיי זאָלן זיך רופן און גענומען גיין איינער צום אַנדערן; זי מיט קליינע טריט און ער מיט אויסגעשטרעקטע הענט, פאַרביילטע פויסטן. זייערע פּנימער זענען געווען אַזוי נאָענט, אַז זייערע אָטעמס האָבן זיך אַרומגעזוכט און זיך נישט געקאָנט געפינען אין דער פינצטער.

זיי זענען שטיין געבליבן זיך אַנטקעגן, אָבער נאָר אויף אַ רגע. ער האָט אויסגעשטרעקט די אָרעמס, זיי האָבן זיך שווייגנדיק, אָן איין וואָרט אַרומגענומען און מיט כוח צוגעדריקט צו זיך.

דויער און אַנזאָג

— שמעון קאַנץ —

יוסף ערליכס בוך „דויער״ איז אַ בילד פון אַ שטיק ישראלדיקער ווירקלעכקייט אינעם לעבן פון נייע עולים, איבערגעפלאַנצטע אויף אַ נייעם זאַמדיקן באָדן, יעדער מיט זיין באַגאַזש איבערלעבענישן פון די אַלטע היימען, ווער פון אייראָפּע און ווער פון אַפריקע. אַלע באַגלייט די פאַרגאַנגענהייט ווי אַ שאָטן און מער פון אַלע לעבט מיט אַלע חושים אין דער גרויליקער פאַרגאַנגענהייט די צענטראַלע געשטאַלט דוד, דער אַמאָליקער אַדוואָקאַט, וועמענס אַלע נאָ־ענטסטע, ווייב און קינדער זענען דעפ[illegible] די גאַז־אויוונס. ער איז געבליבן אַליין. דער שרייבער ווייזט אים אין אַ מעברה, הינטער נתניה, אויפן פּאָן פון אַ קיבוץ גלויות אין דער פּאַזע פון שווערע חבלי־לידה, אין וועלכע עס נעמט זיך אַקאָרשט אויספּיקן אַ ישוב, בשכנות פון שלווהדיקן דאָרף אסף. אין דער דאָזיקער שלווה רייסט זיך אַריין מיט דער גאַנצער שאַרפקייט רינהס טראַגעדיע. אין אַ לבנה־נאַכט, ווען יהודה און שמואל גייען מיט די ביקסן אויף שמירה, טרעפן זיך אָן אויף פּעדאַינער און יהודה ווערט דער־[illegible] רינה, די יונגע [illegible] בלייבט אין דאָרף ביי איהע עלטערן, זוכט טרייסט אין לערנען די קינדער פון דער מעברה און דאָ טרעפט זי דער גורל צונויף מיט דודן.

דאָס איז אייגנטלעך די אַקס פון דער דערציילונג, אָבער נישט די פאַבולע, דער סיפור־המעשה איז דאָ דער עיקר, נאָר די סיטואַציעס, אין וועלכע די

מענטשן ווערן אַריינגעוואָרפן, די מאָמענטן פון ליידן און פון איינלעבן זיך אויף דעם נייעם באָדן, אין דער נייער ווירקלעכקייט, די אַטמאָספער פון אי־נעווייניקסטן אומרו און דאָס אַרויסקומען פונעם קלעם און דערגיין צום ברעג; דאָס געבן קינסט־לערישן אויסדרוק טיפן מענטשלעכן צער, גייסטיקע יסורים, רירנדיקן טראַגיזם און פון אומגעצוימטער וויטאַליטעט, מיט אומדערשיטערטן גלויבן אין דער צוקונפט.

יוסף ערליך אַנטפּלעקט זיך דאָ נישט בלויז ווי אַ ליטעראַרישער כירורג מיט אַ דין און שאַרף לאַנצעטל, נאָר ווי אַ שרייבער מיט אַ וואַרעם מיט־פילנדיק האַרץ. ער איז קודם כל זוכער פון מענטש־לעכקייט אינעם מענטש. עס גייט אים ממש אין לעבן צו אַנטפּלעקן דאָס צערטלעכע און איידעלע אונטער דער מאַסקע פון מכלומרשטער פאַרהאַרטע־וועטקייט סיי ביי די מענטשן אין דער מעברה און סיי ביי די וותיקים אין דאָרף. עס קוקט אויס ווי ער וואָלט אַליין געוואָלט אויסבענקען זייערע בענקע־נישן און מיטציטערן מיטן אויפציטער פון דער צאַר־טער ליבע וואָס גייט אויף אין די הערצער פון רינה און דוד. אין אים איז פאַראַן די אָפּשפּיגלונג פון דער יידישער טראַגיק נאָכן חורבן. דוד אַרבעט שווער, אָבער שוועבט כסדר אין די שווערע וואָלקנס איבער אוישוויץ און עס דויערט לאַנג ביז ער דערפילט דאָס לעבן אַרום זיך. אין זיינע חלומות זעט ער שקעלעטן, וואָס באַהאַלטן בגניבה קאַרטאָפל־שאָלעכטס און די שוידערלעכע סצענעס פון אומקום שטייען אים שטענ־דיק פאַר די אויגן. „אויך איך בין צווישן די טויטע", זאָגט ער צו זיינע חברים, שמחה און טוביה, וועלכע ווילן אים צוריק אַריינציען אין לעבן און אַלע זייערע רייד שלאָגן אָפּ צוריק, ווי פון אַ טויבער מויער.

אין ערליכס דערציילן קומט פאָר אַ מין געראַנגל אויף צו דערהאַלטן די הונדערט־פּראָצענטיקע געוויס־הייט, אַז די מענטשן זענען אַרויסגעברענגט געטריי זייער אייגענעם אמת און דערמיט מאָנט ער דעם טיפסטן מיטגעפיל און דרך־ארץ פאַר זיינע העלדן, אין

פלוג אויסטערלישע, יידן פון אַלע עקן וועלט ,פון
פאַרשידענעם אָפשטאַם און פארשידענע מענטאַליטעטן,
אָפגעראַטעוועטע האַלעוועשקעס פון די נאַצישע קאַלכ־
אויוונס צוזאַמען מיט שבטים פון אַזיאַטיש־אַפרי־
קאַנער יידנטום. עס גייט אויף פאַר אונדזערע אויגן
דאָס איבערגעבוירן־ווערן פון שווער־געליטענע מענ־
טשן מיט אַלע פיינען פון אָנהייבן אַלץ פונסניי און
מיר פילן די חבלי־קליטה, די באַזונדערע ווייטיקן פון
איבערשמעלצונג, פון איבערפאָרעמונג און איינוואָרצ־
לען זיך אין נייעם באָדן.
פאַראַן דאָ קאַפּיטלעך ,וואָס זענען געשריבן אין
סטיל פון פראָטאָקאָלאַרישן פאַרצייכענען סיטואַציעס
און כאַראַקטערס, געשעענישן און אפילו געמיט־צוש־
טאַנדן, און די מעלה איז וואָס עס ווערט דאָך נישט
איבערגעריסן דער טראַנס פון יצירה, עס גייט אים
נישט אויס דער שרייבערישער אָטעם נישט ביים צייכע־
נען די קלענערע פיגורן און אַוודאי נישט די הויפּט־
פיגור, אין וועלכער עס זענען קאָנצענטרירט די גרויל־
איבערלעבענישן פון אַ דור און ער שטייט טאַקע אין
צענטער פון דער גאַנצער דערציילונג. דוד איז נישט
סתם אַ פאַטאַליסטישע נאַטור. ער פירט אַ פאַרייאוש־
טן געראַנגל מיט זיך אַליין. ביי זיין גאַנצער משונה־
דיקייט און איינזאַמקייט שפּיגלט זיך אין אים אָפּ
אַ פילטויזנטיקער כלל, וואָס האָט דורכגעמאַכט די
אימהדיקסטע גרוילן און זיי פאַרנעמען אַ גרויס אָרט
אויך ביים איבערגיין אויף דער נייער ערד. מיט דודס
איוסטערלישע גענג העלפט זיך ערליך אַרויס ביים
אַנטפּלעקן אַלע פסיכישע ווינקלען פון דעם אָפּגעראַטע־
וועטן ייד אין קלעם פון די קאָשמאַרפולע דערינערונגען.
שווער, מוראדיק שווער און פיינלעך איז די משא
פון די אָויפשוי־דערנדיקע זכרונות, וואָס הערן נישט
אויף צו וויינען אין זיין בלוט, זויגן אויס פון אים אַלע
לעבנס־זאַפטן. אַ צעבראָכענער און דערשלאָגענער פון
די יסורים שטעלט דוד מיט זיך פאָר אַ קנויל פון
צעריסענע נערוון, וואָס מאַכן אים אומפעאיק אויפצו־
נעמען אַן אויסגעשטרעקטע האַנט. ער געפינט זיך ביים
ראַנד פון לעצטער פאַרצווייפלונג. ווער ווייסט ווהין

און צו וואָס אַזאַ מענטש קען דערגיין?! ער איז דאָך אַ פֿאַרלוירענער מענטש, וואָס וואַרפֿט אָן אויף אַלע אַן אומהיימלעכע פֿינצטערניש און זעט אויס צו זיין פֿאַרמשפּט אויף אַ טראַגישן סוף. נאָר אַ דין שרייבעריש אויג קען אין דער גרויסער חשכות דערזען דעם ליכטשיין וואָס וועט אים העלפֿן אויסהאַלטן דעם נסיון און געפֿינען דעם וועג צו אַ געבענטשט איינגלידערן זיך אין נאָרמאַלן לעבן מיט דער פֿרוי וואָס ער באַקומט ליב מיט אַלע פֿיבערן פֿון זיין נשמה.

מיט דינער פֿאַרשטענדעניש פֿאַרן ווידעראַנאַנדשפּיל אין דער פּסיכיק פֿון דער פֿרוי שילדערט יוסף ערליך די טראַגעדיע פֿון דער יונגער[illegible], וועמענס מאַן איז געפֿאַלן פֿון אַ פֿעדאַיינישער קויל, בעת ער איז געגאַנגען אויף שמירה, אויף דער וואַך פֿון זיין מושב. יאָרן ווערט זי זיך קעגן דער אָנוועזנהייט פֿון אַן אַנדערן מאַן אין זייער הויז. דער צוזאַמענטרעף מיט דודן איז דורכגעפֿלאָכטן מיט שטומע צוזאַמענשטויסן און אַלץ אויפֿן פֿאָן פֿונעם קליטה־פּראָצעס. עס קרייצן זיך אידיליש „שטיל־לעבן" מיט שטורמישע באַגערן און הייסער ליבע. דאָס אַלץ אינעם אויפֿגייענדיקן שטייגער־געוועב פֿון מעברה און מושב, פֿון נייע עולים און וותיקים אין דער יונגער יידישער מדינה.

ערליכן אינטערעסירט דערפֿאַר נישט בלויז די פּסיכישע וועלט פֿון זיינע העלדן, נאָר אויך זייערע פֿיזישע אַרבעטן, און האַרמאָניע מיט זייער אינערלעכקייט. ער ווייזט אונדז זייער בולט די מעברה און דעם מושב, מאָלט די לאַנדשאַפֿט פֿון מדבר און פּרדס ווי אַ פֿאָן פֿאַרן געמיט פֿון די מענטשן, פֿאַר זייערע האַנדלונגען און פֿאַרהוילט אויך נישט זייערע שוואַכע זייטן.

ביי דודס גאַנצער באַזונדערקייט און אויסטערלישקייט וויל ערליך אַרויסברענגען אין אים דאָס, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אַ סך אַפּגעראַטעוועטע פֿון די מוראדיקע שחיטות. ער זוכט אַריינצודרינגען אין די טיפֿענישן פֿון דער יידישער דראַמע, וואָס האָט זיך נישט געענדיקט מיטן סוף פֿון דער מלחמה. די שפּורן פֿון אומקום זענען צו־טיף אין

יעדן אָפּגעראַטעוועטן, נאָר גרויסע ליבע קען זיך זיי קעגנשטעלן נישט אונטערצוגיין.

דער שרייבער לאָזט זיין העלד אַריינקוקן אין אייגענעם נעכטן ניט מיט קיין אויסגעלאָשענע אויגן און אָפּגעקילט הארץ, נאָר מיטן גאַנצן פלאַם פון צאָרן און לעבנסדראַנג. טראַגיק פון אומקום און דינאַמיק פון לעבן זענען דורכגעפלאָכטן אין די עכטע בילדער פון שטילן לעבנס שטייגער אין פּראָצעס פון ענדערונג. ערליכס דערציייל־מעטאָד איז: געבן עכטע בילדער פון לעבן, פון לאַנדשאַפט און שטייגער און זיי באַשטראַלן מיט דער וואַרעמער שיין פון זון־אויפ־גאַנג. דאָס טוט ער מיט פּשטותדיקן שרייב־מאַניער און מיט ליבשאַפט צו זיינע מענטשן, וואָס ער האָט קענען געלערנט אין זייערע מעשים, מחשבות און געפילן.

יוסף ערליך איז בטבע אַ שטילער דערציילער, מיט אַן איינגעהאַלטענעם טאָן, ווי דער פלוס פון אַ שטיל וואַסער. ערגעצוווּ איז אין דער שילדערונג פאַראַן אַ ריינדיקע אידילישקייט, וואָס שטרייכט נאָך שטאַרקער אונטער די חורבן־איבערלעבענישן, וואָס דוד טראָגט אין זיין זכרון, און די טראַגיק באַשטייט דאָך טאַקע אין דעם, וואָס אָט די פּיין אין זכרון לאָזט אים נישט איינוואָרצלען זיך אין נייעם לעבן, אָבער ערליך פירט די אַקציע אַזוי, אַז דער לייענער זאָל כסדר האָבן דאָס געפיל, ווי אין צענטער פון דער דערציילונג שטייט אַ מענטש ביים אָנהויב פון זיין לעבן און אַז ער וועט לסוף געפינען זיין אָרט אין דער נייער אויפגייענדיקער וואָר. די נייגונג אַרויס־צוברענגען דאָס גוטע אין מענטש האָט אויף אַ לאַ־גישן און קאָנסעקווענטן אופן געפירט דערצו, אַז די דויערנדיקסטע פיגורן ביי ערליכן זאָלן זיין די, וואָס פאַרקערפּערן אין זיך די קווינטעסענץ פון עכטן און פיינעם, פון טיף־מענטשלעכן.

3675-343